

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**607 NOLU DİYARBAKIR ŞER'İYYE SİCİLİNİN TRANSKRİPSİYONU
VE DEĞERLENDİRİLMESİ (H. 1255-1257 / M. 1839-1841)**

Mahmut YILMAZ

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**607 NOLU DİYARBAKIR ŞER'İYYE SİCİLİNİN TRANSKRİPSİYONU
VE DEĞERLENDİRİLMESİ (H. 1255-1257 / M. 1839-1841)**

Mahmut YILMAZ

Danışman
Doç. Dr. Ramazan GÜNAY

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “607 Nolu Diyarbakır Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1255-1257/M.1839-1841)” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

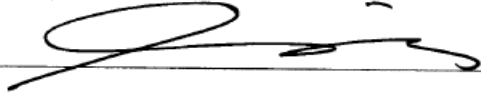
- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/02/2016

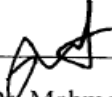
Mahmut YILMAZ

KABUL VE ONAY

Mahmut YILMAZ tarafından hazırlanan “607 Nolu Diyarbakır Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1255-1257/M. 1839-1841)” adındaki çalışma, 09.02.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ramazan GÜNAY (Danışman)

Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ

Yrd. Doç. Dr. Hasan ARSLAN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, hukûk sistemini örgütleyerek uzun bir süre varlığını sürdürmüştür. İnsan ihtiyaçlarının müesseseseleşmiş hali olan devletin, bu ihtiyaçları karşılayabilmesi, dolayısıyla varlığını sürdürebilmesinin en mühim yollarından biri kamunun gereksinim duyduğu hukûk ve adalet ihtiyacının karşılanmasından geçer. Osmanlı da hukûk sisteminin merkezinde “kadı” denilen ve hem din hem de devlet adamı hüviyetini tek kimlikte birleştiren kişi bulunurdu.

Hukûkun işleyebilmesi ve adaletin tecelli etmesi için Osmanlı Devleti, adli bir birim olan ve kazâ adı verilen kadılıklara ayrılmıştı. Bu idârî birimin başında bulunan kadıların görüştükları davaları kaydettikleri defterlere “şer’iyye sicili” adı verilmiştir. Bu siciller Osmanlı tarihi için birinci el kaynaklar olup içerdikleri konu çeşitliliği nedeniyle oldukça değerlidirler.

Osmanlı Devleti, 1515 tarihinde Savefi idâresinden kurtararak hâkimiyetine aldığı Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğusunda, beşinci bir eyâlet teşkil etmiş ve bugün Diyarbakır olarak bilinen Amid’i bu eyâletin “merkez kazâsı” yapmıştır.

Amid’e ait olduğu bilinen ilk Şer’iyye Sicili 17. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu kayıtlar, şer’î mahkemelerin ilğasına kadar tutulmaya devam edilmiştir. 607 numaralı defter Diyarbakır Eyâleti’nin merkez kazâsı olan Amid’de bulunan şer’iyye mahkemesi’nde tutulan kayıtları ihtiva etmektedir. Şer’iyye Sicilleri’nin Milli Kütüphane’den Başbakanlık Osmanlı Arşivine nakledilmesinden sonra bu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde “3804” numarasıyla kaydedilmiştir. Ancak

sözkonusu defter, Milli Kütüphane'deki numarasıyla daha yaygın olarak bilindiğinden dolayı bu çalışmada, Milli Kütüphane'deki kayıt esas alınmıştır.

607 Nolu Diyarbakır şer'iyye sicili defteri XIX. Yüzyılda Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği dönem içerisinde kaleme alınmış olup dönemin sosyal, hukûkî, ekonomik ve idârî yapısı hakkında birinci elden bilgiler içermektedir. 607 Nolu bu defter, gerek Osmanlı gerekse Diyarbakır şehir tarihi açısından önemli bilgiler ihtiva etmekte olup akademik kriterler ölçüsünde transkribe edilmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Özellikle Tanzimat döneminin başında, fermanın 1845'te bölgeye uygulanmasından hemen önceye ait dönemi aydınlatması nedeniyle daha çok önem arz etmektedir.

Defter transkribe edilirken yırtılmış, silinmiş veya görüntüsü çıkmamış kelimeler, **...(silinmiş)** şeklinde gösterilmiştir. Okunamayan yerler için ... şekli tercih edilmiştir. Okunuşları tereddütlü kelimelerin sonuna (?) konmuştur. Varaklar köşeli parantez içerisinde [**1^b**], [**2^a**]... şeklinde numaralandırılmış olup buradaki **1**, **2**... rakamları varak numarasını, **a**, **b**, ... harfleri de varakın sayfalarını belirtmektedir. Transkripsiyon metni içerisinde tarafımızca eklenen metinler ise iki paragraf () arasında gösterilmiştir. Metnin sonunda yer alan hicri takvimlerin sonrasında miladi olarak karşılıkları yazılmış ve bunlar iki paragraf arasında veya / işareti ile belirtilmiştir. Transkripsiyonda, iki okunuş arasındaki tereddütlü durumlarda her iki okunuş şekli de yanyana yazılmış ve aralarına / işareti konmuştur.

Bu çalışmam sırasında bana olan desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Dr. Ramazan GÜNAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Mahmut YILMAZ

Diyarbakır 2016

ÖZET

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı tarihçiliği açısından temel başvuru kaynakları olup kendi dönemlerine ayna tutan kaynaklardır. Osmanlı döneminin sosyal, iktisâdî, kültürel, idârî ve teşkilat yapısına dair birinci elden belgelerdir.

80 sayfadan ibaret olan 607 Nolu Diyarbakır Şer'iyye Sicili, Hicri 1255-1257/ M. 1839-1841 yılları arasında ve ekseriyetle Amid'de meydana gelen çeşitli konulardaki hadiselerle dair belgeleri içermekte olup bu çalışmanın esasını teşkil ediyor.

Bu çalışmada, öncelikli olarak Osmanlı şer'î mahkemeleri ile bu mahkemelerin tarihi seyri ve görevlileri hakkında kısaca bilgiler verilip burada alınan kararları ihtiva eden sicil kayıtları ile ilgili hususlar özet halde verilmiştir. Daha sonra Diyarbakır Eyâleti merkez kazâsı Amid mahkemesi'nde tutulan 607 numaralı şer'iyye sicilinin transkripsiyonu yapılmıştır. Son kısımda ise bu defterde yer alan bilgiler esas alınarak bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Diyarbakır, Kadı, Şer'iyye Sicili, Şer'iyye Mahkemesi.

ABSTRACT

The records of sharia courts are the essential reference source and hold a mirror to their own period in terms of Ottoman historiography. They are the firsthand documents on the social, economic, political, cultural, administrative and organizational structure of the Ottoman period.

607 No. Diyarbakir Sharia Court Records, composed of 80 pages, deal with various events taking place in especially Amid between Hijri 1255-1257/Gregorian 1839-1841 and form the basis of this study.

In this study, a brief information was given on primarily Ottoman Sharia Courts and their history, officials and records containing the decisions taken there. Then Diyarbakir Sharia Court Records number 607 kept in the central town, Amid, of the Diyarbekir province were translated. In the last part of the study, an evaluation was made, based on the information in the records.

Keywords

The Ottoman Empire, Diyarbakir, Judge, Court Records, the Sharia Court.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLO LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
ŞER'İYYE MAHKEMELERİ VE ŞER'İYYE SİCİLLERİ	1
1. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ	1
1.1. Şer'iyye Mahkemelerine Genel Bakış.....	1
1.2. Şer'iyye Mahkemelerinin Tarihi Seyri.....	2
1.3. Şer'iyye Mahkemesi Görevlileri.....	5
1.3.1. Kadı.....	5
1.3.2. Naib.....	10
1.3.3. Şühûdü'l-Hâl.....	11
1.3.4. Kassâm.....	11
1.3.5. Muhzır.....	12
1.3.6. Çavuş.....	12
1.3.7. Subaşı.....	12
1.3.8. Mübaşir.....	13
1.3.9. Kâtib.....	13
2. ŞER'İYYE SİCİLLERİ	14
2.1. Şer'iyye Sicillerinin İçeriği ve Osmanlı Tarihçiliği Açısından Önemi.....	14
2.2. Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri.....	16
2.3. Kadı Tarafından Kaleme Alınan Belgeler.....	18
2.3.1. Hüccet.....	18
2.3.2. Mürasele.....	19

2.3.3. Ma'ruz	19
2.3.4. İ'lam	20
2.3.5. Tereke	20
2.3.6. Vakfiye	20
2.4. Kadılık Makamı Dışından Gönderilen Belgeler	21
2.4.1. Emir ve Ferman	21
2.4.2. Buyruldu	21
2.4.3. Tezkire	21
2.4.4. Temessük	22
I. BÖLÜM	23
ÖZET VE TRANSKRİPSİYON	23
II. BÖLÜM.....	129
DEĞERLENDİRME.....	129
1. AMİD'İN İDARİ YAPISI.....	129
1.1. Kazâ, Nahiye, Köy ve Mezra	131
1.2. Mahalle Yapısı ve Bazı Yer Adları	138
1.3. Şehir Yönetimi ve Yöneticiler	141
1.3.1. Vali	142
1.3.2. Mütesellim	144
1.3.3. Voyvoda	145
1.3.4. Kaymakam.....	147
2. AMİD'İN İKTİSADİ YAPISI	149
2.1. Esnaf Grupları ve Çeşitli Meslekler	149
2.2. Kullanılan Eşyalar ve Fiyatları	152
2.3. Memur ve Kira Ücretleri, Yevmiyeler.....	156
2.4. Gümrük.....	160
2.5. Para Politikası ve Altın Çeşitleri	161
2.6. Tarım ve Hayvancılık	165
2.7. Vergi Çeşitleri ve Oranları	168
3. AMİD'İN SOSYAL YAPISI	169
3.1. Dini ve Sosyal Yapılar.....	169
3.1.1. Camiler	170
3.1.2. Vakıf	170
3.1.3. Medreseler	171
3.1.4. Hamamlar	172
3.1.5. Çarşı ve Pazarlar	172
3.1.6. Hanlar	173
3.2. Müslümanlar.....	175
3.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı.....	175
3.2.2. Aile Yapısı.....	176
3.2.3. Sosyal İçerikli Bazı Vakalar	177
3.3. Gayrimüslimler.....	177
3.3.1. Gayrimüslim Gruplar/Mezhepler ve Mezhepler Arası Çatışmalar	178
3.3.2. Gayrimüslimlerin İskanı	180

3.3.3. Gayrimüslimlere Ait Kurumlar.....	182
3.3.4. İhtida Hareketleri.....	183
3.3.5. Gayrimüslimler ve Ekonomik Faaliyetleri.....	184
3.3.6. Gayrimüslim Şahıs İsimleri.....	185
SONUÇ.....	187
DİZİN	190
KAYNAKÇA	201

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Adı Geçen Kazâlar	131
Tablo 2: Adı Geçen Nahiyeler	132
Tablo 3: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (Haziran 1840).....	133
Tablo 4: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (27 Ocak 1841)	134
Tablo 5: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (29 Nisan 1841)	135
Tablo 6: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (Haziran 1840)	136
Tablo 7: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (27 Ocak 1841)	137
Tablo 8: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (29 Nisan 1841)....	138
Tablo 9: Bazı Yer İsimleri.....	141
Tablo 10: Diyarbekir'de Görev Yapmış Olan Valiler.....	143
Tablo 11: Diyarbekir'de Görev Yapan Kaymakamlar	147
Tablo 12: Esnaf Grupları ve Çeşitli Meslekler.....	151
Tablo 13: Kullanılan Eşyalar	153
Tablo 14: Çeşitli Tarihlerle Ait Gider Kalemleri	157
Tablo 15: Diyarbekir'de Mimar Esnafına Ait Yevmiyeler	159
Tablo 16: Bazı Esnaf Gruplarına Ait Yevmiyeler.....	159
Tablo 17: Tedavülde Olan Çeşitli Altınların Dirhem/Adet Olarak Karşılıkları.....	162
Tablo 18: Diyarbekir'deki Tarım Ürünleri.....	166
Tablo 19: Çeşitli Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler	167
Tablo 20: Vergi Çeşitleri.....	169
Tablo 21: Gayrimüslim Gruplar	179
Tablo 22: Gayrimüslimlerin de İkamet Ettikleri Yerleşim Yerleri	181
Tablo 23: Gayrimüslimlere Ait Dini Kurumlar.....	182
Tablo 24: Gayrimüslim İsimleri.....	185

KISALTMALAR

a.g.a.	Adı Geçen Ansiklopedi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.s.	Adı Geçen Sözlük
a.g.t.	Adı Geçen Tez
B	Receb
C	Cemâziye'l-Âhir
C.	Cilt
CA	Cemâziye'l-Evvel
Ed.	Editör
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi
Koord.	Koordinatör
krş.	Kuruş
M	Muharrem
M.	Miladi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
N	Ramazan
R	Rebiü'l-Âhir
RA	Rebiü'l-Evvel
s.	Sayfa
Sa.	Sayı
Ş	Şaban
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayın/ları
yy.	Yüzyıl
Z	Zilhicce
ZA	Zilka'de

GİRİŞ

ŞER'İYYE MAHKEMELERİ VE ŞER'İYYE SİCİLLERİ

1. ŞER'İYYE MAHKEMELERİ

1.1. Şer'iyye Mahkemelerine Genel Bakış

Halkın dava ve düşmanlıklarını hall ve fasl etmek keyfiyetine hukûk dilinde “kazâ” denir¹ ve oldukça eskidir. Çünkü insan, var olduğundan beri hemcinsleri ile arasında meydana gelen ihtilafları fasl edecek diğer bir kişiye daima muhtaç olmuştur. Sonraki zamanlarda kazâ işlerini takip edecek memurlar tayin olunmuş, hukûk ve ceza işleri onlar tarafından görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin, yüzyılları aşan idâre pratiğinin belki de en önemli ayağı olarak hukûk/adalet kavramlarına dair takındığı ciddi tavır göz önünde bulundurulduğunda bir kanun ülkesi olduğu görülebilir. Osmanlı kanunları; şer'î yani dini, örfî ve fethedilen bölgelere ait daha önce konulmuş bulunan kanunlar olmak üzere üç kaynak üzerine oturtulmuştur. 19. yüzyıldan itibaren Batı hukûku da bu kaynaklar arasına girmiştir.²

¹ Ebu'l-ulâ Mardin, “Kadı”, **İslam Ansiklopedisi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1977, C. 6, s. 42.

² Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Kardelen Kitabevi Yay., Isparta 1997, s. 97-99.

Şer'iyye mahkemelerinde tek hâkim ile yargılama yapılmaktadır. Aslında birden fazla hâkimin yargılama yapması İslam hukûkuna aykırı değildir. Ancak uygulamada çok hâkimli mahkemeler nadiren görülmüştür.³

Osmanlı kanunlarını padişah adına kazâ ve şehirlerde yürüten,⁴ toplumda meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre halleden kişiye "kadı" denilir.⁵ Osmanlı hukûk yapısı içerisinde temel bir yeri bulunan kadı, aynı zamanda o dönemin yönetim anlayışını da şahsında temsil ediyordu. Osmanlı'nın henüz kuruluş aşamasında Osman Gazi tarafından atanmış bulunan iki memurdan biridir. Bu bize Osmanlı sisteminde kadı'nın konumunu yeterince açıklayan bir durumdur.

Osmanlı mahkemeleri tek şablon ve formda değildir, birçok farklı duruma göre örgütlenmiş bir mahkeme sistemi vardır. Bu sistem içerisinde en yaygın mahkemeler, meclis-i şer' olarak da bilinen şer'iyye mahkemeleridir. Bu mahkemelere yaptırım gücü sağlayan Yeniçeri ocağının 1826'da II. Mahmud tarafından kaldırılması ile bu mahkemeler güç ve işlerlik kaybına uğramıştır.⁶ Ancak yine de Tanzimat dönemine kadar önemini ve yaygınlığını koruyan bu mahkemeler, Tanzimat sonrasında yetki ve alan anlamında bir kısıtlama yaşamışsa da varlıklarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüşlerdir.

Bugünkü mahkemelerle karşılaştırıldığında daha sade bir görünüm arz eden şer'î mahkemeler, hızlı ve pratik bir şekilde meseleleri hallediyorlardı. Basit yargılama usûlü ve tek hâkimin yargısıyla kendini formüle eden bu mahkemeler kendilerine has bir pratik ve zenginliğe sahiptiler.

1.2. Şer'iyye Mahkemelerinin Tarihi Seyri

Şer'î mahkemelerin varlığı İslamiyetin ortaya çıkışı ile başlıyor. Zira Hz. Muhammed, kadılık yani yargı görevini bizzat yerine getirmiştir. Hz. Muhammed ve

³ Abdullah Demir-Ramazan Günay, **Osmanlı Devleti'nde Hukuki Hayat**, Sage Yay., Ankara 2013, s. 37.

⁴ Ünal, a.g.e., s. 104.

⁵ Ebu'l-ulâ Mardin, "Kadı", a.g.a., s. 42.

⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 2.

ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminde atanan valiler aynı zamanda kadılık görevi ile de vazifelendiriliyordu. Hz. Ömer'den itibaren ise yeni bir uygulamaya geçilerek kazâ tevcihi manasına gelen “taklid-i kazâ” uygulamasına geçildi. Bu uygulama ile her tarafa kadılar gönderilmiştir. Emevi ve Abbasiler kadılık sistemini daha da geliştirmişlerdir.

Abbasi halifelerinden Harun Reşid, ilk defa Bağdat kadısı İmam Ebu Yusuf'a “kadiyü'l-kudat” ünvanı vererek onu yargı-kazâ teşkilatının başına getirmiştir. Daha sonra her tarafa kadılar atanmış, yargı işleri mescidler dışında görülmeye başlanarak bunun için müstakil yapılar vücuda getirilmiştir. Abbasiler döneminde kurumsal bir kimliğe kavuşan kazâ sistemi, sonraki dönemlerde kurulan diğer İslam devletlerinde de gelişerek devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, önceki İslam devletlerinden devr almış olduğu şer'î hukûk sistemini daha da geliştirmiştir. Devletin kuruluş aşamasında Osman Gazi derhal şer'î mahkemeler kurdurup imkânlar ölçüsünde her tarafa kadılar gönderme konusunda titizlik göstermiştir. Bu ilk devirde en yüksek ilmiye makamı Bursa kadılığı olup bütün kadıların tayin ve azil işlemleri buradan yönetiliyordu.⁷ I. Murad zamanında kazâskerlik makamının ihdasına kadar da bu usûl böyle devam etmiştir.⁸

Fatih dönemi ise birçok alanda olduğu gibi kazâ-yargı alanında da yeni terakkilerin yaşandığı bir dönemdir. Kazâskerlik, Rûmeli ve Anadolu olarak ikiye ayrılmış ve kadılar bu iki merciye bağlanmıştır. Ayrıca kadılara ait rütbe ve dereceler ile kullanılacak lakaplar mevzusunda da düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde kadıların yetişmesi ve sayılarının artırılması amacıyla medreseler açılmış, kadıların hariçten bir baskıya maruz kalmamaları için düzenlemeler yapılmış ve kadılık için yeni kriterler getirilmiştir.

1836 tarihine kadar kadıların oturdukları konak müsait ise onun selamlık kısmında değilse kirayla tuttıkları mekânda dava görülüyordu. II. Mahmud döneminde, 1836 yılında İstanbul kadısına Bab-ı Meşihat'ta bir oda tahsis edilmiştir.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara 1994, C. 1, s. 127.

⁸ Zekeriyâ Bülbül, **Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım Yay., Ankara 2009, s.199.

Böylece ilk kez resmi bir mahkeme binasında yargı görevinin yerine getirilmesi için çaba gösterilmiştir.⁹

Kadınların yetkilerini kötüye kullanmasını önlemek amacıyla 1838'de "Tarik-i İlmiye'ye Dair Ceza Kanunname-i Hümayunu" yürürlüğe konmuştur.¹⁰ II. Mahmud ayrıca şer'î mahkemelerin çalışmalarını verimli hale getirmek için 1837 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Şûra-yı Bâb-ı Âli adlı iki encümenlik kurmuştur. Ancak bununla da yetinmeyerek bir yıl sonra; biri kazâsker, kadı ve naiblere diğeri devlet memurlarına mahsus olmak üzere iki ceza kanunu çıkarmıştır.

Tanzimat döneminde; 1840 ve 1851 tarihlerinde iki ceza kanunu çıkartılmış, 1855'te ise "Şer'iyye Mahkemeleri Nizamnamesi" çıkarılarak bu mahkemelerin vazife ve sorumlulukları ile yetkileriyle alınacak harçlara dair düzenlemeye gidilmiştir. Şer'î mahkemelerin ihtiyacını karşılamak amacıyla 1854 yılında muallimhane-i nüvvâb adıyla açılmış olan okul, 1885 yılında mekteb-i nüvvâb adını almış, 1908-1909 yılında ise medresetül-kûdat adını almış olup, buradan mezun olanlardan mahkemelere tayinlere başlanmıştır.¹¹

Adalet alanında yapılan yeniliklere devam edilerek mahkemelerde ihtisaslaşmayı arttırmak amacıyla 1859'da ilk defa Ticaret Mahkemesi açılmış, 1868 tarihinde ise Nizamiye Mahkemelerine temel teşkil eden Divan-ı Ahkâm-ı Adliye tesis edilmiştir. Mezkûr kurum dini hukûkun taalluk ettiği davalar dışındaki hukûk davaları için bir temyiz mahkemesi anlamına da geliyordu. Şer'î Mahkemelerin temyiz mercii ise 1857'de teşkil edilen Meclis-i Teşkilat-ı Şer'iyye ve Fetvahaneye verilmişti. Yapılan bu bir dizi yenilikler sonrasında bu defa hesap edilemeyen başka bir sorun vuku buldu. Daha önce hukûk, şer'î mahkemeler yoluyla gerçekleştiriliyordu. Fakat yapılan yenilikler yetki karmaşasına ve anlaşmazlıklara yol açtı. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin tesisinden bir müddet sonra Osmanlı mahkemeleri şeklen de olsa Şer'î ve Nizami olarak ikiye ayrıldı. Mecelle ile bu

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, Ankara 1988, s. 139.

¹⁰ İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, T.T.K. Yay., Ankara 1995, s. 229.

¹¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 268.

mahkemelerin yetkisi ve sorumlu olduğu alan yeniden tanımlanarak karmaşık durum ortadan kaldırılmış oldu.¹²

Zaman içerisinde devam eden düzenlemelerle şer'î mahkemelerin yetkileri daha da kısıtlanarak Nizamiye mahkemelerinin yetkileri arttırılmıştır. 1879 yılında Divan-ı Ahkâm-ı Adliye başkanlığının Adliye Nezâreti'ne dönüştürülerek Nizamiye mahkemelerinin bu kuruma bağlanması ve 30 Ekim 1914'te Usûl-i Muhakemat-ı Şer'iyeye Kararnamesinin neşredilmesi bu dönüşümde önemli dönemeçlerdir.

Cumhuriyet Türkiyesinin kurulmasından sonra 1924 tarihli bir kanunla şer'î mahkemeler lağvedilmiştir. Bu mahkemelerin görevleri ise Asliye Hukûk Mahkemelerine devredilmiştir. Bunun tabii neticesi olarak kadılık ve naiblik de tarihe karışmış oluyordu.¹³

1.3. Şer'iyeye Mahkemesi Görevlileri

1.3.1. Kadı

Kelime anlamı olarak 'hükmeden', 'yerine getiren' manalarına gelir.¹⁴ Arapça'da kazâ (kadâ) kökünden olan kâdî, fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve da'vaları şer'î hükümlere göre çözümlmek için yetkili makam tarafından tayin edilen kişiyi ifade eder.¹⁵ Kadı, hem şahit, hem müfti, hem de sultan hükmündedir. Kadı, hükm-i şer'iyi ispat etmesi hasebiyle şahit, emir ve nehy etmesi hasebiyle müfti, hükm-i şer'iyi ilzam ve icbar eylemesi cihetiyle sultandır.¹⁶

¹² Bahriye Yıldız, "232 Numaralı Maraş Şer'iyeye Sicilinin (19 Safer 1296-3 Safer 1297 / 11 Şubat 1879-16 Ocak 1880) 1-75. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2008), s. 3-5.

¹³ Tarık Buğra Ekinci, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı Sanat Yay., İstanbul 2004, s. 235.

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, T.T.K. Yay., Ankara 2014, s. 126.

¹⁵ Bkz: İlber Ortaylı, "Kadı", **T.D.V.İ.A.**, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, C. 24, s. 66-73.

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, "Kaza", M.E.B. Yay., İstanbul 2004, C. 2, s. 227.

Kadı, padişah adına adli sistemin temsilcisi ve uygulayıcısıdır.¹⁷ Osmanlı ulemâ sınıfının içerisinde yer alan kadılar, vilayet ve kazâlarda eksiksiz olarak bulunuyorlardı. Mahkemelerde yargı görevini ifa etme dışında idârî anlamda da büyük görevler yapıyorlardı. Vazife alanları ve yetkileri kendilerine verilen berâtlarda belirtiliyordu. Kadı'nın görev alanı sadece muhâkeme değildir. Kadı; izdivaç, yetimler hukûku, vasi tayini ve azli, nikâh, vasiyetlerin yerine getirilmesini takip, vâkıfların hükümlerine riâyet edilmesi, cinayet ve bütün hukûkî uygulamalar ile günümüz noterlerinin yaptığı tüm işlemleri ifa etmekle görevlidir. Bu bakımdan kadılık yoğun bir iş yükü anlamına gelir.¹⁸ Bu yoğun iş yükünden dolayı kadıya yardımcı olmaları için mahkemelerde birçok görevli tayin edilmiştir.

Kadılar, İslami ilimler alanında belli bir seviyeye gelmiş kişiler olup medrese denilen daha çok dini ilimler öğretimi veren kurumlarda eğitim görmeleri zorunludur. Fakat Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında bu türde faaliyet gösteren köklü eğitim kurumları olmadığı için ve bundan kaynaklı olarak yeterli sayıda kadı olmadığından Anadolu, İran, Suriye ve Mısır gibi yerlerden kadılar getirtilmiştir.¹⁹ Zaman içerisinde medreselerin Osmanlı sınırlarında yaygınlık kazanmasıyla bu ihtiyaçta karşılanmış oldu. Osmanlı her alanda olduğu gibi bu alanda da kendine yeter duruma gelmek için daima önemli yatırımlarda bulunmuş, padişahlar bizzat bu çabanın içerisinde yer almışlardır.

Kadı; otoritenin yani padişahın başında bulunduğu devlet'in kendisine belirli şartlar çerçevesinde "emânet" olarak verdiği yetki ve kuvveti, ilmi ve şahsî kabiliyetleriyle birleştirip devlet adına yargılama ile kamu düzenini tesis etmekle görevli bir memurdur. Meşruiyetini devlet ve dinden alır. O dönem şartları içerisinde hukûk, dinden ayrı düşünülmediğinden kadı, kamunun nazarında hem devlet gücünün hem de dinin temsilcisidir.

¹⁷ Ramazan Günay, "Şer'iyeye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2012, Sa: 27, s. 15.

¹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 109.

¹⁹ Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2009, Sa: 14, s. 14.

Osmanlı devlet düzeni açısından büyük bir mevki ve vazife kadılar tarafından yerine getirilirdi. Kadı, fâkih denilen fıkıh ilmini bilen kişiler arasından seçilirdi. Kadılar, devlet adına yargı görevini yürütür, tebaa arasındaki sorunları dini perspektifle oluşmuş şeriat denilen müktesebatla çözer veya çözmeye çalışırdı. Fakat kadılık vilayet veya kazâda yer alan diğer devlet görevlilerinden ayrı olarak dini bir fonksiyon da olduğundan dolayı halk arasında devlet mekanizmasını dini yorumla bütünleştiren en güçlü kişidir.²⁰ Kadı'nın sırf devlet memuru duruşu yoktur. Ayrıca dini temsiliyeti de vardır. Bir anlamda resmî politikanın ve ideolojinin de temsilcileridirler.²¹

Osmanlı tarihinde bilinen ilk kadı Osman Gazi'nin Bilecik'i fethinden sonra Karacahisar'a kadı ve fakih olarak tayin ettiği Dursun (Tursun) Fakih'tir. Daha sonra ise Çandarlı Kara Halil Bilecik, İznik ve Bursa kadılıklarına getirilmiştir. XV. yüzyıla gelinceye kadar kadılık fazla bir rağbet görmemiştir. Bunun temel nedeni ücretin düşük olmasıdır. Ancak daha sonraları ücretlerindeki iyileştirmeler nedeniyle bu alandaki sıkıntı giderilmiştir. Yıldırım Bayezid'in miras taksiminden alınan vergiden 'resm-i kısmet' adıyla kendilerine binde yirmi oranında ücret alma hakkını tanınması bu iyileştirmelerdendir.²²

Kadı, atanma öncesinde ciddi bir eğitim görüyordu. Medresede ilmi tahsilini bitirip fakih derecesine ulaştıktan sonra yani dini bilgi ile olaylara yorum ve çözüm getirebilme derecesine ulaştıktan sonra doğrudan kadılık sistemine dâhil edilmiyorlardı. Bunlar, öncelikle "mülâzım" adıyla günümüzde staj olarak bilinen uygulamadan geçiriliyorlardı. Mülazemet aşamasında kadı adayı, kazâsker divanında belli bir süre görev yaparak, bu aşamada; mahkemelerin işleyişi, hükümlerin verilmiş sistematığı gibi kadılık mesleğinin gerekli prosedürlerini öğreniyordu.²³

²⁰ Tuncer Baykara, **Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1990, s. 6.

²¹ Ekmeleddin İhsanoğlu (Ed.), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Zaman Gazetesi Yay., İstanbul 1999, C. 1, s. 298.

²² Halaçoğlu, a.g.e., s. 123-128.

²³ Cahid Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası Yay., İstanbul 1976, s. 56.

Bu sistemde tek dereceli kadılık sistemi yoktu. Kanunnamelere göre kadıların dereceleri; nahıye, kazâ, sancak, eyâlet ve taht kadılığı olmak üzere beş kısma ayrılıyordu.²⁴ Kazâ kadılığı, sancak kadılığı ve mevleviyet gibi kadılıklardan sonra kadıların yükselebileceği makam kazâskerlik idi. Divan üyesi olan kazâskerlerin yükselebileceği makam ise şeyhülislâmlıktı.²⁵

Kadılar, 14. yy.'dan 16. yy. ortalarına kadar kazâskerler tarafından atanıyorlardı. 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise atama usûlünde değişikliğe gidilmiş ve mevleviyet kadılarını atama yetkisi şeyhülislâmlara devredilmiştir. Kazâ kadılarının görev süreleri iki sene idi. Ancak daha sonra bu süre 20 aya indirilmiştir. Görev süreleri bir sene olan mevleviyet kadıları ise görev sürelerini doldurduktan sonra İstanbul'a gelip orada çalışmalarını sürdürüyordu. Bu durum kadı'nın ilmi yenilenme ve inkişafı için önem arz ediyordu. Kadıların görev süreleri sınırlı tutularak adalet mekanizmasının zedelenmemesi amaçlanmıştır. Bunun yanında görev mahalinde yöre insanıyla gelişebilecek bir ilişkinin muhâkemeye zarar verebileceği endişesi böyle bir uygulamaya yol açmıştır. Burada kadı'nın herhangi bir kurbiyyet ilişkisi içerisine girerek adaletle hâle getirici bir karara imza atmasına engel olunmak istenmiştir.²⁶ Kadılık kurumu devletin en önemli organizasyonlarının başında geldiğinden devlet hiyerarşisi içerisinde yer alanlar bu kurumu her zaman önemseyip olası bozulmalara fırsat vermemek için gereken özeni göstermeye çalışmışlardır. Kadıların görev süreleri meselesi de bu titiz tutumu göstermektedir.

Medreselerden mezun olan fakih-hukûkçuların yeterince istihdam edilememesinden dolayı kadıların görev sürelerinin kısıtlanması adeta zorunlu hale gelmiştir. Örneğin 17. yy. ın başlarında bir kadı'nın görev süresinin dolmasını bekleyen yani atama bekleyen 10 kadar kadı adayının varlığı, kadro sıkıntısını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.²⁷

Kadıyı bugünkü "hâkim" olarak düşünmek eksik bir düşüncedir. Çünkü Osmanlı devlet düzeni açısından bakıldığında kadı; hem hâkim, hem belediye

²⁴ Bülbul, a.g.e., s. 201.

²⁵ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara 2012, s. 261-275.

²⁶ Yıldız, a.g.t., s. 5-6.

²⁷ Yıldız, a.g.t., s. 6.

başkanı, hem emniyet amiri hem de sosyal güvenlik makamı durumundaydı.²⁸ Osmanlı hukûçuları kadıyı; “dava ve anlaşmazlıkları şer’î hükümlere göre karara bağlamak için devletin en yüksek icrâ makamı kazâskerlik tarafından tayin olunmuş şahıs” şeklinde tanımlarlar. Osmanlı örgütlenme sisteminde nahiye ve köyler dışındaki bütün merkezler idârî yargı merkeziydi. Hatta konar-göçer durumdaki aşiretlerin kazâ statüsünde olanlarına da kadı tayin olunuyordu ve tayin edilen bu kadı’nın, kendileriyle birlikte konup göçmesi kanundu.²⁹ Çünkü Osmanlı devlet aklı açısından adalet, ertelenemez ve ötelenemez hayati bir unsurdur. Adalet yoksa veya geciktirilmişse devlet bundan yara alır, bu düşüncenin tezahürü olarak kadı konar-göçerlerle birlikte olarak vuku bulabilecek bir vakaya anında müdahale edecektir. Kadı’nın diğer vazifeleri de bu uygulamayı zaruri kılan diğer bir unsurdur.

Yargının bağımsızlığı adaletin temellerindedir. Bu nedenle Osmanlı hukûk sisteminde kadıların yargılamalarında her hangi bir siyasî etkinin altına girmeden vazife yapmaları için gerekli şartlar belirlenmiştir. Kadı’nın merkezle doğrudan yazışabilme hakkı bu şartlardan biridir.

Kadılarda aranan bazı temel davranış kuralları vardır. Kadı, edeb sahibi, ve ağırbaşlı olmalı, yalan söylememeli, muhâkeme ettiği taraflardan hediye kabul etmemeli, eşitlik ilkesine riâyet etmelidir.³⁰

Kadı bir mahalın sadece hukûk işlerine bakan hâkimi değil ayrıca belediye işlerine de bakan bir kişiliktir. İhtisab Ağası veya muhtesib adı verilen yardımcılılarıyla birlikte çarşı pazarı, şehrin temizliğinin sağlanması, satılan malların kalitesini denetleme, fiyat belirleme ve kontrol etme gibi beledî görevleri yerine getirirdi. Büyük kentlerde ise uzak çarşı pazarın narh uygulamasını, denetlenmesini “ayak naibi” adlı görevli kadı adına yürütürdü.³¹ Kadı ayrıca has ve tımar arazilerinin teftişi, para ayarlarının kalpazanlar tarafından bozulmaması için tedbirler alma, sorumluluğu altındaki bölgelerin vakıfların şartlarına uygun yönetilmesini, vergilerin

²⁸ Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990, C. 1, s. 228; Ortaylı, a.g.e., s. 281.

²⁹ Akgündüz, a.g.e., s. 228.

³⁰ Abdülaziz Bayındır, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1986, s. 83-85.

³¹ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 2.

kanun hükümlerine uygun toplanmasını denetleme, sefere çıkacak olan ordunun ihtiyaç duyabileceği malzemeyi temin etme gibi kazâî, idârî, mülkî, askerî vazifeleri de yerine getirirdi.³²

Kadılar tarafından çözülmeye çalışılan bazı meseleler taraflarca beğenilmeyebiliyordu. Bundan dolayı gerek kadı tarafından verilen kararın sonucunu beğenmeyen, gerekse herhangi bir haksızlığa uğrayan/uğradığını düşünen kişilerin, şikâyet amacıyla, çözülmesi için meseleyi padişaha/Divan-ı Hümayun'a götürme hak ve imkânı bulunuyordu. Bunun yanı sıra bu hakkın herhangi bir şarta bağlanmadan ve ayırım gözetmeden bütün halka tanınması bu usûlün diğer güzel bir yanını oluşturuyor.³³

1.3.2. Naib

Kadıların kendi yerlerine davalara bakmak üzere görevlendirdikleri şahıslara verilen addır.³⁴ Lügat manası vekil demek olup kazâskerlerin yerlerine taşraya gönderdikleri vekillere de verilen bir addır.³⁵

Kadı'nın vekili olan Nâib, kadıların yargı görevini gerçekleştirirken kendisine yardımcı olan görevlilerin başında gelir. Görevleri belirli süre ve iş ile tanımlanmış olup kadıların verdikleri yetkiye dayanarak görevlerini yapıyorlardı.³⁶ Naibler gördükleri davalardan kadılar gibi harç alırlar ve bu harçlardan kazâskere de hisse verirlerdi.³⁷

Yaptıkları görevlere göre; kadı nâibi, mevali nâibleri, kazâ nâibi, bâb nâibi, ayak nâibi, toprak nâibi gibi farklı unvan ve yetkilerde nâiblikler bulunuyordu.³⁸ Bunların görev alanları farklıdır. Bâb Nâibliği daha çok evlilik işlerine, Ayak

³² Mehmet Akif AYDIN, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Bas.Yay., İstanbul 1996, s. 90.

³³ Ramazan Günay, **“Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2013/1, Sa:17, s. 14-15.

³⁴ Bülbül, a.g.e., s.204.

³⁵ Pakalın, “Naip”, C. 2, s. 644.

³⁶ Aydın, a.g.e., s. 90.

³⁷ Pakalın, “Naip”, C. 2, s. 644.

³⁸ Bülbül, a.g.e., s.204-205.

Nâibliği gezici kadılık vazifesi görür, Toprak Nâibliği ise daha çok toprak-arazi işleriyle uğraşır, bu alanda uzmanlaşmıştır.

1908 II. Meşrutiyet ilanından sonra naiblerin, kazâskerlerle münasebeti kalmadığı gibi gördükleri davaların hasılatı yerine diğer memurlar gibi kendilerine de maaş bağlanmış ve şer'iyeye mahkemeleriyle beraber naiblikte lağvedilmiştir.³⁹

1.3.3. Şühûdü'l-Hâl

Mahkemedeki yargılamanın bir nevi gözlemcisi olup yargılamaya müşahit sıfatıyla katılıyordu. “Udûl-ı müslimîn” adı da verilen ve yargı merkezinin ileri gelenlerinden 5-6 kişinin veya daha fazlasının katıldığı bu görevliler, kadıya müdahale edemezlerdi ancak mahkeme alanındaki varlıklarıyla bir nevi kadı'nın adalet ilkesine bağlı kalması için denetmenlik vazifesi görmüş oluyorlardı.⁴⁰

Kadı sicili defterlerindeki kararların altında “Şühûdü'l-hâl” denilen kişilerin de isimleri ve imzaları yer alırdı. Bunlar arasında kadı, mahkeme kâtibi, şehir kethüdası, muhızırbaşı, muhızırlar, mahalle imamı ve ahaliden çeşitli kişiler bulunuyordu.⁴¹ Şühûdü'l-hâl arasında bazen önde gelen hukûkçuların (fakihler) da yer aldığı olmuştur. Bu durum kadı açısından yargılama işinin ciddiye alınması durumunu zorunlu kılmıştır.

1.3.4. Kassâm

Lügat anlamı taksim-pay eden demek olan kassâm kelimesi, hukûkî terim olarak; vefat eden şahısların terekelerini (mirasını) taksim eden şer'î memur demektir.⁴² Kassâm, bu vazifesini kadı adına icrâ etmekle mükellef bir memurdur ve bu göreve kadı tarafından seçiliyordu.⁴³

Vefat eden kişinin terekesi kassâmın huzurunda kalem kalem her kadılıkta müstakil olarak bulunan kassâm defterine yazılıyordu. Daha sonra ehl-i hibre

³⁹ Pakalın, “Naip”, C. 2, s. 645.

⁴⁰ Aydın, a.g.e., s. 92-93.

⁴¹ Hasan Moğol, **Şer'iyeye Sicilleri Sözlüğü**, Mehter Yayınları, Ankara 1997, s. 125-126.

⁴² Pakalın, “Kassam”, C. 2, s. 209.

⁴³ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı**, İz Yay., İstanbul 2014, s. 221.

(bilirkişi) marifetiyle her birinin kıymeti takdir olunup altlarına yazıldıktan sonra varislerinin hisselerine isabet eden miktar tespit olunup kassâmın alacağı para müteveffanın techiz, tekfin ve ıskat masrafları tereke yekûnundan düşüldükten sonra geri kalan miktar kanunlar çerçevesinde varislere veriliyordu.⁴⁴ Kassâmlar, taksim ettikleri terekelerden “resm-i kısmet” adıyla bir harç alırlardı. Bu harç binde belirli bir oran idi fakat kadı ve kazâskerlerin gelirlerinde önemli bir yer tutardı. Kassâm defterleri her kadılığa özel olarak o kadılıkta bulunurdu.⁴⁵

1.3.5. Muhzır

Lügattaki anlamı; “huzura getiren” demek olan muhzır, davacı ve davalıları mahkemeye celb eden ve kadı'nın bazı görevlerini ifa eden bir memurdu. Şer'î mahkemelerde kullanılan bu tabire karşılık bugünkü hukûk ve ceza mahkemelerinde bunlara “mübaşir” denilir.⁴⁶

Hizmetleri karşılığında “ihzariye” denilen ve taraflarca karşılanan bir ücret alırlardı. Muhzırlar, kurumun işleyişinden sorumlu olan muhzırbaşları tarafından bir seneliğine tayin edilirdi.

1.3.6. Çavuş

Hukûken kesinleşmiş olan bedeni ve nakdi cezaların infâzı gibi görevlerden sorumlu olan çavuşlar, mahkeme i'lâmlarının icrâsını, borçlunun mallarını satarak borcunun ödenmesini, icab ederse mahkeme kararıyla borçlunun hapisle cezalandırılmasını sağlayan kişilerdi. Çavuş, günümüzdeki icrâ memurları ile kısmi olarak da savcı ve emniyet görevlilerinin vazifelerini yerine getiriyordu.⁴⁷

1.3.7. Subaşı

Günümüzde daha ziyade belediye memurlarının ifa ettikleri görevleri gören ve kazâ olan yerlerin idâresinin başında bulunan memurun unvanıdır. Aşık

⁴⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 121-124.

⁴⁵ Pakalın, “Kassam”, C. 2, s. 209.

⁴⁶ Pakalın, “Muhzır”, C. 2, s. 572.

⁴⁷ Yıldız, a.g.t., s. 8.

Paşazade'ye göre, Osmanlılarda ihdas edilen ilk memuriyetlerden biridir. Osman Gazi, Karahisar'ı fethettiği zaman hükümet işlerini Orhan Bey'e, subaşılığı da kardeşi Gündüz Bey'e vermiştir.⁴⁸

Osmanlı sisteminin önemli kişiliklerinden olup hükümet merkezindeki çavuş'un görevlerini, sancak, kazâ, nahiye ve köylerde subaşı yürütürdü.

1.3.8. Mübaşir

Arapça “bir işe başlayan, başlayıcı” demek olup hukûktaki anlamı ise mahkemelerde celb ve tebliğ işlerinde kullanılan memurlara verilen addır. Tanzimattan önce devletçe gördürülmesi lazımgelen bir işin yapılmasına memur edilenler için kullanılan bir terimdir. “Mübâşiriyye” adı verilen ücret karşılığı çalışan bir memur olup⁴⁹ celb ve tebliğ işleri ile Tanzimattan önce devlet tarafından soruşturma yapmakla görevli olan kişilerdir. Devlet bu memurlara yol masrafı vermezdi. Yapılan masraf ve harcamalar gittikleri yerlerin tevzi defterlerine kaydedilmek kaydıyla halktan tahsil olunurdu.

1.3.9. Kâtib

Kâtibler, tarafların iddia ve savunmalarını, şahitlerin beyanlarını zabta geçirmekle vazifelidirler.

Kâtibliğe; güvenilir, sağlam, davaları tutanağa geçirmede ve i'lâmları tanzim usûlünde mahir olan şahısların getirilmesi gerekir. Rüşvet gibi adi suçlara bulaşma ihtimallerini ortadan kaldırmak veya hediye almalarını önlemek amacıyla her zaman kadı'nın nezaretinde görev yapmışlardır. Kâtiblik makamı çok mühim bir makam olup çoğunlukla o yörenin ileri gelenlerinden oluşurdu ve kâtibler, bazı zamanlarda mahkeme dışındaki keşif olayları ile de görevlendirilirdi.

⁴⁸ Pakalın, “Subaşı”, s. 259.

⁴⁹ Yıldız, a.g.t., s. 9.

2. ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Şer'iyye; Şer'î veya Şer'iyye şeriata ait, şeriatla ilgili, şeriata uygun demektir.⁵⁰ Sicil; kelime anlamı olarak okumak, kaydetmek, karar vermek, kütüğe geçirmek anlamlarını taşır.⁵¹ Bu türden defterlere ayrıca 'sicillat-ı şer'iyye', 'defatir-i şer'iyye', 'kadı sicilleri' ve 'sicillat-ı mahkeme' adı verilirdi. İnsanlarla ilgili bütün hukûkî olayları, kadıların verdikleri karar suretlerini, hüccetleri ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterlere Şer'iyye Sicili denir.⁵² Osmanlı döneminde şer'î mahkemelerde tutulan ve resmi bir mahiyet arz eden kayıtlar olup bu defterler, XV. yüzyılın ilk yarısından devletin yıkılışına kadar olan dönem arasında tutulmuşlardır.⁵³

Şer'î mahkemelerde, kadıların verdiği kararların kayıt altına alınması yani şer'iyye sicillerinin tutulması sayesinde gerek bireyler, gerekse birey ile devlet arasındaki ilişkiler, merkezden gelen emirler, vâkîf, vesâyet, velâyet, evlenme, boşanma gibi hususların kayıt altına alınması, ileride çıkabilecek sorunların çözümünde kolaylık sağlayacağı gibi yapılan işlere hem resmiyet kazandırılmış hem de davaların takibini mümkün kılmıştır.

2.1. Şer'iyye Sicillerinin İçeriği ve Osmanlı Tarihçiliği Açısından Önemi

Osmanlı dönemindeki içtimaî, siyasî, iktisâdî ve askerî hayatla ilgili meseleleri ihtiva eden çok zengin belgelerin bulunması nedeniyle şer'iyye sicilleri, Osmanlı tarihçiliği için temel kaynaklar arasındadır.⁵⁴ Zengin bir muhteviyata sahip olmaları sebebiyle şer'iyye sicilleri, günümüzde, değişik alanlarda Osmanlı Devleti ile ilgili araştırma yapmak isteyen kişiler için daha fazla değer kazanmaya başladı.

⁵⁰ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, "Şer'iyye", Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 991.

⁵¹ Halis Adnan Arslantaş, "Tarihsel Sosyoloji Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Şer'iyye Sicilleri", **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 2009, Sa: 3, s. 243-255.

⁵² Arslantaş, a.g.m., s. 246.

⁵³ Ramazan Günay, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Ahkâm-Şikâyet Kayıtlarına Göre)**, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009), s. 7.

⁵⁴ Arslantaş, a.g.m., s. 249-250.; Günay, a.g.t., s. 7.

Şer'iyye sicilleri defterlere farklı şekillerde kaydedilmişlerdir. Tamamen bir mevzuaya tahsis edilmiş defterler (kassâm, sicil v.s.), bir tarafı genellikle mahalli olayları, diğer tarafı da merkezden gelen yazıları ihtiva eden defterler ve kayıt sırasında her hangi bir sraya dikkat edilmeden tutulan defterler olmak üzere üç tarzda tutulmuşlardır. Şer'iyye Sicilleri; tereke, taksim, vekâlet, kefâlet, alış-veriş, vakfiye, vesâyet, mukâvele v.s. her çeşit dava zabıtları ile başta padişah olmak üzere merkezden gelen emir ve yazı suretlerini içermektedirler.⁵⁵

Şer'iyye sicillerinin kaleme alındığı şer'iyye mahkemelerinin görev alanı göz önüne alındığında sicillerin tarih ve tarihçi için taşıdığı önem daha iyi anlaşılır. Çünkü mahkemeler, halkın şikâyet ve taleplerinin dinlendiği, sorunlarının çözüme kavuşturulduğu yerdir. Dolayısıyla kayıtların tutulduğu dönemle ilgili çeşitli meseleler hemen her yönüyle buraya gelirdi ve bunlar sicillere kaydediliyordu. Şer'i mahkeme, sadece halkla ilgili meselelerin görüldüğü yer değildi. Ayrıca devletin otoritesini de temsil ediyordu. Bu özelliklerinden dolayı burada tutulan kayıtlarda idarî, bürokratik ve askerî konular da yer alıyordu.

Bunun yanında, halkın dini değerlerine dair bilgiler de yine sicillerde mevcuttur. Ayrıca kadı'nın görevleri arasında bulunan beledî hizmetler, günün ticârî, altyapı, imar, pazar, eşya fiyatları, esnaf grupları,⁵⁶ yatırım, mal dolaşımı ve emtia aktarımı-gümrük konuları ile ilgili meseleler sicillere kaydedildiği için kayıtların tutulduğu bölge ile ilgili araştırma yapmak isteyen kişiler için siciller büyük bir önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan devletlerin tarihi açısından da şer'iyye sicilleri çok önemli kaynaklardır. Şehir ve kazâ tarihçiliği, köy, semt, mezra, dağ, akarsu, ova, aşiret ve kavim isimleri gibi hususlar şer'iyye sicillerini temel başvuru kaynakları haline getirmiştir.

⁵⁵ Günay, a.g.t., s. 7-8.

⁵⁶ Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 2.

Siciller ait oldukları bölgenin; aile yapısı, örf ve adetleri, ekonomik seviyesi, Müslim-gayrimüslim yapısı, fâkir-zengin ailelerin durumu hakkında da bilgiler sunarlar.

Asker ve zahire toplanmasıyla ilgili, ölüm, emeklilik, toplanacak asker sayısı, asker sevk ve konaklaması, ordunun ihtiyacı olan maddelerin temini ile güvenliğe dair mevzularda yine kadı tarafından sicillere kaydedilirdi.⁵⁷

İktisâdî açıdan da siciller yine birinci el kaynak hükmündedirler. Yöredeki tüm ekonomik faaliyetler sicillerde mutlaka belirtilirdi. Yörede ki ekonomik örgütlenme, sanayi kolları ve imal edilen ürünler, esnaf ve satılan mallar ile fiyatları, yatırım alanları, vergi oranları ve çeşitleri, yetişen tarım ürünleri ile hayvancılık konusu, ithalat ve ihracat ile gümrük mevzuları, zanaat ve meslek grupları, para politikası, madenler, altın ve gümüş fiyatları, devlet görevlilerine ödenen ücret ve tahsisatlar, tazminat oranları gibi konularda sicillerde kaydedilirdi. Bundan dolayı şer’iyye sicilleri Osmanlı tarihçiliğinin önemli başvuru kaynakları haline gelmiştir.

Bunun yanında tayinler de sicillere kaydedilirdi. Kimin nereye tayin edildiği, hangi tarihte, hangi unvanla ne gibi vazifeler ifa edeceği yani görev ve yetkileri de mutlaka belirtilirdi. Bu yönüyle şer’iyye sicilleri biyografi yazımında da müracaat edilmesi gereken kaynaklar anlamını taşır.

2.2. Diyarbakır Şer’iyye Sicilleri

Osmanlı Devletinin önemli vilayetlerinden biri de “Diyarbakır” dir. Vilayetin merkezi ise Amid Sancağıdır. Diyarbakır vilayetine bağlı olan sancaklar; Amid, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısn-ı Keyf, Çemişgezek, Siird, Çabakçur, Sincar, Tercil, Kulp, Çermik, Pertek, Mazgirt, Atak, Pesban Yurban, Sağman, Meyyafarikin, Mihrani, Akçakale.⁵⁸

⁵⁷ Arslantaş, a.g.m., s. 244.

⁵⁸ Ahmet Zeki İzgöer (Ed.), “Önsöz”, **Diyarbakır Şer’iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2013, C. 6, s. XVI.

Diyarbakır vilayetine bağlı kazâlar ise;⁵⁹ Beşiri, Derik, Lice, Silvan, Siverek, Çermik, Ergani Madeni, Palu, Cizre, İvanye (Avine), Mardin, Midyat, Nusaybin. Bölgenin merkez kenti olan Diyarbakır-Amid'de tutulan mahkeme kayıtları bundan dolayı büyük önem arz etmektedir. Hele hele bu eyâletin coğrafi konumu göz önüne alınırsa önemi daha çok anlaşılacaktır.

Diyarbakır'e ait kadı sicilleri tarih itibariyle 17. asrın ikinci yarısında, H. 1065/M. 1654-1655 yılında başlamış, H. 1338/M. 1919-1920 yılında sona ermiştir.⁶⁰ Diyarbakır kadı sicillerinin orijinaleri, halen İstanbul'daki "Başbakanlık Osmanlı Arşivi"nde yer almaktadır. Arşivdeki belgeler incelendiğinde Diyarbakır ve bağlı ilçelerin kadı sicilleri ile ilgili defter sayısının toplam 180 adet olup tamamının toplamda 34.585 sayfadan oluştuğu görülmektedir. Kayıtlardaki durum bu olsa da defterler fiilen incelendiğinde bu sayının değişebileceği anlaşılmıştır. Yani listedeki sayfa sayısı ile defterdeki gerçek sayfa sayısı arasında bazı farklar tespit edilmiştir. Örneğin 267 nolu defterin ihtiva ettiği sayfa sayısı listede 24 olarak görünürken defter incelendiğinde 48 sayfa olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bazı sayfaların boş olduğu da görülmüştür Söz konusu 180 defterden sadece bir tanesi 17. yüzyıla ait olup bu defterin sayfa sayısı 60'tır. 18. yüzyıla ait defter sayısı ise 18 adet olup toplam 1865 sayfadan oluşmaktadır. En fazla defter sayısı ise 19. yüzyıla aittir ve 111 adettir. Toplam 20757 sayfadır. 20. yüzyıla ait defter sayısı ise 49 adet olup toplam 11900 sayfadan oluşmaktadır. Bu sicil defterleri şekil açısından incelendiğinde tümünün ebatları 160x430 mm.dir. Defterlerdeki kayıtlar beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkeple ve çoğu zaman bozuk divanî, bazen de rik'a ve ta'lik ile yazılmıştır. Bu defterlerdeki yazıların çoğu karmaşıktır. Defterler incelendiğinde hat sanatı bakımından kayda değer örnekler mevcut değildir. Sade ve açık yazılmış belgeler ise yok denecek kadar azdır. Bu durum transkripsiyon açısından zorlukları da beraberinde getirmektedir.⁶¹

Diyarbakır ile alakalı olan Şer'iyye Sicillerinden bazılarında tarihler düzenli olmakla beraber bazılarındaki tarihler düzenli bir sıra içerisinde birbirlerini takip

⁵⁹ İzgöer, a.g.e.,s. XVI.

⁶⁰ Yılmazçelik, a.g.e., s. XVI. ; İzgöer, a.g.e., s. XV.

⁶¹ İzgöer, a.g.e., s. XV- XVI.

etmiyor. Aynı şekilde bazı defterlerin içerisindeki sayfa numaraları düzenli olmakla beraber bazıları da düzenli değildir. Hatta bazı defterlerin sayfa numaralarının bir kısmı bulunmakta veya hiçbir numara bulunmuyor.⁶²

Defterlerin büyük bölümü karton kapaklı olmakla birlikte bazıları orijinal tarzda kapaklanmış olup meşin ciltlidir. Kâtiplerden kaynaklı olarak yazımlarda bazı hatalar da mevcuttur.⁶³

Diyarbakır şer'iyeye sicilleri alanında yapılan çalışmalar son yıllarda artmış olup Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin tüm sicilleri transkribe ederek araştırmacıların istifadesine sunma çabaları sonucu şu ana kadar 6. ciltte basılmış olup çevirme çalışmaları devam etmektedir. Üniversitelerimizde ise Diyarbakır şer'iyeye sicillerinin özellikle yüksek lisans tez konusu olarak seçilerek transkripsiyon ve değerlendirilmesi yapılmaktadır.

2.3. Kadı Tarafından Kaleme Alınan Belgeler

2.3.1. Hüccet

Arapça kökenli bir kelime olup delil, sika, sened veya fiilin sübutuna medar olan nesne anlamına gelir.⁶⁴ Sözlükte delil ve bir fiilin sabit olduğuna vesile olan demektir. Kadı tarafından verilen fakat hüküm ihtiva etmeyen, borç, alım-satım, adak, vasiyet veya vekâlet gibi konularda tarafların anlaşması üzerine kadı huzurunda düzenlenen belgelerdir.⁶⁵ Bu yönüyle günümüzdeki noter belgeleri gibi düşünülebilir.

Tanzimat sonrasında hüccet/hüccet-i şer'iyeye yerine senet/senedât-ı şer'iyeye tabirleri kullanılmaya başlanmıştır. Hüccet yazılırken kâtibin, daha sonraki dönemlerde art niyetli kişiler tarafından hüccet metni üzerinde meydana getirilebilecek muhtemel tahrifatlarını önlemek amacıyla itinalı bir şekilde gayret

⁶² Günay, a.g.t., s. 8.

⁶³ İzgöer, a.g.e., s. XV-XVI.

⁶⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994, s. 350.

⁶⁵ H. Halit Atlı, **Örnek Çözümlerle Osmanlıca Edebi Metinler ve Arşiv Belgeleri**, Hayrat Neşriyat, İstanbul 2013, s. 169.

sarf etme gibi bir mecburiyeti bulunuyordu. Bu amaçla kâtip, olabildiğince okunaklı bir yazı ile metni kaleme almaya çalışırdı. Metnin içerisinde geçen rakamları açık, birbiriyle karışmayacak ve başka bir rakama benzemeyecek şekilde yazardı. Satırların baş ve son kısımlarının da aynı hizada olmasına dikkat ederdi. Bunun için yazılmak istenen kelime eğer satırın sonundaki kısma sığmayacaksa kâtip, o boşluğa ya son kelimeyi tekrar yazar ya da kendine has özellikteki bir işaretle orayı doldururdu. Mahkemeye intikal etmiş olan mülk satışlarını konu edinen belgelerin büyük çoğunluğu hüccet türünden kararları içeren kayıtlardır. Tarafların talebinin olması halinde bu kararların bir sureti de kendilerine veriliyordu. Bu belge-hüccet, daha sonraki zamanlarda ortaya çıkabilecek bir anlaşmazlık durumunda devreye giriyordu.⁶⁶

Hüccetlerde metne geçmeden önce kadı'nın tasdiki mutlaka yer alır ve akabinde hüccetin düzenlendiği mahkemenin bulunduğu şehir ismi yazılırdı. Mahkemenin bulunduğu şehir “mahrusa”, “mahmiye” veya “medine” kelimelerinden biri ile yazılır.⁶⁷ Belgenin sonunda ise “şühûdü'l-hâl” adı verilen görüşmede bulunanların ismi bu bölüme kaydedilirdi.⁶⁸

2.3.2. Mürasele

Arapça kökenli bir kelime olup haberleşme, mektuplaşma, kadı mektubu anlamındadır.⁶⁹ Kadılar tarafından bir konu hakkında yazılan ve resmi geçerliliği olan kâğıtlara denir. Ancak şer'iyeye sicillerinde kadı'nın kendinden aşağı veya denk makamlara yazdıkları resmi yazılara bu ad verilir. Çoğulu olarak müraselat adı tabiri kullanılır.

2.3.3. Ma'ruz

Kelime anlamı olarak arz edilen şey anlamındadır. Kadı tarafından kaleme alındığı halde kadı'nın kararını ihtiva etmeyen ve sadece kadı'nın icrâ makamlarına idarî bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlara veya halkın icrâ makamına yahut kadıya

⁶⁶ Günay, “Şer'iyeye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil”, s. 17.

⁶⁷ Akgündüz, a.g.m., s. 29.; Atlı, a.g.e., s. 169.

⁶⁸ Atlı, a.g.e., s. 169.

⁶⁹ Devellioğlu, “Mürâsele”, s. 732.

hitaben yazdığı şikâyet dilekçelerine denir. İ'lamların birçoğu icrâ makamına hitaben yazıldığından i'lâmlara da “ma’ruz” denir.

2.3.4. İ'lam

Kelime anlamı bildirme, anlatma olan i'lâm, Arapça kökenli bir kelimedir. Bir mahkemeden çıkan hüküm ve kararı kapsayan resmi belge anlamına gelir. Bazen bir konuda üst makama bilgi vermek için yazılmış olan yazılara da bu ad verilmiştir. İ'lam belgelerini diğer şer'iyeye kayıtlarından ayıran en önemli özelliği, hakimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Hükümden sonra Arapça yazılmış tarih ve mühür atılır.⁷⁰

2.3.5. Tereke

Tereke veya “terike”, ölünün geride bırakmış olduğu mal için kullanılan bir tabirdir. Bu tabir yerine “muhallefât” adı da kullanılır.⁷¹ Ölen kişinin hayatta iken, sahip olduğu her türlü özel eşyaları, taşınır-taşınmaz menkul, gayrimenkul vb. her şeyidir. Kişi vefat ettikten sonra mal-mülkü-borcu-vasiyeti namına ne varsa kadı tarafından sicil defterine veya tereke defterine işlenir. Bunlar yine kadı ve şahitler huzurunda mirasçılara pay edilir. Küçük yaşta çocuklar varsa bunlara için de vasi tayini yapılır.⁷²

2.3.6. Vakfiye

Arapça kökenli bir kelime olup durdurmak, alıkoymak anlamına gelir.⁷³ Vâkîf, bir kimsenin maddi imkânlarını karşılık beklemeksizin dini veya sosyal bir amaç için başkalarının hizmetine sunmasıdır. Vakfiye ise vâkîf edilen şeyin vasıflarını ve vakfedilme şartlarını içeren, kadı tarafından tasdik edilmiş belgedir.

⁷⁰ Atlı, a.g.e., s. 163.

⁷¹ Pakalın, “Terike”, s. 460.

⁷² Mehmet Bulut, “356 Nolu Diyarbakır Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1217-1218/M. 1803-1804)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013), s. 7.

⁷³ Kütükoğlu, a.g.e., s. 359.

2.4. Kadılık Makamı Dışından Gönderilen Belgeler

2.4.1. Emir ve Ferman

Ülkede otoritenin başı olan padişah tarafından gönderilen ferman, berât ve nişanlar bu grupta sayılır. Bu belgeler iki grup halinde tasnif edilebilir; Birincisi, İslam hukûkunun yöneticiye tanıdığı yasama yetkisine dayanarak kaleme aldığı ferman ve berâtlardır. İkincisi de padişahın bireylere yönelik vazife tevcihi tımar, ticaret berâtı vb. konulara dair kaleme alınan ferman, berât ve nişanlar vardır. Bu türden ferman, berât ve nişanlar mutlaka şer’iyye sicillerine kayıt edilirdi.

2.4.2. Buyruldu

Buyruldu, Osmanlı diplomatiğinde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kapdan-ı derya, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli vazifelilerin, mevkice kendilerinden aşağıda bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılır.

Bu nevi belgelerin sonuna “buyuruldu” kelimesi yazılmak suretiyle diğer belge türlerinden ayırt edilir bir hale getirilmiştir.⁷⁴ Bu belgeler kadılar tarafından tutulmazlardı ancak kadılara hitaben gönderildikleri için kayıt edilirdi.

2.4.3. Tezkire

Sözlük anlamı “hükümetten alınan izin belgesi”dir.⁷⁵ Tezkireler oldukça sade bir dille yazılırdı. Arz, Sadaret, Aliyye, Hüküm, Berât, Davet, Mürur, Esame, Ruus, Eda, Maliye adıyla değişik tezkire türleri mevcuttur.⁷⁶ Şer’iyye sicillerinde yer alan birinci manadaki tezkireler, başta sadrazam olmak üzere yüksek devlet memurlarının özel kalem müdürü demek olan “tezkireciler” tarafından kaleme alınırdı.

⁷⁴ Atlı, a.g.e., s. 79.

⁷⁵ Devellioğlu, “Tezkere”, s. 1106

⁷⁶ Atlı, a.g.e., s. 115.

2.4.4. Temessük

Borç için alınıp verilen kağıt ve istimlak sırasında alınan hüccet demektir. Miri arazide, tasarruf hakkı sahiplerine yetkili makam ve şahıslar tarafından verilen tasarruf belgesine denir. Miri arazide satış ve devir durumunda zeamet ve tımar sahipleri ya da daha sonraları mültezim ve muhasıllar tarafından reaya denilen kimselere verilen tasarruf belgesidir. Temessük adlandırması daha sonra yerini tapuya bırakmıştır.⁷⁷ Tahvil ve senet kelimeleri de son dönemlerde aynı manada kullanılmaktadır.⁷⁸

⁷⁷ Pakalın, “Temessük”, s. 453.

⁷⁸ Atlı, a.g.e., s. 121.

I. BÖLÜM

ÖZET VE TRANSKRİPSİYON

Hüküm Özetleri

Hüküm No	Özet
1	<i>İhtida tezkiresi.</i>
2	<i>İhtida tezkiresi.</i>
3	<i>İhtida tezkiresi.</i>
4	<i>Keçeci esnafı hakkında.</i>
6	<i>Eşyayla ilgili kayıt.</i>
7	<i>Keçeci esnafı hakkında.</i>
9	<i>Harput ahâlîsinden Hacı Halim Efendi'nin Diyarbekir'e sürgün edilmesi.</i>
10	<i>Mardin kazâsı köylerinden Gavruk sakinlerinden Abdullah beyle yapılan sözleşme.</i>
11	<i>Gayrimüslimlerin ücretsiz çalıştırılması.</i>
12	<i>Ka'bi'deki Süryânîlere kazâ voyvodasının ek vergiler yüklemesi.</i>
13	<i>Gayrimüslimlere yönelik hukûksuzlukları.</i>
14	<i>Şeyh Mahmud Urmevî'nin vakfı hakkında.</i>
15	<i>Şeyh Mahmud Urmevî'nin vakfı hakkında.</i>
16	<i>Gayrimüslimlere yönelik hukûksuzluk.</i>
17	<i>Gayrimüslimler arasındaki mezhep tartışmaları.</i>
18	<i>17 Mart 1839 - 5 Mart 1840 arasındaki vilayet masrafi defteri.</i>
19	<i>13 Temmuz 1839 - 3 Nisan 1840 arasındaki vilayet masrafi.</i>
20	<i>13 Temmuz 1839-3 Nisan 1840 arasındaki vilayet masrafi.</i>
21	<i>1840 Mayıs ayına ait narh defteri</i>

22	<i>13 Temmuz 1839-3 Nisan 1840 arasındaki vilayet masrafı.</i>
23	<i>Ankara müşiri Davud Paşa'ya ait olup Diyarbekir gümrüğünde el konulan eşyalar hakkında.</i>
24	<i>Amid, Ergani, Çüngüş, Siverek kazâlarında kaymakam olan Şeyhzade es-Seyyid Mustafa Ağa hakkında.</i>
25	<i>Askerî harcamalar ve yevmiyeler.</i>
26	<i>Altın ve gümüş fiyatları ile bu alandaki sahtekârlıkların önlenmesine dair.</i>
27	<i>Altın çeşitleri ve bunların kuruş akçe cinsinden tespit olunan fiyat listeleri.</i>
28	<i>Altın ve gümüş fiyatlarının düzenlenmesi hakkında.</i>
29	<i>Kayseriden hareket eden me'mûrların gittikleri yerlerde iyi karşılanması ve kendilerine yardımcı olunması hakkında.</i>
30	<i>Amid, Hoca Ahmed mahallesindeki Hızır İlyas Kilisesi'nin talep üzerine tamir edilmesi.</i>
31	<i>Amid kazâsındaki Ermeni Surb Serkiz Kilisesine bazı insanlar tarafından zarar verilmek istenmesi.</i>
32	<i>İran tüccarının Diyarbekir gümrüğüyle anlaşmazlığı.</i>
33	<i>Diyarbekir müşirliğine atanan Süleyman Paşa'nın Hekimhan'da vefat etmesi.</i>
34	<i>Müşir Süleyman Paşa ve maliye sorumlusu Faik Efendiye gönderilen buyuruldu.</i>
35	<i>Diyarbekir eyâletinin malî işleri hakkında.</i>
36	<i>Diyarbekir eyâleti müşirliğine Kocaeli müşiri Ahmed Zekeriya Paşa'nın atanması hakkında.</i>
37	<i>İstanbul'dan Arnavud askerlerin vapurla Samsun'a oradan da Diyarbekir'e geleceği hakkında.</i>
38	<i>Diyarbekir eyâleti müşiri Ahmed Zekeriya Paşa'nın İstanbul'dan hareket etmesi hakkında.</i>
39	<i>Altın ve meskûkât hakkında.</i>
40	<i>İngiltere, Fransa, Rusya Devletleri ve sâir bazı devletler ile yapılan ticaret antlaşmalarıyla belirlenen vergi miktarları.</i>
41	<i>Odabaşı Deli Hacı'nın idamının kaldırılması.</i>
42	<i>Altın, gümüş, inci fiyatlarının düzenlenmesi.</i>
43	<i>Eşya defteri.</i>
44	<i>Eşya defteri.</i>
45	<i>Sadullah Paşa'nın voyvoda Hacı Mehmed Ağa'nın varidatının fazlalığı iddiasıyla 75 bin</i>

	<i>kuruşuna el koyması.</i>
46	<i>Voyvoda Hacı Mehmed Ağa'nın eşyasının ucuz fiyatla satılması.</i>
47	<i>Enfiye üretimi ve mukataası.</i>
48	<i>4 Nisan 1840-24 Aralık 1840 arasındaki vilayet masrafi hakkında.</i>
49	<i>7 senedir Hasan Paşa Hanı'nı kullanan askerlerin kiralarını vermemesi hakkında.</i>
50	<i>4 Nisan 1840-24 Aralık 1840 arasındaki vilayet masrafi hakkında (Kazâ ve nahiye).</i>
51	<i>4 Nisan 1840-24 Aralık 1840 arasındaki vilayet masrafi hakkında (Esnaf).</i>
52	<i>4 Nisan 1840-24 Aralık 1840 arasındaki vilayet masrafi hakkında (köyler).</i>
53	<i>25 Aralık 1840-20 Haziran 1841 arasındaki vilayet masrafi hakkında (köyler).</i>
54	<i>25 Aralık 1840-20 Haziran 1841 arasındaki vilayet masrafi hakkında (Esnaf).</i>
55	<i>25 Aralık 1840-20 Haziran 1841 arasındaki vilayet masrafi hakkında (Kazâ ve nahiye).</i>
56	<i>Samsun'dan Musul'a gidecek asker elbiseleri hakkında.</i>
57	<i>Çeşitli mukataalar.</i>
58	<i>Çeşitli vergiler.</i>
59	<i>Çeşitli vergiler.</i>
60	<i>Çeşitli vergiler.</i>
61	<i>İhtisab vergisi.</i>
62	<i>Çeşitli vergiler.</i>
63	<i>Çeşitli vergiler.</i>
64	<i>Çeşitli vergiler.</i>
65	<i>Çeşitli vergiler.</i>
66	<i>Çeşitli vergiler.</i>
67	<i>Vergi hakkında.</i>
68	<i>Vergi hakkında.</i>
69	<i>Diyarbakirli başçavuş Kasım'ın istifası.</i>
70	<i>Diyarbakir müşirliği tevcih edilen Mehmed Said Paşa'nın Silistre müşirliğine tayini.</i>
71	<i>Diyarbakir Eyâleti kaymakamı Bekir Sami Paşa'ya gönderilen buyuruldu.</i>
72	<i>İngiltere, Fransa, Rusya Devletlerinin tüccarından alınan gümrük vergisi.</i>
73	<i>Ülkeler arası ticarete uygulanacak vergilendirme oranıyla ilgili.</i>
74	<i>Asâkir-i Süvari alaylarından Kerîm Paşa livâsının ikinci alayının Deliller Hanı'nda mevcûd beylik eşyalarının Numan Ağa'ya bilirkîşi ile teslim olunduğuna dair defterdir.</i>

[1^b]

Hüküm Özeti 1:

İhtida Tezkiresidir. Silvana bağlı Hacıcân köyünden Tomo kızı Nergis müslüman olmuş ve şahitler huzurunda kelime-i şهادet getirip Ayşe ismini almış.

Hüküm 1:

Silvan kazâsı mülhakatından Hacıcân Karyesi sakinelerinden Ermeniyü'l-millet olup ismi Nergis binti Tomo meclis-i şer'îde isminin dahi cümle millet-i nasaralı Nergis din-i İslâmı kabul kelime-i şهادetini kıraat edüp ismi dahi Ayşe tesmiye olunup zevci geldikde İslâm'ı kabul ederse kendüye teslim kabul etmedükte tefrik olması için kayd şud fi sene 1256 CA 7 / 7 Temmuz 1840.

Hüküm Özeti 2:

İhtida tezkiresidir. Kulp'un Palur köyünde oturan ve Ermeni olan Taro oğlu Milo şahitler huzurunda müslüman olmuş ve kelime-i şهادet getirip Mehmed adını almış.

Hüküm 2:

Kulp nâhiyesinden Palur (?) karyesi mütemekkinlerinden iken Millet-i Ermeniyeden Taro veledi Milo nâm dahi huzur-ı şer'a gelip bi't-tav millet-i batılasını ve sâir erbâb-ı bağileyi terk edib din-i Muhammediye ve millet-i İslâmiyeyi kabul eyleyüb kelimeteyn-i şهادeteyni lisanından icrâ' eyledikde sıhhat-ı İslâmını gıbbe'l-hükm ismi dahi Mehmed vaz' olunduğu işbu mahalle kayd şud fi sene 1256 C 7 / 6 Ağustos 1840.

Hüküm Özeti 3:

Handuk isimli köyden Mezd oğlu Haço müslüman olmuştur.

Hüküm 3:

Kulp (?) nâhiyesinde Handuk karyesi sakinlerinden Millet-i Ermeniye'den Mezd veledi Haço nâm zımmî meclis-i şer'a gelüp olduğu din-i batılı tasdik-i terk ve din-i Muhammediye ve millet-i İslâmiyeyi kabul edüp kelimeteyn-i şhadeteyni lisânından icrâ' eyledikde sıhhat-ı İslâmına gıbbe'l-hükm ismi dahi ...(siline) olunduğu kayd şud.

Hüküm 4:

Esnâf-ı keçeciyan ... Saray-ı 'âlinin mefruşa için verdikleri beher keçe beyân olunur:

Adet: 6, 3, 3, 2 ve 1,5

Büyük: 1,5 ve 1

(Toplam): 18

Hüküm 5:

Bir adedi büyük olarak on iki tanesi gedik olduğu def'a iki aded kebir (?)

Hüküm 6:

Ber-vech-i ... hane (?) hitâben bir aded maşa ve bir adet iğne yaftarı kayd şud fi sene 1256 ZA 4 / 28 Aralık 1840.

Hüküm 7:

... senesi Zilka'desi guresinden ... elli yedi senesi Rebiü'l-ahiri gayetine kadar keçeci esnâfından saray-ı aliyye ve askere verdikleri hasır. Kuruş: 660 Hasır: 112.

Hüküm 8:

...(silinmiş)

[2^a]

Hüküm Özeti 9:

Diyarbakir kaymakamına yazılmış. Harput ahâlîsinden Hacı Halim Efendi cezalandırılmak üzere tutuklu iken Diyarbakir'e sürgün edilmesi, emir gelene kadar bir tarafa salıverilmemesi ve bu işin yani Diyarbakir'e yapılacak sürgün işinin bildirilmesi isteniyor.

Hüküm 9:

Piyade asâkir-i mansûre mîrlivâsı ve Diyarbakir Eyâleti kaymakamı saâdetlu necâbetlu paşa hazretleri fütüvvetli efendi inhâ olunur ki: Harput ahâlîsinden Hacı Halim Efendi vâki' olan esâretine mebnî li-ecli't-tedib bu def'a Diyarbakire nefy ve takrib olunmağla efendi-i merkûm vürûdunda Diyarbakirde ikâmesi ve diğer evâmirimiz zuhûruna değin bir tarafa salıverilmeyerek vüsûlun bâ-i'lâm bu tarafa inhâsına himmet eyleyesun deyu buyuruldu.

Hüküm Özeti 10:

Diyarbakir'e bağlı Mardin kazâsı köylerinden Gavruk'un sakinlerinden Ali oğlu Abdullah beyle yapılmış bir sözleşmedir.

Hüküm 10:

Amid muzafatından Mardin kazâsı kurâlarından Gavruk nâm karye sakinlerinden Abdullah Bey ibni Ali Bey meclis-i şer'a hâzır olup takrîr-i kelâm ve ifâde-i ani'l-merâmında kâtib-i divan-ı hazreti kaymakamı Ömer Efendinin Bayramiye'de mutasarrıf olduğu Sarih nâm karyenin ma'dümü'l-hudûd arazisinin

elli dört senesine mahsûben öşri hâsılatını ahz ve kabz ve itlâf(?) etmiş olduğundan ve mersûm-ı merkûmun vekîl-i mutlak olduğundan sene-i mezbûre hâsılatından dolayı efendi-i mûmâ-ileyh ile pederim merkûma gelip ta'şîr ederek hâsılat-ı merkûmdan on keyl hinta üzerine kendi hüsn-i rızâ ve tayyibe hatırımla musâlaha oldum ve hinta-i mezkûr efendi-i mûmâ-ileyhe borcum ve deynim olup fi-mâ ba'd tarafımdan ve sâir akrabalarım tarafından karye-i mezbûrenin keyl ve ta'şîrine dahl ve taarruz vuku'a gelir ise hazîne-i hazreti müşîriye on bin kuruş nezrim olsun deyu takrîr-i meşrûhum sicil-i mahfûza kayd olunsun dedikte hıfzan li'l-mukal bu mahalle kayd olunmuştur. Fi sene 1256 R 19 / 20 Haziran 1840. Faziletlu Kara Hafız Efendi, İbrahim Efendi, Derviş Ağa, Çukadar Ahmed Ağa, Muhzırbaşı Ahmed Ağa

[3^a]

Hüküm Özeti 11:

Bu bir pâdişâh fermânıdır, Diyarbekir nâibine yazılmış. Diyarbekir'in Ka'bî köyü yetkilisi buradaki Ermeni halkından olup Süryânî cemaatine bağlı kişileri haksız yere ve herhangi bir ücret vermeksizin bina ve çiftlik işlerinde çalışmaya mecbur bırakmıştır. Bunun üzerine Ermeni Patriği Ağadyos bir dilekçe ile merkeze başvurup yapılan zulümleri anlatmış. Pâdişâh buna müsâadesi olmadığını ve mevcut şikâyete konu olan zulüm ve uygulamaya son verilip bu konuda dikkatli olunmasını istiyor.

Hüküm 11:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid kazâsı nâibi mevlana zîde ilmuhu tevkîi refîi hümâyûn vâsıl olacak malûm olaki Amid kazâsına tabi Ka'bî karyesinde mütemekkin Ermeni reâyâsına tabi Süryânî Yakûbî tâifesine üzerlerine bâ evâmir-i aliyye vâride olan tekâliflerini cem'a me'mûre edâda kusurları yoğ iken kasaba-i mezbûre voyvodası olan kimesne bunları derûn-ı kazâda ve mahalli sâirede ebniye inşâsında ve çiftliği bilâ ücret istihdam ile kendü kâr ve kesblerinden dur vâkıaya yevmiye tedârikinden mahcûr olarak bu vecîhle olan ta'diyata tâb-âver te'mîn edemedikleri inhâ kılındığı beyânıyla o makule vâki' olan mezâlîm-i ta'diyatın men'i

ve def'i bâbında emr-i şerîfim sudûrunu İstanbul ve tevâbi-i Ermeni patriği Ağadyos nâm rahib südde-i saâdetime memhûr arzuhal takdîmiyle istid'â' etmekten nâşi ta'diyat-ı mezkûrenin men'i fermânım olmağın imdi zât-ı sadâkatsımat-ı pâdişâhaneme emânet olan fukarâ reâyânın hilâf-ı şer'-i şerîfe ve münafi-i rızâyı aliyyem o misillu mezâlîm ve ta'diyatdan himâyet ve sıyânetleri asûde-hâl ve mezkû'l-bâl olmaları irâde-i seniyyem muktezâsından idiğü ma'lûmun oldukda ber-vech-i muharrer amel ve harekete ihtimâm ve dikkat ve hilâf-ı vaz'ı tecdîdinden ihfa ve mübuadet (?) olunmak bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuştur buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibül ittibâ' ve lâzımul imtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûnuyla amel ve hareket eylesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfe itimad kılâsın tahrîre fi evâsıt-ı şehr-i Şabanü'l-muazzam sene hamse ve hamsin ve mieteyn ve elf fi evasıt-ı Ş 1255 / Ekim sonları 1839.

Hüküm Özeti 12:

Amid kazâsı naibine yazılmış bir ferman olup Ka'bi'deki Süryânîlere kazâ voyvodasının ek vergiler yüklemesi, vergi zammı yapması ve bu durumun padişaha şikâyet edilmesiyle ilgilidir.

Hüküm 12:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid kazâsı nâibi mevlana zîde ilmuhu tevkîi refîi hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Amid kazâsına tabi Ka'bi karyesinde mütemekkin Ermeni milletine tabi Süryânî nâm diğêr Yakûbî tâifesi üzerlerine evâmir-i aliyye ve irâde olan tekâlîflerin emr u defter mücebince cem'ine me'mûre edâda kusurları olmayub teâdî icâb etmez iken kazâ-i mezbûr voyvodası kendü nefsi için defteri tevziata külliyetlü akçe zam ile tahsîl etmekte olduğı ve bu keyfiyyet mağdûriyyet ve perişaniyetlerini mucib olunacağı inhâ olduğı beyânıyla ol bâbda emr-i şerîfim sudûrunu İstanbul ve tevâbi-i Ermeni Patriği Ağadyos nam(?) rahib südde-i sa'âdetime takdîm eylediğı bir kıt'a memhûr arzuhaliyle istid'â' etmekten nâşi vech-i meşrûh üzere amel olunmak fermânım olmağın imdi senki nâib-i mûmâ-

ileyhsin husûs-ı mezbûr takrîr-i tam edüp göresin bunlar üzerlerine bâ evâmir-i aliyye ve vâride olan tekâlîflerini emr ve defter mücebince cem'ine me'mûre edâda kusurları yok iken voyvoda-i merkûm kendi nefsi için defteri tevzia külliyyetlü akçe zam ve tahsîl etmekte olduğu muvâfık-ı nefsi evâmir idüğü halde men'i ve def-i husûsuna mübâderet olunmak bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuştur buyurdum ki vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûnuyla 'amel ve hareket eylesin. Şöyle bilesin alâmet-i şerîfe itimad kılâsın. Tahrîren fî evasıt-ı şehr-î Şabanü'l-muazzam sene hamse ve hamsin ve mieteyn ve elf (Ekim sonları 1839).

[3^b]

Hüküm Özeti 13:

Belge ferman olup Amid naibine gönderilmiştir. Amid kazâsı voyvodasının Ka'bi karyesindeki Ermeni ve Ermenilere bağlı Süryânîlere karşı girişmiş olduğu bazı haksızlıklar ve bu haksızlıkların men'i hakkındadır.

Hüküm 13:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid kazâsı nâibi mevlana zîde ilmuhu tevkiî refîî hümâyûn vâsıl olacak ma'lûm ola ki: Amid kazâsına tabi Ka'bi karyesinde Ermeni reâyâsıyla millet-i mersûmeye tabi Süryânî nâm diğerk Yakûbî tâifesinden biri halik ve halike olduklarında veresesinden sağir ve sağire ve gaib ve gaibesi olmayub heyet-i verese hâzır ve şer'iden cebren tahrîr olunmamak ve sağir ve sağire ve gaib ve gaibesi olup tahrîri lâzım gelen tereke ma'rifet-i şer' ile ve zımnında lâzım gelen resm-i kuvvet ve sâiresi olmak kanûnı muktezâsından iken kazâ-i mezbûr voyvodası olan kimesne tahrîr vesilesiyle on kuruşluk eşyâ' elli kuruşdan bahâ' takrîriyle kendüye ondan bir kuruş ve ol mikdâr dahi eşyâsıyla ahz etmekte olduğu ve bu keyfiyyet gadri müstelzim idüğü inhâ kılındığı beyânıyla ol vecîhle vâki' olan mezalim ve teâdîyatın men'i ve def'i bâbında emr-i şerîfim sudûrunu İstanbul ve tevâbiî Ermeni Patriği Ağadyos nâm südde-i saâdetime takdîm eylediği bir kıt'a memhûr arzuhalıyla istid'â' etmekten nâşî mezalim ve teâdîyat-ı

mezkûrenin men'i ve def'i fermânım olmağın imdi zât-ı hilâfetsımat-ı pâdişâhâneme emânet-i din olan fukarâ-yı raiyyetin hilâf-ı şer'î şerîfe ve menâfii rızâ-yı aliyem o misüllü mezâlim ve teâdiyâtdan himâyet ve sıyânetleriyle sâye-i inâyetvâye-i pâdişâhânemde asûde-hâl ve mezkû'l-bâl olmaları irâde-i seniyyem muktezâsından idüğü ma'lûmun oldukda merkûmun o misüllü mezalim-i teâdiyâta ibtidârı vâkıa evâmir olduğı halde men'i ve def'i husûsuna mübâderet olmak bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olunmuştur buyurdum ki vüsûl buldukta sene 255 / 1839.

Hüküm Özeti 14:

Diyarbakir ve Rakka müşîri vezir Sadullah Paşa'ya gönderilen bir fermanıdır. Amid'de medfun Şeyh Mahmud Urmevî hazretlerinin Amid'de bina eylediğı medrese, camiinin vâkıf olduğı defter-i hakani'de kayıtlı olup, kayıtlı olmayan humus tahrîr olunan Ka'bî karyesi Ermeni ve Süryânîlerin zirâat edip 5/1'inin öşürlerinin verilmesi lâzım gelirken 7/1 öşür ve şahnelik nâmıyla zahire alınmasını İstanbul ve tevâbiü Ermeni Patriğı Ağadyos rahibin verdiğı arzuhalle defter-i icmâl ve mufassal'a mürâcaât ettiğinden 7/1 öşür ve şahnelik alınmasının men' olunmasına dair pâdişâh fermanı.

Hüküm 14:

Düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem müdebbirü'l-umûrû'l-cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhidü bünyanu devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânü's-saâdeti ve'l-iclalil mahfûf bi sınıfî avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ mülhakatıyla Diyarbakir ve Rakka müşîri vezirim Sadullah Paşa edemallahu Teâlâ iclâlehu ve kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Şarki Amid nâibi mevlana zîde ilmuhu tevkîî refîî hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki: Şarki Amid Sancağında ve nâhiyesinde Ka'bî ma'a-mezraa Mısır-ı Mansûr karyesi ber-mûceb-i tashih nefsi Amid'de medfun kutbü'l-arifin Şeyh Mahmud Urmevî kuddise sirruhü'l-aziz hazretlerinin Amid'de bina eylediğı medrese ve camii vakfî idüğü defter-i hakanide mukayyed olunub ve karye-i mezbûrenin tahtında humus tahrîr olunmağla mezkûr Ka'bî karyesinde mütemekkin Ermeni

reâyâsıyla Ermeni reâyâsına tabi Süryânî nâmı diğer Yakûbî tâifesi karye-i mezbûre toprağında zirâat edüp zirâatlarıyla hâsıl eyledikleri terekelerinden beşte bir öşürleriyle üzerlerine edâsı lâzım gelen sâir hukûk ve rüsûmlarıyla kanûn ve defter mûcebince mûmâ-ileyhin vakfı tarafına edâda kusurları olmayub teâdî olunmaları icâb etmez iken vakf-ı mezbûr tarafından yedide bir öşr ve şahnelik ve nahak nâmıyla zahire mütâlebe ve hâsılatlarının nısfından ziyâdesi ahz olunup ol vecîhle gadr-i küllî olduğu inhâ kılındığı beyânıyla ol bâbda emr-i şerîfim sudûrunu İstanbul ve tevâbiî Ermeni Patriği Ağadyos nâm rahib südde-i saâdetime memhûr arzihal takdîmiyle istid'â' etmekten nâşi defterhâne-i âmirem'e mahfûf defter-i icmal ve mufassala mürâcaât olundukda Şarki Amid nâhiyesine tabi neferat-ı gebrân ile karye-i Ka'bî ma'a-mezraa Mısr-ı Mansûr ve hâsıl 'an humus tahtında hinta ve şâir ve resm-i çift müselmanan ve ispenç-i gebrân ve resm-i arûs yekun ma'a-gayrihi altmış beş bin dokuz yüz yirmi akçe yazu ile defter-i mufassalda muharrir kalemiyle tahrîr ve defter-i icmalde tamam yazısıyla hass-ı hümâyûnum dâhilinde iken zikr olunan altmış beş bin dokuz yüz yirmi akçe pazar(?) ...(silinmiş) Ka'bî nâm karye merhûm ve mağfûrunleh Sultan Murad Han tâbe serâhu nefsi-i Amid'de medfun kutbü'l- arifin Şeyh Mahmud Urmevî kuddise sirruhü'l-aziz hudûd-ı erbaası ile bâ-hatt-ı hümâyûn hibe ve temlîk edüp aziz-i müşârûn-ileyh dahi Amid'de vâki' bina eylediği medrese ve camiin vücûh-ı hayratına vakf edüp vakfiyet üzere mutasarrıf olunur iken sonradan havassı hümâyûnuma ilhâk olunduğu ve vakfı mezbûr ve vakfı mezbûra ...(silinmiş) [4^a] olduğu oğulları tarafından i'lâm olunmağla merhûm Sultan Murad Han'a temlîk eylediği üzere amel oluna deyü sâdır olan hatt-ı hümâyûn mûcebince berât-ı ali verilmekle zikr olunan Ka'bî karyesi vech-i meşrûh üzere aziz-i müşârûn-ileyhin vakfı olup taraf-ı vâkıftan zabt olunmak üzere altmış iki senesi Rebiü'l-ahirinin evâhiri tarihiyle vârid olan fermân-ı ali defter-i mufassalda kaydı mahalli bâ-hatt-ı tevkiî tashih olunup bu takdîrce ber-muktezâ-yı defter-i hakani karye-i Ka'bî ma'a-mezraa-i Mısr-ı Mansûrü'l-mezbûrenin an-hums mahsûlâtı ve resm-i çift-i müslümanan ve ispenç-i gebrân ve resm-i arûs ve mahsûlât ve rüsûmat-ı sâiresi bermûceb-i tashih nefsi-i Amid'de medfûn kutbü'l-aziz Şeyh Mahmud Urmevî kuddisehü'l-aziz hazretlerinin Amid'de bina eylediği medrese ve camiinin vakfı tarafından zabt olduğu iktizâ' eylediği ricâl-i devlet-i aliyyemden ceride muhâsebecisi iftiharü'l-ekâbir ve'l-ekârim Mehmed Said zîde 'uluvvuhu arz etmeğın

arızî mûcebince amel olunmak fermânım olmağın imdi husûs-ı mezbûra takayyüd-i tam edüp göresiz eyyâm-ı saâdet encâmımda reâyâ fukarâsında ve sâir hiç ferde zulm ve teâdî olduğuna rızâ-i şâhânem olmayub sâye-i merâhim vâye-i mülûkânemde asûde-i hâl olmaları matlub-ı pâdişâhânem olmağla inhâ olduğu üzere mersûmlar Ka'bî karyesi toprağında zirâat edüp zirâatleriyle hâsıl eyledikleri terekelerinde beşte bir öşürleriyle üzerlerine edâsı lâzım gelen sâir hukûk ve rûsûmların kanûn-ı defter mûcebince vakf-ı mûmâ-ileyh tarafına edâ eylediklerinden sonra yedide bir öşür ve şahnelik ve nâhak nâmıyla zahire mütâlebe olduğu muvâfık nefis-i evâmir olduğu halde men' ve def'i husûsuna mübâderet olunmak bâbında fermân-ı âlîşanım sâdir olmuştur. Buyurdum ki Hüküm-i şerîfle vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûnuyla amel ve hareket eylesin. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfeme itimad kılasız. Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i Şaban-ı muazzama sene hams ve hamsîn ve mieteyn ve elf (Ekim sonları 1839).

Konstantiniye be mahrusa.

Hüküm Özeti 15:

Şeyh Mahmud Urmevî hazretlerinin Amid'de bina eylediği medrese ve camiinin vakfi hakkında.

Hüküm 15:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Şarki Amid nâibi mevlana zîde ilmuhu tevkîî refîî hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Şarki Amid sancağında ve nâhiyesine tabi Ka'bî ma'a-mezraa-i Mısır-ı Mansûr karyesi ber-mûceb-i tashih nefis-i Amid'de medfûn kutbü'l-arifin Şeyh Mahmud Urmevî kuddise sirruhü'l-aziz hazretlerinin Amid'de bina eylediği medrese ve camii vakfi idüğü defter-i hakani'de mukayyed olup tahtında resm-i arûs hâsıl yazılmağla karye-i mezbûrda mütemekkin Ermeni reâyâsıyla Ermeniyeye tabi Süryânî nâmı diğer Yakûbî tâifesinden biri sekiz kızın diveleriyle ere verdikde er cânibinden kanûn üzere îcâb eden resm-i arûsaneleri vakf-ı mezbûr tarafına ve resm-i ihtisâbını me'mûrî cânibine edâda kusurları

olmayub ta'addi olunmaları îcâb etmez iken Şarki Amid voyvodası olan kimesneye dahi nizâmca resm-i arûsane alırum deyu teâdî ve rencîdeden hâli olmadıkları inhâ kılındığı beyânı ile ol bâbda emr-i şerîfim sudûrunu İstanbul ve tevâbi-i Ermeni patriği Ağadyos nâm rahib südde-i saâdetime memhûr arzuhal takdîmiyle istid'â' etmekten nâşî defterhâne-i âmiremde mahfûz defter-i icmâl ve mufassala mürâcâât olundukda Şarki Amid nâhiyesine tabi neferat-ı gebrân ile karye-yi Ka'bî ma'a-mezraa-i Mısr-ı Mansûr ve hâsılan an humus tahtında hinta ve şâir ve resm-i çift-i müselmanan ve ispençiye-i gebrâne ve resm-i arûs yekûn ma'a-gayrihi altmış beş bin dokuz yüz yirmi akçe yazı ile defter-i mufassalda muharrer kalemîyle tahrîr ve defter-i icmalde tamam yazusu ile hassı hümâyûnum dâhilinde iken zikr olunan altmış beş binin dokuz yüz yirmi akçe yazıla havas-ı hümâyûnum karyelerinde Ka'bî nâm karye merhûm ve mağfûrîn-leh Sultan Murad Han tâbe serâhu nefsi-i Amid'de medfûn kutbü'l-ârifîn Şeyh Mahmud Urmevî kuddise sirruhü'l-aziz hudûd olmasıyla bâ-hatt-ı hümâyûn hibe ve temlik edüb aziz-i müşârûn-ileyh dahi Amid'de vâki' bina eylediği medrese ve camiinin mevcûd hayratına vakf edüp vakf üzere sarf olunur iken sonradan havassı hümâyûnuma ilhâk olduğu vakf-ı mezbûre ... i'lâm olunmakla merhûm Sultan Murad Han'a [4^b] temlik eylediği üzere amel oluna deyu sâdır olan hatt-ı hümâyûn mücebince berât-ı alî verilmekle zikr olunan Ka'bî karyesi vech-i meşrûh üzere aziz-i müşârûn-ileyhin vakfı olup taraf-ı vâkıfdan zabt olunmak üzere altmış iki senesi Rebiü'l-ahirinin evâhiri tarihiyle vârid olan fermân-ı alî defter-i mufassalda kaydı mahalli bâ-hatt-ı tevkiî tashih olunup bu takrîrce ber-muktezâyı defter-i Hakani karye-i Ka'bî ma'a-mezraa-i Mısr-ı Mansûr-ı'l-mezbûrenin an humus mahsûlât ve resm-i çift-i müselmanan ve ispençiye-i gebrân ve resm-i arûs ve mahsûlât ve rüsûmat-ı sâiresi ber-müceb-i tashih nefsi-i Amid'de medfûn kutbü'l-ârifîn Şeyh Mahmud Urmevî kuddise sirruhü'l-aziz hazretlerinin Amid'de bina eylediği medrese ve caminin vakfı tarafından zabt olunmak iktizâ' eylediği ricâl-i devlet-i aliyemden Ceride Muhâsebecisi iftiharü'l-ekâbir ve'l-ekârim Mehmed Said zîde ilmuhu ve 'uluvvuhu arz etmeğin kanûn üzere amel olunmak fermânım olmağın imdi husûs-ı mezbûre takayyüd-i tam edüp göresin. Mersûmlardan biri sekiz(?) kızın ere verdikde er cânibinden ve bu velerinden otuz akçe resm-i arûsanelerini vakf-ı mezbûr tarafına ve a'lâ kağıt alanlar otuz ve evsât kağıt alanlar yirmi ve ednâ kağıd alanlar on kuruşa resm ... ihtisâb me'mûrîn cânibine edâ eylediklerinden sonra

Voyvoda-i merkûm ben dahi nizâmca arûsane alurum deyu teâdî ve rencîde eylediği muvâfık-ı nefsi evâmîr olduğu halde men' ve def'i husûsuna mübâderet olunmak bâbında fermânı âlîşanım sâdir olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerîfim vüsûl buldukta fî 15 Ş sene 55 / 24 Ekim 1839.

Hüküm Özeti 16:

Diyarbakir Eyâleti müşîri vezir Sadullah Paşa'ya gönderilmiş bir fermandır. Amid kazâsına tabi Ka'bî karyesinde oturan Ermeni, Süryânî yani Yakûbîlerin cizye-i şer'iyelerini her yıl düzenli verdikleri ancak aynı karyede malikâne sahibi Azizoğlu Çelebi adında birisinin bu kişilere kendi mühürüyle birer kâğıt verip cizye kâğıdı vermediği hakkında Ermeni patriği takrîr ile başvurmuş ve bu başvurusu kabul edilip durumun düzeltilmesi emredilmiştir.

Hüküm 16:

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem müdebbirü umûr-ı cumhur ... fikri's-sâkıb mütemmimu mehâmmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhidü bünyanu'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidu erkânü's-saâdeti ve'l-iclâli'l-mahfûf bi sinufi avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ hala Diyarbakir eyâleti müşîri vezirim Sadullah Paşa edâmellahu teâlâ iclalehu ve kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Diyarbakir kazâsı reisi mevlana zîde ilmuhu tevkî'î refî'î hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Diyarbakir kazâsına tabi' Ka'bî karyesinde mütemekkin Ermeni re'âyâsı ile Süryânî nâm-ı diğeri Yakûbî tâifesi edâ ve îfâsı lâzım gelen cizye-i şer'iyelerini beher sene kâmilten te'diye etmekte iseler de karye-i mezkûrda Azizoğlu Çelebi nâm kimesnenin malikânesi olduğundan cizyesini dahi tamamen ahz ve tahsîl ile reâyâ yedlerine cizye usûlü vermeyerek kendi mühürüyle memhûr birer kâğıt vermekte bulunmuş olup halbuki reâyâdan birisi âher mahalle gitdiği halde ol mahalden cizye kâğıdı mütâlebe olundukta yedinde olan memhûr kâğıdı ibrâz eylediğinde i'lâm-ı ağıâr ile tekrar cizye kâğıdı i'ta ile malını ahz etmekte olduklarından bu husûsa reâyâyı mersûmeye terettüb eder tahammül olamayıp perişanlıklarını müstelzim olacağı bâ-mahzar inhâ ve darsâdetime ...(silinmiş) Diyarbakir ve Süryânî murahhasaları dahi şifâhen ifâde

ve inbâ etmiş olduklarından bahisle reâyâ-yı merkûmenin istihkakları vechle esnâf-ı selâse itibariyle buldukları (?) i'ta ve mal-ı cizyeleri tahsîl olunub ziyâde bir akçe ahz olunmamak bir evrak verilerek mal-ı cizye tekâlîf kılınmak bâbında bir kıt'a emr-i şerîfim ısdâr-ı husûsunda Ermeni patriğinin divan-ı hümâyûnuma takdîm eylediği bir kıt'a takrîr kağıdında inhâ olunmaktan nâşi kuyûd-ı lâzimesi ba'de'l-ihrac iktizâsı mu'teberân-ı ricâl-ı devlet-i aliyemden hala Ceride Muhâsebecisi iftiharü'l- ekabir ve'l-ekârim Mehmed Said zîde 'uluvvuhudan lede'l-istilâm karye-i merkûme Diyarbekir kasabasında defin-i hak-ı itr-nâk olan Şeyh Mahmud-ı Urmevî kuddise'l-sirruhü'l-aziz mukaddemâ hâl-ı hayatında temlîk kılınmış bulunduğundan kâffe-i müteveccihat Ermeni reâyâsı cizyelerinin dahi ...(silinmiş) müşârün-ileyh tarafından tahsîli aziz-i müşârün-ileyhin ... şeyh ...(silinmiş) reşadete yedinde olan mülknâme-i hümâyûnda münderic ve mestûr olduğu defter-i mezkûrede ... adet evrak müstahak reâyâ bulunduğu binâen ol vecîhle reâyâ-yı mersûme tarafından cizye [5^a] itası lâzimedden ise de yedinde evrak bulunmamak mübalesesiyle (?) mezkûr-ı'l-mikdâr evrakın itası şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından iltimâs olduğu bundan akdem bâ i'lâm ve ariza inhâ olunmuş ve zikr olunan Ka'bî karyesi cizye-i gebrân ve salâri ve sâir müteveccihat ve âmme-i hukûk-ı şer'iyeye ve rûsûm-ı örfiyesi ve bilcümle levahik ve tevâbiî ve mesârîf ve menâfi ile ber-vech-i serbestiyet keyfe mâ yeşâ' mutasarrîf olmak üzere aziz-i müşârün-ileyhin hâl-i hayatında bâ mülknâme-i hümâyûn temlîk olunmuş ve karye-i mezkûre Gebrân cizyesi için evrak verildiğine dair kayd bulunmamış ise de mülknâme-i hümâyûnda karye-i merkûme reâyâsının cizyesi musarrah olduğundan emr-i siyâneti şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından olmak lâzimedden bulunmuş olduğundan sâlifü'l-mikdâr reâyâyâya verilmek üzere elli beş senesi muharreminden itibaren Diyarbekir kalem-i evrakından ber-vech-i in'âm ol-mikdâr evrak ifrâz ve mal-ı kalem-i mezbûr cizyesi hâsılatından mahsûb kılınmak üzere şeyh-i mûmâ-ileyhe i'tâ olunmak bâbında Erzurum Müşîri düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem vezirim Hafız Paşa edemallahu teâlâ iclâlehunun Sivas müşîrliği evânında müşârün-ileyhe hitâben bir kıt'a emr-i şerîfim ısdâr olunmuş olduğu kaydıdan nümâyan olup bu sûretde zikr olunan Ka'bî karyesinde mevcûd reâyâdan yüz dört neferin ednâ itibariyle icâb eden evrakı şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına ber-vech-i in'âm Diyarbekir cizyedarı tarafından verilmiş fermânım olan evrakdan tevzî' ve fiât-ı mukarrerresi üzere on beşer kuruşdan icâb eden malını şeyh-i mûmâ-

ileyhe ahz eylemek ve yüz dört neferden ziyâde reâyâ bulunduğu halde istihkak ve temettu'larına göre esnâf-ı selâse itibariyle evrakları Diyarbekir cizyedarı tarafından tevzî ve fîât-ı mukarrerelerin lâzım gelenlere cânib-i mîrî için cizyedar-ı mûmâ-ileyh tarafından cem' ve tahsîl olunmak ve ba'd-ezîn reâyâ-yı merkûmenin cizyeleri şeyh-i mûmâ-ileyhe ve Diyarbekir cizyedarı taraflarından kendü mühürleriyle memhûr tezkire i'tasıyla cibâyet olunmak bâbında sen ki müşîr-i müşârün-ileyhsin sana hitâben bir kıt'a emr-i âlişanım ısdârıyla tesviyesi husûsunu i'lâm eylediği bi'l-fiil mukataât cizyesi defterdarı iftihârü'l-ali ve'l-azm Musa Safvetî(?) dâme 'uluvvuhu tarafından bu takrîr lede'l-arz mûcebince emr-i şerîfim ısdârı husûsuna idâre-i 'aliyyem taalluk etmekle ber-minvâl-i muharrer amel ve harekete bezli cel himmet eylemek fermânım olmağın zimmete işbu emri âlişanım ısdâr ve ırsâl olunmuştur. İmdi vüsûlunda keyfiyyet irâde-i seniyyem mantûk-ı emr-i mazmûnı ma'lûmun oldukda fermânım olduğu ve bâlâda bast ve beyân kılındığı vecîhle karye-i merkûmede bulunan yüz dört nefer reâyâdan ve yüz dört nefer reâyâyâ ednâ itibariyle verilmesi lâzım gelen evrak şeyh-i mûmâ-ileyh tarafına Diyarbekir cizyedarı tarafından in'âmen i'tâsı ırsâl kılınan evrakdan tevzî' ve fîât-ı hakikisi üzere on beşer kuruşdan malı şeyh mûmâ-ileyh tarafından ahz olunması ve yüz dört neferden ziyâde reâyâ bulunduğu halde hâl temettu'larına göre esnâf-ı selâse itibariyle Diyarbekir cizyedarı tarafından tevzî' ve fîât-ı mukarreresi üzere lâzım gelen malı cânib-i mîrî için cizyedar-ı mûmâ-ileyh tarafından ahz ve tahsîl kılınması ve ba'd-ezîn reâyâyı mersûmenin cizyeleri tarafından kendü mühürleriyle memhûr tezkire i'tasıyla cibâyet olunması husûsuna sarf-ı küllî miknet eylesin. Ve sen ki nâib-i mûmâ-ileyhsin sen dahi mûcib-i emr-i şerîfimle amel ve harekete ve hilâfından tevakkî ve mübâadet eylemek bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuşdur buyurdum ki hükm-i şerîfle vardıkta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sūdûr olan işbu emr-i şerîfi celilü'ş-şan vâcibü'l ittibâ' (?) ve lâzımü'l-ımtisâlının mazmûn-ı münîfi birle (?) amel olasız. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfeye i'timad kılarsız. Fil yevmi's-sadis şehr-i Zilka'de sene hamse ve hamsin ve mieteyn ve elf (?) be makam-ı Konstantiniyye (11 Ocak 1840).

[5^b]

Hüküm Özeti 17:

Amid mütemekkinlerinden Süryânî ve Yakûbî Papazı İlyas meclis-i şer' e gelip Midyat kazâsı köylerinden bazılarının Katolik olmaması için kendi milletine tabi olmaları talebine karşılık bu karyeler Katolik olmayub Süryânî ve Yakûbî milletinden olduklarına dair buyuruldu.

Hüküm 17:

Der-i devlet mekineye arzı dâi kemîneleridir ki;

Amid mütemekkinlerinden Süryânî ve Yakûbî papazı İlyas meclis-i şer'a gelip şöyle takrîr-i kelâm ve istirhâm eder ki: Amid muzâfâtından Midyat kazâsı kurâlarında meriyyü'l-kadîm Kilîsa Katolik milletinden ...(silinmiş) ve hala millet-i mersumeye tabi yoğiken Katolik tarafından kurâha-i mezbûre ahâlîsinden bazı kimesneler kendü milletine tabi kılmak sadedinde olduğu istihbârıyla bir milletden millet-i âheriye teb'iyetden men' olunmasını havî yedimize bir ...(silinmiş) ferman-ı alışan sadaka ve ihsan buyurulmak niyazında olduğumuzu der bar-ı şevket karâra bir kıt'a i'lâm edilür deyu iltimâslarıyla husûs-ı mezbûr vukuf ve ma'lûmâtı olanlarından tahkîk olundukta fi'l-hakika kazâyı mezbûr kurâlarında kadîmden bu ana kadar Katolik milletinden olmayup Süryânî Yakûbî milletinden oldukları mevsûkü'l-kelâm kimesneler meclis-i şer'a haber verdiler. Evvel ki vâki' ol haldir. Bi'l-iltimâs pây-e-i serîr-i alaya arz ve i'lâm olundu. Baki emr ü fermân hazreti men lehü'l-emrindir. Hurrîre fî evâsıt-ı şehri Saferü'l-hayr sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Nisan ortaları 1840).

[6^a]

Hüküm Özeti 18:

Elli beş senesi Cemâziye'l-evveli guresinden (M. 17 Mart 1839) elli altı senesi Muharrem'in gayetine kadar (M. 5 Mart 1840) dokuz ay zarfında Diyarbekirde vuku' bulan masârifât-ı vilâyetin defter-i müfredâtıdır.

Hüküm 18:

Elli beş senesi Cemâziye'l-evveli guresinden iş bu elli altı senesi Muharrem'in gayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbekir de vuku' bulan masârifât-ı vilâyet cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile muhâsebe olunarak cem'an üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûrun defter-i müfredâtıdır ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur.

1536242(?) - Müddet-i mezkûre zarfında vuku' bulan kirahâne masârıfı

13500- Nüfus Nâzırı Mehmed Mesud Efendiye ve kâtibine verilen dokuz mâhiyye

7200 - Kezâ jurnal kâtibi Kasım Rasim Efendiye verilen dokuz mâhiyye

53341 - Asâkir-i muntazama ikâme eyledikleri konak ve hâneler ve zâbitâ oturduğu mahallerin ta'mîrâtı masârıfı

1800 - Mahkemede mürûr tezkire muharriri Nasrullah Efendiye verilen dokuz mâhiyye

2334652

2250 - Şark garb nüfus kâtibinin maâşı

3560 – Ebvab-ı erbaada tezkire yoklamasına me'mûr kâtib ve hâkimlerin maâşı

1550 - Cülûs-ı hümâyûn neşrinde toplar ... için vâki' olan masârif

2050 – Cülûs- ı hümâyûn neşriyle Hafız Paşa hazretlerine halen tataraya verilen

2423752

600 – Gezdirme (?) emr-i şerîfiyle vürûd eden ocak tatarına verilen

27060 - Ordu için kazâlardan müretteb hayvanat Diyarbekire celb olundukta orduya sevk olunmaya kadar vâki' olan ...

23496 - Divan-ı mezkûre tarafında asâkir ikâmet eyledikleri konak ve hanlara ve zâbitâ ikâmet eyledikleri mahallerin îcâb eden mühimmat

200 – Men’-i mürûr (?) emriyle gelen tatarla hizmet

2937312

10000 - Deraliye arzı mahzar götüren Konevi Mehmed Efendiye ve refikine verilen harcırah

25000 - Şehzade Mehmed Bey Efendiye ve Hafız Mustafa Efendiye verilen harcırah

2687 - Mukaddemâ yeni ... Bey harç fermân

7500 ... kaymakam ...

.....

3389182

85552 – Bâ-fermân-i ali kuruşda bir para harç-ı imzayı defter

347474

3300 - Rûz-ı Kasım itibariyle bedel-i ref’-i menzil

350774 Yalnız üç yük elli çarık (?) yedi yüz yetmiş dört kuruş

[7^a]

Hüküm Özeti 19:

1255 senesi Cemâziye’l-evvelinden (M. 13 Temmuz 1839) 1256 senesi Muharrem ayının sonuna kadar (M. 3 Nisan 1840) 9 aylık me’mûrîn hizmetleri için kirahâne masârifleri, nüfûs nâzırı, jurnal kâtibi ve asâkir-i muntazamanın bulunduğu mahallerin masrafları için üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşu tevzî’ ve taksîm olunup şehir esnâfi hissesine düşen kırk dokuz bin iki yüz elli sekiz buçuk kuruş farkın esnâftan alınması hakkındadır.

Hüküm 19:

İki yüz elli beş senesi Cemâziye’l-evveli guresinden iş bu elli altı senesi Muharremi gayetine kadar dokuz mâh zarfında vürûd eden me’mûrînin hizmetleri ile

müddet-i mezkûre zarfında vuku' bulan kirahâne masrafı ve nüfûs nâzırı ve jurnal kâtibi mâhiyyeleri ve asâkir-i muntazamanın sâkin olduğu mahallerin masârif ve masârif-ı sâire cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'iyile muhâsebe olundukta cem'an üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr Diyarbekir'in hâvi olduğu kâffe-i ve nevâhîsine ta'dîl ve tesviye üzere tevzî' ve taksîm olundukta tevzî mezkûrdan nefis-i şehir esnâfı hissesine isâbet eden kırk dokuz bin yüz sekiz buçuk kuruşun üzerine yüz elli kuruş kâtibiyye-i muhâkeme ki cem'an kırk dokuz bin iki yüz elli sekiz buçuk kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr zeylde mestûr esnâflara a'lâ kadr-i sihâm tevzî ve taksîm olunan defter-i tedris ber-vech-i âtî zikr beyân olunur. Hürriye fî evâhir-i şehir-i Rebiü'l-evvel sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Mayıs sonları 1840).

Esnâf-ı Silahan: 5005,5 kuruş

Esnâf-ı Bakkalan: 4502 kuruş

Esnâf-ı Bezzazan: 4502 kuruş

Esnâf-ı Haffafan: 3129 kuruş

Esnâf-ı Habbazan: 3129 kuruş

Esnâf-ı Revgan: 3129 kuruş

Esnâf-ı Attaran: 1564,5 kuruş

Esnâf-ı Kazğancıyan: 1564,5 kuruş

Esnâf-ı Canbazan: 1564,5 kuruş

Esnâf-ı Kasaban: 1564,5 kuruş

Esnâf-ı Dellalan: 1312,5 kuruş

Esnâf-ı Palancıyan: 1250,5 kuruş

Esnâf-ı Neccâran: 1250,5 kuruş

Esnâf-ı Berberan: 1250,5 kuruş

Esnâf-ı Sabancıyan: 1063,5 kuruş

Esnâf-ı Kuyumcıyan: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Muytaban: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Nalbandan: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Alafan: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Basmacıyan: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Tütünciyan: 937,5 kuruş

Esnâf-ı Kalaycıyan: 750,5 kuruş

Esnâf-ı Derziyan: 500 kuruş

Esnâf-ı Kürkçiyân: 250 kuruş

Esnâf-ı Penbeciyan: 650,5 kuruş

Esnâf-ı Demürçiyan: 625,25 kuruş

Esnâf-ı Aşçıyan: 625,25 kuruş

Esnâf-ı Bardakçıyan: 625,25 kuruş

Esnâf-ı Mumcıyan: 625,25 kuruş

Esnâf-ı Kazzazan: 500 kuruş

Esnâf-ı Kahveciyan: 437,5 kuruş

Esnâf-ı Sarracıyan: 375,5 kuruş

Esnâf-ı Çilingiran: 312,5 kuruş

Esnâf-ı Nalçacıyan: 312,5 kuruş

Esnâf-ı Eskiciyan: 312,5 kuruş

Esnâf-ı Boyacıyan: 350 kuruş

Esnâf-ı Helvacıyan: 312,5 kuruş

Esnâf-ı Keçeciyan: 312,5 kuruş

49258,5 Yalnız kırk dokuz bin iki yüz elli sekiz buçuk kuruşdur.

[7^b]

Hüküm Özeti 20:

1255 senesi Cemâziye'l-evvelinden (M. 13 Temmuz 1839) 1256 senesi Muharrem ayının sonuna kadar (M. 3 Nisan 1840) 9 aylık me'mûrîn hizmeti için kirahâne, nüfûs nâzırı, jurnal kâtibi ve asâkir-i muntazamanın masrafları için üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşun Diyarbekir'e ait olduğu defterde belirlenmiş olup kazâ, nâhiye ve şehir esnâfına tevzî' ve taksîm olunan miktar hakkındadır. Toplam 350774 kuruştur.

Hüküm 20:

İki yüz elli beş senesi Cemâziye'l-evveli guresinden iş bu elli altı senesi muharremi gayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbekir'e vürûd eden me'mûrînin hizmetleriyle müddet-i mezkûre zarfında vuku' bulan kirahâne masrafı ve nüfûs nâzırı ve jurnal kâtibi mâhiyyeleri ve asâkir-i muntazamiyenin sakin olduğu mahallerin masârıfı ve masârif-ı sâire cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'îyle muhâsebe olundukta cem'an üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr Diyarbekir'in hâvi olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefsi-i şehir esnâfına alâ kadr-i-sihâm tevzî' ve taksîm olan defterdir ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur. Hurreire fî evâhir şehr-i Rebiü'l-evvel sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Mayıs sonları 1840).

Hisse-i Esnâf-ı Şehir: 491082,5 kuruş	Nâhiye-i Beşiri: 8769 kuruş
Kazâ-i Hani: 10523,5 kuruş	Nâhiye-i ...: 5261 kuruş
Kazâ-i Lice: 14031 kuruş	Nâhiye-i Rıdvan: 6314 kuruş
Kazâ-i Çabakçur: 7015,5 kuruş	Kazâ-i Ğarzan: 17528,75 kuruş
Kazâ-i Bicâr: 5261,75 kuruş	Kazâ-i Şirvan: 16486,5 kuruş
Nâhiye-i Zıkti : 3507,75 kuruş	Kazâ-i İs'ird: 8769 kuruş
Nâhiye-i Cebkân: 3507,51 kuruş	Kazâ-i Bohtan: 17538,75 kuruş
Kazâ-i Genç: 3507,75 kuruş	Kazâ-i Cizre: 17538,75 kuruş
Kazâ-i Hazro ve Tevâbiî: 21046 kuruş	Kazâ-i Raho/Zaho: 8769,25 kuruş
Kazâ-i Silvan: 21046 kuruş	Nâhiye-i Savur: 7015,5 kuruş

Kazâ-i Midyat: 42093 kuruş
Nâhiye-i Behramlı: 10523,5 kuruş
Nâhiye-i Türkman: 5261,5 kuruş
Nâhiye-i Kiki: 5261,75 kuruş
Nâhiye-i Deşt-i Kûr: 3507,25 kuruş
Nâhiye-i Dirik: 5261,75 kuruş

Nâhiye-i ...: 3507,75 kuruş
Nâhiye-i Mahal: 3507,75 kuruş
Nâhiye-i Karakeçi: 3507,75 kuruş
Kurâha-yı şark ve garb: 10523,5 kuruş
Nâhiye-i Kevnik/Gönik: 5261,75 kuruş

350774 Yalnız üç yüz elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşdur.

[8^b]

Hüküm Özeti 21:

1256 senesi şehr-i Rebiü'l-evveli evâhîrinde ((M. Mayıs sonları 1840) Diyarbekirde alış-veriş olunan eşyâ-i mütenevvia ve sâire ile çeşitli esnâflara ait narh defteridir.

Hüküm 21:

İş bu iki yüz elli altı senesi şehr-i Rebiü'l-evveli evâhîrinde Diyarbekir'de bey' ve şira olunan eşyâ-i mütenevvia ve sâireye bâ-irâde-i hazreti kaymakam cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'îyle verilen narhın defteridir ki ber-vech-i âti zikr ve beyân olunur (Mayıs sonları 1840).

Esnâf-ı Bakkalan
Revgan-ı Sâde: 1 kıyye 7 kuruş
Revgan-ı Kire: 1 kıyye 5 kuruş
Revgan-ı Zeyt: 1 kıyye 7 kuruş
'Asel: 1 kıyye Mumlu 3 kuruş, Eritmiş
2,5 krş
Yük Peyniri: 1 kıyye 2 kuruş
Eritmiş Peynir: 1 kıyye 2,5 kuruş
Kırmızı ve Kara Yüzüm: 1 kıyye 2 krş
Şeyhberteli Peyniri: 1 kıyye 1,75 krş
Hurma: 1 kıyye 4 kuruş

Pekmez: 1 kıyye 2 kuruş
Esnâf-ı Sabuncıyan
Sabun: 1 kıyye 9 kuruş
Esnâf-ı Mimarlar
A'lâ mimar ustası: yevmiye 10 kuruş
Mukassim: 7 kuruş
A'lâ sıvacı ve meremmetçi: 7 kuruş
Ednâ sıvacı ve meremmetçi: 5 kuruş
Etmekli ırgad: 1,5 kuruş

Etmeksiz ırgad: 2,5 kuruş
A'lâ Neccâr Ustası: yevmiye 9 kuruş
Evsât Neccâr Ustası: 7 kuruş
Ednâ Neccâr Ustası: 5 kuruş
Esnâf-ı Neccâran Narhı
Kapu tahtasından a'lâ silinmiş tabut: 35 kuruş
Silinmiş evsat tabut: 28 kuruş
Ednâ tabut: 20 kuruş
A'lâ teneşür ...: 1 adet 25 kuruş
A'lâ naaş: 15 kuruş
Loğ ağacı: 1,5 kuruş
Kar kürkü: 3 kuruş
A'lâ kebir su küleği: 5,5 kuruş
Evsat su küleği: 3,5 kuruş
Edna su küleği: 2 kuruş
A'lâ kebir çortan: 2,5 kuruş
Evsat çortan: 1.25 kuruş
A'lâ çamur teknesi: 4 kuruş
Evsat çamur teknesi: 2,5 kuruş
Ednâ çamur teknesi: 1,5 kuruş
Musla(?): 1.75 kuruş
A'lâ kılıç ve sapan: 30 kuruş
Evsat kılıç ve sapan: 15 kuruş
Ednâ kılıç ve sapan: 12 kuruş
A'lâ boyunduruk: 4 kuruş
Evsât boyunduruk: 3 kuruş
Esnâf-ı Gazzazan Narhı
A'lâ şubab dikiş ipeği: 1 dirhem 36 para
A'lâ şubab kaytan: 1 dirhem 36 para
A'lâ şubab şerit: 1 zirâ' 36 paradır

A'lâ şubab ince kaytan: 1 top 2.75 krş
Halep mağzulesi kaytan: 1 dirhem 28 para
Şehir mağzulesi kaytan: 1 dirhem 24 para
A'lâ şubab döküm: 1 müd 2 para
Esnâf-ı Cüllâhanın ayru ve uzun tenbîhâtı
Kutnî zirâ: 8 kuruş
Abani kere: 14 kuruş
Aynalı kizi güzellik: (boş)
Altıparmak valideyni müşeyyidi a'lâ kizi:
Zirâ': 10,5 kuruş
Abani kere: 11 kuruş
Hafif kizi zirâ aynalı kizi
Zirâ': 10 kuruş
Abani kere: 10 kuruş
Beyazlı zirâ: 11,5 kuruş
Abani kere: 11 kuruş
İkili settan bezi: 11 kuruş
Abani kere: 10 kuruş
İkili şebtan bezi: Zirâ' 10 kuruş
Abani kere: 10 kuruş
Esnâf-ı Demürçiyân
Çift demürü: 1 kıyye 9 kuruş
Kutub: 4,5 kuruş
Toka vesâirenin: 1 kıyye 10 kuruş
Nal: 1 kıyye 8,5 kuruş
Kara mih: 1 kıyye 7 kuruş

Esnâf-1 Çilingiran

Bekeli boylu mih: 1 kıyye 10 kuruş

Bekesüz boylu mih: 1 kıyye 10 kuruş

Taht aletleri: 1 kıyye 10 kuruş

Zincir: 10 kıyye 11 kuruş

Esnâf-1 Bardakçıyan

Nakışlı kebir çıra: 1,5 kuruş

Nakışsız kebir çıra: 1 kuruş

Vasat çıra: 30 para

Güdün (?): 20 para

Nakışlı iki kollu kebir bardak: 20 para

Nakışsız iki kulplu kebir bardak: 15 para

Bir kulplu sağır bardak: 10 para

İbrik: 15 para

Behram Paşa tevengi: 1 akçe

Kebir bedri: 1 akçe

Bedri: 20 para

Frengi yüzdanesi (?): 6,5 kuruş

Zenbur tevengi: 10 para

Kebir su küpü: 12 akçe

Evsat su küpü: 8 akçe

Sağır su küpü: 5 akçe

Kebir taş bardak: 8 para

Sağır taş bardak: 4 para

Esnâf-1 Haffafan

A'lâ battal kırmızı çizme: 1 çiftli 24 akçe

A'lâ evlâ orta kırmızı çizme: 1 çiftli 20 akçe

A'lâ zergerdan (?) kırmızı çizme: 1 çift 16 akçe

Evsât evlâ orta kırmızı çizme: 1 çift 15 akçe

Evsat zergerdan (?) kırmızı çizme: 1 çiftli 14 akçe

Ednâ battal kırmızı çizme: 1 çiftli 15 akçe

Ednâ evlâ orta kırmızı çizme: 1 çift 14 akçe

Ednâ zergerdan kırmızı çizme: 1 çiftli 17 akçe

İçi kösele a'lâ battal sarı pabuç: 1 çiftli 7,5 akçe

İçi kösele a'lâ zergerdan sarı pabuç: 1 çiftli 7 akçe

İçi kösele evsat battal sarı pabuç: 1 çiftli 7 akçe

[9^a]

İçi kösele evsat-ı evlâ orta sarı pabuç: 1 çift 6 kuruş

İçi kösele evsat zergerdan (?) sarı pabuç: 1 çift 5,5 kuruş

İçi kösele ednâ battal sarı pabuç: 1 çift 6 kuruş

İçi kösele ednâ evlâ orta sarı pabuç: 1 çift 5 kuruş

İçi kösele ednâ zergerdan sarı pabuç: 1 çift 5 kuruş

A'lâ evlâ orta sarı çizme: 1 çift 13 krş

A'lâ zergerdan sarı çizme: 1 çift 12 krş

A'lâ orta ... sarı çizme: 1 çift 11 krş

A'lâ rüzgâr paşalı pabuç: 1 çift 8,5 krş
A'lâ paşalı evlâ orta pabuç: 1 çift 7,5 krş
A'lâ zergerdan paşalı pabuç: 1 çift 6,5 krş
A'lâ paşalı orta ayak pabuç: 1 çift 5,5 krş
Evsat paşalı rüzgâr pabuç: 1 çift 7 krş
Evsat paşalı evlâ orta pabuç: 1 çift 6 krş
Paşalı zergerdan pabuç: 1 çift 5 krş
Evsat paşalı rüzgâr mesh: 1 çift 7,5 kuruş
A'lâ evlâ orta paşalı mesh: 1 çift 9 kuruş
A'lâ paşalı orta ayak mesh: 1 çift 4,5 krş
A'lâ paşalı zergerdan mesh: 1 çift 5 krş
Evsat paşalı rüzgâr mest: 1 çift 6,5 kuruş
A'lâ zergerdan çedik: 1 çift 9,5 kuruş
Evsat evlâ orta çedik: 1 çift 7,5 kuruş
Evsat zergerdan çedik: 1 çift 7 kuruş
A'lâ orta ayak çedik: 1 çift 7 kuruş
A'lâ evlâ orta serhadli mesh: 1 çift 8 krş
A'lâ y1 evlâ orta yemeni: 1 çift 6,5 kuruş
A'lâ kırmızı rüzgârlı yemeni: 1 çift 11 krş
A'lâ kırmızı zergerdan yemeni: 1 çift 9 krş

A'lâ kırmızı evlâ orta yemeni: 1 çift 9,5 krş
Evsât kırmızı evlâ orta yemeni: 1 çift 8 krş
Evsât kırmızı zergerdan yemeni: 1 çift 7 krş
Evsât kırmızı orta ayak yemeni: 1 çift 6 krş
Ednâ kırmızı rüzgâr yemeni: 1 çift 8 krş
Ednâ kırmızı orta ayak yemeni: 1 çift 5,5 krş
Ednâ kırmızı rüzgâr yemeni: 1 çift 8 krş
Ednâ kırmızı zergerdan yemeni: 1 çift 6 krş
Ednâ kırmızı orta ayak yemeni: 1 çift 6 krş
Camus gönü a'lâ zergerdan yemeni: 1 çift 15,5 krş
Camus gönü evlâ orta a'lâ yemeni: 1 çift 14 krş
Camus gönü zergerdan a'lâ yemeni: 1 çift 12 krş
Camus gönü evsât ayak a'lâ yemeni: 1 çift 9 kuruş
Evsât camus gönü battal yemeni: 1 çift 13,5 kuruş
Evsât camus gönü rüzgâr rüzgâr yemeni: 1 çift 12,5 kuruş
Evsât camus gönü zergerdan yemeni: 1 çift 10 kuruş

Evsât camus gönü rüzgâr yemeni: 1 çift 12,5 kuruş	Ednâ sarı sahtiyân: 12 kuruş
Evsât camus gönü orta ayak yemeni: 1 çift 9,5 kuruş	A'lâ beyaz büyük meşin: 4 kuruş
Ednâ camus gönü evlâ orta yemeni: 1 çift 10 kuruş	Evsât meşin: 3 kuruş
Ednâ evsât ayak camus gönü yemeni: 1 çift 7 kuruş	Ednâ meşin: 2 kuruş
Ednâ orta kırmızı merkûb: 1 çift 8,5 kuruş	Debbağ yünki beher batman: 20 kuruş
A'lâ zergerdan merkûb: 1 çift 7,5 kuruş	A'lâ keçi kılı batmanı: 12 kuruş
Esnâf-1 Debbeğân	Esnâf-1 Nalcıyan
A'lâ samur gönü beher batmanı: 55 krş	Esb nalkim: 1 adet 8,5 kuruş
Evsât samur gönü beher batmanı: 45 krş	Katır nalkim: 1 adet 7,5 kuruş
A'lâ kırmızı sahtiyân: 18 kuruş	Merkeb nalkim: 1 adet 5 kuruş
Evsât sahtiyân: 12 kuruş	Esnâf-1 Çulcuyan
A'lâ sarı sahtiyân: 14 kuruş	A'lâ bâr-gîr kayarı: 12 kuruş
	A'lâ katır kayarı: 10 kuruş
	Merkeb halebi kayarı: 7,5 kuruş
	Evsât cebel kayarı: 8 kuruş

[9^b]

Hüküm Özeti 22:

Elli beş senesi Cemâziye'l-evvelinin başından (M. 13 Temmuz 1839) elli altı senesi Muharrem ayının sonuna kadar (M. 3 Nisan 1840) dokuz ay zarfında vilâyet masârifâtı kirahâne, nüfus nâzırı, jurnal kâtibi aylıkları ve asâkir-i muntazamanın ikâmet eyledikleri mahallerin masârifâtı hesâb olunarak üç yük 50774 kuruş olup Diyarbekire bağlı kazâ, nâhiye köy ve şehir esnâfına tevzî' ve taksîm olunan miktar hakkındadır.

Hüküm 22:

Elli beş senesi Cemâziye'l-evveli guresinden iş bu elli altı senesi Muharremi ğayetine kadar dokuz mâh zarfında vuku' bulan masârifât-ı vilâyet ve kirahâne masârıfı ve nüfûs nâzırı ve jurnal kâtibi mâhiyyeleri ve asâkiri muntazama ikâme eyledikleri mahallerin masârıfı ve masârifât-ı sâire cümle ma'rifet-i şer'le muhâsebe olunarak cem'an üç yük elli bin yedi yüz yetmiş dört kuruşa bâliğ olup meblağ mezbûr Diyarbekir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefsi-i şehr esnâfına ta'dîl ve tesviye üzere a'lâ kadr-i-sihâm tevzî-i ve taksîm olundukta tevzî' mezkûrun şark garb kurâları hissesine isâbet eden on bin beş yüz yir miüç kuruş bir rub' üzerine yüz kuruş hizmet-i mübâşiriyye ve seksen kuruş harc-ı imza-yı defter ve altmış kuruş çeribaşiiyye ve yirmi beş kuruş kâtibiyye ve yirmi kuruş harc-ı paşa ve on beş kuruş sarrâfiyye ki cem'an on bin sekiz yüz yirmi üç kuruş bir rub'a bâliğ olup meblağ-ı mezbûr zeylde mestûr şark ve garb kurâlarına tevzî' ve taksîm olunan defter ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur. Hurrîre fî evâil-i şehr-i Rebiü'l-ahir li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Haziran başı 1840).

Karye-i Çanakçı: 98,75 kuruş
Hacı İsa: 44 kuruş
Müderriş: 44 kuruş
Kozan: 39 kuruş
Karye-i Satı Kendi: 278 kuruş
Karye-i Bozpınar: 53,50 kuruş
Karye-i Kızıl Mehmed: 83 kuruş
Karye-i Tillik: 44 kuruş
Karye-i Kürdgülü: 136,5 kuruş
Uruni: 58,5 kuruş
Haydarlı: 97,5 kuruş
Meşkürli: 29,5 kuruş
Baharlı: 161,50 kuruş
Demirhan: 161 kuruş
Kürd Aslanoğlu: 74 kuruş
Hanbazar: 92,50 kuruş

Kehfnecar: 212 kuruş
Hüseynik: 19,50 kuruş
Seferli: 44 kuruş
İshaklı: 117 (127) (?) kuruş
Kağıtlı: 73 kuruş
Harabe-i Kengerli: 5 kuruş
...(silinmiş)
Dayılı: 14,5 kuruş
Zoğzunç: 200 kuruş
Tavuklu: 74 kuruş
Zeynikan-ı Kebir: 54 kuruş
Zeynikan-ı Sağır: 49 kuruş
Kendeş: 49 kuruş
Derviş Hüseyin: 244 kuruş
Yenice: 122 kuruş
Postaoğlu: 29 kuruş

Çermuk: 10 kuruş	Arailan(?): 102,5 kuruş
Kürd Köseli: 34 kuruş	Bakevsi: 73 kuruş
Hendeseli: 44 kuruş	Sumaki: 102 kuruş
Yarımcı: 141 kuruş	Müslim Kadikendi: 229 kuruş
Tüvrekli: 73 kuruş	Şarabi: 107 kuruş
Şinikli Ali: ...	Zimmî Kadikendi: 153 kuruş
Pir Hüseyin: 83 kuruş	Babaci: 39 kuruş
Mezra: 39 kuruş	Karakoç: 34 kuruş
Çarkapınar Sağır: 58,5 kuruş	Matran: 63,5 kuruş
Çarkapınar Kebir: 73 kuruş	Bicâr ...: 29,5 kuruş
Kâni Sipi: 102,5 kuruş	Arab Aslanoğlu: 68 kuruş
Saçanad (?): 44 kuruş	Telalo: 258 kuruş
Abbas Harâbesi: 44 kuruş	Sa'dî: 97,5 kuruş
Büyük Ağviran: 178 kuruş	Kıtırbi: 414,5 kuruş
Küçük Ağviran: 97,5 kuruş	Batrik: 88 kuruş
Kengerli: 34 kuruş	Beşrik: 14,5 kuruş
Yağmurlu: 24,5 kuruş	Ali Bardak: 39 kuruş 73 ...
Hacı Osman: 19,5 kuruş	Zeko: 13 kuruş
Bilikad: 19,5 kuruş	Belli: 146 kuruş
Cernik/Cirnik: 54 kuruş	Kabasakal: 19,5 kuruş
Ağşat: 11,5 kuruş	Karabaş: 268 kuruş
Gözer'irad: 63,5 kuruş	Erincil: 19,5 kuruş
Kavşad (?): 24,5 kuruş	

6535 Şark Kurâlarına isâbet eden altı bin beş yüz otuz beş kuruştur.

Garb Kurâları

Peyas: 102,5 kuruş	Hashavar: 67 kuruş
İğya-i Zimmî: 190 kuruş	Gürzü: 14,5 kuruş
Hüseyinik: 180 kuruş	Karye-i Cankatran: 58,5 kuruş
Ayneto: 117 kuruş	Cebbare ve Telulik: 50 kuruş
Fare: 131,5 kuruş	Balıkviran: 68 kuruş
Deyrmeşe: 29 kuruş	Haruni: 84 kuruş
Harabbeyan (?): 49 kuruş	Çelikan: 225 kuruş

Saclı: 58,5 kuruş	Harblı: 122 kuruş
Kabacık: 58,5 kuruş	Kankırt: 92,5 kuruş
Hamrani: 44 kuruş	Çöllü: 87,5 kuruş
Kozcık: 100 kuruş	İmam ‘Akil: 58,5 kuruş
Alıpınar: 49 kuruş	Mubareki: 49 kuruş
Kerik/Girik (?): 10 kuruş	Arab Yenice: 112,5 kuruş
Çaruği: 166 kuruş	Molla Aliler: 39 kuruş
Siyâk (?): 73 kuruş	...: 39 kuruş
Harezmi: 68 kuruş	...: 24 kuruş
Kâni Sipi: 39 kuruş	...: 29 kuruş
Selman: 12 kuruş	Melkeş: 19,5 kuruş
Kancuğaz: 14,5 kuruş	Hatuni: 34 kuruş
Kırkat: 92,5 kuruş	Asi: 24,5 kuruş
Kazıktepe: 54 kuruş	Şeyh Çoban: 53,5 kuruş
Belhiyan: 29 kuruş	Gürco: 53,5 kuruş
Domat: 14,5 kuruş	Amû Sünbül: 24,5 kuruş
Derşor: 19,5 kuruş	Bercik/Bircik: 44 kuruş
Mezra: 102,5 kuruş	Boztepe: 63,5 kuruş
Yukarı Gözlü: 49,5 kuruş	Lekos (?): 142 kuruş
Aşağı Gözlü Harâbe: 10 kuruş	Gühan: 63,5 kuruş
Serimi: 90 kuruş	Çelikhan: 45 kuruş
Külbiran: 26 kuruş	Arabbeyan: 25 kuruş
Zoğa: 87,5 kuruş	Karye –i Şemikan (?): 35 kuruş
Kode: 104,5 kuruş	Karye- i Haydik (?): 65 kuruş
Kürd Yenice: 13,5 kuruş	Karye-i Sünneti: 35 kuruş
Kabahıdır: 68 kuruş	Gürtepe: 15 kuruş
Beko: 24,5 kuruş	Kalyan: 15 kuruş
Balluce: 15 kuruş	
Garb kurâlarına isâbet eden dört bin iki yüz seksen sekiz kuruş bir rub’ dur: 4288,25	
Şark kurâlarına isâbet eden altı bin beş yüz otuz beş kuruştur: 6535	
Yalnız on bin sekiz yüz yirmi üç kuruş bir rub’ dur: 10823,25	

[10^a]

Hüküm Özeti 23:

Bağdat'tan Diyarbekir'e tüccâr malıdır diyerek tevkif olunan ve 92 numara ile nişân olunup Sallu ala Muhammed mührüyle mühürlenmiş olan emânet Ankara müşîri Davud Paşa'nın ailesine ait olduğu Diyarbekir Kaymakamı İsmail Paşa'ya bildirilip Gümrük Emini Hacı İsmail Ağa ve Gümrük Mübâşirine irâde-i seniyye üzerine resm-i gümrük alınmayıp mühürleri kırılmayarak emânetin me'mûr Ahmed Ağa'ya teslim edilmesi hakkındadır.

Hüküm 23:

Ma'rûz-ı dâî' devâm-ı ömr ve Devlet-i Aliyyeleridir.

Bundan akdem Bağdat cânibinden gelüben tüccâr malıdır diyerek Diyarbekir gümrüğünde tevkif olunan doksan iki rakamıyla nişâne olunmuş ve sekiz mahallinden Sallu a'lâ Muhammed mühriyle temhîr kılınmış olan emânet Ankara Müşîri devletlü Davud Paşa hazretlerinin harem-i muhteremelerinin olduğu Dersim Gümrüğü mütâlebe olunması ve lede-t-tahkîk nişânlar zuhûr ettiği halde kimlerin ma'rifetiyle tevkif olunmuş ise ol kimesneler bâ-isticlâb gümrük hademeleri ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile paşa-i müşârün ileyh hazretleri tarafından emânet-i mezbûrun kabzına me'mûra huzur-ı şer'ide teslim olunmasına ve sicil-i muhâfaza ve gümrük defterlerine kayd olunması husûslarını hâvî asâkir-i mansûre mîr livâsı ve sa'd ihtidası Diyarbekir Eyâleti Kaymakamı atufetlü İsmail Paşa hazretlerine hitâben bu def'a şeref vürûd eden emirnâme-i devletleri bi'l-üsûl irâde-i seniyyeleri üzere Gümrük Emini sa'adetlü Hacı İsmail Ağa ve hademe-i gümrük mübâşir hem meclis-i şer'e bi'l-isticlâb merkûmenin huzurunda ma'rifet-i şer' ile emânet-i mezbûrdan emniyeti tarafından resm-i gümrük mütâlebe olunmayarak ve mühür ve nişânları mutâbık olup mühürlerine kesr îrâs etmeyerek müşîr-i müşârün-ileyh hazretleri tarafından emânet-i mezbûrenin kabzına me'mûr Ahmed Ağaya meclis-i şer'ide emânet-i mezbûre teslim olunub merkûm Ahmed Ağa dahi emânet-i mezbûrı kabz eylediği huzur-ı nûr-ı âsafânelerine arz ve i'lâm olundu. Baki emr ü fermân hazreti veliyyü'l-emrindir. Hurrîre fî evâil-i şehri Rebiü'l-ahir li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (30 Haziran 1840).

Hüküm Özeti 24:

Amid, Ergani, Çüngüş, Siverek kazâlarında nakibü'l-eşraf kaymakamı olan Şeyhzade es-Seyyid Mustafa Ağa 1256 senesi Rebiü'l-evveli başında (3 Mayıs 1840) kadılar ve kaymakam senetlerinin tesbît ve alâmeti hâzırlayanları yasaklayıp seyitlerden tevcih ve arûsiye vb. nâm ile akçe alınmaması.

Hüküm 24:

Kıdvetü's-sâdâti'l-kirâm Amid ve Ergani ve Çüngüş ve Siverek kazâlarında kaymakamımız olan Şeyhzâde es-Seyyid Mustafa Ağa dâme şerrefehu siyâdete gıbbe't-tahiyetü'l-vâfiye inhâ olunur ki kazâha-yı mezbûrunun kaymakamı en-nikabetü'l-eşraf hizmet-i şerîfesini iş bu bin iki yüz elli altı senesi şehr-i Rebiü'l-evveli guresinden cenâb-ı mürüvvetmeâblarının uhde-i liyâkatına ihâle olsun gerekdir ki sâdât-ı kirâma tevkîr ve ihtirâm edüp kuzât ve kaymakam senetlerin tesbît ve izhâr-ı alâmet-i hâzıra edenleri men' ve def' ve siz dahi kimseye alâmet-i hat vaz'ından haşyet ve iddiayı siyasadan onları tarafımıza havâleye mübâderet ile işbu emânet-i kübrâda iffet (?) ve istikamet eyleyüb sâdât-ı kirâmdan tevcih ve arûsiye ve ... -ı sâire-i nâ-merdiye nâmı ile bâ-akçelerin almayub ve aldurmayub siyânet-i ırz ve mallarına sa'y ve ikdâm vaz'ında şevketlu mehâbetlu kudretlu kerametlu pâdişâh-ı alem-penah hazretlerine isticlâb-ı alâmât-ı hayriyyeye ihtimâm ve her bir emirde şer'-i şerîfe imtisâl tam eyleyerek mazhar-ı şefa'at-ı hazreti seyyidül enâm 'aleyh ve ileyhi efdalü't-tahiyeh(?). Vesselam olasınız.

Abdurrahim el Huseyni el fakir Muslim Mollazade en-nakib ale'l-eşraf.

[11^a]

Hüküm Özeti 25:

Diyarbakirde asâkir-i muazzama için dâhil-i Sur'da Gavur Meydanı ta'bir olan mahalde İçkale içinde iki tabur kışlak için masrafları defterde rakamlarla belirtilip Diyarbakir Kaymakamı İsmail Paşa tarafından râyic defterine göre alınmasıyla ilgili defter olup esnâf ve çalışanların râyicleri defterde belirtilmiştir.

Hüküm 25:

Medine-i Diyarbekir'de bulunan asâkir-i muazzama-i şâhâne için medine-i mezkûrda dâhil-i surda Gavur Meydanı ta'bîr olunan mahalle ayası alaylık ve İç Kale derûnuna dahil iki taburı hâvî kışlak-ı hümâyûnlar tasmîm ve fevkânî olmak üzere resimleri ihrâç ve mikdâr-ı masârifleri beyân için zeyli defterde terkim olunan fîâtları vechiyle eşyâ-i lâzimesi hala Diyarbekir kaymakamı atufetlu İsmail Paşa hazretleri ma'rifet-i şer'îyle vakt-i râyicileri tahkîk olunan defterdir ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur. Hurrîre fî evâhir-i şehr-i Rebiü'l-ahir li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Haziran sonları 1840).

Tüccâr Yevmiyesi

Neferen 1:

A'lâ: 10 kuruş

Evsât: 7,5 kuruş

Ednâ: 5 kuruş

Taşçı Yevmiyesi ve Dıvarcı

Neferen 1 yevmiye:

A'lâ: 10 kuruş

Evsât: 7,5 kuruş

Ednâ: 5 kuruş

Barut ile Taş kırımı Yevmiyesi

Neferen 1:

A'lâ: 10 kuruş

Evsât: 7,5 kuruş

Ednâ: 5 kuruş

Beheri

Tûlen Adet: 6

Sıvacı Yevmiyesi:

A'lâ: 7,5 kuruş

Ednâ: 5 kuruş

Irğat Yevmiyesi

Neferen 1

Ma'a-nan 2 kuruş

Sütun ve giriş için ağaç

Kıtaât 1 adet: 30 kuruş

Taban/Tabâk Ağacı

1 Adet: 20 kuruş

Mutallak(?) Ağaç

1 Adet: 8 kuruş

Peştuvanlık(?) Ağaç

1 Adet: 2,5 kuruş

Tûlen: 5 kuruş

Kebir mismâr

1 kıyye 24 para 8 kuruş

Kuyumcu

1 kıyye 56 para 8 kuruş

Pencere mismârı

1 kıyye 100 para 8 kuruş

Pencere rezesi

1 çift: Fîât 65

Kapu rezesi

1 çift

200 ...

240 ...

Ökçe ... 1 adet

Kapı halkası

1 çift: 45 para

Sağır halka

1 çift: 20 para

Karga burnu

1 adet: 35 para

Hatıl(?) mismârı

1 kıyye 22 para 8 kuruş

Temur ham

1 kıyye: 0,25

32,25 kuruş

Kömür

1 kıyye: 6 para

Demürcü yevmiyesi

1 nefer:

Evlâ: 5 kuruş

Ednâ: 2.25 kuruş

Ağaç kürek

1 adet: 1,25 kuruş

Hattab çek

1 adet 13 kuruş

Kapuluk tahta

1 adet: 7,5 kuruş

...

Tûlen

...

...

...

Döşeme ve tavan tahtası

1 adet: 2 kuruş

Tûlen 2 kuruş

...: 6 kuruş

Toprak torbası

1 adet: 5 kuruş

Kireç kantârı

1 adet: 5 kuruş

Bir zirâ' sathında kaba somluk taşın
ihrâciyesi

1 ...: 60 kuruş

Su tulumu

1 adet: 8 kuruş

[11^b]

Barut-ı siyah

1 kıyye: 10 kuruş

Kurşun

1 kıyye: 5 kuruş

Saman

Kıyye 1 kuruş para(?)

Beziryâğı

1 kıyye: 7 kuruş

Bir nefer taşçının yevmiyesi yontuğu
taş

Çift 12

...

5 kuruş

Su yolu künkü (?)

1 adet: 2 kuruş

Tûlen: çift 8

Taş çeki

1 adet

88 ...

14 para

Penye(?)

1 kıyye: 4 kuruş

Merkeb yevmiyesi

2 kuruş

...

Kazma

1 adet: 8 kuruş

Caba(?)

1 adet: 8 kuruş

Kum sefer merkeb yevmiye

54 kuruş (?)

Beher yükü

20 para

[12^a]

Hüküm Özeti 26:

Diyarbakir müşîri Sadullah Paşa, kadı hâkim, müşîr ve nâiblere gönderilmiş buyuruldu olup altın ve gümüş fiyatları ile bu alandaki sahtekârlıkların önlenmesine dairdir.

Hüküm 26:

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem müdebbiri umûrû'l-cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümeħhidü bünyan-ı devletü ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânü's-saâdeti ve'l-iclâl el-mahfûf bisunuf-i avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ halu mülhakatıyla Diyarbakir Müşîri vezirim Sadullah Paşa edamallahu teâlâ iclalehu ve mefahirü'l-kudât ve'l-hükkam ma'âdinü'l-fedâil ve'l-keâm müşîr-i müşârün-ileyhin zîr-i idâresinde kâin mahallerin kuzât ve nüvvâbı zîde fazluhum ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri zîde kadruhum tevkîî refîî hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Beyândan müstağni olduğu üzere râyic nukud maddesi kâffe-i muâmelâtın üss-ü esası mesâbesinde olan ... bu husûsâ ale'd-devâm nezâret ve ihtimâm ile bi'l-cümle tebaa ve tüccârın hasârdan ve muâmelât fesâddan vikaye ve muhâfazası ve sâilenin istikmâli zımnında nakisü'l-vezn altın ile nukud-ı sâirenin fiât-ı mukarreresinden ziyâdeye alınub verilmemesi ve eyâdî-i nâsda bulunan atik ecnâs altın ve sâir zer ve sîmi fiât-ı muayyenesi ile cânib-i darbhâne-i âmiremden me'mûr ve mübâyaacılara teslim kılınması husûsları şimdîye değin bi'd-defâât lâzım gelenlere tenbîh ve te'kîd olunmuş ise de me'murin taraflarından bi'd-def'a merâm-ı nezâret ve iltizâm olunamamasından ve istikrâr-ı fiât maddesinden olan muhassenât her mahalde lâyıkiyla bilinemesinden dolayı el-hâleti hazîhi o makule tedavülü memnû' olan meskûkât ile nakisü'l-vezn altın yine bi'l-hesâb teâmül olunmakta ve bazı tüccâr ve erbâb-ı ihtikâr ecnâs-ı altunun etrâflarını kat' ve derûnu zimba ile delerek fiâtı ... ile düşürerek bu cihetlerle tamü'l-vezn altın nâdir bulunmakta olduğundan bi-tevfîk-i Teâlâ te'sîs ve icrâ' olunan Tanzîmât-ı Hayriyye vezniyyât müstahsene-i mülkiyye ilâve bu husûsun dahi sâye-i şevket-vâye-i cihandâranemde ferd-i âferîdeye bir gûna rahne ve hasâr vuku' bulmayacak sûretle bir nizâm-ı mehasin intizâm tahtına

idhaliyla Şu fesâdın külliyyen def'î ve ref'-i esbâbının istihsâli vâcibât-ı umûr-ı mülkiyye ve Şerâit-i müstakille nizâmât-ı cedîdeden olmaktan nâşi husûs-ı mezkûrun icrâ-yı iktizâsı müteallik olan irâde-i aliyyem mücebince darbhâne-i âmirem me'mûrları beynlerinde müzâkere ve ecnâsı meskûkât-ı atıkanın fiât-ı kadîmesine âmme-i tebaa ve reâyâyâyı saltanat-ı seniyyem haklarında bi-dirîĝ ve erzân buyurulmakta olan meram ve eŐfâk-ı seniyyeme ilâve ile fiât-ı cedîdesinin defteri tab' ve temessül ve her bir mahalle ellifler kıt'a nüshası ve tensîb kılınmif olduğundan fi-mâ ba'd o makule atik ecnâsı altun ve sâir zer ve sîm bey' ve Őirâda alunub verilmeyüb ma'a-zam takdîr olunan iş bu fiât ile cânib-i darb-hâne-i âmirenden mübâyaa olunmak ve eĝer erbâb-ı ihtikârdan ecnâsı memnûa-i mezkûre yine alub virenler me'mûrîn-i devlet-i aliyyem ma'rifetiyle ele geçerler ise hıfzan li'n-nizâm kat'a iĝmâz ve müsâmaha olunmayarak bu misüllüler haklarında mücâzât-ı Şedîde ve te'dîbât-ı lâyıkâ bâ te'hîr icrâ kılınmak ve taşra memleketlerinden ve gerek Dersââdetim derûnundan hazâin-i Şâhâneme gelecek kâffe-i icnâs ve nukud-ı sâirenin hîn-i ta'dâdında me'mûrlar tarafına kemâl-i dikkat olunub içlerinde kalb ve züyûf Şeyler zuhûr eylediĝi halde kangı (?) cinsten olur ise olsun heman vasatında kat' ve Şikest ashâbına verilmek ve der-i aliyyemde ve memâlik-i mahrûse-i Şâhânem'de bulunan memdûha-i altuniyle sâir kâffe-i ecnâs altunun etrâfi kesilmiŐ ve zınba ile delinmiş olanlarının vezinleri noksân olduğundan [12^b] bunların dahi ele geğerdikçe nısıflarına kadar kat'ıyla Dersââdetimde olduğu halde heman Darbhâne-i âmireme gönderilüb ve taşrada bulunduĝu taktirde dahi Tanzîmât-ı Hayriyyeleri icrâ olunan yerlerde muhassilin (?) taraflarına ve henüz müstesnâ bulunan mahallerde dahi darbhâne-i âmirem me'mûr mübâyaaacılar verilüb beher dirheminin fiât-ı mukarreresiyle îcâb eden bedeli muhassilin-i (?) mûmâ-ileyhim ve zıkr olunan mübâyaaacılar câniblerinden tütün ashâbına te'diye ve i'tâ olunmak iş bu memdûhiyye altunlarıyla eksik ve delik ve kesik olanları müddet-i galile zarfında toplanub cânib-i Darbhâne-i Âmireme teslim olunması lâzimedden olduğundan bunların dahi fiât-ı mahsûsasıyla az vakit içinde darbhâne-i âmirem'e irsâl olunmak üzere vüsûl-ı emr-i âlîŐanımdan nihâyet iki mâha kadar bulunduĝu yerlerde muhassilin-i mûmâ-ileyhim ve mübâyaaacılar i'tâ kılınmak ve taşra mahallerde delik ve züyûf olarak kesilüb deĝeriyle mübâyaa olunacak altun emvâl-ı mîrîyyeye te'diyesi için muhassillar taraflarından gelen veyahut rızâsıyla ashâbı tarafından verilen

akçeye mahsûs olup yoksa çoluk ve çocuk yaşlarında nisâ tâifesi boyunlarda ve ashâbı yedlerinde bulunan herkesin kendü malı olacağına ve zararına dahi olduktan sonra nasıl ister ise öylece tasarruf ideceğine nazaran bu makule altun ashâbına kendüleri götürüb vermedikçe taarruz olunmamak ve birde taşralarda bu misillü meskûkât kat'ı fakat muhassıllara mahsûs olmak husûsları nizâm-ı müstahseneye ... husûsât-ı muharrer Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyemde dahi dermiyân ve mütâlaa olunarak cümle tarafından tasvîb ve tensîb olunmuş ve ol vecîhle icâbının icrâ'sı husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem taallukuyla ol bâbda şeref-rîz sünûh ve sudûr olan emr-i hümâyûn-ı şevket-makrûna şehriyaranem mücebince tenbîhât-ı husûsiyye-i hâvi Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânemde kâin diğerk mahallere dahi başka başka evâmir-i celile-i mülûkânem takdîr ve ... Dersââdetimde lâzım gelenlere mahsûs buyuruldular ve düvel-i mütehâbe sefâretlerine dahi müzekkire-i resmîyeler tastîr ve tahrîriyle keyfiyyet hâli icâbına göre beyân ve inbâ' kılınmış olmağla siz ki müşîr-i müşâr ve kuzât ve nüvvâb vesâir mûmâ-ileyhimsiz vüsûl-ı fermân-ı celilü'l-ünvanımda siz dahi keyfiyyeti zîr-i idârenizde kâin kazâlar ahâlîsine ilan ve tefehhüm ... ol taraflarda eyâdî-i nâsda bulunan atik ecnâs-ı meskukât ve sâire bundan böyle esnayı bey' ve şîrâda alınub verilmeyüb teslimi mersûle-i mezkûreden beyân olunan fîât ile Darbhâne-i âmiremde irsâl olunmak üzere oltaraflarda mübâyaacıya verilmesi ve zınba ile delinmiş altun ele geçibde hîn-i vezninde noksân gelür ise ber-vech-i meşrûh vasatından kat' ve şikest olunarak kalb ve züyûf olanları ashâbına red ve i'tâ' vezinleri noksân olanların darbhâne-i âmirem için mübâyaasıyla icâb eden bedelâtı fîât-ı mukarreresi vecîhle te'diye ve ifâ kılınması ve minvâl-ı muharrer üzere çoluk ve çocuk yaşlarında ve nisâ tâifesi boyunlarda ve ashâbı yedlerinde olupda kendü rızâ ve ihtiyârıyla getirüb vermeyenler ve zararına razı olanlar istedikleri gibi tasarruf edeceklerinden o misüllilere taarruz olunmaması ve bu usûl ve nizâma bundan her bir tarafta kemâlıyla takayyüd ve ihtimâm olunub muğayiri vaz' ve hareket vuku'a gelmemesi esbâbı ve sâilinin istihsâl ve istikmâline cümleliz bi'l-ittifâk ikdâm ve sarf-ı makderet eylemeniz fermânım olmağın tenbîhen ve ihtimâmen Divan-ı Hümâyûnumdan mahsûsen iş bu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr olunmuştur. İmdi bu husûs bilâ te'hîr mikyâs olmayub vâcib-i i'tinâ umûr-ı mülkiyye olmağla nizâmât-ı mukarrere-i meşrûhunun daima ve müstemirren icrâ'sıyla tatarruk-ı halelden vikâyesi irâde-i kati-i mülûkânem muktezâsından idüğü

ve muğayir-i vaz' ve hareket müstelzim-i vehamet ve nedâmet olacağı ma'lûmunuz
oldukta ber-minvâl-ı [13^a] muharrer icrâ-yı emr ü fermân mülûkânemle ifâ-yı
lâzime-i kâr-u kesb edüp ve dirâyete mezîd sa'y ve ğayret ve hilâfindan tevkiî ve
mübâadet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşanım sâdır olmuştur. Buyuruldu. Fî sene
15 R 256 / 16 Haziran 1840.

Hüküm Özeti 27:

*Altun cinsleri olan Yıldız, Macar, Atik, Rûmî, Cedîd Rûmî, Fındık İstanbul
Altunu, İspanya Altunu Mısır, Atik Sultan Mahmud, Sultan Mustafa Altunu, Atik Adli,
Cedîd Adli, Rebia, Hayriyye, Lira ve Napolyon lovici(?) Portekiz Altunları, Bekir,
Acem sikkeleri, Kesik Memdûhiyye, Direkli rubalık, Kuşlu Aslanlı, kad bevans Mora
riyali, Fransız Riyali, İspanya Riyali, Bozibor'un sırma gümüş, Atik cedîd, yüzlük,
ikilik tek kuruş parmak çarhlı ikilik, altmışlık zoltanın Ağrasa(?) parası, atik
cihadiye, savans (?) ta'bîr olunan sikke atik Bağdut(?) kuruş ve yarımılığı, Cedîd
Bağdat kuruş ikiliği, suluk ta'bîr olunan Fransız parası, Ragoza sikkesinin beher
dirhemlerinin kuruş akçe cinsinden tesbît olunan fîât listeleridir.*

Hüküm 27:

Bâ-irâde-i seniyye-i şâhâne bu def'a verilen nizâm-ı müstahsen üzere zikr-i
âti ecnâs altuna ve beyaz akçenin fîâtları mübeyyin defterdir.

Yaldız ve Macar altununun beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 45 Akçe: 45

Kırk beş kuruş, kırk beş akçedir.

Atik Rûmî altunun beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 43 Akçe: 60

Kırk üç kuruş altmış akçedir.

Cedîd Rûmî altunun beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 36 Akçe: 45

Otuz altı kuruş kırk beş akçedir.

Fındık ve İstanbul altını ve rubaların beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 36 Akçe: 45

Otuzaltı kuruş ve kırk beş akçedir.

İspanya altunun beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 39 Akçe: 15

Otuz dokuz kuruş on beş akçedir.

Ecnâs (?) Mısır altını veya diyetlik (?) ... beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 30 Akçe: 30

Otuz kuruş otuz akçedir.

Atik Sultan Mahmud ve Sultan Mustafa Han altunlarıyla serfin(?) altunlarının beher dirhemi

1 dirhem 41 kuruş

Kırk bir kuruşdur

Atik Adli altunun beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 37 Akçe: 90

Otuz yedi kuruş doksan akçedir.

Cedîd Adli altunun beher dirhemi

1 dirhem 34 kuruş

Otuz dört kuruşdur.

Adli rebialarının beher dirhemi

1 dirhem 34 kuruş

Otuz dört kuruşdur.

Hayriyye altunun beher dirhemi

1 dirhem 39 kuruş 75 akçe
Otuz dokuz kuruş yetmiş beş akçedir

Lira ve Napolyon ve Loviçi ve Portekiz ta'bîr olunan altunlarının beher dirhemi
1 dirhem 41 kuruş 41 kuruşdur.

Bekir ... hâlis kadem altunı ve ... altunlarının beher dirhemi
1 dirhem 43 kuruş
Kırk üç kuruşdur.

Acem sikkesiyle temin (?) ta'bîr olunan altunun beher dirhemi
1 dirhem 44 kuruş
Kırk dört kuruşdur

Kezâlik acem sikkesiyle ... ta'bîr olunan altunun beher dirhemi
1 dirhem 42 kuruş 60 akçe
Kırkiki kuruş altmış akçedir

Kesik memdûhiyye Altunun beher dirhemi
1 dirhem 39 kuruş
Otuz dokuz kuruş
[13^b]

Direkli rubalık beher adedi
10 dirhem 22 kuruş 60 akçe
Yirmi iki kuruş altmış akçedir
Kuşlu ve Aslanlı ve avadış enva-i cins rubalık beher adedi
1 aded 22 kuruş 60 akçe
Yirmi iki kuruş altmış akçedir

Kad bevans yahud mand enva-i cins düvel sikkelerinin beher adedi
1 aded 16 kuruş 60 akçe
Onaltı kuruş altmış akçedir

Beheri yedi dirhem Mora riyalinin beheri adedi

1 aded 18 kuruş 90 akçe

On sekiz kuruş doksan akçedir.

Beheri yedi dirhem on iki kırat

Kıratda ta'bîr olunan Fransız riyalinin beher adedi

1 aded 20 kuruş 30 akçe

Yirmi kuruş otuz akçedir

Beheri dirhem

Beheri dirhem on iki kırat kabdan ta'bîr olunan ispanya riyali çarikinin beher adedi

1 aded 4 kuruş 15 akçe

Dört kuruş on beş akçedir

Bozi'barında sırma gümüş ta'bîr olunan külçe sîm ile sâir evâni sîmin beher dirhemi hâlisi

1 dirhem 2 kuruş 96 akçedir

İki kuruş doksan altı akçedir

Kezâlik bazı yaldızlı evâni sîmden bi'l-ikraz zuhûr eden altunun beher dirhemi

1 dirhem 60 kuruş

Kırk kuruşdur (?)

Atik ve cedîd yüzlük ve ikilik ve tek kuruş ve parmak ve çarhlı ikilik ve altmışlık ve zoltanın beher dirhemi

Dirhem: 1 Kuruş: 1 Akçe: 30

Bir kuruş otuz akçedir

... Ağrosa/Ağrosha(?) parasının beher dirhemi

1 dirhem 93 akçe

Doksan üç akçedir

Atik cihadiyenin beher dirhemi

1 dirhem 2 kuruş 15 akçe

İki kuruş on beş akçedir

Yirmi rakamlı savansın (?) ... ta'bîr olan sikkenin beher dirhemi

1 dirhem 1 kuruş 75 akçe

Bir kuruş yetmiş beş akçedir

On rakamlı carik ta'bîr olunan diğer savansın (?) Sikkесinin beher dirhemi

1 dirhem 1 kuruş 45 akçe

Bir kuruş kırk beş akçedir

Def'a üç ve beş rakamlı savansın (?) sikkесinin beher dirhemi

1 dirhem kuruş 108 akçedir

Yüz sekiz akçedir

Atik Bağdat kuruş ve yarımliğin beher dirhemi

1 dirhem 2 kuruş 30 akçe

Bir kuruş otuz akçedir

Cedîd Bağdat kuruş ve ikiliğin beher dirhemi

1 dirhem kuruş 116 akçe

Yüz on dört akçedir

Sa sağran (?) ta'bîr olunan beyaz ham (?) sikkесinin beher dirhemi

1 dirhem 2 kuruş 90 akçe

İki kuruş doksan akçedir

Kezâlik yanayan (?) ... ta'bîr olunan beyaz ham (?) ... sikkесinin beher dirhemi

1 dirhem 2 kuruş 36 akçe

İki kuruş otuz altı akçedir

Suluk ta'bîr olunan esas Fransız parasının beher dirhemi

1 dirhem 1 kuruş 105 akçe

Bir kuruş yüz beş akçedir

Ragoza sikkesi altmışlığının beher dirhemi

1 dirhem 1 kuruş 66 akçe

1 kuruş altmış altı akçedir

[14^a]

Hüküm Özeti 28:

Diyarbakir Eyâleti Kaymakamı İsmail Paşa, nâib, nüvvâb, â'yân, mütesellim, voyvoda, bey, ağalar ve diğer görevlilere gönderilen buyuruldu olup altın ve gümüş fiyatlarının düzenlenmesi hakkındadır. Buyuruldu da altın ve gümüş alıp satanların fiâtının münâsib mikdâr zam ilave olunarak satmaları, ihtikârlardan altın ve gümüş alıp satanlara ağır cezalar verilmesi, zararına tasarruf eden veya boyunlarında altın takanlara ise dokunulmaması emredilmiştir.

Hüküm 28:

Piyâde asâkir-i mansure-i hazreti şâhâne mîrlivâsı ve Diyarbakir Eyâlet-i kaymakamı saâdetlu necâbetlu İsmail Paşa hazretleri ve nâib-i fütüvvetlü efendi ve eyâlet-i mezkûrun hâvi olduğu kazâların nüvvâbı dirâyettü efendiler voyvoda ve â'yân ve mütesellim ve zâbitleri izzetlü beyler ve ağalar ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri inhâ olunur ki: Bi tevfikî teâlâ bâis ve icrâ olunan Tanzîmât-ı Hayriyye ve tezelliyat-ı (?) müstahsene-i mülkiyye alâka-i kâffe-i muamelâtın üss-ü esâsı mesâbesinde olan râyic nukud madde-i lâzımü'l- ... dahi sâye-i ihsânvâye-i hazreti pâdişâhânedede karâr-ı âferîdeye bir gûna rîhte (?) ve hasâr vuku' bulmayacak sûretle bir nizâm-ı mehasin-i ittisâm tahtına idhal olunması tasavvurât-ı hayriyyesiyle ihyâsı meskûkât-ı atikanın fiât-ı kadîmesine mikdâr-ı münâsibi mikdâr zam ve ilâve olunarak olvecîhle atik ecnâs altın ve sâir zer-u sîm bey' ve şîrâda alunub verilmeyüb ma'a-zam takdîr olunan fiât ile cânib-i darbhâne-i âmireden me'mûr mübâyaacılara

i'tâ olunması ve erbâb-ı ihtikârdan ecnâs-ı mütenevvia-yı mezkûreyi alub verenlerle geçerler ise hafzen linnizâm haklarında mücâzât-ı şedîde icrâ kılınması ve çoluk ve çocuk yaşlarında ve nisâ tabakasının boyunlarında ve ashâbı yedlerinde olup kendü rızâ ve ihtiyârlarıyla gönderüp vermiyenler ve zararına razı olanlar istedikleri gibi tasarruf edeceklerinden o misüllilere dokunulmaması bâbında bu def'a bir kıt'a fermân-ı celili'ş-şân ile bir kıt'a fiât pusulası şeref-vurûd etmiş ve birer kıt'a mümzî sûretleri ihrâç ve tarafınıza ba's ve inhâc kılınmış ve infâz-ı emr ve irâde-i seniyyeye dikkat cümleye vâcibe zimmet bulunmuş olduğundan imdi keyfiyyet-i lâzıme gelenlere ve kuzaha-i (?) merkûme zâbitlerine inhâ ve işâret ve ber-minvâl-i muharrer çoluk ve çocuk yaşlarında ve nisâ tâifesinin boyunlarında bulunup rızâlarıyla vermeyenler ve ashâb-ı yedlerinde olubda zararına razı olarak ihtiyâriyle i'tâ etmeyenlerden mâ-adâ bey' ve şîrâda ecnâs-ı mezkûre alunub verilmeyub mezkûr sûret pusulada muharrer fiât üzere mübâyaacılara verilmiştir. Mübâderet ol vecîhle tefviz-i emr ü fermân-ı seniyye mübâderet eylemeniz bâbında tenbîhen ve ihtimâmen ber-mûceb-i emr-i ali iş bu buyuruldu tahrîr ve ile bâis ve tesyâr olunmuşdur. Bi mennihi Teâlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mantuk-ı emr-i ali ve ber-mûceb-i buyuruldu amel ve harekete himmet eyleyeler deyu buyuruldu. Fî sene 56 CA 5 / 15 Temmuz 1840.

Hüküm Özeti 29:

Diyarbakir Eyâleti asâkir-i şâhâne mîrlivâsı İsmail Paşa ile burada görev yapan sair beyler, ağalar, ümerâ ve askerlere gönderilen buyuruldudur. Kayseriden hareket eden me'mûrların gittikleri yerlerde iyi karşılanması, asâkire yardımcı olunup memleketin eşkiya ve erâzil tasallutundan muhâfazası için tüm görevlilerin gereken dikkati ve çabayı göstermesi hakkındadır.

Hüküm 29:

Diyarbakir Eyâleti'nin umûr-ı zabtiyyesine memûr-ı asâkir-i muntazama-i şâhâne mîrlivâ-yı mekârim ihtivâlarından atufetlu İsmail Paşa hazretleri ve şerâat-ı şîar eyâlet-i merkûme hakîmi faziletlu efendi zîde ilmuhu ve mezûn bi'l-iknâ

fezahetlu efendi zîde hakdahu bi'l-cümle ümerâ-i asâkir-i mülûkâne saâdetlu meveddetlü beyler ve ağalar vesâir zâbitân zîdet mefadehum ve kâffe-i vücûh-ı memleket ve â'yân-ı vilâyet ve erbâb-ı sancak ve iş erleri zîdet rüşduhum inhâ olunur ki işbu eyyâm-ı meymenet encâmda avâtıf-ı aliyye-i hazreti şâhâne ve avârıf-ı behiyye-i hüsvâneden bu irâde-i seniyye müşîrlik rütbe-i refîasıyla Diyarbekir eyâleti müşîrliği ve maden-i hümâyûn emâneti Urfa ve Maraş eyâletleri inzimâmıyla uhde-i istihbalimize (?) ihâle ve ihsan-ı hümâyûn-ı mülûkâne buyurulmuş olmakdan nâşî yâveri tevfiğ-i cenâb-ı bârî ve hüsn-i teveccühât-ı hazreti şehriyariyle iş bu Cemâziye'l-evvelinin günü Kayseriye'den hareket ve cânib-i me'mûrenize azimet olunduğu imdi sizler ki muhâtabun mûmâ-ileyhimsiz keyfiyyet ma'lûmlarınız oldukda inşaallahu teâlâ biz varıncaya kadar umûr-ı mehâmm-ı saltanat-ı seniyye ve sâir mesâlih-i muktaziye ve asâkiriyenin kemâ-hiye fukaha hüsn-i tesviye ve tensîka bi'l-ittifâk ihtimâm ve dikkat ve itimad yeniçeriye kemâlıyla gayret eylesiz vezaye-i saniü'l-bedâyi olan fukarâ ve berâyânın emn-i- ... ve istirâhâtları esbâbının istihsâline ve ahâlî-i memleketin eşkıya [14^b] ve erâzil tasallutundan istihfâzına cümleliz taraflarından ğayret olunarak bu bâbda cümleden cânib-i seniyyü'l-cevânib-i hazreti zıllullâhiye isticlâb ve davât-ı hayriyyeye mübâşeret eylemeniz bâbında ilan ve işâi (?) hâvi mülhakatıyla Diyarbekir Eyâleti müşîrliğinden işbu buyuruldu tahrîr ısdâr ve ile ba's ve tesyâr olunmuşdur. Bimennihi teâlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb-i buyuruldu amel ve hareket ve hilâfindan ziyâde hazer ve mecânebet eylesüz deyu buyuruldu. Fî 3 CA sene 56 / 3 Temmuz 1840.

Hüküm Özeti 30:

Amid kazâsında Hoca Ahmed Mahallesinde Hızır İlyas isimli Ermeni Kilisesi harâb olup mahalle halkı tarafından yaptırılması istendiği, buna binaen keşf yapıldığı ve ta'mîre ruhsat verildiği, Şeyhülislâm Müfti Mustafa Asım Efendi'nin oluru üzerine ise ta'mîrine müsâade olduğu ve ta'mîrât masârifâtının alınarak müstelzim, â'yân, nâib ve görevlilere bunun bildirilmesi hakkındadır.

Hüküm 30:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid Nâibi Mevlana zîde ilmuhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akran ayân ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri zîde kadruhum tevkîî refîî hümâyûn vâsıl olacak ma'lûm ola ki: Amid mahallatından Hoca Ahmed Mahallesinde vâki' Hızır İlyas Kilisesi demekle ma'rûf bir bâb Ermeni kilisesi mürûr-ı zaman ile müşrif-i harâb olarak ta'mîr husûsu mahalle-i merkûme reâyâsı tarafından niyâz ve istirhâm olduğuna mebnî kilise-i mezkûr ma'rifet-i şer'le lede'l-keşşafü'l-mesâha tûlen otuz beş zîrâ üç parmak ve arzan yirmi beş buçuk zîrâ ve hizâsında bulunan eyvân tûlen dört zîrâ iki parmak ve kadden onüç zîrâ olub fi'l-hakika muhtâc-ı ta'mîr olduğundan bahisle vaz'-ı kadîm ve hey'et-i asliyesi üzere ta'mîr ve termîm ruhsatı hâvi emr-i şerîfim ... mahallinden bâ i'lâm istid'â' kılınmış ve bi'l-fiil şeyhulislâm ve müftiyü'l-enâm olan Mekizâde alemü'l-ulemâ'il-müstahrin(?) efdalü'l-füdelâül müteverri' Mevlana Mustafa Asım edamallahu Teâlâ fezailuhudan lede'l-istiftâ' bir karyede vâki' kilise-i kadîme harâb oldukda erbâb-ı hey'et-i asliyesine nesne ziyâde etmeksizin vaz'-ı kadîmi üzere ta'mîre kadir olurlar mı? El cevab; Olurlar deyu bir kıt'a fetevâyı-yı şerîf verilmiş olmakdan nâşi bermuktezâyı mesâğ-i şer'-i heyet-i kadîmesi üzere ta'mîrine ruhsat-ı seniyye-i mülûkânem erzân kılınarak ol bâbda hatt-ı hümâyûn-ı merâhim-nümûn-ı (?) pâdişâhânem sahîfe-pirâ sudûr olmağla mantuk-ı münîfi verilen fetâvâyı şerîfe muktezâsı üzere amel olunmak fermânım olmağın ruhsatı mutazammın iş bu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr kılınmıştır. İmdi kilîsa-yı mezbûrân tûlen ve arzen ve kadde ve vüs'aten vaz'-ı kadîm ve heyet-i asliyesini bir karış ve bir parmak tecâvüz etmemek ber-vech-i mesâğ-i şer'-i ta'mîrine müsâ'ade-i aliyem arz kılındığı ve bu vesile ile kilîsa-yı mezbûre vaz'-ı kadîminden ziyâde nesne âlâtına ... ruhsat olunmak veyahut zımnında reâyâdan akçe alınmak lâzım gelur ise mütecâsir olanlar haklarında müstelzim ve vehamet olacağı sizki nâib ve â'yân ve sâir mûmâ-ileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda ber-minvâl-ı muharrer amel ve hareket ve hilâfından tehâşî mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişanım sâdir olmuştur. Buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûnuyla amel ve hareket eylesiniz. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timad kılıasız. Tahrîren fî evâhir-i şehr-i şaban-ı muazzama li-sene hamse ve hamsin ve mieteyn ve elf (5 Kasım 1839).

[15^a]

Hüküm Özeti 31:

Amid nâibine gönderilmiştir. İstanbul ve tevâbî' Ermeni Patriği Ağadyos isimli rahibin takdîm ettiği arzuhalde, patriğe bağlı kilise ve manastırlara müdâhale olunmayacağına dair hatt-ı hümayûn ve berâta rağmen Amid kazâsında Ermeni Surb Serkiz Kilisesine bazı insanlar tarafından teftiş adı altında düşmanlık yapılmakta olduğu ve bu durumun önlenerek men' edilmesi emredilmiştir.

Hüküm 31:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid Nâibi Mevlana zîde ilmuhu tevkîf refî hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: İstanbul ve tevâbii Ermeni Patriği Ağadyos- nâm rahibin südde-i saâdetime takdîm eylediği bir kıt'a memhûr arzuhalinde patrikliğine dâhil mahallerde kadîmden zabt ve tasarruflarında olan kilîsa ve manastırların ve ziyaretgahlarına ve kadîmden alâka ede geldiklerine ve bu ana değin ... âtılaların icrâ eylediklerine ehl-i örf tâifesi taraflarından ve âherden bi-vech müdâhale ve muâraza etdirilmemesi husûs-ı bâlâsına hatt-ı hümayûn-ı şahâne ile müveşşah patrik-i mûmâ-ileyh yedine i'ta olunan berât-ı âlîşanımda münderic ve meşrûh iken patrikliğe dâhil Diyarbekir Kazâsında vâki' Ermeni milletine mahsûs Surb Serkiz Kilisesini mücerred celb-i mal sevdasıyla bazı kesân taraflarından teftiş eyleriz deyu teâdî ve rencîde olunmakta olduğu beyânıyla men'i bâbında emr-i şerîfim mesrûriyeti istid'â' etmeleriyle kuyûda lede'l-mürâcaa şurût-ı muharrere patrik-i mûmâ-ileyh yedine i'tâ olunan berât-ı âlîşanımda münderic ve mezkûr ve emsâlinde emr-i şerîfim verildiği mukayyed ve mestûr olmağla mücebince amel olunmak fermânım olmağın imdi sen ki nâib-i mûmâ-ileyhsin keyfiyyet ma'lumun oldukda ber-minvâl-ı muharrer amel ve hareket ve muğayir-i şurût vaz'-ı tecvîz mübâadet olunmak bâbında fermân-ı âlîşanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn itâat-makrûnuyla amel ve hareket eylesesiz. Şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimad kılarsız. Tahrîren fî evasıt-ı şehri Saferü'l-hayr li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Nisan sonları 1839).

Hüküm Özeti 32:

İran tüccârının İstanbul'a gönderdiği emtia ve eşyânın resmi gümrükleri yolda satılmadıkça alınmaya, İran tüccârından Mardinî nâm bâzergânın ortağı tarafından gönderilen üç yüz altmış altı miskal inciden Diyarbekir gümrüğünde resm-i gümrük istenmesi cari anlaşmaya ters olduğundan İran elçisinin İstanbul Gümrük Eminine vermiş olduğu yazı Diyarbekir tezkiresinde Avakim nâm bazergandan 313 miskal inci yüz on kırat yakuttan 3260 kuruş almış olduğu beyân olduğundan adı geçen resm-i gümrüğün geri verilmesi ve rencîde edilmemesi.

Hüküm 32:

Kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid Nâibi Mevlana zîde ilmuhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran Diyarbekir Gümrükçüsü zîde kadruhu tevkîî refîî hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki İran tüccârının darsââdetime gönderdikleri emtia ve eşyânın resm-i gümrükleri darsââdetimde alınmağna mebnî esnâ-yı rahda fûrûht olunmadıkça eşyâyı vârideden rûsum-u gümrük mütâlebesesiyle rencîde olunmayub fakat kavî kefile rabt olunmak nizâmından iken İran tüccârından Mardîros nâm bezerganın şerîki tarafından gönderilen üç yüz altmış altı miskâl incüden Diyarbekir Gümrüğünde resm-i gümrük mütâlebe ve ahz olunması hilâf-ı şurût olduğü beyânıyla meblağ-ı mezbûrun istirdâdı beyânıyla emr-i şerîfim sudûriyeti (?) darsââdetimde mukîm İran elçi-i mümtâz nâibi kıdvetü'l-emâcid ve'l-ayâna mirde (?) mes'ûd zîde mecdühû takrîr-i istidcâ edüp keyfiyyet a'zam-ı ricâl-ı devlet-i aliyyemden hala İstanbul Gümrüğü emini iftiharü'l-e'âlî ve'l-azm Muhammed ... Bey dâme 'uluvvuhudan lede'l-isti'lâm bezirgân-ı mersûmun ibrâz eylediği iki kıt'a Diyarbekir tezkiresine nazaran fi'l-hakika ol-mikdâr inciden muğayir-i şurût üç bin altı yüz kuruş yine İran tüccârından Avakim nâm bezirganın dahi yedinde olan diğer bir kıt'a tezkire mücebince üç yüz on üç miskal incileriyle yüz on kırat yakutundan üç bin iki yüz altmış kuruş ahz olunmuş olduğü tebeyyün etmiş ve bu makule darsââdetime gelecek eşyâdan Diyarbekir gümrüğünde resm mütâlebesiyle tüccâr tâifesinin malları tevkif ile teâdî olunması şurût ve uhûdun hilâfı bulunmuş olduğü beyânıyla zikr olunan mebâliğinin mahallinden tamamen istirdâdı bâbında katiyyü'l-mukâl divan-ı hümâyûnumdan emr-i şerîfim ısdâr-ı muktedâ-yı maslahatdan idüğünü i'lâm etmekle i'lâmı mücebince amel olunmak fermânım olmağın imdi zikr olunan

eşyâdan hilâf-ı şurût alınmış ol mikdâr rüsûm-ı gümrüğün ulemâ-yı hacedana tamamen ve kâmilten istirdâdı fi-mâ ba'd o makûl dersaâdetime gelmek üzere Diyarbekire tevârüd eden eşyâdan esnâ-yı rahda fûrûht olmadıkça muğayir-i nizâm resm-i gümrük mütâlebesiyle İran tüccârına teâdî ve rencîde olunmamak irâde-i seniye-i mülûkânem muktezâsından idüğü sizki nâib ve gümrük emini mûmâ-ileyhimsiz ma'lûmunuz olundukda ber-vech-i muharrer amel ve harekete mübâderet ve bundan böyle tüccâr-ı merkûme haklarında hilâf-ı şurût bir gûnâ(?) [15^b] hâlet vuku'uyla mazhar-ı mesuliyet olmakdan mücânebet olmak bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olunmuşdur. Buyurdum ki fî sene 256 Z 15 / 7 Şubat 1841.

[16^a]

Hüküm Özeti 33:

Diyarbakir Eyâlet Kaymakamı Mîrlivâ İsmail Paşa, Diyarbakir nâibi ve bağı kazâların nâibleri, voyvoda, mütesellim beyler, ağalar ve diğer görevlilere gönderilen bir buyuruldu olup Diyarbakir Eyâletinin müşîrlüğünün Ankara Eyâleti müşîri Süleyman Paşa'ya verilmiş olduğu fakat Süleyman Paşa'nın Hekimhan'a varınca orada vefât olmasından dolayı, İstanbul'dan yeni bir müşîr gönderilmeside biraz vakte muhtâc olduğundan ahâlî ve fukarâya iyi davranıp muğayir-i hâl ve harekette bulunmaması hakkında buyuruludur.

Hüküm 33:

Diyarbakir Eyâleti Kaymakamı mîrlivâ-yı sa'd-ı ihtivâ atufetli İsmail Paşa hazretleri ve Diyarbakir nâibiyle eyâlet-i mezkûre hâvi olduğu kazâların nâibleri faziletli efendiler voyvoda ve mütesellim ve zâbitleri izzetli beyler ve ağalar ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri inhâ olunur ki: Beyândan azâde olduğu üzere mülhakatıyla Diyarbakir Eyâleti bundan mukaddemce Süleyman Paşa Hazretlerine ve Ankara Eyâleti uhde-i istihâlimize tevcîh ve ihsân-ı hümâyûn-ı hazreti cihândârî olarak müşîr-i müşârün-ileyhin bu tarafı teşriflerinde ber-muktezâ-yı irâde-i seniyye tarafımızdan teslim ve tesellüm kaidesi bi'l-icrâ Ankara cânibine azimet eylememiz musammem iken hazreti hayyibi (?) zevâl şevket-meâb-ı a'zam ve

şehriyari İskender ... Efendimiz hazretlerini tûl-ı ömür ve şevket ile serîr-i şevket-semîr-i mülûkânelerinde müeyyed ve ber-karâr buyursun. Müşîr-i müşârün-ileyh nâmizâc olarak Hekimhan nâm merhaleyi teşrîflerinde tûl-ı emel mev'ûdıyla irtihâl-ı dar-ı bekâ etmiş olduğu tahakkuk eylemiş ve bu keyfiyyet müeddî nâtıkımız olmuş olup keyfiyyet der-âkib tarafımızdan reddolunmadan yazılmış olduğundan taraf-ı devlet-i aliyyeden bu havâlî bir müşîr-i fehâm uhdesine tevcih buyurulacağı derkâr ise de emr ve icrâ'sı ve nâib buyurulacağı zât-ı fehâmın bu tarafa erişmesi biraz vakte muhtâc ve bu takdîrce irâde-i seniyyenin zuhûruna yani ta'yîn buyurularak müşîr-i fehâmın teşrîflerine kadar kemâ-fi-s-sâbık ikâmetle zabt ve rabt-ı memleket daima ve idâre-i umûr-ı fukarâ emr-i ehemme i'tinâ ve matlûbât-ı seniyyenin istihsâline bu havâlîde bulunan cünûd-u muntazamanın idâre-i ta'yînâtına sa'y-ı vâfi eylemelerimiz vâcibeden ve iktizâ-yı irâde-i seniyye olduğu vâreste-i kayd-ı ihticâc olmaktan nâşi imdi siz ki mîrlivâ-i mûmâ-ileyhimizsiniz keyfiyyet ma'lûm hamiyet-i lüzûmunuz oldukta bu bâbda sünûh ve zuhûr edecek irâde-i seniyyeye intizaren eyâlet-i mezkûrenin sâbıkı misüllü zabt ve idâresiyle muhâfaza ve himâyet-i ahâlî-i fukarâyâ bezl-i makderet ve matlûbât-ı seniyyenin istihsâli ve asâkir-i muntazamaya ta'yinattan müzâyaka çektirilmeyerek ... idâreleri husûsuna dikkat ve siz ki muhâtaban-ı sâire mûmâ-ileyhimsiz. Sizler dahi ber-vech-i beyân amel ve hareketle eyâlet-i mezkûre ahâlî ve fukarâ ve aceze-i reâyâ ve berâyâsının işleri geri kalmaması ve himâyeleri kabz farîzasına ikdâm ve bezl-i kudret ve ednâ derecede muğayir-i hâl ve harekete mücâseretle taraf-ı saltanat-ı seniyyeden duçar-ı varta-i nedâmet olmaktan bi'l-vücûh ittika ve mübâadet eylemeniz bâbında tenbîhi hâvi işbu buyuruldu tahrîr ve ile tesyâr olmuştur. Vüsûlünde gerekdir ki ber-vech-i muharrer amel ve harekete ve hilâfından mücânebet eylesesüz deyu. Fî 25 CA sene 56 / 25 Temmuz 1840.

[16^b]

Hüküm Özeti 34:

Diyarbakir ve Rakka Eyâletleri ve Maâdin-i Hümayûn Emâneti, Maraş Eyâleti ilhâkı ile adı geçen yerlerin malî meselelerinin idâre etmesi için tayin edilen

Faik hüsn-i tesviye mülk ve milletin âsâyiş ve refâhı için çalışıp asâkir-i nizâmîyenin maâş ve ta'yînâtı için müşîr Süleyman Paşa me'mûr olup kanûn ve nizâmın dışında hareket edilmemesine dair.

Hüküm 34:

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfahhem nizâmü'l-alem müdebbiri umûr-ı cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhidü bünyânü'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânü's-sâadeti ve'l-iclâl el mahfûf bisunufu avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ Maraş ve Rakka Eyâletleri ve maâdin-i hümâyûnum emâneti ilhâkıyla Diyarbekir müşîri vezirim Süleyman Paşa edamallahu te'âlâ iclalehu ve iftiharü'l-ekâbir ve'l-ekârim camiü'l-mefâhir ve'l-mekârim el-mahz bi-mezîd-i inâyetü'l-melikü'l-daim mütehayyizân-ı ricâl-ı devlet-i aliyyemden ve meclis-i ahkâmü'l-adliyyem a'zâsından olup da bu def'a müşîr-i müşârü'n-ileyhin zîr-i idâresinde kâin sâlifü'z-zikr mahallerin idâre-i umûr-ı mâliyyesine mahsus memûr ve ta'yîn kılınan Fâik zîde 'ilmuhu ve mefahirü'l-kudât ve ahkâm-ı maâdinü'l-fezâil ve'l-kelâm mahal-i mezkûrda vâki' kudât ve nüvvâb zîde-fazlulum ve mefahirü'l-emâsil ve'l-akrân zâbitân ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri zîde-kadrum tevki'-î refi'-î hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki: Bu def'a avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemden Diyarbekir ve Rakka Eyâletleri ve maâdin-i hümâyûnum emâneti yerine sâbıkan müşîri ve vezâret ve Maraş Eyâleti ilhâkıyla müşârün-ileyhe tevcîh olunmuş ve zaman-ı ma'delet iktirân-ı şâhânemde zât-ı mülûkâneme ve vedî'a-i cenâb-ı Hüdâ olan ahâlî ve teb'anın kâffe-i mezâlim ve ta'âdîden hüsn-i himâye ve ezher-i cihet refâh ve rahatları ender-i hümâyûnumda ve ta'yînât matlub ve mültezem bulunmuş olduğuna ve müşîrlik-i mezkûr dâhilinde bulunan mahaller vesî'ü'l-encû (?) yerler olması ve bir müddetten beri ahâlî ve sekenesinin bi'z-zarûre bazı vuku'ât-ı sâbıka icâbından dolayı dezelenmesi (?) cihetlerle hem mahal-i merkûmenin mevâd-ı zâbitası ber-vech-i matlûb rü'yet ve hem de umûr-ı mâliyyesinin usûl-ı ... ve ma'delete tatbıkan hüsn-i tesviye temşiyete mübâderet olunmak ve akdem-i efkâr-ı zâtiyye ve nuhbe-i a'mal-ı hakikiye-i şâhânem olan i'mâr-ı mülk ve millet ve istihsâl-ı âsâyiş ve refâhiyet teba' ve raiyyet kaziyeye-i hayriyyesine dikkat kılınmak ve ol tarafta bulunan asâkir-i nizâmîye-i şâhânem maâş ve ta'yînâtı tesviyesiyle müşîr-i müşârün ileyhin meşguliyet-i zaide olmamak üzere

zıkr olunan mahaller umûr-ı mâliyyesinin ricâl-i devlet-i aliyyemden dirâyetkâr ve mihrâbü'l (?) -etvâr ve sıdk-ı istikameti bedîdârına ihâlesi tensîb olunarak sen ki me'mûr-ı mûmâ-ileyhsin sen evsâf-ı mezkûre mevsûf ve mu'temed ve mevsûk müteheyyizân-ı ricâl-ı devlet-i aliyye ve ol havâlî ahvâlına vâkıf ve dirâyetkârane bendegân-ı saltanat-ı seniyyemden bulunduğuna binâen bu maddeye me'mûrunun husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'allukuyla ol-bâbda emr-i hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı şerh-i yârânem şeref-efzây-ı sünûh ve sudûr olmuş ve keyfiyyet-i me'mûriyyetin müşîr-i müşârûn-ileyhe buyurulmuş olmağla muktezâyı me'mûriyyet ve lâzime-i mehâmmı âşinâyı ... üzere hemen bu taraftan hareket ve ol cânibe azimetle zıkr olunan mahallerin umûr-ı mâliyyesini müşîr-i müşârû'n-ileyhle bi'l-ittifâk hüsn-i idâre ve rü'yete mübâderet ve herhalde kendisiyle hüsn-i mu'âşeret ve ittihâda riâyet ve mahal-i merkûme ahâlî ve sekenesinin asr-ı meyâmin-i hazreti mülûkânemde himâyet ve sıyânet ve âsâyış ve istirahatlerini mücîb olur ve sâilin istihsâl ve istikmâlıyla cümlesinden taraf-ı eşref-i şâhânem için da'vât-ı hayriyye isticlâbına ve zinhâr ve zinhâr kavânin-i cedîde-i hümâyûna ve rızâ-yı ma'delet makrûn-ı mülûkânemin hilâfî bir gûna vaz' ve hâlet vukû'a gelmemesine nisâr-ı nakdîne-i vüs-i makderet eylemek fermânım olmağın memûriyyetini hâvi iş bu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve yedine i'tâ olunmuştur. İmdi keyfiyyet-i me'muriyyetin ma'lûmun oldukta ber-vech-i muharrer amel ve harekete ve senden me'mûle-i şâhânem olan âsâr ...(siline) hamiyetmendi ve istikameti ibrâz ve izhâra sıdk ve ... ve umûr-ı me'mûründe bir gûna tekâsül ve rehâvet ve ... vaz' ve hâlet vukû'unu tecvîz ile mazhar-ı ... olmaktan nefsinin vikâye ve sıyânet eyleyesin. Ve siz ki müşîr-i müşârûn-ileyh ve kudât ve nüvvâb ve sâir-i mûmâ-ileyhimsiz. Mûmâ-ileyh taraf-ı devlet-i 'aliyyemden bi'l-intihâb mâhâl-i merkûmenin idâre-i umûr-ı [17^a] mâliyyesiyle asâkir-i nizâmiye-i şâhânenin ta'yînât ve masârifâtı tesviyesine me'mur ve ta'yîn kılınmış olduğı sizin dahi ma'lûmunuz oldukta umûr husûsât-ı vâkıasında mu'âvenet ve müzâheretin kâmilen icrâ ve her halde merâsim-i yek-cihetî ve ittifâkı i'fâsına mezîd-i i'tina ve dikkat ve hilâfından tevakkî ve mübâadet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşanım sâdir olmuşdur, buyuruldu. Fî sene 29 R 56 / 30 Haziran 1840.

Hüküm Özeti 35:

Harput'dan Mardin'e varıncaya kadar yol üzerinde olan kazâların nâibi, kaymakam, hâkim, müdürler, beyler, ağalar ve diğer görevliler Diyarbekir müşîrliği dâhilinde olan mahallerin umûr-ı mâliyyesi için Harput'dan imzalı fermân sûretleri gönderildiğine dair buyuruldu.

Hüküm 35:

Harput'dan Mardin'e varıncaya kadar yol üzerinde olan kazâların nüvvâbı faziletli efendiler ve kaymakam ve hâkim ve müdürleri saâdetlu beyler ve ağalar ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri ve umûmen ahâlîleri inhâ olunur ki: Cenâb-ı Rabb-ı müsteân pâdişâh-ı alem ve alemyan ve şahenşah-ı mekârim-i unvan dâmet şevketuhu ilâ ahirüzzaman efendimiz hazretlerini dünyalar durdukça dîrîn-traz şevketü'ş-şân ve şarkına teveccühât-ı muallî eyâlet-i kitî-stânilerini (?) pertev-endâz ... hacet-mendan buyursun. Bu def'a avârif-şümûl-i cenâb-ı zillullahiden Diyarbekir müşîrliği dâhilinde olan mahaller umûr-ı mâliyyesi nezâreti uhde-i hâlisânemize tevcîh ve ihsan buyurulmuş ve mahalli me'mûriyyetimiz olan Harput'a vüsûl müyesser-gerde-i cenâb-ı Rabbi müteâl olmuş idüğünden ol-bâbda me'muriyetimizi hâvi revnak-efzâ-yı afâk-sütûr olan fermân-ı celilü'l-ünvanın birer kıt'a mümzî sûretleri dahi mahal-ı merkûmeye irsâl ve tesyâr olunduğu misüllü bir kıt'a mümzî sûreti dahi tarafınıza gönderilmiş ve infâz-ı emr irâde-i seniyye farîza-i zimmet ve lâzıme-i me'mûriyette bulunmuş olduğu sizki muhâtabân-ı mûmâ-ileyhimsiz keyfiyyet-i irâde-i seniyye müfâd-ı meâlî i'tiyad sûreti mumzâ emr-i âlîşandan bi'l-etrâf ma'lûmunuz oldukda meftûr ... dirâyet-i zâtiyye iktizâsını ve me'muriyet ve gayretiniz muktezâsı üzere mehâmm-ı saltanat-ı seniyyenin kemâ-kân hüsn-i tensika ve teşmiyetine bezl-i kûdret ve keyfiyyet irâde-i seniyyeyi zîr-i idârenizde bulunan mahaller ahâlîsine ilan ve işûat ve her halde infâz-ı emr ü fermân-ı hazreti şehriyâriye dikkat ve vedî'a-i cenâb-ı Rabbi izzet olan ahâlî ve riâyetlerin mezâlim ve ta'diyatdan vikâyesiyle istihsâl-ı esbâb-ıistirâhât ve ... ve istikmâl ve sâir huzur ve âsâyişlerine sarf-ı miknete cümleden cânib-i celilü'l-menâkıb-ı cenâb-ı pâdişâhî için ed'îye-i hayriyye ictilâbına sarf ve rü'yet eylemeniz için cânib-i nezâret-i umûr-ı mâliyye Diyarbekir mülhakatı ve aramgâhı Harput'dan iş bu buyuruldu tahrîr ile ba's

ve tesyâr olunmuştur. Bimennih-i ta'âlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb-i buyuruldu amel ve hareket eylesiz.

[17^b]

Hüküm Özeti 36:

Diyarbakir müşîrlîği tevcîh ve ihsan kılınmış olan Süleyman Paşa'nın merkez me'mûriyyetine giderken yolda vefât etmesinden dolayı Diyarbakir müşîrlîğinin Kocaeli müşîri Ahmed Zekeriya Paşa'ya, Maraş Eyâleti müşîrlîği ise Yusuf Kenan Paşa'ya verilmiş olup Kenan Paşa'nın her husûsta liyâkatli olduğu bildirilmiştir.

Hüküm 36:

Emirü'l-ümerâi'l-kirâm kebirü'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadr ve'l-ihirâm sahibü'l-izz ve iltisâm el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti'l-melikü'l-a'lâ asâkir-i muntazımâ-i şâhânem ferîklerinden el-yevm Malatya tarafında bulunan Diyarbakir müşîrlîği kaymakamlığı uhdesine ihâle ve tefvîz kılınan Mehmed Hamdi Paşa dâmet muallîye ve iftiharü'l-ekâbir ve'l-ekârim el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti'l-melikü'd-daim ricâl-ı devlet-i aliyemden eyâlet-i merkûme umûr-ı mâliyyesi me'mûru kılınan zîde ilmuhu ve mefahirü'l-kuzât ve'l-hükkâm maâdinü'l-fezail-i ve'l-keâm Maâdin-i Hümâyûnum kazâlarıyla Diyarbakir ve Rakka eyâletleri dâhilinde kâin kazâlar kuzât ve nüvvâb zîde fazluhum ve mefahirü'l-emasil ve'l-akrân zâbitân ve sâir iş erleri zîde kadrihum tevkîi refîi hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Mukaddemce kendüye Ma'âdin-i Hümâyûnum emâneti ve Rakka eyâleti ilhâkıyla Diyarbakir müşîrlîği tevcîh ve ihsan kılınmış olan Süleyman Paşa merkez-i me'mûriyyetine azimet eder iken esnâ-yı rahda bi kaderillahi Teâlâ hulûl-ı ecel mev'ûduyla irtihâl-ı dar-ı beka etmiş ve bu cihetle eyâlet-i merkûme müşîrlîği mülhakatıyla Kocaeli müşîri bulunan düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i mufahham nizâmü'l-alem vezirim Ahmed Zekeriya Paşa edamâllahu Teâlâ iclâlehuya ve Maraş Eyâleti dahi mîrlivâlık rütbesiyle müteveffâ-yı müşârün-ileyhin büyük mahdûmı emiri'l-ümerâi'l-kirâm Yusuf Kenan Paşa dâmet me'âlehuya (?) tevcîh ve tefvîz olunmuş olup müşîr-i lahîk-i müşârün-ileyhin işbu taraftan hareketle makarrı me'mûriyyetine muvâsalatı biraz

vakte muhtâc olarak müşîrlik-i mezkûr dâhilinde kâin idâre-i umûr-ı zabtiyyesine bendegân-ı saltanat-ı seniyyemden birinin kaymakamlık sûretiyle me'mûriyyeti lâzım geldiğine ve senki ferîk-i müşârün-ileyhsin dirâyet ve hamimiyet ile muttasıf ve hayli müddetten beru oralarda bulunarak her bir husûs ve maslahata vâkıf ve mizâc-ı muâdelet imtizâc-ı mülûkânemi ve îcâb-ı vakte hali arif mütehayyizân-ı ferîkan-ı kirâmdan ve zıkr olunan kaymakamlık me'mûriyyetini edâya muktedir ruyetkârane ümerâ-i nizâmiye-i şâhânemden olduğuna binâen şeref-rîz-i sünûh ve sudûr olan emr-i hümâyûn-ı şevket makrûn pâdişâh-ı enâm mücebince mülhakatıyla Diyarbekir müşîrliği kaymakamlığı uhdene ihâle ve tefvîz ve keyfiyyet bil-fiil Sadrazam sûtûde-i şiyem vekîl-i mutlak kadril-himem cânibinden düstûr-ı mükerrerem müşîr-i mufahham nizâmü'l-âlem vezirim Sadullah Paşa edamehullahu Teâlâ iclâlehu iş'âr ve tahrîr olunmuş olmağla muktezâ-yı me'mûriyyet ve dirâyetin üzere müşârün-ileyh Sadullah Paşa ile teslim ve tesellüm kaidesini bil-icrâ merkez müşîri olan mahalde ikâmetle zabt ve rabt memleket daima ve himâyet ve sıyânet ahâlî ve fukarâ ümerâ himmete mübâderet ve Ma'âdini Hümâyûnum kazâlarıyla zıkr olunan eyâletler umûr-ı mâliyyesi dahi mûmâ-ileyh bir rü'yet herhalde kendisiyle merâsim-i hüsn-i muâşeret ve ittifâkın icrâ ve infâzına mezîd-i inâyet ve sarf-ı rü'yet ve hiçbir maddede şer'-i şerîfde hilâf-ı ve rızâyı hümâyûna ve kavânin-i münîf-i ma'delet makrûn-ı şâhâneme mütebâkî vaz' ve halde vuku'a gelmemesi esbâb-ı mühimme ve muktezâsının istihsâl ve istikmâliye tatar (?) takdîren liyâkat eylemek fermânım olmağın tenbîhen ve i'lâmen ve me'mûrîn ikdâmen işbu celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr olunmuşdur. İmdi keyfiyyet ma'lûm-ı sadâkat-lüzûmunuz oldukta ber-minvâl-ı muharrer amel ve harekete i'tinâ ve dikkatle her halde ifâ-yı mehâmm ... ve dirâyete dikkat sa'y ve gayret ve hilâfına gayetü'l-ğaye tevakki ve mübâadet eylesin ve sizki mâliyye me'mûru ve sâir mûmâ-ileyhimsiz müşîrlik-i mezkûr ve kaymakamlığın ferîk-i müşârün-ileyhe ihâle ve tefvîz kılındığı sizin dahi meczûmunuz olarak mahal-i merkûme umûr-ı zâbitâsının ferîk-i müşârün-ileyh ma'rifetiyle hüsn-i rü'yet ve idâresi emr-i ehemmine tarafınızdan lâzım gelen muâvenet ve müzâharetin ifâ ve kendüsiyle merâhim [18^a] ittifâk ve yek cihetin kâmilen icrâsıyla ibrâz-ı meâsir-i mutavaatkari ve sadâkata dâmen dermiyân-ı ğayret ve muğayir-i emr ve irâde-i şâhânem vaz'an (?) cüret ve cesaret misilli nâ-münâsib hareketden kemâlıyla hazel ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişanım sâdır

olmuştur. Buyurdum ki vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sahîfe olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat-makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timad kılasız. Tahrîren fî evasıt-ı şehr-i Cemâziye'l-âhir sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Ağustos başları 1840).

Hüküm Özeti 37:

Dersaâdetten külliyetli Arnavud askerlerinin Samsun'a oradan da Diyarbakir'e geleceği ve liyâkatli birinin kaymakam ta'yîn kılınmış olup fakir fukarâ, zaif zuafa ve muhtâclara yardım ve himâye edilmesi istenen bir buyuruldu.

Hüküm 37:

Asâkir-i muntazama-i şâhâne ferîk-i nusret refiklerinden olup bu def'a tarafımızdan mülhakatıyla ma'lûmesiyle Diyarbakir Eyâleti ve Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti Kaymakamlığı uhdeyi bahirü'l-istibhâle ihâle kılınan atâfetlu Mehmed Paşa hazretleri ve şerîat şîâb Diyarbakir nâibi ve müftisi faziletlu efendiler zîde fazluhuma ve mefâhirü'l-emâcid ve'l-ayân bi'l-cümle vücûh-ı memleket ve eşrâf-ı vilâyet ve eimme-i muhtârân zîde kadruhum inhâ olunur ki hakkı hâlisânemizde afitab-ı teveccühât-ı hazreti pâdişâhî ziya-feşan ve mahtâb-ı inâyet-i bî-gayât-ı cenâb-ı şehen-şâh ... ve dirahşân olarak avâtıf-ı aliyye-i deryâ-nevâl mulûkâne ve avârıf-ı seniyye-i mekârim iştimâl-i cenâb-ı tacidârânedden mülhakat-ı ma'lûmesiyle Diyarbakir eyâleti ve Maâdin-i Hümâyûn emânetleri bu def'a uhde-i hâlisânemize tevcîh ve ihsan-ı hümâyûn buyurulmuş ve müteallik buyurulan emr-u fermân-ı seniyye mücebince mevcûd ve maiyyetimiz olan külliyetli Arnavud asâkiriyle bimennihi-teâlâ beş altı gün zarfında Dersaâdetden bi'l hareke vapur sefineleriyle bahren Samsun'a ve oradan dahi berren makarrı me'mûrîyyetimiz olan Diyarbakire vüsûle müsâraat olunacağı bedîdar bulunmuş olup ancak ol tarafa vüsûlumüze kadar zabt-u rabt-ı memleket ve tesviye-i umûr-ı mehâmm-ı saltanat-ı seniyye ve fukarâyî raiyyet zımnında birinin kaymakam nasb ve ta'yîn lâzım gelmiş Diyarbakirinin paşayı müşârün-ileyh hazretlerisiz dergâr olan fetânet ve cibilliyet-i kâmiliniz icâbınca

umûr-ı kaymakamlığa müteferri' olan kâffe-i husûsâtın hüsn-i rü'yet ve tesviyesine himmet kâmiliniz icâbınca buyurucağınız müsellemtâdan umûr-ı kaymakamlığa müteferri' olan kâffe-i husûsâtın hüsn-i rü'yet ve tesviyesine himmet buyuracağınız müsellemtâdan bulunmuş olduğundan ber-minvâl-i muharrer idâreye vüsûlümüze kadar birimize kaymakam nasb ve ta'yîn kılınmış olduğunuz ma'lûm kılınmış olduğunuz ma'lûm-ı atufinin buyurulduktâ muktezây-ı kârdânî ve fetanet-i râyet-i behiyyeniz üzere zabt-u rabta memlekete ve tesviye-i umûr-ı mehamm saltanat-ı seniyye ve tensîk-i mesâlih-i fukarâ ve himâye-i zuafâ ve riâyet madde-i ehemmelerine dikkatle umûr-ı kaymakamlığa müteferri' husûsât-ı kemâ-hiye-hakkihâ bil-icrâ cümleden taraf-ı eşref-i pâdişâhî da'vât-ı hayriyye isticlâbına himmet ve ol havâlîde olan asâkir-i muntazama-i hazreti şâhânenin dahi pertevizden(?) ... olmalarını tecvîz etmiyerek her halde istikmâl-ı esbâb-ı refâh veistirâhâtleriyle hüsn-i idârelerine [18^b] bezl-i nakdiyye ve siz ki muhâtaban-ı sâire mûmâ-ileyhimsiz paşa-yı müşârün ileyh hazretlerine kaymakamımız bilüp şer'î şerîf ve kanûn-ı münîfe mutâbık olan her bir ... kâffe-i husûsâtta levazımı yek ciheti ve ittihâda ... her bir umûr-ı mehâm-ı saltanat-ı seniyyenin ve mevâd-ı sâirenin elbirliğiyle rü'yet ve tesviyesine gayret velhâsıl ol tarafa vüsûlumuze kadar bi'l-cümle mesâlihi müttefikane ve müttehidane rü'yet ederek rızâyı seniyyeye muğayir düşecek ednâ mertebe bir hâlât-ı marziyye vuku'a getirilmemesine be-gayet i'tinâ ve dikkat eylemeniz bâbında beyân-ı me'mûrîyyetimizi ve müşârün-ileyh hazretlerinin kaymakamlığı hâvi mülhakatıyla divan müşîri eyâlet-i Diyarbekir ve emânet-i Maâdin-i Hümâyûn ve mahmiye-i Dersâdetden işbu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve ile ba's ve tesyâr olunmuştur. Bimennihi Teâlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb-i buyuruldu amel ve hareket ve hilâfından hazer ve mücânebet eyleyesiz deyu.

Hüküm Özeti 38:

Diyarbekir Eyâleti müşîrliği uhdesinde olan Süleyman Paşa'nın yolda vefâtı üzerine, müşîrliğin Ahmed Zekeriya Paşa'ya tevcih ve ihsan olunmuş olduğu, Müşîr Paşa hazretlerinin İstanbul'dan hareket ettiği, kendisinin atandığı husûsuna dair gönderilen buyuruldunun okunup ona göre davranılması ve askerlerin maâş ve aylıklarının verilmesi için tahsilât husûsuna dikkat edilmesine dair buyuruludur.

Hüküm 38:

Diyarbakir Eyâleti Kaymakamı mîrlivâyı sa'd-ihativâ-i atufetlu mürüvvetlü İsmail Paşa hazretleri ve Diyarbakir nâibi faziletlu efendi ve vücûh-ı memleket ve eyâlet-i mezkûrun hâvi olduğu kazâların nâibleri fütüvvetlü efendiler ve mütesellimin ve voyvodagan ve â'yân ve zâbitleri saâdetlu beyler ve ağalar ve bi'l-cümle iş erleri inhâ olunur ki Cenâb-ı Rabbı izzet pâdişâh-ı mekârim-hulûsiyyet velinimet-i âlem ve velinimetimiz efendimiz hazretlerinin vücud-ı hümâyûn-ı şâhaneleri medet duhûr serîr-i saltanat-ı seniyyede devâm-ı rehîn buyursun amin. Beyândan azâde olduğu üzere mülhakatıyla Diyarbakir Eyâleti müşîrliği bundan mukaddem uhdesine ihâle buyurulmuş olan Süleyman Paşa'nın esnâ-yı rahda vefâtı ma'lûm-ı alî hazreti cihândari olmuş olduğundan ma'a-mülhakata eyâlet-i mezkûr müşîrliği bu def'a avâtıf-ı aliyye-i mülûkânemden devletlu übbetli Ahmed Zekeriya Paşa Efendi hazretlerinin uhde-i istibhâline tevcîh ve ihsan-ı şâhâne buyurulmuş ve müşîr-i müşârün-ileyh hazretleri ... der-i aliyyeden hareketle bu tarafa azimete himmet buyurmakda bulunmuş olduklarından bazen (?) bârî teşrîf-i meymenet redif-i âsafânelerine kadar müşîr-i müşârün-ileyh hazretleri taraflarından eyâlet-i mezkûre ile Maden-i Hümâyûn kazâların emr ve idâresi zımnında bâ irâde-i seniyye kaymakam nasb ve ta'yîn buyurulduğumuz ecîlden ol bâbda sâniha edâ-yı südur olan bir kıt'a emr-i ali mücebince müşîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin bir kıt'a buyuruldu-1 Sâmîleri şeref vürûd etmiş ve bu tarafta lâzım gelenler muvâcehesinde lede'l-kırâat (?) icrâ-yı me'muriyete mübâşeret olunarak usûl-ı mukteziyye (?) üzere mezkûr emri ali ve buyuruldu-1 sâmînin birer kıt'a sûretleri bi'l-ihrac ... tarafınıza irsâl ve inhâc kılınmış olmaktan nâşî imdi siz ki ümerâyı müşârün-ileyh ve sâir muhâtaban-ı mûmâ-ileyhimsiz keyfiyyet ma'lûmunuz oldukta mezkûr emr-i ali ve buyuruldu-1 sâmînin sûretlerini lâzım muvâcehelerinde feth ve kırâatle müceb ve muktezâları üzere amel ve hareket ve müşîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin teşrîflerine kadar zabt ve rabtı memleket ve umûr ve husûsâta ahâlî ve fukarâyı [19^a] şer'î şerîfe tatbikan rü'yete dikkat ve kazâlarınız (?) üzerlerinde bulunan elli beş senesi matlûbatı hasbe'l-vakf hayli seneden beru düşar ukdeten te'hîr olunmuş ve bu havâlînin umûr-ı mâliyye nezâreti me'mûriyyet celilesiyle bu tarafa şeref erâ-yı ikâmet üzere bulunan devletlu Fayik Bey Efendi hazretlerinin idâre-i ta'yînâtı askeriyeye ve maâş ve mâhiyyelerinin i'tâsından dolayı akçeye müzâyakası cihetiyle tahsîlât husûsuna

dikkat eylemeniz lâzımeden ve iktizâ-yı irâde-i müşîr-i ekremiyeden bulunmuş olmağla matlûbât-ı mezkûrenin peyepay tahsîliyle efendi-i müşârün-ileyh hazretleri tarafına irsâli ve isâle mübâderet ve ahâlî fukarâ ve acize-i reâyâ ve reâyânın istihsâl esbâb-ı âsâyiş halleri emr-i ehemmine mezîd-i i'tinâ ve dikkatle cümleden cânib-il-mennabı hazreti tacidâriye ve zât-ı vâlayı müşîri için da'vât-ı hayriyye isticlâbına bezl-i mukadderet ve lâzımü'l-inhâ olan husûsâtın tarafımıza iş'ârına ... her halde rızâcûyan-ı gayret ve sadâkata bezl cihet ve tâkat eylemeniz bâbında ber-mantuk-ı emr-i ali ve ber-mûceb-i buyuruldu-ı sâmi ilanı hâvî makam-ı kaymakamiyeden işbu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ile ba's ve tesyâr olunmuştur. Vüsûlunda gerekdir ki ber-vech-i meşrûh amel ve hareket ve hilâfından tehâşî ve mücânebet eylemeyesiz Fî sene 25 C 56 / 24 Ağustos 1840.

Hüküm Özeti 39:

İnsanların elinde bulunan altun ve meskûkât-ı sâireyle alış-veriş yapılmayıp yeni fiâtan Darbhâne-i âmire tarafından me'mûr alıcılara verilmesi ve delinmiş, kalb, züyûf altınların sahiplerine iadesi, kendi rızâlarıyla vermiyenler zararına razı olanlar istedikleri gibi tasarruf edeceklerinden dokunulmaması, Darbhâne-i âmire'den her tarafa dağıtılarak gönderilen yeni fiât listesini Darbhâne-i âmire'den me'mûr mübâyaacı tarafına verilmesi ile Diyarbekir Eyâletinde memdûhiyye altınının alınıp satılırken bir akçe ziyâde alınıp satılmamasına dikkat edilmesi hakkında buyuruldu.

Hüküm 39:

Diyarbekir Eyâleti Kaymakamı mîr livâ fevz ihtivâ atufetlu İsmail Paşa hazretleri ve Diyarbekir nâibiyle eyâlet-i mezkûran hâvî olduğu kazâların kuzât ve nüvvâbı faziletli efendiler ve müslimin ve voyvoda ve â'yân ve zâbitân izzetlu rif'atlı beyler ve ağalar ve vücûh-ı ahâlî ve bi'l-cümle iş erleri inhâ olunur ki: eyâdî-i nâsda bulunan atik ecnâs altun ve meskûkât-ı sâire bundan böyle esnâyı bey' ve şirada alınub verilmeyüb bu def'a tesviye buyurulmuş olan fiât-ı cedîde müstakarra üzere düşürölüp Darbhâne-i âmire tarafından me'mûr-ı mübâyaacıya verilerek

akçalarının ashâbı taraflarına alıverilmesi dîrîne ile delinmiş bulunan altunun hîn-i vezninde noksân gelür ise vasatından kat' olunması ve kalp ve züyûf olanları ashâbı tarafına i'ta kılınmış ve çoluk çocuk başlarında ve nisâ tâifeleri boyunlarında ve ashâbı yedlerinde olup kendü rızâ ve ihtiyârlarıyla getürüp vermeyenler ve zararına razı olanlar istedikleri gibi tasarruf edeceklerinden dokunulmamasına tenbîhâtıyla işbu meskûkât-ı seniyyeye dair tenbîhât-ı seniyye sâireyi şâmil mukaddemce sâniha arâyı sudûr ve vürûd etmiş olan bir kıt'a emr-i alinin sûretiyle ... zıkr tesviye buyurulmuş olan fiât-ı cedîde mukarrerinin Tab-hâne-i âmire'den tab' ve temsîl ile her tarafa neşr buyurulan nüshanın bir kıt'a mûmzî sûreti irsâl kılınmış olmağdan nâşi imdi siz ki mîr livâ ve sâir ... mûmâ-ileyhimiz tahsîl-i keyfiyyet irâde-i seniyye sûret-i emr-i ali ile nüsha-i mezkûr malî münîfden keyfiyyet bi'l-etrâf ma'lûm ve mücerred mührünüz olduğu vecîhle fî-mâ ba'd bu bâbda dahi sünûh eden emr-i irâde-i seniyyenin kemâ-hiye hakkîhâ eyâlet-i mezkûrun her mahallinde icrâ olunması emr ü ehemmine dikkatle eyâdî-i nâsda bulunan atik ecnâs altuna ve meskûkât-ı sâirenin ba'd-el-yevm bey' ve şîrâda alınub verilmeyub nüsha-i [19^b] mezkûrede muharrer olan fiât-ı cedîde mücebince Darbhâne-i âmireden me'mûr mübâyaacı tarafına verilerek akçelerinin sahipleri ahz eylemiş ve vezniye ile delinmiş bulunan eksik altunun vüs'atından kat'i ve kalb ve züyûf altunların ashâbı tarafına red olunması ve çoluk çocuk başlarında ve nisâ tâifesi üzerlerinde bulunan rızâlarıyla vermedikleri altuna cebren alınub akçesi verilmek misillü hâsılat vuku' bulmaması husûslarına me'zûn ve vâsıl sûret-i emri ali müstebân olduğu vecîhle infâz-ı emr-i fermân-ı mülûkâneye bi'l-ittifâk mezîd-i sa'y ve ğayret ve birde memdûhiyye altını el-hâleti hazihi yirmi buçuk ve yirmi bir kuruşa kadar alınub verilmekte olduğu istihbâr kılınarak bu keyfiyyet dahi bi'l-vücûh muğayir-i irâde-i seniyye olunduğundan bu bâbda tenbîhât-ı lâzımeyi şâmil Maâdin-i Hümâyûn kazâlarına bu def'a buyuruldular neşr olunmuş ve Diyarbekir Eyâletinde dahi icrâ olunmak lâzımeden bulunmuş olmağla mezkûr memdûhiyye altunun fî-mâ ba'd yirmi kuruşundan ve onluğu on kuruşuna bir akçe ziyâdeye alınub verilmemesi husûsuna dahi kemâlîyle ihtimâm eylemeniz bâbında ber-mûceb-i emr-i ali makam-ı kaymakamiden işbu buyuruldu tahrîr ile tesyâr olunmuşdur. Vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb buyuruldı ile amel ve hareket ve hilâfından mübâadet eyleyesiz. Fî sene 29 C 56 / 28 Ağustos 1840.

Hüküm Özeti 40:

İngiltere, Fransa, Rusya Devletleri ve sâir bazı devletler ile akd ve tanzîm olunan anlaşmalara binâen Osmanlı şehirlerine getirdikleri kumaş eşyâ' erzâk vs den Müslim ve gayrimüslim tacirden alınacak vergi oranları belirtilmiş, Diyarbekir ve tevâbiî gümrüğü de aynı şekilde hareket edeceği Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye'de bu husûs müzâkere olunarak karâra bağlandığından söz edilmektedir.

Hüküm 40:

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem müdebbiru umûril-cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhidü bünyani'd-devleti ve ikbâl müşeyyidü erkânü's-saâdet ve'l-iclâl el-mahfûf-ı bi sınıf-i avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ mülhakatıyla Diyarbekir müşîri vezirim Ahmed Zekeriya Paşa edamallahu Teâlâ iclâlehu ve kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid nâibi mevlana zîde ilmuhu ve kıdvetü'l-me'mûr ve'l-ayân Diyarbekir ve tevâbiî gümrüğü me'mûru zîde mecdühû tevkîi refîi hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki bi tevfihihi sübhanehu ve Teâlâ memâlik-i Mahrûse-i şâhânemin ekser mahallerinde icrâsına mübâşeret olunmuş olan Tanzîmât-ı Hayriyye usûlî iktizâsınca kâffe-i tebaa ve reâyâyı saltanat-ı seniyyem vergü (?) husûsunda seyyan tutularak (?) her dürlü refâh ve âsâyişleri esbâbı istihsâl olunmakda olduğu misillü vâridât-ı mukarrere-i kadîme ve mülkiyyeden ahâlîden ve tebaa ve tüccâr ve saltanat-ı seniyyemde edâsı meziyyeti zimmetlerinden olan gümrük ve rüsûmâtında dahi usûl-i mütesâviye husûluyla bi muâvenetillahi Teâlâ memâlik-i mahrûse-i şâhânemde teksîr-i ticâret ve teshîli kesb-i kâr ve menfaat ve nâil-i muktaziyesinin dahi istikânı mültezim bulunmuş olup şöyle ki İngiltere ve Fransa devletleri ve sâir bazı düvel-i mütehabbe ile bundan mukaddem müceddeden akid ve tanzîm olunan muâhede-i tüccâriye ...(silinmiş) olmak üzere düvel-i müşârün-ileyhim tüccâr ve tebaasının memâlik-i mahrûse-i şâhâne mahsûlünden bi'l-mübâyaa diyar-ı efrenciyeye getirecekleri emtia ve eşyânın ...(silinmiş) hîn-i tenzîlinde tecdîd kılınan tâifelerine tatbîkan yüzde dokuz âmediyye ve sefinelere tahmîlinde yüzde üç reftiyye gümrükleri alınmakda ve memâlik-i mahrûsemden mübâyaa ile yine memâlik-i mahrûsem derûnunda fürûht edecekleri ve eşyânın resm-i gümrük ve Mısır berâyâsı dahi reâyâ-yı devlet-i aliyyem misillü olup alınan tebaa-i Devlet-i Aliyyem'den olan berâtlü Avrupa tüccârı haklarında dahi bi'l

vüsûl icrâ kılınmakta olduğu ve bu makule memâlik-i mahrûsem mahsûlü olan eşyâyı celb eden ehli İslâm tüccârından yüzde dört ve reâyâ-yı Devlet-i Aliyyem tüccârından ... yüzde beş resm-i gümrük ve resm-i ihtisâb bu bazı emtiadan dahi resm-i raiyyet ve ruhsat ve mürûriyye misillü bir takım rüsûmât-ı mütenevvia ahz ve tahsîl olunarak halbuki zikr olunan Tanzîmât-ı Hayriyyenin [20^a] te'sîs ve icrâsında muktezâ-yı aslı şâhânem vergüyi memâlikte ve rüsûmât-ı mukarrere-i sâireden usûl-ı itidâl ve hakkaniyetin ifâsıyla bi'l-cümle ahâlî ve tebaanın sâye-i merahim-vâye-i mülûkânemde bi'l-vücûh himâyet ve sıyânetleri kasaba ... ibâret bulunduğuna binâen mahsûsı zât-ı hümâyûnum olan senime-i kerîme-i daî perverî ve muâdelet îcâbınca düvel-i müşârün-ileyhim tebaanın muâhede-i cedîde-i merkûmundan dolayı nâil-i imtiyâz ve ... ba'de-izin tebaa-i devlet-i aliyyemden olan berâtlü tüccâr berâtsiz bi'l-cümle ehli İslâm ve reâyâ tüccârı ve sâire haklarında dahi bi-dirîğ ve erzân kılınarak kâffe-i tebaa ve tüccâr-ı saltanat-ı seniyyemin dahi memâlik-i mahrûsem mahsûlünden mübâyaa ve celb edecekleri emtia ve eşyâ' ve zahâir ve erzâkdan mahallinde bâyi-i tarafından verilecek öşrinden mâ-adâ düvel-i müşârün-ileyhim tebaa ve tüccârı haklarında tanzîm olunan tarîfeler vechle iskelelere hîn-i tenezzülünde ale'l-umum yüzde dokuz âmediyye ve taşra götürdüklerinde yüzde üç refiyye resmi alınması zımında îcâbının icrâsı husûsu hala Umûr-ı Mâliyye Nâzırı düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-âlem müşîr sadâkat-semîrim el-hac İbrahim Sâib Paşa edamallahu teâlâ iclâlehu tarafından bâ-takrîr ifâde ve inbâ olunmuş ve keyfiyyet Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'mde dahi bi'l-müzâkere vakı'â tüccâr-ı merkûmenin cümle-i seyyan tutulması ezher-i cihet sühûlet ve maslahatı ve tebaa-i Devlet-i Aliyyem haklarında başkaca faide ve menfaat-i mevcûd olacağını ve fakat Rusya Devleti'nin tecdîd tarîfeleri ... bir olarak bu vecîhle devlet-i müşârün-ileyha tebaa ve tüccârından ve henüz muâhede ticârete dâhil olmayan tebaa ve tüccâr-ı ecnebiyeden alınacak gümrük rüsûmâtında usûl-ı sâbıkanın şimdilik kemâ-kân icrâsı lâzım geleceği mütâlaa olunarak vech-i meşrûh üzere tesviyesi tensîb ve istîzân olunmuş ve ol vecîhle îcâbının icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'likiyle ol-bâbda emr-i hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı pâdişâhânem şerefefzâ-yı sünûh ve sudûr olarak mücebince keyfiyyet memâlik-i mahrûse-i şâhânemde kâin gümrüklere başka başka evâmîr-i şerîfem ısdâr ve isrâ ve İstanbul Gümrüğü tarafına ilmuhaberi i'tâsıyla buyurulmuş olmağla vech-i meşrûh üzere amel ve

harekete mübâderet olunmak fermânım olmağın mahsûsan işbu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr olunmuş imdi tebaa-i saltanat-ı seniyyemden olan kâffe-i tüccâr ve sâirenin memâlik-i mahrûsem mahsûlune celb edecekleri emtia ve eşyâ' ve zahâir ve erzâktan el-hâletü hazihi alınmakta olan rüsûmât-ı mütenevvia-i kadîmede sarf-ı nazarla bade izn bâlâda beyân olunan usûle tatbîkan yani düvel-i müşârün-ileyhim tüccârının muâhede-i merkûmdan dolayı mazhar oldukları müsâade ve imtiyâza tevfikân mahallinde bâyi tarafından verilecek öşründen mâ-adâ ... yüzde dokuz âmediyye ve yüzde üç reftiyye olmak üzere resm-i gümrük alınması ve diyar-ı ecnebiyeden götürecekleri emtia ve eşyâdan dahi düvel-i müşârün-ileyhim ile tanzîm olunan tarîfe-i cedîde mücebince kadîm olan yüzde üç resm-i gümrük ve rüsûmât-ı sâire yerine yüzde iki resmi ... ki cem'an yüzde beş gümrük ahz ve tahsîl kılınması ve Rusya Devleti tebaa ve tüccârıyla muâhede-i ticârete dâhil olmayan sâir tüccâr-ı ecnebiyenin memâlik-i mahrûsemden bi'l-mübâyaa getürdikleri emtia ve eşyâ' ve erzâk ve sâirenin gümrük ve bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden ve memâlik ecnebiyeden getürdikleri emtia ve eşyâ' ve sâirenin dahi yüzde üç hesâbıyla resm-i gümrük kendilerinden ve rüsûmât-ı sâiresi [20^b] müşterisinden alınmak üzere bunlar haklarında usûl-ı sâbikanın şimdilik muvakkaten icrâ' olunması irâde-i seniyye-i mülûkânem muktezâsından ve taşralardan Dersaâdetime tevârüd eden, edecek emtia ve eşyâdan taşra gümrüklerinde resm-i gümrük mütâlebe ve ahz olunmayub fakat dersaâdetime vüsûlunu hâvî İstanbul gümrüğünden ilm-u haber getürmek üzere eşyâyı merkûme ashâbı taşra gümrüklerinde küfelâya rabt olunarak iktizâ' eden gümrükleri Dersaâdetim gümrüğünde alınması bâ-hatt-ı hümâyûn müesses olan gümrük nizâmı iktizâsından idüğü siz ki: Müşîr-i müşârün ve nâib ve gümrükçü mûmâ-ileyhimsiz ma'lûmunuz oldukta usûl-ı meşrûhanın Diyarbekir ve tevâbîf gümrüğünde dahi kâmilen icrâsı husûsuna mübâderet ve işbu gümrük rüsûmâtı ve fûrûâtına dair dersaâdetim gümrüğü tarafından verilmiş olan ve lüzûmı takdîrinde görülmesi îcâb eden ta'lîmât ile işârât-ı vâkıanın her halde icrâsına dikkatle hiçbir vakitte muğayir-i emr ve irâde-i seniyyem vaz'ı tecvîzden mübâadet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşanım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki Fî sene 27 C 56 / 26 Ağustos 1840.

Hüküm Özeti 41:

İnsanlara zarar veren Odabaşı Deli Hacı'nın yaptığı işlerden dolayı i'dâmı lüzûm olmasına rağmen babasının ihtiyârlığı ve kendisinin gençliğine merhameten i'dâmından vazgeçilerek askere alınması ve sicillâta kaydının yazılması hakkında buyuruludur.

Hüküm 41:

Diyarbakir nâibi devletlu efendi inhâ olunur ki.

Bundan mukaddem Odabaşı bulunan Deli Hacı nâm muzır-ı ibadın vuku' bulan irtikabkâr-ı nâ-marziyesinin iktizâsı sahâif-i ... izâle ve idâmı elzem buyurulmuş ise de pederinin ihtiyârlığına ve kendünün şebâbetine merhameten i'dâmından sarf-ı nazar olunarak ... kalmak üzere silk-i askeriyeye idhâl olunmuş ve bir vecîhle ferd-i âferîde tarafından mûmâ-ileyhimin hakkında şefaât kat'a makbûl olmayacağından sicillâta kayd ve terkim eylemeniz için işbu buyuruldu tahrîr ve tesyâr olmuştur. Fî sene 27 B (12)56 / 24 Eylül 1840.

Hüküm Özeti 42:

Darbhâne-i âmire için insanlarda bulunan altın, atik, beyaz akçe, inci ve gümüşün darbhânededen çıkan fiât ayârı ile Diyarbakir mübâyaacısı tarafından satın alınmış yüz ayârından gümüşün dirhemini yüz on ikişer paradan verilmesi kayıtlı iken, doksan üç ve doksan dört ayâr olan gümüşü bazı insanlar yüz on ikişer paradan satın alınmasını talep etmeleri noksân ayâr olan gümüşü mübâyaacıya satılmasında olan kavganın def'i için darbhâne-i âmire Nâzırı Ahmed Ziver Efendi tarafından bir kıt'a emirname yazılarak kuyumcu, tüccâr ve bu işle uğraşanlara gereken tenbîhe dikkat etmeleri hakkında buyuruldu.

Hüküm 42:

Şerîatşiar Diyarbakir Nâibi faziletlu efendi ve mezûn bi'l-ifta fukahetlu efendi ve vücûh-ı belde fütüvvetlü efendiler zîde –fazluhum inhâ olunur ki Darbhâne-i âmire cânibe olunmak üzere eyâdî-i nâsda mütedâvil olan ecnâs zühab-ı atik ve

beyaz akçe ve sâir dür ve sîmin mukaddemâ Darbhâne-i âmire'den mahrec pusulada meşrûh fiât-ı mukarreresi üzere Diyarbekir mübâyaacı tarafından mübâyaa olunmuş idâresi şâmil mukaddem ve muahhar şeref-südur olan evâmîr-i ali mantuk-ı infâz ve icrâ olunmakta ise de ancak pusıla-i mezkûrda yüz ayârında olan sîmin beher dirheminin yüz on ikişer paradan verilmesi mukayyed iken bazı kesân doksanüç ve doksandört ayârda olan sîmin mübâyaacı tarafına verdiklerinde fiât-ı mevzûa-i sâlifü'z-zikr yani yüz on iki şer paradan akçesinin ahvâl-ı mütâlebe eylemekde olduklarından o makule nakisul ayâr olan sîmin mübâyaacı her halde ... tenezzül bulunacağı îcâb edeceğinden bundan böyle o makule nakisü'l-ayâr sîmin mübâyaacı mersûma getirdüklerinde ayârına ... akçesinin alınmasında vâki' olan münâzaanın def'i emr ü irâdesini şâmil müceddeden Darbhâne-i âmire Nâzırı devletlü Ahmed Ziver Efendi hazretleri tarafından bir kıt'a emirnâme şeref-vürûd etmiş ve ol vecîhle istikrârıyla cânib-i Darbhâneyi zarardan vikâyesi lâzıme-i zimmet bulunmuş olduğundan husûs-ı mezbûrı kâffe-i kuyumcıyan ve sâir tüccâr ve lâzım gelenlere ekîden tenbîhe dikkat eylemeniz için iş bu buyuruldu tahrîr ve tesyâr olunmuştur. Bimennihi Teâlâ vüsûlunda mücebince amel ve hareket eyleyesiz.

[21^a]

Hüküm Özeti 43:

Eşya defteridir.

Hüküm 43:

Osman Efendi ma'rifetle müdir Hacı Abbasa teslim olunan eşyâ' müteveffâ Reşid Paşa'nın malı olarak:

Lenger ma'a: ... 3 adet

Dökme şam'dan: 3 adet

Şeşhâne döküm takım ... sahan (?): 18
adet

Kapak: 16 adet

Düz dökme takım sahan ma'a-kapak:

30 adet

Çorba tası: 5 adet

Pilav kuşhanası: 1 adet

Kuşhana: 3 adet

Sadullah Paşa'nın malı olarak

Kebir tahta anbarı: 1 adet

Sini: 1 adet

Legen ma'a-ibrik: 1 adet

Güğüüm: 1 adet

Su tulumbası: 3 adet

Tokat sahanı: 8 adet

Kapak: 18 adet

Dökme düz takım sahan: 13 adet

Kapak: 12 adet

Çorba tası ma'a-kapak: 2 adet

Kuşhana ma'a-kapak: 1 adet

Kenarı dökme takım sahan: 5 adet

Kapak: 5 adet

Kebir kuşhana: 7 adet

Tepsi: 4 adet

...(silinmiş): 1 adet

Helva kapağı: 7 adet

Helvahâne: 1 adet

Süzgi: 1 adet

Kazğan: 2 adet

Teşt: 1 adet

Satır: 1 adet

Kebir kantâr: 1 adet

Vasat kantâr: 3 adet

Kebap şişi: 4 adet

Sağır samat sahan: 8 adet

Fanus: 3 adet

Esnâf malından olarak

Tencere ve kazğan: 17 adet

Kuşhâne: 8 adet

Tepsi: 2 adet

Sahan simat: 90 adet

Saplı: 1 adet

Kebir tas: 1 adet

Çorba tası: 1 adet

Kefkir: 1 adet

Kepçe: 3 adet

Millet malından olarak

Şamdan: 10 adet

Kebir Nıkr: 1 adet

Satur: 3 adet

Bıçak: 1 adet

Karavana: 4 adet

Sini: 3 adet

Kılar malı olarak

Cebhâne sandıkları: 10 adet

Demir mangal: 8 adet

Sağır tahta anbar: 3 adet

Küp: 12 adet

Kılarcı Osib'in malı olarak

Terazi ve kantâr: 50 adet

Küp: 27 adet

Markit: 1 adet

Kıyma tahtası: 1 adet

Kutu: 1 adet

Saplı tas: 3 adet

Kazan: 3 adet

[21^b]

Hüküm Özeti 44:

Hazrolu Malik Efendinin İç Kalede kilâr arkasında konulan, isim ve adetleri belli olan eşyâ' defteridir.

Hüküm 44:

Hazrolu Malik Efendi'nin ma'rifet-i şer' ile iç kal'ada ... arkasında âhûra (?) vaz' olunan eşyâ' defteridir.

Beyaz şilte: 2 adet	Eğil beyi tarafından gelen talan malı
Mitelli yorğan: 2 adet	Tığ hançer: 1 adet
Yüzlü yorğan: 2 adet	Tabanca: 1 adet
Müsta'mel siyahi şilte: 1 adet	Kılıç: 1 adet
Yüzsüz yorğan: 1 adet	
Yastık: 5 adet	Cuma Beg Kethüdası Eşyâsı
Kazan-ı Kebir: 1 adet	Keçe: 3 adet
Kazan-ı Sağır: 1 adet	Yorğan: 5 adet
Teşt: 1 adet	Minder: 6 adet
Sini: 1 adet	Yastık: 8 adet
Hantal: 3 adet	Mitel Burması: 1 adet
Legen: 2 adet	Çuval çift: 7 adet
Lenger: 3 adet	Hurç: 3 adet
Tencere: 1 adet	Kıl çuval: 6 adet
Sahan Kapak: 2 adet	Kıl ve yün: 23 kıyye
El ibriği: 1 adet	Kazan kebir: 2 adet
Sekre: 1 adet	Kazan sağır: 2 adet
Kahve ibriği: 1 adet	Tencere: 2 adet
Huni: 1 adet	Orta kazan: 1 adet
Küçük leğen: 1 adet	Küçük sini: 1 adet
Minder: 2 adet	İbrik ma'a-leğen: 1 adet
	Teşt: 1 adet

Keser (?): 4 adet

Tas: 5 adet

Sini: 5 adet

Sahan: 5 adet

Çatal-1 kebir ve sağır: 2 adet

Huni: 1 adet

Kemelem (?): 1 adet

Timür Maşa: 1 adet

Timür şiş: 1 adet

Timür yuğavi (?): ... (Boş) ...

Timür sac: 1 adet

Sağır leğen: 1 adet

Süzgi: 1 adet

Tayan (?) timüri: 3 adet

Yün makarası: 2 adet

Kilim: 3 adet

Çatal: 1 adet

Dirik talanından gelen eşyâ'

Siyah çadır: 3 adet

Parça: 2 adet

Merhûm Kavvâs Paşa Ali Ağa'dan

teslim olan:

Sini: 2 adet

[22^a]

Hüküm Özeti 45:

Diyarbakir voyvodalığında bulunan Hacı Mehmed Ağa'nın vâridâtının fazla olmasından dolayı haps ettirilip yetmiş beş bin kuruşunun Sadullah Paşa tarafından zabt olunduğuna dair haberlerin doğru olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir.

Hüküm 45:

Hacı Abdulcabbar Ağazade Hacı Ağa'nın eşyâsının fûrûht olunduğunun isti'lâmına dair vürûd eden buyuruldu.

Diyarbakir Eyâleti Kaymakamı mîrlivâ saâdetlü atufetlü paşa hazretleri ve nâibi faziletlü efendi ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri inhâ olunur ki Erzurum Eyâleti müşîri devletlü Hafız Paşa hazretlerinin Diyarbakir Müşîrliği evânında Diyarbakir voyvodalığını iltizâm etmiş olan Hacı Mehmed Ağa voyvodalık-ı mezkûr vâridâtını ziyâdeye iblâğ etmiş iken müşîr-i müşârün-ileyh hazretleri bilâ muhâsebe âher bahâne ile hapse ilka' ederek eşyâ-yı mevcûdesini bi'l-müzâyede rûz-ı bahâ' ile fûrûht etdirüp hâsıl olan yetmiş beş bin bu (?) kadar (?) kuruşun esmânı müşârün-ileyh hazretleriyle devletlü Sadullah Paşa hazretleri

taraflarından fuzuli zabt kılındığı ağa-yı merkûm tarafından bâ-arzuhal inhâ olunduğundan bahisle keyfiyyetin erbâb-ı vukufdan bi't-tahkîk iş'âr ve tenmîkî irâdesiyle bu def'a bir kıt'a emirnâme-i mekârımalamâ hazreti sadâret-penâhî revnak-bahş hâme tekrîm olmuş ve husûs-ı mezbûrun tahkîkiyle ber-vech-i sıhhat tahrîr ve izbârı lâzım gelmiş olduğundan imdi ağayı merkûmun inhâsı vecîhle eşyâ-yı mevcûdesi müşârün-ileyhima hazerâtı taraflarından fuzulî fûrûht etdirilerek esmân-ı hâsilası olan meblağ-ı mezbûr zabt olunmuş mudur değil midir. İktizâsının erbâb-ı vukufdan bi't-tahkîk bâ i'lâm tarafımıza inhâ ve ifâdesine mübâderet eylemeniz için işbu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ile ba's ve tesyâr olunmuşdur. Bimennihi Teâlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb-i buyuruldu amel ve harekete himmet eyleyeler deyu. Fî sene 15 N (12)56 / 10 Kasım 1840.

Hüküm Özeti 46:

Diyarbakir voyvodalığında bulunan Hacı Mehmed Ağa'nın ucuz fîatla eşyâsının satıldığı erbâb-ı vukufdan tahkîk olunmasıyla ilgili Diyarbakir eyâlet kaymakamı Bekir Sami Paşa'ya gönderilen buyuruldu.

Hüküm 46:

Husûs-ı mezkûre dair verilen i'lâm.

Ma'rûz-ı daî-i devlet ömrü ve devlet-i aliyyeleridir ki Erzurum Eyâleti müşîri devletlu Hafız Paşa hazretlerinin Diyarbakir müşîrlîği evânında Diyarbakir voyvodalığı bi'l-emane uhde-i idâresine ihâle buyurulan Hacı Mehmed Ağa voyvodalık-ı mezkûr vâridâtını ziyâdeye iblâğ etmişken müşârün-ileyh hazretleri bilâ muhâsebe âher bahâne ile hapse ilka' ederek eşyâ-yı mevcûdesini bi'l-müzâyede dûn bahâ' ile fûrûht etdirüb müşârün-ileyh hazretleriyle devletlü Sadullah Paşa hazretleri tarafından fuzulî zabt olunmuş olduğu erbâb-ı vukufdan bi't-tahkîk ifâdesi bâ-emirnâme-i hazreti sadâret-penâhî iş'âr buyurulmuş ve mûcebince redif Asâkir-i Mansûre mîrlivâ-i muhâsin ihtivâsı ve Diyarbakir Eyâleti kaymakamı atufetlu Bekir Sami Paşa hazretlerine hitâben bu def'a şeref-rîz sahîfe-i sudûr buyurulan bir kıt'a buyuruldu-i alileri Medine-i Diyarbakire şeref-vürûd ve bi'l-cümle lâzıme-i mahzur

muvâcehelerinde feth ve kırâat ve merâsim-i mütâvaatı gıbbe'l-edâ emr ve irâde-i seniyyeleri üzere husûs-ı mezkûr tahkîk olundukta ağa-yı mûmâ-ileyh kulları elli iki senesine mahsub voyvodalık-ı mezkûr bi'l-emane idâre etdiğinde vâridâtını sinîn-i güzeştelerden ziyâdeye iblâğ edüp Diyarbekir hazînesine teslim etmişken vâridât voyvodalık-ı mezkûr bazı erbâb-ı ağramının dahi ziyâde dutardı deyu tefevvühlerine mebnî bilâ-ısbât ağayı mûmâ-ileyhden doksan bin kuruş gadren mütâlebe ve meblağ-ı mezbûr-ı edâya muktedir olmadığından mahpese ilka' ederek eşyâ-yı mevcûdesini dûn bahâ' ile cebren fûrûht etdirüp meblağ-ı mezbûrden ol vakit kırk yedi bin kuruş mûmâ-ileyhden tahsîl edüp ağa-yı mûmâ-ileyhe gadr-ı mübrim ve ba'de devletlu Hafız Paşa hazretleri tarafından on beş bin kuruş bahş olunub el-hâleti hazihi yirmi sekiz bin kuruş edâya iktidarı olmadığı mevsûkû'l-keîm kimesneler meclis-i şer'a ihbâr etmeleriyle husûs-ı mezkûr mûmâ-ileyhin perişaniyetine ba's ve mağdûriyyetini mücîb olduğu huzur-ı pür nûr-ı âsafânelerine arz ve i'lâm olundu. Nihayeti emr ve irâde hazreti veliyyü'l-emrindir. Hurrîre fî evâhir şehr-i Ramazanü'l-muazzama lisene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Kasım sonları 1840).

Hüküm Özeti 47:

Mâliyye Hazînesi mazbût İstanbul ve tevâbi' enfiye mukataası mülhakatından ziyâde Kıbrıs, Edirne, Ohri, İzmit, Tiran, Dıraç kazâları Rûmeli enfiyeciliği müdürlükleri Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede müzâkere olunup karâr verilerek enfiye mukataası mültezimi bulunan Başabot adlı zimmîye taahhütle ihâle olunarak Mâliyye Hazînesinin vâridâtında kayıtlı olup nizâmâta uygun olduğu, İzmir'de bazı evlerde karut enfiyesi i'mâl edilip satılmasıyla elde edilen hâsılatın zabt ve idâre olunmasına dairdir.

Hüküm 47:

Düstûrun mükerremun müşîrun-ı mufahhamun nizâmü'l-alem müdebbirü umûri'l cumhur bi'l-fikr en-nakib mütemmim-i mehâmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mehammü'l-bünyanü'd-devlet-i ve'l-ikbâl müşîr ve erkânü's-saâdet ve'l-iclâl el-

mahfûf bi-sınufi avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ Anadolu cânibinde kâin eyâlet ve elviyenin ... ve müşîranı vüzerâyı a'zam adamallahu Teâlâ iclâlehum ve iftiharü'l-ümerâi'l-kirâm merâciü'l-küberâi'l-feham ulü'l-kadr ve'l-ihtirâm ashâbü'l-izzi ve'l-ihtişâm el-mahfûz bi-mezîd-i inâyetü'l-melikü'l-a'lâ ferîkan-ı kirâm dâmet mealihim vâkıfı kuzâtı'l-müslimin-i ulâ velâtü'l-muvahhidin maâdinü'l-fezailü'l-yakin râfi-u i'lâmu's-şerîfüveddin vârisu ulumü'l-enbiya-i ve'l-mürselin el-mahkuk-ı bi-mezîd-i inâyetü'l-melikü'l-muin mevâli-i feham zîde fazluhum ve mefahirü'l-emacid ve'l-ikram camiü'l-mehâmedu ve'l-mekârimü'l-mahzûn bi mezîd-i inâyetü'l-melikü'd-daim Tanzîmât-ı Hayriyye icrâ olunan mahallerin muhassılları ve zabtiyye me'murları dâme mecdühûm ve mefahirü'l-kuzât ve'l-hükkam maâdinü'l-fezain-fezail (?) ve'l-keîlâm mahalli merkûm kadıları zîde fazluhum ve mefahirü'l-ulemâ-il-muhakkın inde'l-fezalail-muvaffikin müftiler zîde ilmuhum ve mefahirü'l-emâsil ve'l-akran a'zâ-yı meclis-i vücûh ahâlî ve iş erleri zîde kadruhum tevkiî refîî hümâyûn vâsil olacak ma'lûm ola ki: Mâliyye hazîne-i celilemde mazbût İstanbul ve tevâbiî enfiye mukataası mülhakatından ... ve bilâd-ı sâire ma'lûme ve cizye-i Kıbrıs nefsi-i İstanbul ile tevâbiînden olan [22^b] Edirne ve İzmid ve Anadolu kala-i Ohri ve Tiran ve Dıraç kazâlarından mâ-adâ Rûmeli enfiyecilikleri müdürlüğü Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-ı ... şümûluna tevfiik olunan müzâkerât ve karâr iktizâsı ol-bâbda şeref-rîz südur eden irâde-i seniyye-i pâdişâhânem muktezâsı üzere hasbe'l-fikdân işbu elli altı senesi Ağustosuna mahsûben sene-i kâmile ber-vech-i emânet-i (?) şerâit-i ma'lûmiyye ve usûl-ı hasene-i mezkûreye ifrâğ olunarak reâyâ-yı Devlet-i Aliyyemden olup çend seneden beru enfiye mukataasının mültezimi bulunarak her vecîhle ma'lûmât-ı kâmile olduğu başka matlub-ı âlîşanım ve cihet dahi hüsn-i idâresinde muktedir idüğü istihbâr olunan Başabot nâm zimmîye bâ-taahhüt ihâle ve tefvîz olunmuş ve İstanbul enfiyeciliği Yanya ve ... ve Brizrin cânibinden olan kârhânelerden sa'y (?) Brizrin ve mâ-adâsı nâibine enfiyesi olmak ve ma'a-nakliye ve sâire Brizrin enfiyesi üç ve Yanya enfiyesi dokuz kuruş fiâtıyla tüccârıyla mukâvele ve kabul ... olunarak ol vecîhle lüzûmı mikdâr celb olunan enfiyeden İstanbul ve bilâd-ı selâse ve mahmiyede vâki' olup mahlûlât ve ferâğ ve intikalı cânib-i hazînedan rü'yet olunan ma'lûmü'l-mikdâr enfiyeci dükkânlarına fiât-ı mukarreresiyle teâmülü vecîhle vermek ve Dersâadetimde olan enfiye kârhânesinde yalnız karuta enfiyesi i'mâlleri

fürûht kılınmağa ve memâlik-i mahrûsem enfiyeciliği denilen Rûmeli'nin bazı mahallerinde olan enfiye kârhânelerinde i'mâl olunan enfiyesi çünkü zikr olunan kârhâneler gediği mukataa-yı mezbûre merbûtâtından demek olarak i'mâlâtı olan enfiyesi mukaayı mezbûre mührünün nezâreti şâmil ve mahsûllerinde masârifât vâkıalarına ticâret-i lâzimesini ilave ile bâlâda İstanbul tertîbi hakkında ta'dîl kılındığı vecîhle olup Memâlik-i Mahrûsemde satmakdan ... İzmirde olan kârhâne-i mahsûsda karuta enfiyesi i'mâl ve fürûht edüp âher-i meclisde i'mâl ve fürûht kılınmamaktan ibâret bulunmuş olmağla siz ki vüzerâyı a'zam ve ferîkan-ı kirâm ve mevâlî-i fûham müşâr muhassilin ve zabtiyye me'mûrları ve kuzât ve müftiler ve a'zâ-yı meclis ve vücûh-ı memleket ve iş erleri mûmâ-ileyhimsiz vüsûl emr-i şerîfimle keyfiyyet ma'lûmunuz oldukta bu emr-i ehimme kemâlıyla i'tinâ ve dikkat birle bâlâda istisnâ olunan mahalli muharrereden mâ-adâ Anadolu tarafında kâin kazâlar enfiyecilikleri müdürlüğü sene-i merkûmeye mahsûben usûl ve teâmüli kadîmesinin tatbîkan ve Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-ı mehasin (?) şümûluna (?) tevfikan zimmeti mersûm tarafından ber-vech-i emânet hüsn-i zabt ve idâresi ve ... istihâsına bi'l-infak ve'l-ittihâd bezl-i cel himmet ve sırf mâ-hasal kudret ve dikkat ve işbu enfiye mukataası Mâliyye Hazîne-i celilemin vâridât ... kadîmesinden bulunmak ve külliyyetlü mal ve fâiz-i eshâm ile mukayyed olmak ve bi'l-cümle menâfîf hazine-i merkûme aid olmak üzere ber-minvâl-i muharrer şerâit ma'lûme ile emâneten idâresi tesviye kılınmak mülabesesiyle şurût nizâmına ve usûl-ı hasene-i mezkûreye tevfikan sûret-i hüsn ve idâresi ve bu karar mahallinde cârî olduğu vecîhle Dersâdetim ile İzmir'de olan kârhâne-i mahsûsasından başka şunun ve bunun hânelerinde karut enfiyesi i'mâl etdirilüp ücret-i lâzime ve ticâret münâsebesi verilerek mezkûr kârhânelerde i'mâl ve fürûht kılınması zımnında tarafınızdan lâzım gelecek muâvenet ve müzâheret-i lâzımenin ifâsıyla hâsılatının ... ezher cihet-i vikâye ve himâye esbâbının ... emrine sarf-ı küllî miknet ve mezîd-i ihtimâm ve ğayret eylemeniz fermânım olmağın ol vecîhle şerâit-i ma'lûme ile sene-i merkûme mahsûben ber-vech-i emânet mersûmun zabt ve idâresini şâmil mahsûsen işbu emr-i âlişanım ısdâr ve tesyâr ve i'tâ olunmuşdur. İmdi vüsûlunda keyfiyyet ve irâde-i aliyyem mantuk-ı emr-i şerîfimden ma'lûmunuz oldukta ber-minvâl-ı meşrûh amel ve hareket birle infâd emr-i âlişanıma bezl-i bârî kudret ve mübâderet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki hükm-i şerîfimle ... vech-i

meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan işbu emr-i şerîf-i âlîşan ve ... ittîbâ' ve lâzîmü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı münîfi birle hâsıl olasız şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimad kılasız. Tahrîren fi'l-yevmi ... işrin min şehr-i Cemâziye'l-âhire sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Ağustos ortaları 1840).

[23^a]

Hüküm Özeti 48:

1256 senesi Saferü'l-hayrın başından (4 Nisan 1840) Şevval ayının sonuna kadar (24 Aralık 1840) 9 ay zarfında Diyarbakir'de vuku' bulan masârifât-ı vilâyetin muhâsebe olunarak tanzîm edilmesine dair salyâne defteridir.

Hüküm 48:

İş bu iki yüz elli altı senesi Saferü'l-hayrın guresinden sene-i mezbûre Şevvalü'l-mükerremi gayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbakir'de vuku' bulan masârifât-ı vilâyet cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile muhâsebe olundukta iki yüz on beş bin iki yüz elli kuruşa bâliğ olup nefsi-i şehr ve havî olduğu kazâ' ve nevâhiye tevzî' olunmak üzere tanzîm olunan salyâne defteridir ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur. Hurre fi evasıt-ı şehr-i şevvali'l-mükerrem li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Aralık başları 1840).

11875,5 Ber-vech-i defter mümzî Saferü'l-hayr guresinden Cemâziye'l-ûlâ gayetine kadar dört mâh zarfında Diyarbakir Gümrük Emânetine

13500 Nüfûs Nâzırı Mehmed Mesud Efendiye ve kâtibi efendiye verilen dokuz mâhiyye

7200 Jurnal kâtibine verilen dokuz mâhiyye

1800 Mahkemede mürûr tezkiresi muharriri Nasrullah Efendiye dokuz mâhiyye

2000 Şark ve garb kurâları nüfûs kâtibi Hafız Mehmed Efendi'nin maâşı

34375,5

3600 Ebvâb-ı erbaada tezkire yoklamacısından kâtib ve tüfenkçiyanın dokuz mâhiyye

4096,5 Ber-mûceb-i defter-i mahsûs ve ... Efendinin Diyarbekir kirahânesine verdiği ta'limât ta'yinat ... bahâ'

250 Hartubi Hacı Halim Efendiyi menfiyyen getiran kavvâs-ı müşîriye verilen müddet

250 Diyarbekire hanzele suyunu getiren efendilere verilen

51799,5 Ber-mûceb-i defter-i mahsûs dokuz mâh zarfında bina emini Hacı İsmail Ağa'nın masârıfı

96371,5

250 Sultan müjdesiyle gelen tatara verilen hizmet

341 Saray mefrûşâtı için ve karakolhâneler için alınan hasır bahâ'

2500 Mühendis mîralayı atafetlu Halil Bey'e verilen

4220,5 Ber-mûceb-i defter-i mûmzî ab-ı hamır ve etin ... tathîrine verilen

1000 Diyarbekir bedenlerinin ta'mîri için kireç bahâ'

104682,5

3420 Diyarbekir müşîr-i sâbıkı müteveffâ Süleyman Paşa'nın tesyâr buyurulduyuyla ... tatar ağasına ve bir nefer tatara

14030 Ber-mûceb-i defter dokuz mâh zarfında bedestân kethüdasının berâ-yı aliye ve zâbitâ efendiye

7285 Endâhte olunan toplara ber-mûceb-i murâsele ile cebhâne me'mûrun sarf eylediği barut-ı siyah bahâ'

1000 Harput'a iki def'a arzuhal götürene verilen harcırâh

1650 Harput'a maslahat-ı vilâyet için gidenlere harcırâh ve Harput'da mahkemeye giden masârıf

132097,75

20000 Elli altı senesine mahsûben Eylül ibtidâsından Şubatı gayetine kadar kirahâne masârıfı.

1500 Kirahâne müdiri sâbık Ali Ağa'nın kirahâne hesâbından matlubı

850 On günlük, Ömer Vehbi Efendi'nin kirahâneye olan masârıfı

327 Saray su yolcularına ta'yînât ve ruhsat ve şevval mâhiyyeleri

3300 Elli altı senesi rûz-ı Hızır itibariyle bedel-i ref'-i menzil

158074,75

2998,5 Ber-mûceb-i defter-i müfredât Diyarbekir Kaymakamı devletlü Sami Paşa hazretlerinin ... müsâferet ...

4000 Tebşîr buyuruldusuyla gelen ve Revandan müşîriye verilen

72 Mardine giden ... idamenin menzil kirâsına verilen

500 Meserrete dair muhâkemeye buyuruldu getüren Ağaya verilen hizmet.

850 Celb müjdesiyle gelen tatarlara ve refîkine verilen hizmet

166495,5

10552,5 Cemâziye'l-âhir'de Acem Şahının Diyarbekir'den vürûdundan ber-mûceb-i defter şâhâne

7500 Ber-mu'tâd kaymakamına

125 Bismil Kalasını ta'mîre giden tüccârlara ücret

184032,750

25327,5 Memleket malı olarak zuhûrâta sarf olunmak üzere cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile sultan vaz' olan

210000

5250 Bâ-fermân-ı 'ali kuruşda bir para harç ... defter

215250 Yalnız iki yük on beş bin iki yüz elli kuruşdur.

[23^b]

... (silinmiş) İki yüz elli bin iki yüz kuruş ...

[24^a]

Hüküm Özeti 49:

Diyarbakir’de Hasan Paşa Hanı’nın geliriyle geçimini sağlayan ve ilimle iştigal eden Küçük Ahmed’in torunu Hacı Mehmed Rağıb Efendi’ye Asâkir-i Şâhânenin yedi yıldır Hasan Paşa Hanını kullanıp icârını vermediğinden ve mağdur olduğundan icârının verilerek mezkûr hanın tahliye edilmesi hakkındadır.

Hüküm 49:

Devletlü inâyetlü atufetlu seniyyü’l-himem Efendim hazretleri.

Medine-i Diyarbakir’de neşr-i ulûm ile meşgul Küçük Ahmed hafidi Hacı Mehmed Rağıb Efendi dâîleri öteden beri Medine-i mezkûrda vâki’ Hasan Paşa Hanı’nın nısf galleleriyle taayyüş ede gelmiş ise de yedi seneden beru civarlarında orduyu hümâyûn olmak hesâbıyla beldeleri asâkir-i şâhâneye ve bu cihetle han-ı mezkûr ittihâz olunmuş olduğundan galle-i mezkûre dest-i res olamayub duçar-ı müzâyaka olduğundan başka han-ı mezkûr dahi harâb ve kendusi ta’mîr ve termîm ederek giriftar-ı düyûn ve ızdırap olmuş olduğundan ifâde ve istifâdeden kalmış ve kendisi dahi ... ve ihtiyâr olduğu halde li eclî’l-istirhâm der aliyyeye gelmiş idüğinden bahisle haline merhameten han-ı mezkûrun asâkirden galebesiyle beraber yedi senelik icârının i’tâsı husûsanı efendi-i mûmâ-ileyh arzuhal takdîmiyle inhâ ve istid’â’ etmiş olduğundan keyfiyyet mâliyye nâzır-ı müşîri mükerrerem atufetlu paşa hazretlerine lede’l-havâle fi’l-hakika efendi-i mûmâ-ileyh ashâb-ı ilm ve faziletten olarak da’vât-ı hayriyesiyle iğtinâm olunur. Zevâtdan idüğü rivâyet kılınmış olduğundan han-ı mezkûrun tahliyesi ve sinîn-i mezkûre icârına dest-i res olamamış ise anın dahi iktizâsına bakılmak üzere keyfiyyetin taraf-ı müşîrilerinden isti’lâmı husûsı nâzır-ı müşârün-ileyh hazretleri taraflarından bâ-takrîr inhâ ve ifâde olunmuş olmağla ol-vecîhle han-ı mezkûrun tahliyesiyle sinîn-i mezkûre icârına dest-i res olamamış ise anın dahi iktizâsına bakılmak üzere keyfiyyetin iş’ârı husûsuna himmet

buyurmaları siyâkında kaime-i senâveri tahrîr ve feristâde-i havî ... kılınmıştır. İnşaallahu Teâlâ lede'l-vüsûl ber-vech-i muharrer himmet buyurmaları me'mûl-ı senâveridir. Fî sene 11 CA 56 / 11 Temmuz 1840.

[25^a]

Hüküm Özeti 50:

Diyarbakirde 1256 senesi Safer ayının başından (4 Nisan 1840) Şevval ayının sonuna kadar (24 Aralık 1840) 9 aylık masraf ve kiraların hesaplanarak kazâ', nâhiye ve şehir esnâfına düşen verginin pay edilmesine dair salyâne defteridir.

Hüküm 50:

İş bu iki yüz elli altı senesi Saferü'l-hayrı guresinden sene-i mezbûre Şevvali ğayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbakir'de vuku' bulan masârıf-ı vilâyet ve kirahâne masârıfı cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile muhâsebe olunarak bermûceb-i defter-i musahhah iki yük yüz doksan beş buçuk kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr ta'dîl ve tesviye üzere Diyarbakir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ' ve nevâhî ve nefsi-i şehir esnâfına cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' le a'lâ kadr-i-sihâm tevdi ve taksîm olunan salyâne defteridir ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur. Hurre fî evâhir-i şehir-i Zilka'de-i şerîfe lisene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (19 Ocak 1841).

Hisse-i esnâf-ı şehir: 28028 kuruş

Kazâ-i Hani: 6006 kuruş

Kazâ-i Lice: 8008 kuruş

Kazâ-i Çabakçur: 4004 kuruş

Kazâ-i Bicâr: 3003 kuruş

Kazâ-i Zıkti: 2002 kuruş

Nâhiye-i Cebkân: 2002 kuruş

Kazâ-i Genç: 2002 kuruş

Kazâ-i Hazro: 12012 kuruş

Kazâ-i Silvan: 12012 kuruş

Nâhiye-i Beşiri: 5005 kuruş

Nâhiye-i ...: 3603 kuruş

Kazâ-i Rıdvân: 3603,5 kuruş

Kazâ-i Ğarzan: 10010 kuruş

Kazâ-i Şirvan: 9409 kuruş

Kazâ-i İs'ird: 5005 kuruş

Kazâ-i Bohtan: 10010 kuruş

Kazâ-i Cizre: 10010 kuruş

Kazâ-i Zaho/Raho: 5005 kuruş

Kazâ-i Midyat: 24024 kuruş

Kazâ-i Savur: 4004 kuruş

Nâhiye-i Behramlı: 6006 kuruş

Nâhiye- i Türkman: 3003 kuruş

Nâhiye-i Kiki: 3003 kuruş

Nâhiye-i Deşt-i Kûr: 2002 kuruş

Nâhiye-i Dirik: 3003 kuruş

Nâhiye-i ...: 2002 kuruş

Nâhiye-i Mahal: 2002 kuruş

Nâhiye-i Karakeçi: 2002 kuruş

Nâhiye-i Kevnik/Gönik: 3003 kuruş

Nâhiye-i Şark ve Garb: 6001,5 kuruş

200195,5 yalnız iki yük yüz doksan beş buçuk kuruşdur.

[25^b]

Hüküm Özeti 51:

1256 senesi Safer ayının başından (4 Nisan 1840) Şevval ayının sonuna kadar (24 Aralık 1840) masârifât-ı vilâyet ve kirahâne masrafının muhâsebe olunarak ilgililere taksîm olunan salyâne defteridir.

Hüküm 51:

İş bu iki yüz elli altı senesi Saferü'l-hayrı guresinden sene-i mezbûre Şevvali ğayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbekirde vuku' bulan masârifât-ı vilâyet ve kirâhâne masârıfı zammiye (?) ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile muhâsebe olunarak ber-mûceb-i defter-i musahhah iki yük yüz doksan beş kuruşa bâliğ olup meblağ-i mezbûr ta'dîl ve tesviye üzere Diyarbekir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhîsine cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile a'lâ kadr-i-sihâm tevzî' ve taksîm olundukta tevzî mezkûreden nefis-i şehir esnâfı hissesine isâbet eden yirmi sekiz bin yirmisekiz kuruş üzerine yüz kuruş kâtibiyye mahkeme cem'an yirmi sekiz bin yüz yirmi sekiz kuruş zeylde mestûr esnâflara a'lâ kadr-i-sihâm tevzî' ve taksîm olunan salyâne defteridir ki ber-vech-i âti zikr ve beyân olunur. Sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf. Fî gurre-i Zilhicce sene (12)56 / 24 Ocak 1841.

Esnâf-ı Silahan: 284,5 kuruş

Esnâf-ı Bakkalan: 2557,5 kuruş

Esnâf-ı Bezzazan: 2557,5 kuruş

Esnâf-ı Haffafan: 1776,5 kuruş

Esnâf-1 Debbahan: 1776,5 kuruş	Esnâf-1 Kalaycıyan: 426 kuruş
Esnâf-1 Habbâzan: 1776,5 kuruş	Esnâf-1 Derziyan: 284 kuruş
Esnâf-1 Attaran: 888 kuruş	Esnâf-1 Kürkçıyan: 142 kuruş
Esnâf-1 Kazgancıyan: 888 kuruş	Esnâf-1 ...: 355 kuruş
Esnâf-1 ...: 888 kuruş	Esnâf-1 Demürçıyan: 355,5 kuruş
Esnâf-1 Kassaban: 888 kuruş	Esnâf-1 ...: 355,5 kuruş
Esnâf-1 Dellalan: 746 kuruş	Esnâf-1 Bardakçıyan: 355,5 kuruş
Esnâf-1 Palancıyan: 710,5 kuruş	Esnâf-1 Mumcıyan: 355,5 kuruş
Esnâf-1 Neccâran: 710,5 kuruş	Esnâf-1 Gazzazan: 284 kuruş
Esnâf-1 Berberan: 710,5 kuruş	Esnâf-1 Kahvecıyan: 284 kuruş
Esnâf-1 Sabuncıyan: 604 kuruş	Esnâf-1 Sarracan: 213 kuruş
Esnâf-1 Kuyumcıyan: 533 kuruş	Esnâf-1 Çilingiran: 177,5 kuruş
Esnâf-1 Mutebayan (?): 533 kuruş	Esnâf-1 Nalçıyan: 177,5 kuruş
Esnâf-1 Na'lbandan: 533 kuruş	Esnâf-1 Eskıcıyan: 177,5 kuruş
Esnâf-1 Allafan: 533 kuruş	Esnâf-1 Helvacıyan: 177,5 kuruş
Esnâf-1 Basmacıyan: 533 kuruş	Esnâf-1 Keçeciyan: 177,5 kuruş
Esnâf-1 Tütüncıyan: 533 kuruş	Esnâf-1 Boyacıyan: 350 kuruş

28128 Yalnız yirmi sekiz bin yüz yirmi sekiz kuruşdur.

[26^a]

Hüküm Özeti 52:

Diyarbakirin şehir, kazâ ve nâhiye esnâfının 1256 senesi Safer ayının başından (4 Nisan 1840) Şevval ayının sonuna kadar (24 Aralık 1840) 9 aylık masârifâtı vilâyet, kirahâne masrafları muhâsebe olunarak 2 yük 9,5 kuruş olup şark ve garb köylerine isâbet eden 50 bin bir buçuk(?) kuruş hizmeti mübâşiriyye seksen kuruşu harc-ı imza olup cem'an 50270 buçuk kuruştur.

Hüküm 52:

İş bu iki yüz elli altı senesi Saferü'l-hayr guresinden sene-i mezbûre Şevvali gayetine kadar dokuz mâh zarfında Diyarbakir'de vuku' bulan masârifât-ı vilâyet ve

kirâhâne masârifî cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile muhâsebe olunarak ber-mûceb-i defter musahhah iki yük yüz doksan beş buçuk kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr ta'dîl ve tesviye üzere Diyarbekir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefsi şehir esnâfına cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'-i aliyye-i a'lâ kadr-i-sihâm tevzî' ve taksîm olundukta tevzîi mezkûrda şark ve garb kurâları hissesine isâbet eden elli bin bir buçuk kuruş üzerine yüz kuruşu hizmet-i mübâşiriyye ve seksen kuruşu harc-ı imza defter ve altmış kuruşu çeri başı ve on beş kuruşu sarrâfiyye ve yirmi kuruşu kâtibiyye cem'an elli bin iki yüz yetmiş elli buçuk kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezkûr zeylde mestûr şark ve garb kurâlarına tevzîi ve taksîm olunan defterdir ki ber-vech-i âti zikr ve beyân olunur. Hurre fî evâil-i şehr-i Zilhicce-i şerîf li-sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (27 Ocak 1841).

Karye-i Çanakçı: 70 kuruş	Zoğzunç: 105 kuruş
Karye-i Hacı İsa: 31,5 kuruş	Tavuklu: 35 kuruş
Karye-i Müderris: 21 kuruş	Zeynikan-ı Kebir: 21 kuruş
Karye-i Kozan: 28 kuruş	Zeynikan-ı Sağır: 7 kuruş
Karye-i Satı Kendi: 200 kuruş	Kendeş: 35 kuruş
Karye-i Bozpınar: 38,5 kuruş	Derviş Hüseyin: 100 kuruş
Karye-i Kızıl Mehmed: 42 kuruş	Yenice: 140 kuruş
Karye-i Tillik: 31,5 kuruş	Postaoğlu: 21 kuruş
Karye-i Kürdgülü: 70 kuruş	Kürd Köseli: 17,5 kuruş
Karye-i Uruni: 28 kuruş	Hendeseli: 31,5 kuruş
Karye-i Haydarlı: 35 kuruş	Yarımca: 101,5 kuruş
Meşkürli: 21 kuruş	Pir Hüseyin: 58,5 kuruş
Baharlı: 87,5 kuruş	Mezra: 17,5 kuruş
Demirhan: 87,5 kuruş	Küçük Çarkanyan: 42 kuruş
Kürd Aslanoğlu: 14 kuruş	Büyük Çarkanyan: 52,5 kuruş
Hanbazar: 66,5 kuruş	Kâni Sipi: 52,5 kuruş
Kehfnecar: 80,5 kuruş	Saçanad (?): 31,5 kuruş
Hüseyinik: 7 kuruş	Abbas Harabesi: 31,5 kuruş
Kağıtlı: 10,5 kuruş	Büyük Ağviran: 200 kuruş
Harabe-i Kengerli: 38,5 kuruş	Küçük Ağviran: 70 kuruş
Dayılı: 10 kuruş	Kengerli: 58 kuruş

Hacı Osman: 14 kuruş

Cirnik: 28,5 kuruş

Akmeşhed: 17,5 kuruş

Kürd Ömeran: 45 kuruş

Kavşad (?): 17,5 kuruş

Arailan(?): 52,5 kuruş

Bakevsi: 52,5 kuruş

Sumaki: 70 kuruş

Müslim Kadı Kendi: 164,5 kuruş

Şarabi: 52,5 kuruş

Zimmî Kadı Kendi: 105 kuruş

Yabaci: 70 kuruş

Karakoç: 58,5 kuruş

Matran: 45,5 kuruş

Bicâr: 21 kuruş

Arab Aslanoğlu: 49 kuruş

Telalo: 50 kuruş

Taraklı: 20 kuruş

Sa'dî: 58 kuruş

Kıtırbil: 297,5 kuruş

Batrik: 63 kuruş

Ali Bardak: 98 kuruş

Zeko: 58,5 kuruş

Belli: 105 kuruş

Kabasakal: 49 kuruş

Karabaş: 122,5 kuruş

Erincil: 14 kuruş

4034 bâlâda mestûr şark kurâlarına isâbet eden yalnız dört bin otuz dört kuruşdur.

[26^b]

Garb Kurâları

Karye-i Peyas: 70 kuruş

Karye-i Kafir İğya: 70 kuruş

Karye-i Hüseyinik: 70 kuruş

Karye-i Ayneto: 70 kuruş

Karye-i Fare: 21 kuruş

Karye-i Deyrmeşe: 21 kuruş

Karye-i Harabbeyan (?): 21 kuruş

Karye-i Hashavar: 21 kuruş

Karye-i Gürzü: 10,5 kuruş

Karye-i Cankatran: 42 kuruş

Cebbare ve Telulik: 70 kuruş

Balıkviran: 49 kuruş

Haruni: 58,5 kuruş

Çelikan: 130 kuruş

Saclı: 7 kuruş

Kayacık: 42 kuruş

Hamrani: 31,5 kuruş

Kozcık: 20 kuruş

Alıpınar: 35 kuruş

Çaruği: 119 kuruş

Siyâk (?): 52,5 kuruş

Harezmi: 49 kuruş

Kâni Sipi: 28 kuruş

Kancuğaz: 10 kuruş

Kırkat: 7 kuruş

Kazıktepe: 38,5 kuruş

Zavra: 10,5 kuruş

Domat: 10,5 kuruş

Kürd Yenice: 58,5 kuruş

Beko: 17,5 kuruş

Harblı: 52 kuruş

Kankırt: 64,5 kuruş

Çöllü: 42 kuruş

İmam 'Akil: 7 kuruş

Mezra: 70 kuruş

Yukarı Gözlü: 1 kuruş 4

Aşağı Gözlü: 7 kuruş

Serimi: 7 kuruş

Zoğa: 63 kuruş

Kode: 70 kuruş

Asi: 17,5 kuruş

Şeyh Çoban: 38,5 kuruş

Gürco: 38,5 kuruş

Amû Sünbül: 3,5 kuruş

Bercik/Bircik: 31,5 kuruş

Boztepe: 45 kuruş

Lekos (?): 87,5 kuruş

Gühan: 45 kuruş

Külbiran: 35 kuruş

Heykelcik (?): 35 kuruş

Arapbeyân (?): 17,5 kuruş

Şemikan: 35 kuruş

Haydik: 45 kuruş

Sünnetli: 35 kuruş

Gürtepe: 35 kuruş

Kalyan: 35 kuruş

Bâlâda mestûr garb kurâlarına isâbet eden yalnız iki bin yüz kırk iki buçuk (?) kuruş sayfa-i a'lâ yalnız altı bin iki yüz yetmiş altı buçuk ğuruşdur.

Adet kuruş

2242

4034

6276,5 kuruş

[27^a]

Hüküm Özeti 53:

1256 senesi Zilka'de ayının başından (25 Aralık 1840) 1257 senesi Rebiü'l-ahir sonuna kadar (20 Haziran 1841) altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku'bulan masârifât, kirahâne müdürlerine verilmek üzere 10 bin kuruş tevzi' olunup şark ve garb köylerine 3 bin üç yüz kuruş olup yüz kuruşu hizmet-i mübâşiriyye 80 (?) kuruşu harç-ı imza, 60 kuruşu çeri başına 20 kuruş kâtibiyye olup cem'an üç bin beş yüz yetmiş beş kuruşa bâliğ olunup defterde yazılması hakkında.

Hüküm 53:

Geçen elli altı senesi Zilka'desi guresinden işbu elli yedi senesi Rebiü'l-ahiri ğayetine kadar altı mâh zarfında Diyarbekir'de vuku'bulan masârifât vilâyet ve kirahâne müdürlerine verilmek üzere bâ irâde-i hazreti kaymakamı Diyarbekir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefsi-i şehir esnâfına bir yük on bin kuruş tevzî' ve tasmîm olunup tevzî' mezkûrdur zeylde mezkûr şark garb kurâları hissesine isâbet eden üç bin üç yüz kuruş üzerine yüz kuruş hizmet-i mübâşiriyye ve seksen kuruş harç imzayi defter ve altmış kuruş çeri başına ve yirmi kuruş kâtibiyye mahkeme ve on beş kuruş sarrâfiyye cem'an üç bin beş yüz yetmiş beş kuruşa bâliğ olup meblağ-ı mezbûr zeylde mestûr şark ve garb kurâlarına tevzî' ve taksîm olunan defterdir ki ber-vech-i âti zikr ve beyân olunur. fi 7 RA 57 / 29 Nisan 1841.

Karye-i Akmeşhed: battal diye	Harabe-i Kengerli: 25 kuruş
Karye-i Çanakçı: 40 kuruş	Dayılı: 72 kuruş
Karye-i Hacı İsa: 20 kuruş	Zoğzunç: 60 kuruş
Karye-i Müderris: 15 kuruş	Tavuklu: 22,5 kuruş
Karye-i Kozan: 19 kuruş	Zeynikan-ı Kebir: 15 kuruş
Karye-i Satı Kendi: 105 kuruş	Zeynikan-ı Sağır: 5 kuruş
Karye-i Bozpınar: 24 kuruş	Kendeş: 22,5 kuruş
Kızıl Mehmed: 26 kuruş	Derviş Hüseyin: 90 kuruş
Karye-i Tillik: 22 kuruş	Yenice: 90 kuruş
Karye-i Kürdgülü: 40 kuruş	Postaoğlu: 15 kuruş
Karye-i Uruni: 20 kuruş	Kürd Köseli: 10 kuruş
Karye-i Haydarlı: 22,5 kuruş	Hendeseli: 20 kuruş
Karye-i Meşkürli: 15 kuruş	Yarımca: 60 kuruş
Karye-i Baharlı: 50 kuruş	Pir Hüseyin: 35 kuruş
Demirhan: 50 kuruş	Mezra: 10 kuruş
Kürd Aslanoğlu: 15 kuruş	Küçük Çarkanyan: 26 kuruş
Hanbazar: 40 kuruş	Büyük Çarkanyan: 30 kuruş
Kehfnecar: 50 kuruş	Kâni Sipi: 30 kuruş
Hüseyinik: 5 kuruş	Saçanad(?): 22 kuruş
Kağıtlı: 72 kuruş	Abbas Harabesi: 22 kuruş

Büyük Ağvıran: 105 kuruş

Küçük Ağvıran: 40 kuruş

Kengerli: 35 kuruş

Hacı Osman: 10 kuruş

Cirnik: 25 kuruş

Akmeşhed: 10 kuruş

Kürd Ömeran: 27,5 kuruş

Kavşad (?): 10 kuruş

Arailan (?): 32 kuruş

Bakevsi: 32 kuruş

Sumaki: 40 kuruş

Müslim Kadıkendi: 90 kuruş

Şarabi: 30 kuruş

Zimmî Kadıkendi: 60 kuruş

Peyas: 5 kuruş

2475,5 Yalnız iki bin dört yüz yetmiş beş buçuk kuruşdur.

Garb Kurâları

Karye-i Peyas: 35 kuruş

Karye-i Gavraniye (?): 35 kuruş

Hüseynik: 35 kuruş

Karye-i Ayneto: 35 kuruş

Karye-i Fare: 10 kuruş

Karye-i Deyrmeşe: 10 kuruş

Karye-i Harabbeyan (?): 10 kuruş

Karye-i Hashavar: 10 kuruş

Karye-i Gürzü: 5 kuruş

Karye-i Cankatran: 20 kuruş

Cebbare ve Telulik: 35 kuruş

Balıkvıran: 23 kuruş

Uruni: 28 kuruş

Çelikan: 65 kuruş

Saclı: 32 kuruş

Karakoç: 32 kuruş

Matran: 27,5 kuruş

Bicâr: 14 kuruş

Arab Aslanoğlu: 30 kuruş

Telalo: 30 kuruş

Taraklı: 30 kuruş

Sa'dî: 30 kuruş

Kıtırbil: 155 kuruş

Batrik: 37,5 kuruş

Ali Bardak: 60 kuruş

Zeko: 32 kuruş

Balli: 60 kuruş

Kabasakal: 30 kuruş

Karabaş: 67,5 kuruş

Erincil: 10 kuruş

Kayacık: 20 kuruş

Hamrani: 15 kuruş

Kozcık: 10 kuruş

Alıpınar: 15 kuruş

Çaruği: 54 kuruş

Siyâk (?): 25 kuruş

Harezmi: 25 kuruş

Kâni Sipi: 14 kuruş

Kancuğaz: 5 kuruş

Kırkat: 3 kuruş

Kazıktepe: 19 kuruş

Zavra: 5 kuruş

Domat: 5 kuruş

Kürd Yenice: 29 kuruş

Beko (?): 9 kuruş

Harblı: 26 kuruş

Kankırt: 32 kuruş

Çöllü: 21 kuruş

İmam 'Akil: 3 kuruş

Mezra: 35 kuruş

Yukarı Gözlü: 7 kuruş

Aşağı Gözlü: 4 kuruş

Serimi: 3 kuruş

Zoğa: 30 kuruş

Kode: 35 kuruş

Asi: 9 kuruş

Şeyh Çoban: 19 kuruş

Gürco: 19 kuruş

Amû Sünbül: 2 kuruş

Bercik/Bircik: 16 kuruş

Boztepe: 22 kuruş

Lekos (?): 44 kuruş

Gühan: 23 kuruş

Külbiran: 18 kuruş

Heykelcik: 18 kuruş

Arabbeyan: 8 kuruş

Şemikan: 18 kuruş

Haydik: 22 kuruş

Sünnetli: 18 kuruş

Gürtepe: 18 kuruş

Kalyan: 18 kuruş

Şark Kurâları: 2475,5

Garb Kurâları: 1099,5

3575 Ceman yalnız üç bin beş yüz yetmiş beş kuruşdur.

[27^b]

Hüküm Özeti 54:

1256 senesi Zilka'de ayının başından (M. 25 Aralık 1840) 1257 senesi Rebiü'l-ahir sonuna kadar (M. 20 Haziran 1841) altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku' bulan masârifât-ı vilâyet ve kirahâne müdürlerine verilmek üzere kazâ, nâhiye ve şehir esnâfına bir yük on bin kuruş tevzî' ve taksîm olunup şehir esnâfına düşen 15 bin dört yüz kuruş üzerine 100 kuruş kâtibiyye cem'an 15 bin 100 kuruşa bâliğ olup esnâfa tevzî' ve taksîm olunan defterdir.

Hüküm 54:

Geçen elli altı senesi Zilka'desi guresinden işbu elli yedi senesi Rebiü'l-ahiri gayetine değin altı mâh zarfında cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile Diyarbekir'de vuku' bulan masârifât-ı vilâyet ve kirahâne müdürlerine verilmek üzere bâ irâde

hazreti kaymakamı Diyarbekir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefsi-i şehir esnâfına bir yük on bin kuruş tevzî' ve taksîm olundukta tevzîi mezkûrdan nefsi-i şehir esnâfı hissesine isâbet eden on beş bin dört yüz ğuruş üzerine yüz ğuruş kâtibiyye mahkemeki cem'an on beş bin beş yüz ğuruşa bâliĝ olub meblaĝ-ı mezkûr ta'dîl ve tesviye üzere zeylde mestûr esnâfda tevzî' ve taksîm olunan defteridir ki ber-vech-i âtî beyân olunur. Fî 8 B sene 57 / 26 Ağustos 1841.

Esnâf-1 Cüllâhan: 1550 kuruş	Esnâf-1 Tütünciyan: 290 kuruş
Esnâf-1 Bakkalan: 1390 kuruş	Esnâf-1 Kılıççıyan: 252 kuruş
Esnâf-1 Bezzazan: 1390 kuruş	Esnâf-1 Derziyan: 140 kuruş
Esnâf-1 Haffafan: 968 kuruş	Esnâf-1 Kürkçıyan: 77 kuruş
Esnâf-1 Debbaĝan: 968 kuruş	Esnâf-1 Penbeciyan: 193 kuruş
Esnâf-1 Habbazan: 968 kuruş	Esnâf-1 Aşçıyan: 193 kuruş
Esnâf-1 Attaran: 484 kuruş	Esnâf-1 Bardakçıyan: 193 kuruş
Esnâf-1 Kazgancıyan: 484 kuruş	Esnâf-1 Mumcıyan: 193 kuruş
Esnâf-1 Sabanan (?): 484 kuruş	Esnâf-1 Kazzazan: 155 kuruş
Esnâf-1 Kassaban: 484 kuruş	Esnâf-1 Kahveciyan: 136 kuruş
Esnâf-1 Dellalan: 410 kuruş	Esnâf-1 Sarracan: 117 kuruş
Esnâf-1 Palancıyan: 390 kuruş	Esnâf-1 Boruciyan: 350 kuruş
Esnâf-1 Neccâran: 390 kuruş	Esnâf-1 Çilingiran: 97 kuruş
Esnâf-1 Berberan: 390 kuruş	Esnâf-1 Nalçacıyan: 97 kuruş
Esnâf-1 Sabuncıyan: 330 kuruş	Esnâf-1 Eskiciyan: 97 kuruş
Esnâf-1 Kuyumcıyan: 290 kuruş	Esnâf-1 Helvacıyan: 97 kuruş
Esnâf-1 Mutâban: 290 kuruş	Esnâf-1 Keçeciyan: 97 kuruş
Esnâf-1 Nalbendan: 290 kuruş	Esnâf-1 'Allafan: 293 kuruş
Esnâf-1 Basmacıyan: 290 kuruş	Esnâf-1 Demürciyan: 193 kuruş

15500 yalnız on beş bin beş yüz kuruşdur.

Hüküm Özeti 55:

1256 senesi Zilka'de ayının başından (M. 25 Aralık 1840) 1257 senesi Rebiü'l-ahir ayının sonuna kadar (M. 20 Haziran 1841) altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku' bulan masârifât ve kirahâne müdürlerine verilmek üzere

Diyarbakire bağlı kazâlar, nâhiyeler ve Şehir esnâfindan alınacak bir yük on bin kuruş vergi hakkında tutulan salyane defteridir.

Hüküm 55:

Geçen elli altı senesi Zilka'desi gurreinden işbu elli yedi senesi Rebiü'l-ahiri gayetine değin altı mâh zarfında cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i Şer' ile Diyarbakir'de vuku' bulan masârifât ve kirahâne müdürlerine verilmek üzere bâ-irâde-i hazreti kaymakamı Diyarbakir'in hâvî olduğu kâffe-i kazâ ve nevâhî ve nefis-i Şehir esnâfına bir yük on bin kuruş tevzî ve taksîm olunan salyâne defteridir ki ber-vech-i âtî beyân olunur.

Hassa Esnâf-ı Şehri: 15400 kuruş	Kazâ-i Bohtan: 5500 kuruş
Kazâ-i Hani: 3300 kuruş	Kazâ-i Cizre: 5500 kuruş
Kazâ-i Lice: 4400 kuruş	Kazâ-i Zaho: 2750 kuruş
Kazâ-i Çabakçur: 2200 kuruş	Kazâ-i Midyat: 13200 kuruş
Kazâ-i Bicâr: 1650 kuruş	Kazâ-i Savur: 2200 kuruş
Kazâ-i Zıktı: 1100 kuruş	Nâhiye-i Behramlı: 3300 kuruş
Kazâ-i Cebkân: 1100 kuruş	Nâhiye-i Trkman: 1650 kuruş
Kazâ-i Gen: 1100 kuruş	Nâhiye-i Kiki: 1650 kuruş
Kazâ-i Hazro: 6600 kuruş	Nâhiye-i Deşt-i Kr: 1100 kuruş
Kazâ-i Silvan: 6600 kuruş	Nâhiye-i Dirik: 1650 kuruş
Kazâ-i Beşiri: 2750 kuruş	Nâhiye-i ... 1100 kuruş
Nâhiye-i ... : 1650 kuruş	Nâhiye-i Mahal: 1100 kuruş
Nâhiye- i Rıdvan: 1980 kuruş	Nâhiye-i Karakeçi: 1100 kuruş
Kazâ-i arzan: 5500 kuruş	Nâhiye-i Kevnik/Gnik: 1650 kuruş
Kazâ-i Şirvan: 5170 kuruş	Karyehayı Şark ve garb: 3300 kuruş
Kazâ-i İŐird: 2750 kuruş	

110000 yalnız bir yük on bin kuruşdur.

[28^a]

Hüküm Özeti 56:

Samsun'dan Musul'a varıncaya kadar yol üzerinde bulunan kazâ, nâib, müftiler, zabtıyye ve mâliyye me'mûrlarına gönderilmiş bir buyuruldu. Musul tarafında bulunan Asâkir-i Şâhâne için tanzîm olunan elbiseler için yüz on yük Musul valisi Mehmed Paşa'nın görevlilerine teslim olunmuş, sadrazam mektupçusu kapu kethüdalığında bulunan Zühdi Beyle gönderilmiş olup Samsun İskelesinden Musul'a kadar nakli esnasında araba hayvan ve îcâb eden ücretler konakladığı kazâlar tarafından ödenmesine dair buyuruldu.

Hüküm 56:

Mefahirü'l-ali el-muhakkikin Samsun'dan Musul'a varınca yol üzerinde vâki' Tanzîmât-ı Hayriyyeleri icrâ olunan henüz müstesnâ bulunan kazâların nâib ve müftileri zîde ilmuhum ve mefahirü'l-emacid ve'l-ekârim umûr-ı zabtıyye ve mâliyye me'mûrları dâme mecdühûm ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akran a'zâ-yı meclis ve sâir zâbitân-ı memleket zîde kadruhum. Tevkiî refî hümâyûn vâsil olicak ma'lûm ola ki Musul cânibinde bulunan asâkir-i muntazama-i şâhânem için bu def'a tanzîm olunan elbise-i lâzıme yüz on bir yük olarak hala Musul Valisi düstûrî'l-mükerrem müşîr-i müfehhem nizâmü'l-alem Vezirim Mehmed Paşa edamallahu teâlâ iclâlehunun bir nefer tatar vâlâyı baş kâtibi ve yedi nefer zâbitân-ı askeriyye teslimen bu taraftan bahren Samsun'a iskelesiz gönderilmiş olduğuna bahisle ol-bâbda nizâmı vecîhle bir kıt'a yol emr-i şerîfim i'tası husûsunu mütemeyyizan-ı ricâl-i Devlet-i Aliyyemden bi'l-fiil Sadr-ı A'zam mektupçusu olup vali-i müşârün-ileyhin kapu kethüdası olan iftiharü'l-e'ali ve-l azim Zühdi Bey dâme mecdühû tarafından bâ-takrîr ifâde ve inbâ olunmaktan nâşî siz ki mûmâ-ileyhimsiz elbise-i merkûme iskele-i mezkûreden Musula varınca nakline muktezî araba ve hayvanatın îcâb eden ücretleri Tanzîmât-ı Hayriyyeleri icrâ olunan mahallerde meclisler ma'rifetiyle kat' olunarak mahsûlü emvâlından ve müstesnâ bulunan yerlerde dahi sebk ve emsâli vecîhle kazâlar tarafından rü'yet ve tesviye olunarak hazînece hesâbının icrâ'sı için defteri darsâdetime emr ve takdîm kılınmak üzere derhal tedârik ve i'tasıyla eşyâ-yı merkûmenin biraz evvel îsâli husûsuna bi'l-ittifâk mezîd-i ihtimâm ve ğayret

eylemeniz fermânım olmağın mahsûsen işbu emr-i celilü'l-kadrimin ısdâr ve i'tâ olunmuştur. İmdi elbise-i mezkûrenin Samsun'dan Musul'a varıncaya değin dâhil olduğu kazâlarda nakli için iktizâ' eden araba ve hayvanatın bâlâda beyân olunan usûla tatbîkan rü'yet i'tasıyla bir an akdem mahalline isâli irâde-i aliyem muktezâsından idüğü ve bu bâbda iğmâz ve rehâvetle elbise-i mezkûrenin esnâ-yı rahda bil-mûceb ve tevfiğ-i misillü vaz' ve hâlet vuku'ı bir vechle câiz olmadığı ma'lûmunuz oldukta ber-minvâl-i muharrer amel ve harekete bi'l-ittifâk kemâliyle i'tinâ ve dikkat ve hilâfindan tevakki ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuştur. Buyurdum ki fî sene 5 Ş (12)56 / 2 Ekim 1840.

[28^b]

Hüküm Özeti 57:

Elli yedi senesi Mart ve Muharrem ayına mahsûben Diyarbekir'de mukataa icrâsına dair lâyiha arsa ve gümrük mukataası ile birleştirilerek emânete tayîn olunan memûr tarafından idâre olunması için vergi alınarak alınan vergilerin muhâsebesinin sene sonunda görüşülmesi.

Hüküm 57:

İşbu elli yedi senesi Martı ve Muharremine mahsûben Diyarbekir'de kâin mukataâtın icrâ'sına dair lâyiha mukataa-i arsa ve gümrük mukataasıyla birleştirilerek emâneten ta'yîn olunan me'mûru tarafından idâre olunacak ve arsaya vürûd eden kâffe-i eşyâdan gümrük misüllü yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyye alınacak olduğundan işbu arzı ihtisâbının terki lâzım geleceği ve kazâ kazâlarda (?) ihtisâbı verilmiş eşyânın zuhûrunda alınacak resm-i cedîdden verdiği ihtisâb tenzîl olup kazâdan yüzde altı buçuk âmediyyesi alınmak ve ihtisâb alan kazânın tezkiresi bir mahalde hıfz olup senesi hitâmının hangi kazânın ise zabtıyla muhâsebesi rü'yet olunacak olduğundan setr olunmuş (Şubat 1841(?))

Hüküm Özeti 58:

Tokat vs.'den yüzde dokuz resm-i cedîdi vermiş olan çuval ve ipler vs.'den ihtisâb alınmayıp kıl ve deri gibi çuval torba vs. yapılp talibi bulunursa vergi alınması hakkındadır.

Hüküm 58:

İhtisab-ı arsa

Tokat ve mahalli sâireden vürûd edüp yüzde dokuz resm-i cedîdini vermiş olan ğarâr ve urğan ve sâireden ihtisâb alınmayub derûn-ı şehirde çıkan kıl dibaĝa (?) ile nesc eyledikleri ğarâr ve torba ve sâir mutafiyeden (?) almak üzere talibi bulunursa münâsib bahâ' ile ilzâm bulunmadığı halde emâneten idâresi.

Mutâf ve Mazmane (?) İhtisabı.

Diyar-ı ahirden gelüp yüzde dokuz resmi verilmiş olan keçeden alınmayub kendülerin i'mâl eylediği kiçe ve külâhdan tamĝa alınub ihtisâbı alınmak.

Keçeçi ve külâhçı esnâfının ihtisâbı.

Hüküm Özeti 59:

Bazı vergi kalemleri hakkındadır.

Hüküm 59:

Tuzcu ihtisâbı alınacak.

İhtisab demek tamĝa demek olduğuna nazaran tamĝa-yı atikinin ve nizâm-ı atik ta'bîr olunan mukataanın mükerrer ihtisâb olması cihetiyle terk olunduğundan emtia-i mezbûre ihtisâbı ihtisâb-ı kalîle birleştirilüp me'muru tarafından idâre olunacak.

Tamĝa-i siyaha gelen cüllâh ve bazı esnâflarının nesc ve i'mâl eyledikleri. Sığır bazarının ihtisâbı beher kuruşda birer para resm-i ihtisâbiyesi alınmak. Dikici Esnâfının ihtisâbı: Diyar-ı âhireden gelüp tamĝalı bulunan ayakkabılarından alınmayub nefs-i şehirde dikilenlerden alınmak.

Hüküm Özeti 60:

Kırmızı ve beyaz iplikten yüzde dokuz vergi alınıp taşradan gelerek vergisini ödeyenlerden alınmaması, Tokat ve mahalli sâireden vergisini verenlerden alınmayub esnâf-ı merkûmun Diyarbekir'de tanzîm kapkaçak'a tamğa vurularak vergilerinin alınması.

Hüküm 60:

İpekçi Esnâfı İhtisabı.

Kırmızı ve beyaz iplik vürûdunda yüzde dokuz resm-i cedîde alınacak olduğundan o makule taşradan gelmiş ve resm-i cedîdini vermiş olanlardan alınmayub kusurundan alınacak olmağla ol vecîhle idâresi merinos iplik ve mağazaya gelen beyaz iplik ihtisâbı.

Tokat ve mahal-i sâireden vürûd edüp resmi cedîdini vermiş evâni nuhâstan alınmayub esnâf-ı merkûmun Diyarbekirde tanzîm eyledikleri evâni nuhastan tamğa vurulub alınacak.

Hüküm Özeti 61:

Yeni satın alınan eşyâların tamğası olmayanların tamğalanıp resm-i ihtisâbiyesi alınması, yüzde 9 ihtisâbiye verenlerden alınmaması, Pazarda satılan kehribar ve mücevherâtdan vergi alınması, hayvan alırken ihtisâbı ödenenlerden ihtisâb vergisi alınmaması hakkındadır.

Hüküm 61:

Kazgancı Esnâfının ihtisâbı.

Cedîd olan kâffe-i eşyâ fûrûht olundukta tamğası var ise alınmak ve tamğası olmayanlardan tamğalanup resm-i ihtisâbiyesi alınmak ve şal kehribar ve kaput ve esliha gibi zî-kıymet eşyâdan cüz'i müsta'mel olduğu halde kezâ tamğalanup alınmak ve yüzde dokuz resmini vermişte tamğa kabul etmez kehribaya ve mücevherât gibi şeylerden fûrûht olunan müsta'mel eşyânın kâffesinden sarf-ı nazar

alınmak üzere iktizâsı icrâ' olunacağı ve pazar-ı esbde bey' ve şîrâ olunan hayvanatdan mükerrer olmamak için bey' inden resmini alub müşterileri yedine bu eşkâl ve bu senede olan hayvanın resm-i ihtisâbiyesi alınmış deyu ihtisâb tezkiresi verilmek üzere icrâ' ve bazara çıkarılmayub bâyi ve müşteri beyinlerinde fûrûht olunacak hayvanatdan nesne alınmak îcâb etmez fakat bazarda çıkarub râddesini bulduktan sonra ihtisâb vermemek emeliyle tekrar konağına getirub bazarda bulduğu müşterisine ve âhere verirse ihtisâb alınmak için levazım vaktinde ifâ olunması.

Sipahi çarşusuyla pazar-ı esb ihtisâbı.

[28^a]

Hüküm Özeti 62:

Meyhâne, tütün kapanı, demirci tiftik mukataası, kasab, kahve, pamuk soğan kavun karpuz vs den ihtisâb vergisi alınmasıyla ilgili.

Hüküm 62:

Kıtır bil karyesinin ihtisâbı terk olunup iktizâsı

Diyarbakırda icrâ'sı

Meyhâneler ihtisâbı alınacak

Tütün Hanı kapanı

Demirci Esnâfı ihtisâbı alınacak

Husûle gelen penbe ve soğan ve koruk ve bostan ve kavun ve yüzüm ve karpuz Diyarbakır'e gelecek olduğundan bu dahi ihtisâb kaleminden icrâ olunması. Kadı kendi Müslim ve zımmî ihtisâbları.

Fakat yed-i vahîd usûlü be emri ali memnû olduğundan alınmayub rûsûmâtı kemâ-fi-s-sâbık icrâ olunmak dükkân ve hâne odalarından sâbıkı vechiyle alınmak ihtisâb mukataası

Gümrük ihtisâbı

Yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyye olduktan sonra terki lâzım geleceği

Mumculuk ad eden

Kasablardan çiğ yağı dîn bahâ' ile alınub yed-i vahîd usûlü üzere mülteziminin fûrûhta hem kasablara gadri mücîb ve hem yed-i vahîd nevinden olmağla terki

Tiftik mukata'ası

Kezâ yed-i vahîd nevinden olmağla terki

... addeden kezâ

Lebenciler addeden kezâ

Şerikçiler addeden kezâ

Kahve yed-i vahîdi kezâ

Hüküm Özeti 63:

Taşradan yüzde dokuz âmediyye ve yüzde üç reftiyyesi verdiğine dair elinde tezkiresi olmayanlardan vergi alınması, Siird'de vergisi alınarak getirilmiş eşyâlardan ihtisâbı düşürülüp şehir ayarı yapılarak alınması hakkındadır.

Hüküm 63:

Taşradan yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyyesi verdiğine dair yedinde tezkiresi olmayanlardan resmi cedîdi alınmak ve Diyarbekir'de nesc ve i'mâl olunan kâffe-i eşyânın astaneden (?) başka mahalle mürûrunda yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyyesi alınmağa ve Siird ve mahal-i sâireden vürûd eden kırmızı ve beyaz bez ve sâireden mahallinde ihtisâbı alınmış ise işbu alınacak resm-i cedîdine verdiği ihtisâb tenzîl olunub kusuru alınmak ve ihtisâb tezkireleri li-ecl-i muhâsebe hıfz olunmak.

Hüküm Özeti 64:

Çeşitli vergi konuları hakkındadır. Gümrüğe gelenlerden yüzde dokuz vergi alınıp gümrükten diyar-ı âhireye gideceklerden yüzde üç alınması, ihtisâbı verenlerden tezkiresi hıfz olunub tekrar alınmaması.

Hüküm 64:

Mukataa Gümrüğü.

Mukataa-i mezbûrenin usûlî kemâ-fi-s-sâbık icrâ olunub fakat mengene-i akmeşeye dair masârifât mahalli sâirede cânib-i mîriden verilüb gelmiş olup Diyarbekirde mengene olmayup cüllâhlar kendi kiselerinden ücret vererek mengenenmek üzere oldukları istihbâr olunmağla verdikleri ücret fimâ-ba'd mukataa-i mezbûre vâridâtından tesviye olunmak lâzım geleceği Gümrükle birleştirilüp vürûd eden kâffe-i eşyâdan yüzde dokuz âmediyyesini ve diyar-ı âhire gidecek oldukta dahi yüzde üç reftiyyesi alınmak ve kazâlarda ihtisâbını vermiş olanların verdiği resm-i ihtisâbiye işbu alınacak resm-i cedîdden tenzîl olunub tezkiresi hıfz kılınmak ve Siird kazâsında arsa mukataası dahi olduğundan kazâ-i mezbûrdan vürûd eden eşyâdan tüccârı yedinde arsa-yı verdiği dair sened var ise ol dahi tenzîl olunup senedi hıfz kılınmak ve işbu mukataa ile gümrük mukataası bir me'mûr ve iki kâtib ve bir nâzır ve bir kantârcı ve bir dide-baz ve âş gözetici ve hizmetçi ile idâre olunmak.

Hüküm Özeti 65:

İhtisab-ı cedîd var iken ihtisâb-ı atik mükerrer olduğundan terk olunması. Eşyâ' alınırken yüzde dokuz vergi alınması. Arsa kantâr gelirinin belli olduğundan kalması.

Hüküm 65:

Mengene-i Akmişe mukataası. Mukataayı arsa. Kantâr arsa, Kantâr vâridâtı her bir mahalde cârî olduğundan ibkâsı

Mukataa-i ihtisâb-ı atik ma'a-hakkı arsa

Tevârüd eden eşyâdan yüzde dokuz resm alındıktan sonra hakkı arsanın mahalli kalmadığından ve ihtisâb-ı cedîd var iken ihtisâb-ı atik mükerrer olduğundan terk.

Bazar başlık bakkallar kahyalığı elemekten ibâret olmağla esnâf-ı sâire şeyhleri misillü esnâf-ı umûruyla uğraşmak îcâb eder şimdîye kadar alınan rüsûmâtı fukarâyâ gadr-i küllî olduğundan fi-mâ ba'd vürûd eden eşyâdan bir şey almayub yedinde bulunan emr-i alide filan eşyâdan şu kadar olsun deyu tasrîhi var ise iktizâsına bakılmak için iş'âr olunmak.

Bazar başlığı.

[29^b]

Hüküm Özeti 66:

Çeşitli vergiler hakkında.

Hüküm 66:

Derûn-ı şehîr ve şark ve garb boyahâneleri kemâ-fi-s-sâbık icrâ'sı.

Adet-i ağnam ebvâb-ı erbaa ve şark ve garb alınacağı beherine onar paradan ziyâde olmamak üzere iltizâmı verildiği

Pazar-ı esb mükerrer alınmamak üzere ve Pazar-ı mezbûrenin ihtisâbı esâmîsine verilen şerh mücebince icrâ' olunmak

Gümrük-i Duhan Budahi (?) gümrükle birleştirilip yüzde dokuz resmi icrâ' olunmak.

Yasak-ı ebvâb-ı Erbaa mevad-ı zulmiyeden olduğundan terk-i

Kışlakha-yi beyane terki

Üç rub hisse tahmis. İcrâsı

Delallık ... ve ketân iki sebkât ederse almak üzere. İdaresi ... kezâ

Mîzân-ı rişte. Kezâ

Dökümhâne şemhâne diyarbakir kazâları ibkası

Tamğa-yı siyah ve nizâm-ı atik ihtisâbı erâmil (?) üzerine şerh verildiği vecîhle terki.

Keyfiyatı kazâ ve nevâhî

Güzeran eden elli altı senesinin ve işbu sene-i cedîdenin kazâ ve nevâhî zâbitânı muhâsabeleri rü'yet olundukta ve sinîn-i maziyyeden ... zâbitleriyle muhâsbesi kalup rü'yeti ... tarafından iltimâs kılındıkda defâtir vâridât ve masârifâtı Hacı Osman Efendimiz ma'rifetiyle sahîh ve temyîz olunduktan sonra iktizâsı iş'âr olunmak için defâtir-i mezbûrenin tarafımıza irsalı.

İşbu defterde muharrer mukataanın bâlâlarına sarhla şerh verildiği vecîhle elli yedi senesine mahsûben icrâyı tesviyesine himmet buyurulmaları. Sene (125)5 / M. 1839.

[30^a]

Hüküm Özeti 67:

Diyarbakir pazarbaşısı elinde bulunan atik ve cedîd berâtdan dolayı tevârüd eden eşyâdan gerek aynen ve gerek bedelen rüsûmât alınmayıp bu gibi şeylerin yüzde dokuz âmediyye ve yüzde üç refdiyyesi ödenmiş olduğundan mutasarrıfı sabî olduğu her yıl 3 bin kuruş bedel ile talibine verilmesi gerektiğinden Mâliyye Hazînesinden verilmesi hakkında.

Hüküm 67:

Devletlü atufetlü refetlü seniyyül himem efendim hazretleri.

Diyarbakir pazarbaşısı yedinde bulunan atik ve cedîd beravât-ı şerîfe ile bu tarafa gönderilerek icrâ-yı iktizâsını şâmil ... pirâ-yı(?) ibcâl olunan tahrîrât-ı devletleri mezâyâsı ma'lûm-ı senâveri ve bazarbaşî-i merkûm bi'l-vüsûl takrîr-i şifâhîsi ile berâvatı mezkûre mezâyâ-yı alisi meczûm acizi olarak beravât-ı şerîfe-i

mezkûreye lede-n-nazar tevârüd eden eşyâdan gerek aynen ve gerek bedelen rüsûmât almak tasrîhi olmayub fakat kanûn-ı kadîm vechle idâresi sûreti musattar olduğuna ve halbuki bu misüllü şeylerin yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyyesi alındıktan sonra tekrar nâm-ı âher ile rüsûmât ahzı memnû' olunduğuna binâen işbu bazar başılık merfû' hükmünde olacağı derkâr ise de mutasarrıfı sabî olduğu ve beher sene üç bin kuruş bedel ile talibine ilzâm edegeldiği anlaşılmiş idüğüne mebnî sabî-i merkûma terahhumen bedel-i mezkûr mâliyye hazînesinden verilmek üzere tesviyesi tensîb ve iktizâsı Osman Efendi bendelerine tahrîr kılınmış olmağın ifâde-i keyfiyyet zerîa-i te'kîd-i mebânî-i ... olmuştur efendim fî 20 RA sene (12)57 / 12 Mayıs 1841.

Hüküm Özeti 68:

Diyarbakir pazarbaşısı elinde atik ve cedîd berâtı olup gelen eşyâların vergisi alındığından her yıl 3000 kuruş sabî merkûma ödenmesiyle ilgili.

Hüküm 68:

Saâdetlü biraderim efendim.

Diyarbakir Pazarbaşısı yedinde bulunan atik ve cedîd berâvatla bu tarafa gönderilerek icrâ-yi iktizâsını şâmil tevârüd eden rakîmeniz mezâyâası ma'lûmumuz ve bazarbaşısı merkûm bi'l-vüsûl takrîr-i şifâhîsi ile beravât-ı şerîfe-i mezkûreye lede-n-nazar tevârüd eden eşyâdan gerek aynen ve gerek bedelen rüsûmât almak tasrîhi olmayub fakat kanûnî kadîmi vech ile idâresi sûreti musattar olduğuna ve hâlbuki bu misüllü şeylerin yüzde dokuz âmediyye ve üç reftiyyesi alındıktan sonra tekrar nâm-ı aher ile rüsûmât ahzı memnû' olunduğuna binâen işbu bazarbaşılık merfû' hükmünde olacağı derkâr ise de mutasarrıfı sabî olduğu ve beher sene 3000 kuruş bedel ile talibine ilzâm ede geldiği anlaşılmiş idüğüne mebnî sabî-i merkûma terahhumen mâliyye hazînesinden verilmek üzere tensîb ve iktizâsı devletlü kaymakam paşa hazretlerine tahrîr kılınmış idüğünden Pazar başlık mezkûrdan dolayı voyvodalığa verilegelen malı her ne ise mahsub kılındıktan sonra kusurunun hazîneden itası siyâkından şukka-i mahsûsamız tahrîr ve tesyâr olunmuştur. Fî 20 Ra sene 57 / 12 Mayıs 1841.

Hüküm Özeti 69:

Asâkir-i Muntazama-i Şâhâne Mahmud Paşa Livâsının birinci alayının üçüncü taburunun beşinci bölüğünde başçavuş olan Diyarbekirli Kasım'ın hastalığı nedeniyle vermiş olduğu arzuhal üzerine tekaüdlük verilmeyip askerlikten ihrâc olunması hakkındaki tezkiredir.

Hüküm 69:

Asâkir-i muntazama-i şâhâne saâdetlu Mahmud Paşa livâsının birinci alayının üçüncü taburunun beşinci bölüğünde ser çavuş Diyarbekirli Kasım'ın illet-i kadîmesi olup ifâ-yı hidemât-ı askeriyeye iktidarı olmadığından bahisle ihrâcî husûsunu bâ-arzuhal niyaz veistirhâm etmiş ve keyfiyyet Daru's-Şura-yı Askeriyeye lede'l-havâle merkûmün ihrâcî muvâfık-ı kanûn bulunduğuy beyânıyla bade'l-ihrâc tekaüdlük maâşî istid'â' etmemek ve istid'â' eylediği halde müsâade kabul eylememek şartıyla ihrâcî şûrâ-yı mezkûrdan i'lâm olunmuş olmağla tarih-i tezkireden itibaren şartı muharrer üzere silk-i askeriden ihrâc kılınmış olduğuna müşîr divan-ı ser-askeriden işbu tezkire tahrîr ve i'tâ olundu. Fî sene 2 M 57 / 24 Şubat 1841.

[31^a]

Hüküm Özeti 70:

Diyarbakir Müşîrliği tevcîh kılınan vezir Mehmed Said Paşa'ya irâde-i seniyye mülûkâne üzerine Silistre Müşîrliği ihâle ve tefvîz olunması sonrasında Diyarbakir Müşîrliğinin vezir Ahmed Zekeriya Paşa'ya verilmesi.

Hüküm 70:

Düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i müfeyhâm nizâmü'l-âlem müdebbirü umûr-ı cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmü'l enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhidü bünyanu'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânü's-sa'adeti ve'l-iclâl el-mahfûf bi-sunufi avâtîfi'l-melikü'l-a'lâ sâbıkan Sayda Valisi ve Beriyyetü-ş-Şam seraskeri olup bu def'a Maâdin-i Hümâyûn Emâneti ve Rakka Eyâleti ilhâkıyla Diyarbakir

Müşîrlîği uhde-i istihâlîne tevcih ve tefvîz kılınan Vezirim Ahmed Zekeriya Paşa edamallahu teâlâ iclalehu tevkiî refîî hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Mukaddemce mülhakatıyla Diyarbekir Müşîrlîği uhdesine tevcih kılınan düstûr-ı mûkerrem müşîr-i müfehâm nizâmü'l-'alem Vezirim Mehmed Said Paşa edamallahu teâlâ iclalehu yine bu def'a muktezâ-yı irâde-i seniyye-i mülûkânem üzre Silistre Müşîrlîği ihâle ve tefvîz olunmak hasebiyle zikr olunan Diyarbekir Müşîrlîğiyle Maâdin-i Hümâyûnum Emâneti'nin dahi müşîran-ı a'zamımdan dirâyet ve şecaat-ı zâtiyyesiyle maruf birine tevcih ve ihâlesi lâzım gelmiş ve zaman-ı sa'd iktirân-ı mülûkânemde kâffe-i ahâlî ve tebaanın mezalim ve teâdîyatdan hüsn-i himâyet ve siyânetiyle bil-vücûh refâh ve rahat ve Memâlik-i Devlet-i Aliyyemin dahi istihâl esbâb-ı ma'mûriyyeti nezd-i hümâyûnumda be-ğâyet matlub ve mülzem bulunmuş olduğuna ve senki müşîr-i hamîyyet mîr-i müşârün-ileyhsin senin evsâf-ı mezkûr ile ittisafın derkâr ve mukaddemâ dahi müşîrlîk-i mezkûr uhdenizde bulunduğundan ol havâlî ahvâlını gereği gibi vukûf ve ittılâm aşîkar olarak ve her halde himâyet ve siyânet-i ahâlî ve raiyyet ve hüsn-i idâre-i memleket husûslarında rızâ-yı sa'd-ı iktizâ-yı mülûkâne ma'a-muvaffak ve bi tevfihi Teâlâ te'sîs ve icrâ olunan kavânin-i mülkiyye usûl-ı nâfîasına mutâbık zamaniyesinde ve sâir bir güzide îbrâzına sarf-ı makderet edeceğin nezd-i muâdelet ve vefd-i mülûkânemde meczûm ve bi-didar ve ol vecîhle hüsn-i zan ve i'timad-ı pâdişâhânem derkâr ve ... olduğuna binâen işbu bin iki yüz elli yedi senesi şehr-i Saferü'l-hayrın guresinden avâtıf-ı aliyye-i şâhânemden şeref efzâ-yı sünûh ve südur olan emr-i hümâyûnun mücebince maden-i hümâyûnun emâneti ve Rakka Emâneti ilhâkıyla zikr olunan Diyarbekir müşîrlîği uhde-i istihâl liyâkatine tevcih ve mahal-i merkûmenin umûr-ı zabtiyye ve hıfziyyesi gerden-i (?) himmetine taklit ve tefvîz olunmuş olmağla mecbûl olduğun cevher-i dirâyet muktezâsı ve bi'l-fiil sadrıazam kavî himem cânibinden tarafına yazılan mektup müeddâsı üzere maiyetine ta'yîn olunan asâkiri bil-istishâb hemen bulunduğun mahalde hareket ve serîan Diyarbekir cânibine varub herhalde senden mamûl-i şâhânem olduğu ve murad-ı muâdelet i'tibâr-ı pâdişâhânem iktizâsından bulunduğu vecîhle usûl-ı muâdelet ve hakkaniyete tevfiikan zabt ve rabtu memleket ve himâyet ve siyânet ahâlî ve raiyyet husûslarına mevîfûr sa-i ğayret ve müşîrlîk-i mezkûr dâhilinde bulunan mahallerin idâre-i umûr-ı mâliyyesi ve asâkir-i mevcûdenin idâre-i ta'yînâtları husûslarının dahi mütehayyizan-ı ricâl-ı Devlet-i

Aliyye'mden ve Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Aliyyem a'zâsından iftiharü'l-ekâbir ve'l-ekarim faik-i zîde 'uluvvuhu ma'rifetiyle tesviye ve icrâsı emr-i ehemmdede tarafından icrâ-yı muâvenet ve her halde kendüsüyle ifâ-yı levazım ittihâd ve muâşerete mezîd-i i'tina ve dikkat velhâsıl uhdene ihâle kılınan kâffe-i mevadın kemâ-hiye-hakkihâ idâresi ve tarafına vedî'a olunan ahâlî ve ibâd ve memâlik ve bilâdın bi lutfihi teâlâ asr-ı meyâmin-i hazreti cihandârânemde nizâmât-ı mülkiyye ve kavânin-i mevsube-i (?) adliye üzere refâhet ve ârâmiş-i bâl me'mûrîyyet ve asâyış ve ahvâli vesâilinin istikmâliyle cânib-i şahânem için herkesden isticlâb daavat-ı hayriyyeye ve ol vecîhle bâis-i selâmet-i dareyn olan şerîat-ı mutahharaya tevessül ve temessük ile usûl-i mehâsin şümûl-ı ... ve itidâli iltizâm ve icrâyâ bezl-i cel-i miknete ve zinhâr ve zinhâr menâfi-i kanûna muğayir rızâ-yı muâdelet makrûn-ı mülûkânem vaz' ve hâlât-ı vuku'a gelmemesine leyl ve nehâr cehd ve sadâkat eylemek fermânım olmağın i'lâma ve me'mûrîyyetini ifhâma mahsûsan işbu emr ü celilü'l-kadrim ısdâr ve irsâl olunmuşdur. İmdi keyfiyyet ma'lûm-ı dirâyet ve lüzûmların oldukta vech-i meşrûh üzere amel ve hareket ve umûr-ı mâliyye me'mûr-i mûmâ-ileyhile bir vefk-i me'mûl hüsn-i ittifâk ve yek cihetini ale'd-devâm dikkat ve riâyetle her halde senden me'mûl ve manzûr-ı şahânem olan âsâr-ı ğayret ve mebânî kâmilen ibrâz ve izhâr ve ol vecîhle hakkında derkâr olan tevcîhât-ı mülûkânemi bir kat dahi ziyâde nisâr nakdine-i vüs' ve ikdâr ve lâzımü'l-inhâ olan ahvâl ve asârı peyder-peyder bâr-ı şevket karâr-ı mülûkâneme iş'âr eylemek bâbında fermân-ı âlişanım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki: Vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ ve lâzımü'l-emsâlimin mazmûn-ı itâat-ı makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz. Şöyle bilesiz alâmeti şerîfe itimad kılasız. Tahrîren fî evâil-i şehri-i Saferü'l-hayr sene seb'a ve hamsin ve mieteyn ve elf (Mart sonları 1841).

[31^b]

Hüküm Özeti 71:

Diyarbakir Eyâleti Kaymakamı Sami Paşa nâibi ve bağı olan kazâların nâibleri efendiler mütesellim beyler ağalar vs. Maâdin-i Hümayûn Emâneti ile Rakka

Eyâletinin ilhâkıyla Diyarbekir Eyâlet Müşîrlîği uhdesine ihsan olunmuş olduğundan bu husûsta mühürdar Hüseyin Ağa ile görev yazısının gönderilmesi.

Hüküm 71:

Diyarbekir Eyâleti Kaymakamı ferîk-i meali vefik atufetlü Sami Paşa hazretleri ve nâibiyle eyâlet-i mezbûrun hâvî olduğu kazâların nüvvâbı fütüvvetlu efendiler ve mütesellim ve zâbitleri izzetlü beyler ve ağalar ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri ve umûmen ahâlîleri inhâ olunur ki: Cenâb-ı izid-i bî-çûn zât-ı şevket-simat mülûkânenin ömr ve ikbâlini rûz-ı efzûn ve sâir sadr-ı vâye-i mülûkânelerin müfârik-ı emanda devâm-nümun buyursun amin. Hakkı hâlisânemizde bârika-i teveccühât-ı muhasin-i ayât-ı hazreti şehinşahi ziya-efşan buyurularak avâtîf-ı alempeşend-i şâhânenen Maâdin-i Hümâyûn Emâneti ve Rakka Eyâleti ilhâkıyla Diyarbekir Eyâleti müşîrlîği uhde-i istibhalimize tevcih ve ihsan ve me'mûr-i maiyyet-i hâlisânemiz olan asâkir-i bi'l-istishâb azimete şitab olunmak emr ü fermân buyurulmuş olduğu mukaddemce bâ-buyuruldu tarafınıza ilan ve tebşîr olunmuş ve bi-tevfikihi Teâlâ asâkir-i merkûme ile işbu şehir-i Rebiü'l-evvelin onyedinci günü Medine-i Rakka'ya vuslat ve me'mûriyyetimizi hâvî şeref efza-yı sahîfe-i sūdûr olan bir kıt'a fermân-ı âlişan dahi revnak-traz-ı hâme-i mübâhât olarak divan tertîbiyle feth ve kırâat ve top endâhtıyla merâsim-i şenlik icrâsına mübâderet kılınmış ve zaman-ı adalet ünvanı hazreti şehinşahide ârâmiş-i bal ve âsâyış-i hâl fukarâ ve ibâd ve i'mâr-ı memâlik ve bilâd-ı madde-i lâzımü'l-i'tinâsı matlub ve mültezem-i şehriyâri adalet-itiyâd bulunmuş ve emr-i alî-i mezkûrun bir kıt'a sûretleri zîr-i idârenizde bulunan mahallere irsâl ve tesyârî kaide-i mer'iyeden olduğu cihetle istikmâl-i ve sâil-i refâh-ı hâl-ı fukarâ ve raiyyet kazıyye-i hayriyyesini te'kîd ve tefhim ve nüvîd-i meserret bedîhi herkese tenşîr ve ta'mîm zımında sâir kazâlara tesyâr kılındığı misillü fermân-ı celilü's-şanımin bir kıt'a mümzî sûret-i şerîfi ve bu def'a gönderilmiş olduğundan sûret-i mezbûrî ve işbu buyuruldumuzu lâzımü'l huzur muvâcehesinde feth ve kırâat ve mazmûnlarını lâzım gelen mahallere ilan ve işâat birle(?) asr-ı meâl-i hasr-cenâb-ı mülûkânede vedî'a-i hazreti kibriya olan aceze ve fukarâ ve bi'l-ayânın cevri ve i'tisâfdan vikayesiyle matlub ve mültezim-i ali buyurulduğu üzere emr ve irâdeleri esbâb-ı rüesânın istihsâlıyla cümleden taraf-ı mükemmeli'l-mecd ve-ş-şeref-i hazreti cihândârî için da'vât-ı hayriyye isticlâbına

mübâderet eylemeniz için ilan-ı me'mûrîyetimizi havî makam-ı valâyı müşîri ve divan-ı eyâleteyn-i Diyarbekir ve Rakka ve emânet-i Maâdin-i Hümâyûndan işbu buyuruldu tahrîr ve ısdâr ve dergah-ı ali kapucubaşlarından mühürdarımız saâdetlu Hüseyin Ağa ile ba's ve tesyâr olunmuştur. Bi mennihi Teâlâ vüsûlunda gerekdir ki ber-mûceb-i buyuruldu amil ve hareket ve hilâfını mûceb hâl ve hareket vuku'a gelmemesi husûsuna himmet eyleyesüz deyu.

[32^a]

Hüküm Özeti 72:

Diyarbekir Müşîri Mehmed Said Paşa, İngiltere, Fransa, Rusya Devletleri sâir ehli İslam reâyâ ve tüccârları Osmanlı memleketi mahsûlünden bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden memâlik-i ecnebiyeden getirdikleri emtia eşyâ vs resm-i gümrüğü kendilerinden rüsûmât-ı sâiresi müşterisinden alınması gerekir iken sehvi kalem olup bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden alınmak üzere tahrîr olunduğundan bu durum bi'l-cümle taşra gümrüklerine ilan olunması ve Rusya vs. muâhede-i cedîde olmayan ecnebi tüccârları emtia-i ihrâciyenin reftiyye gümrüğü kendilerinden rüsûmât vergisi bâyinden alınmasına dair.

Hüküm 72:

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfehâm nizâmü'l-alem müdebbirü'l-umûr'ı cumhur bi'l fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmmü'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümehhid-i bünyani'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidi erkânü's-saâdeti ve'l-iclâl el-mahfud bîsınufu avâtıfı'l-melikü'l-a'lâ mülhakatıyla Diyarbekir müşîri vezirim Mehmed Said Paşa edamallahu Teâlâ iclâlehu ve kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid nâibi mevlana zîde ilmuhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran Diyarbekir ve tevâbiî gümrüğü me'mûru zîde-kadrühü tevkiî refîi hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: İngiltere ve Fransa devletleri ve sâir bazı düvel-i cedîde ticâret şerâitinin bi'l-cümle ehli İslam ve reâyâ tüccârı ve sâir haklarında dahi icrâsı ve Rusya Devleti fehîmesiyle dâhil-i muâhede-i cedîde olmayan sâir devletler tüccârı ve tebaasından ahzı icap eden rüsûmât gümrükünün sûret-i istifası zımnında bi'l-cümle taşra gümrüklerine şeref-

sudûr eden evâmir-i aliyye-i mülûkânemde müşârün-ileyh Rusya Devleti tebaa ve tüccârıyla sâlifü'z-zikr muâhede-i ticâretete (?) dâhil olmayan sâir tüccârı ecnebiyenin memâlik-i mahrûse-i şâhânem mahsûlünden bi'l-mübâyaa getirdikleri emtia ve eşyâ ve erzâk ve sâirenin gümrük ve bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden ve memâlik-i ecnebiyeden getirdikleri emtia ve eşyâ ve sâirenin dahi yüzde üç hesabıyla resm-i gümrüğü kendilerinden rüsûmât-ı sâiresi müşterisinden alınmak üzere bunlar hakkında usûl-ı sâbıkanın şimdilik muvakkaten icrâ olunması ... ve musarrah bulunmuş olup halbuki Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânem mahsûlünden olup getirdikleri eşyânın reftiyye gümrüğü kendülerinden ve sâir bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden alınması denilecek iken sehvi kalem olarak gümrük ve bi'l-cümle rüsûmâtı bâyinden alınmak üzere deyu derc ve tahrîr olunmuş ve bu keyfiyyet ahâlî ve fukarâyâ gadri mücîb yani tüccârı merkûmenin memâlik-i mahrûsem mahsûlünden mübâyaa ederek diyarlarına getirdükleri eşyâ' içinden kendülerinden ahz-ı lâzım gelecek yüzde üç kuruş resm-i gümrük dahi taşra gümrüklerinde bâyi olan fukarâyâ tahmîl olduğu halde bi'l-vûruh hasârı müstevcib olacağı ve tüccâr-ı merkûm dahi memâlik-i mahrûsem mahsûlünden mübâyaa edecekleri eşyâyı bilâ-resm meccanen dilediklerine götürecekleri başka vâridât gümrüğü dahi kesir ve nash tertîb edeceği derkâr olduğundan husûs-ı mezbûrun vâridât muhâsebesinden ve divan-ı hümâyûnum kaleminde olan kayıtları tasmi olularak keyfiyyetin bi'l-cümle taşra gümrükleri me'mûrlarına ilan olunması husûsu eâzım-i ricâl-i Devlet-i Aliyyem'den hala gümrük emini iftiharü'l-e'âlî ve'l-e'âzım Mehmed Tahir Bey dâme 'uluvvuhû tarafından bâ-takrîr ifâde ve inbâ olunmuş ve ol-vecîhle icrâsına irâde-i aliyyem müteallik olarak keyfiyyet memâlik-i mahrûse-i şâhânemde kâin bi'l-cümle gümrüklere evâmir-i aliyyem tasdîriyle bildirilmiş olmağla senki müşîr-i meşar ve nâib-i mûmâ-ileyhimsiz size dahi tenbîhen ve ihtâren işbu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr olunmuştur. İmdi keyfiyyet ma'lûmunuz oldukça bundan böyle Rusya Devleti tebaa ve tüccârıyla sâir dâhil-i muâhede-i cedîde olmayan tüccâr-ı ecnebiye haklarında usûl-ı mezkûrenin muvakkaten icrâ olunması yani zikr olunan emtia-i ihrâciyenin reftiyye gümrüğü kendülerinden ve sâir bi'l-cümle rusûmatı bâyinden alınması husûsuna mübâderet ve hilâf-ı hâlât vuku'undan ittika ve mübâadet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşanım sâdir olmuştur. Buyurdum ki: Vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-

imtisâlimin mazmûn-ı itâat-makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe itimad kılasız. Tahrîren fî evâhir şehr-i Muharremü'l-haram sene seb'a ve hamsin ve mieteyn ve elf (Mart sonları 1841).

[32^b]

Hüküm Özeti 73:

Diyarbakir müşîri vezir Mehmed Said Paşa, Amid nâibi ve Diyarbakir tevâbiî gümrüğü memurlarına gönderilmiş bir ferman olup ülkeler arası ticarete uygulanacak vergilendirme oranı ve Belçika vatandaşlarından İngiltere ile Fransa tüccarından alınan vergi oranıyla aynı oranda alınması istenmiştir.

Hüküm 73:

Düstûru mükerrerem müşîr-i müfehâm nizâmü'l-alem müdebbiru-umûrû'l-cumhur bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimü mehâmmil-enâm bi'r-rey'is-sâib mümehhidü bünyani'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânü's-saâdeti ve'l-iclâl el-mahfûf bi sınıfu avâtıfı'l-melikül-a'lâ mülhakatıyla Diyarbakir müşîri Vezirim Mehmed Said Paşa edamallahu Teâlâ iclalehu ve kıdvetü'l-nüvvâbü'l-müteşerri'in Amid nâibi Mevlana zîde ilmuhu ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran Diyarbakir ve tevâbiî gümrüğü me'mûru zîde kadruhu tevkiî refî hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Saltanat-ı seniyye-i ebed kesbü'l-devâmımla İngiltere ve Fransa devletleri ve sâir bazı düvel-i mütahabe beyinde akd ve tanzîm olunmuş olan muâhede-i cedîd-i ticâret misüllü Belçika Devletiyle dahi müceddeden bir muâhede akd olunması husûsuna mukaddemce karâr verilerek muâhede-i mezkûrenin tanzîm ve tesviyesi hitâmına değin sâlifü'z-zikr İngiltere ve Fransa devletleriyle mün'akid olan muâhede-i ticâret şerâitinin Belçika tüccâr ve tebaası hakkında dahi muvakkaten icrâ olunması memâlik-i mahrûse-i şahânem gümrüklerine evâmir-i aliyem tasdir ve tesyâriyle tenbîh kılınmış olduğuna ve el-hâletü-hazihi muâhede-i mezkûre tanzîm ve tesviye olunarak devlet-i müşârün-ileyhâ tüccâr (?) ve tebaasının emtia ve eşyâlarından alınması îcâb eden resm-i gümrük sâlifü'z-zikr İngiltere ve Fransa devletleri tüccâr ve tebaasında ne vecîhle alınmakta ise bi-aynihi ol usûl ve mikdâra tatbîkan tahsîl

olunmak ve iş bu tarihten itibar ile bin iki yüz altmış iki senesi Rebiü'l-evvelinin üçüncü gününe kadar câri olmak üzere râyic vakte tatbîkan bu def'a bir kıt'a tarîfe defteri tertîb ve terkim kılınmış ve bu makûle tecdîd tarîfe vuku'unda memâlik-i mahrûse-i şâhânem gümrüklerine birer kıt'a tarîfe sûretleriyle beraber evâmir-i aliyyem ve tesyârın usûlünden ise de tarîfe-i mezkûre zıkr olunan İngiltere ve Fransa devletleri tarîfesine mutâbık olduğundan tekrar sûretlerinin irsâlına hacet kalmamış idüğüne binâen bu def'a keyfiyyet bil-cümle gümrüklere yalnız evâmir-i şerîfemle ilan ve tebeyyün kılınmağın sizki müşîr-i müşâr ve nâib ve gümrük me'mûru mûmâ-ileyhimsiz size dahi ifâde-i hâlî mutazammın işbu emr-i celilü'l-kadrim ısdâr ve tesyâr olunmuşdur. İmdi bundan böyle Belçika Devleti tüccâr ve tebaasının emtia ve eşyâlarından ahz-ı îcâb eden rûsûmât gümrüklere mukaddemce İngiltere ve Fransa devletleri tüccârı hakkında tanzîm ve tesyâr olunan tarîfelere tatbîkan ve ol bâbda ısdâr ve tesyâr kılınan emri alide münderic ve sa'ya iktizâsına tevfikân ahz ve tahsîlî irâde-i seniyyem muktezâsından idüğü ve muğayir-i vaz'-u hâlet vuku'ı câiz olmadığı ma'lûmunuz oldukta ber-vech-i meşrûh amel ve harekete ihtimâm ve dikkat ve hilâfından tevakkî ve mübâadet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşanım sâdir olmuştur. Buyurdum ki:

Vüsûl buldukta bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-imtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz alâmeti şerîfe i'timad kılasız. Tahrîren fî evâsıt-ı şehr-i Zilka'deti-şerîfe sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf (Ocak başları 1841).

[33^a]

Hüküm Özeti 74:

Asâkir-i Süvari alaylarından Kerîm Paşa livâsının ikinci alayının Deliller Hanı'nda mevcûd beylik eşyâları, Mehmed Ağa'nın yanında iken vefâtı nedeniyle Diyarbakırlı mülâzım Numan Ağa'ya bilirkişi ile teslim olunduğuna dair defterdir.

Hüküm 74:

Asâkir-i süvari alaylarından Kerîm Paşa livâsının ikinci alayının Diyarbekir’de Deliller Hanında mevcûd bulunan beylik eşyâları müteveffâ Sancaktar Mehmed Ağa’nın indinde iken fevt olub ba’de mûmâ-ileyh tarafından me’mûr buyurulan Diyarbekirli mülâzım Numan Ağaya ma’rifet-i şer’ ile teslim olunduğunun defteridir ki ber-vech-i âfî zikr ve beyân olunur. Hurrîre fî evâil-i şehr-i Cemâziye’l-ülâ sene seb’ ve hamsîn ve mieteyn ve elf (Haziran sonları 1841).

Beyaz mintan: 693 kuruş	Atik ma’a-...: 40 kuruş
Yelek: 165 kuruş	Sac: 10 kuruş
Kılıç: 146 kuruş	Oturak: 10 kuruş
Gömlek: 165 kuruş	Bakır parça: 10 kuruş
Tuz: 200 kuruş	Yorğan: 9 kuruş
Yağmurluk Köhne: 6 kuruş	Terbent (?): 2 kuruş
Kemer: 47 kuruş	Zinet meşini: 7 kuruş
Siyah Pantol: 200 kuruş	Kösele: 7 kuruş
Siyah Aba: 200 kuruş	...: 1 kuruş
Yivli nimten (?): 100 kuruş	Hastahâne minderi: 11 kuruş
Çizme: 900 kuruş	Cedîd Tabanca: 2 kuruş
Ferecli nimten (?): 300 kuruş	Atik Tabanca: 2 kuruş
Dun(?) çuvalda olan çizme: 80 kuruş	Palaska: 1 kuruş
Kazma-i Kebir: 9 kuruş	Zâbitân bölüklerinin çuvalarda olan eşyâları: 6 kuruş
Atik Tüfenk: 10 kuruş	Derûn-ı çuvalda olan Veli Efendinin defteri: 1 kuruş
Civi ...: 7 kuruş	
Atik Fes: 40 kuruş	

II. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

1. AMİD'İN İDARİ YAPISI

Osmanlı Devleti, idarî yapısını hem kendisinden önceki Müslüman ve gayrimüslim devletlerden hem de asırları aşan kendi yönetim tecrübesiyle şekillendirerek başarıyla pratize etmiş⁷⁹ ve tarihte emsali az görülebilecek uzunluktaki bir tarih diliminde varlığını sürdürmüştür.

Osmanlı ülkesi her şeyden önce merkezi yönetim anlayışını temsil ediyordu. 1453 yılındaki fetihten başlayarak yıkılışa kadar devlete başkentlik yapan İstanbul şehri, her anlamda ülkenin idâre merkezi idi. Diğer tüm birimler bu şehirden idâre ediliyordu. Padişah ve üst yönetim kadrosunun tümü savaş gibi zaruri durumlar dışında burada ikâmet ediyorlardı.

Osmanlı devletinde idarî anlamda mecburi ve katı bir hiyerarşi söz konusudur. Mülkî taksimatta memleket eyâletlere, eyâletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise nahiyelere bölünmüştür. Eyâlet birkaç sancağın birleşiminden meydana gelen idarî birim olup diğer adı “Beylerbeylik”tir. Tanzimattan sonra ise bu idarî birime “vilayet” denmeye başlanmıştır. Bu vilayetler “bölge valiliği”

⁷⁹ Bkz: M. Fuad Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Akçağ Yay., Ankara 2003.

hükümündeydi.⁸⁰ Ülke idâresinin temel birimi olarak sancak ve kazalar göze çarpmaktadır. Gerek idarî ve iktisâdî gerekse askerî idârede bu birimler temel unsurlardır. Her birim kendi içerisinde farklı bir yönetim ve teşkilat yapısına sahip bulunuyordu. Osmanlı idâresinde en alt birim anlamında ise şehir ve kırsal arasında farklılık vardır. Şehirde mahalle, kırsalda ise köy yapısı en alt birimdir. Şehirdeki mahalleler genelde ibadî, ticârî merkez etrafında kümelenirken kırsalda ise daha çok coğrafi şartların dayatmaları doğrultusunda bir yapılaşma görülmüştür.

Klasik Osmanlı idarî yapısında eyâlet-sancak ilişkisi önem arzetymekte olup eyâletlerin oluşturulmasında başta güdülen amaç iktisâdî açıdan kendi kendine yetebilmektir.⁸¹

Osmanlı Devleti'nin, 1514 tarihinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin de desteğiyle Safevilere karşı galip gelmesinden sonra söz konusu bölge; Osmanlı idâresi altına girmeye başlamıştır.⁸² Bıyıklı Mehmet Paşa ile Rum Beylerbeyi Şadi Paşa idâresindeki Osmanlı birliklerinin çabalarıyla Diyarbakır, Safevi idâresinden tamamen kurtarılarak 1515'te Osmanlı idâresine girmiştir.⁸³ 1515 yılında Bıyıklı Mehmet Paşa'nın Beylerbeyliğe tayini ile Osmanlı idarî teşkilatı içerisinde beşinci eyâlet olarak, Diyarbakır Eyâleti teşkil edilmiştir. İlk zamanlarda, Safevi Devleti'nin etkisiyle bütün Doğu Anadolu, Diyarbakır Eyâleti içerisinde teşkilatlandırılmışsa da daha sonra bu uygulamadan vazgeçilerek yeni eyâletler oluşturulmuştur. Diyarbakır, eyâlet merkezinin adı olup merkez kazâ Amid idi.⁸⁴

Diyarbakır, Osmanlı idâresine girdikten sonra ilk beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmed Paşa atanmış ve şehir bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar başka bir devletin işgaline uğramadan Osmanlı idâresi altında varlığını sürdürmüştür.

⁸⁰ Bülbul, a.g.e., s. 121-123.

⁸¹ Yılmazçelik, a.g.e., s. 123.

⁸² Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat**, Hazırlayan: Neşet Çağatay, T.T.K. Basımevi, Ankara 1992, s. 83.

⁸³ Nejat Göyünç, "Diyarbakır", **T.D.V.İ.A.**, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, C. 9, s. 464-469.

⁸⁴ Mükrimin Halil Yinanç, "Diyarbakır", **İ.A.**, M.E.B. Yay., C. 3, s. 623,624.

1.1. Kazâ, Nahiye, Köy ve Mezra

Osmanlılarda idarî taksimat, yönetimde kolaylığı sağlamak, vergide ise işi sıkı tutmak amacıyla çok önem verilen bir konudur. Bu nedenle memleket eyâletlere, eyâletler sancaklara, sancaklar kazâlara, kazâlar ise nahiyelere bölünmüştür. Nahiye ise birkaç köyü ihtiva ederdi.

Kazâ, mülkî taksimatta, kaymakam idâresinde bulunan yer hakkında kullanılan bir tabirdir.⁸⁵ Birkaç nahiyenin birleşiminden meydana gelirdi.⁸⁶ Kazâlar, adli birimler olup kadının yargı alanı sayılıyordu.⁸⁷ Asayişinden kadı emrinde olan ‘subaşı’ sorumluydu.⁸⁸

Kazâlar “kaymakam” adını taşıyan memurlar tarafından yönetilirdi.⁸⁹ Kaymakam/Kaim-i makam, Arapça kökenli bir kelime olup “vekil” demektir. Ayrıca Osmanlı ordusunda, bugünkü “yarbay” karşılığında olan rütbeliye verilen isimdir. Kaymakamlar Padişah tarafından atanırlardı.

Tablo 1: Adı Geçen Kazâlar

Kazâ Adı	Belge No	Kazâ Adı	Belge No
Amid	10,11,12,13,14,15,17,24,30,31,32,36,72,73	Raho/Zaho	20, 50, 55
Mardin	10, 35, 48	Ergani	24
Silvan	1, 20, 50, 55	Çüngüş	24
Midyat	17,20, 50,55	Siverek	24
Hani	20,50,55	Zıkti	50, 55
Lice	20,50,55	Genç	20, 50, 55
Çabakçur	20,50,55	Cizre	20, 50, 55
Bicâr	20, 50, 55	Savur	20, 50, 55
Hazro	20,50,55	Cebkân	55
Ğarzan	20, 50, 55	Bohtan	20, 50, 55
Şirvan	20, 50, 55	İs’ird (Siird)	20,50,55,63,64

⁸⁵ Pakalın, “Kaza”, a.g.e. s. 228.

⁸⁶ Bülbül, s. 122.

⁸⁷ Şakir Batmaz-Serdar Sakin, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Hükümdar Yay., İstanbul 2012, s. 16.

⁸⁸ Bülbül, s. 122.

⁸⁹ Pakalın, “Kaymakam”, a.g.e., s. 219.

Nahiye, birkaç karyenin birleşiminden meydana gelen idarî birimdir. Nahiyelere, “kasaba” da denilmektedir.⁹⁰ Nahiyeler, nahiye müdürü tarafından yönetilirdi.

Tablo 2: Adı Geçen Nahiyeler

Nahiye	Belge No	Nahiye	Belge No
Kulp	2	Mahal	20, 50, 55
Türkman	20, 50, 55	Karakeçi	20, 50, 55
Cebkân	20, 50	Kevnik/Gönik	20, 50, 55
Rıdvan	20, 55	Deşt-i Kûr	20, 50, 55
Behramlı	20, 50, 55	Dirik	20, 44, 50, 55
Kiki	20, 50, 55	Savur	20
Beşiri	20, 50	Zıkti	20
...	20, 50, 55	...	20, 50, 55

Osmanlı ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Tarım ise büyük oranda kırsal ve köy yerleşimleri demektir. Belgelerde Arapça kökenli olan “karye” olarak geçen köyler, Osmanlı’da taşra yönetim hiyerarşisinin en altında yer alan yerleşim birimiydi.

Köyler bu dönemde tımar sistemi veya başlarındaki sipahi, voyvoda, kethüda gibi memurlar tarafından yönetilirdi. Köy Kethüdarları devlet ile halk arasında bir nevi vasıta görevi ifa ederdi. Daha sonraları bunlara muhtar denilmiştir. Halk arasında ise bunlara köy kâhyası yahud sadece kâhya denilmiştir.⁹¹ Diğer taraftan gayrimüslim köyler ise kocabaşı veya papazlar tarafından yönetilirdi.⁹²

Diyarbakir coğrafyasında yer alan köyler dini ve etnik anlamda karışık olduğu gibi karakteristik anlamda da karışıktı. Gerek dağ gerek ova gerekse de başka coğrafi özellikler taşıyan köyler vardı. Ekonomik uğraş olarak ise tarım, hayvancılık, bağ-bahçe gibi farklı ekonomik dallarda faaliyet gösteren köyler mevcuttu. Amid’in doğu, batı ve güney köylerinde daha çok tarım ve hayvancılık yapılırken, kuzeydeki

⁹⁰ Bülbul, a.g.e., s. 121.

⁹¹ Pakalın, “Köy Kethüdası”, a.g.e., C. 2, s. 305.

⁹² Mustafa Gençoğlu, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Sa: 2, s. 31.

köylerde ise suyun bolluğu ve coğrafyanın dağlık olması ve arazinin azlığı nedeniyle genelde bağ, bahçe ve hayvancılıkla uğraşmıştır.

607 nolu defterde adı geçen köyler genelde vergi işlemlerinden dolayı anılmıştır ve vergilerin toplanmasını kolaylaştırmak amacıyla köyler şark ve garb diye ayrılmıştır.

Tablo 3: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (Haziran 1840)⁹³

Köy	Vergi	Köy	Vergi
Çanakçı	98,75 krş	Mezra	39 krş
Hacı İsa	44 krş	Çarkapınar Sağır	58,5 krş
Müderriş	44 krş	Çarkapınar Kebir	73 krş
Kozan	39 krş	Kâni Sipi	102,5 krş
Satı Kendi	278 krş	Saçanad (?)	44 krş
Bozpinar	53,50 krş	Abbas Harabesi	44 krş
Kızıl Mehmed	83 krş	Büyük Ağviran	178 krş
Tillik	44 krş	Küçük Ağviran	97,5 krş
Kürdgülü	136,5 krş	Kengerli	34 krş
Uruni	58,5 krş	Yağmurlu	24,5 krş
Haydarlı	97,5 krş	Hacı Osman	19,5 krş
Meşkürlü	29,5 krş	Bilikad	19,5 krş
Baharlı	161,50 krş	Çernik/Çirnik	54 krş
Demirhan	161 krş	Ağşat	11,5 krş
Kürd Aslanoğlu	74 krş	Güzer'irad/Gözer'irad	63,5 krş
Hanbazar	92,50 krş	Kavşad (?)	24,5 krş
Kehfnecar	212 krş	Arailan	102,5 krş
Hüseynik	19,50 krş	Bakevsi	73 krş
Saferli	44 krş	Sumaki	102 krş
İshaklı	117/127 krş	Müslim Kadıkendi	229 krş
Kağıtlı	73 krş	Şarabi	107 krş
Harabe-i Kengerli	5 krş	Zımmi Kadıkendi	153 krş
...	...	Babaci	39 krş
Dayılı	14,5 krş	Karakoç	34 krş
Zoğzunç	200 krş	Matran	63,5 krş
Tavuklu	74 krş	Bicâr ...	29,5 krş
Zeynikan-ı kebir	54 krş	Arab Aslanoğlu	68 krş
Zeynikan-ı sağır	49 krş	Telalo	258 krş
Kendeş	49 krş	Sa'dî	97,5 krş
Derviş Hüseyin	244 krş	Kıtırtil	414,5 krş

⁹³ Belge no: 22 (Haziran 1840).

Yenice	122 krş	Batrik	88 krş
Postaoğlu	29 krş	Beşrik	14,5 krş
Çermuk	10 krş	Ali Bardak	39 krş
Kürd Köseli	34 krş	Zeko	13 krş
Hendeseli	44 krş	Beleli	146 krş
Yarımca	141 krş	Kabasakal	19,5 krş
Tüverekli	73 krş	Karabaş	268 krş
Şinikli Ali ...	?	Erincil	19,5 krş
Pir Hüseyin	83 krş	Toplam	6535 krş

Tablo 4: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (27 Ocak 1841)⁹⁴

Şark Köyleri	Vergi	Şark Köyleri	Vergi
Çanakçı	70 krş	Dayılı	10 krş
Hacı İsa	31,5 krş	Zoğzunç	105 krş
Müderriş	21 krş	Tavuklu	35 krş
Kozan	28 krş	Zeynikan-1 Kebir	21 krş
Satı Kendi	200 krş	Zeynikan-1 Sağır	7 krş
Bozpinar	38,5 krş	Kendeş	35 krş
Kızıl Mehmed	42 krş	Derviş Hüseyin	100 krş
Tillik	31,5 krş	Yenice	140 krş
Kürdgülü	70 krş	Postaoğlu	21 krş
Uruni	28 krş	Kürd Köseli	17,5 krş
Haydarlı	35 krş	Hendeseli	31,5 krş
Meşkürlü	21 krş	Yarımca	101,5 krş
Baharlı	87,5 krş	Pir Hüseyin	58,5 krş
Demirhan	87,5 krş	Mezra	17,5 krş
Kürd Aslanoğlu	14 krş	Küçük Çarkanyan	42 krş
Hanbazar	66,5 krş	Büyük Çarkanyan	52,5 krş
Kehfnecar	80,5 krş	Kâni Sipi	52,5 krş
Hüseyinik	7 krş	Haccanak	31,5 krş
Kağıtlı	10,5 krş	Abbas Harabesi	31,5 krş
Harabe-i Kengerli	38,5 krş	Büyük Ağviran	200 krş
Batrik	63 krş	Küçük Ağviran	70 krş
Ali Bardak	98 krş	Kengerli	58 krş
Zeko	58,5 krş	Hacı Osman	14 krş
Belli	105 krş	Cirnik	28,5 krş
Kabasakal	49 krş	Akmeşhed	17,5 krş
Karabaş	122,5 krş	Kürd Ömeran	45 krş
Erincil	14 krş	Kavşad (?)	17,5 krş

⁹⁴ Belge no: 52 (27 Ocak 1841).

Yabaci	70 krş	Arailan (?)	52,5 krş
Karakoç	58,5 krş	Bakevsi	52,5 krş
Matran	45,5 krş	Sumaki	70 krş
Bicâr	21 krş	Müslim Kadı Kendi	164,5 krş
Arab Aslanoğlu	49 krş	Şarabi	52,5 krş
Telalo	50 krş	Zimmi Kadı Kendi	105 krş
Taraklı	20 krş	Kıtırabil	297,5 krş
Sa'dî	58 krş	Toplam	4034 krş

Tablo 5: Şarkî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (29 Nisan 1841);⁹⁵

Köyler	Vergi	Köyler	Vergi
Çanakçı	40 krş	Yarımca:	60 krş
Hacı İsa	20 krş	Pir Hüseyin	35 krş
Müderriş	15 krş	Mezra	10 krş
Kozan	19 krş	Küçük Çarkanyan	26 krş
Satı Kendi	105 krş	Büyük Çarkanyan	30 krş
Bozpinar	24 krş	Kâni Sipi	30 krş
Kızıl Mehmed	26 krş	Saçanad (?)	22 krş
Tillik	22 krş	Abbas Harabesi	22 krş
Kürdgülü	40 krş	Büyük Ağvıran	105 krş
Uruni	20 krş	Küçük Ağvıran	40 krş
Haydarlı	22,5 krş	Kengerli	35 krş
Meşkürli	15 krş	Hacı Osman	10 krş
Baharlı	50 krş	Cirnik	25 krş
Demirhan	50 krş	Akmeşhed	10 krş
Kürd Aslanoğlu	15 krş	Kürd Ömeran	27,5 krş
Hanbazar	40 krş	Kavşad (?)	10 krş
Kehfnecar	50 krş	Arailan (?)	32 krş
Hüseyinik	5 krş	Bakevsi	32 krş
Kağıtlı	72 krş	Sumakı	40 krş
Harabe-i Kengerli	25 krş	Müslim Kadıkendi	90 krş
Dayılı	72 krş	Şarabi	30 krş
Zoğzunç	60 krş	Zimmi Kadıkendi	60 krş
Tavuklu	22,5 krş	Peyas	5 krş
Zeynikan-ı Kebir	15 krş	Karakoç	32 krş
Zeynikan-ı Sağır	5 krş	Matran	27,5 krş
Kendeş	22,5 krş	Bicâr	14 krş
Derviş Hüseyin	90 krş	Arab Aslanoğlu	30 krş
Yenice	90 krş	Telalo	30 krş

⁹⁵ Belge no: 53 (29 Nisan 1841).

Postaoğlu	15 krş	Taraklı	30 krş
Kürd Köseli	10 krş	Sa'dî	30 krş
Hendeseli	20 krş	Kıtırbil	155 krş
Balli	60 krş	Batrik	37,5 krş
Kabasakal	30 krş	Ali Bardak	60 krş
Karabaş	67,5 krş	Zeko	32 krş
Erincil	10 krş	Toplam	2475,5 krş

Tablo 6: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (Haziran 1840);⁹⁶

Garb Köyleri	Vergi	Garb Köyleri	Vergi
Peyas	102,5 krş	Yukarı Gözlü	49,5 krş
İğya-i Zımmî	190 krş	Aşağı Gözlü Harabe	10 krş
Hüseynik	180 krş	Serimi	90 krş
Ayneto	117 krş	Külbiran	26 krş
Fare	131,5 krş	Zoğa	87,5 krş
Deyrmeşe	29 krş	Kode	104,5 krş
Harabbeyan (?)	49 krş	Kürd Yenice	13,5 krş
Hashavar	67 krş	Kabahıdır	68 krş
Gürzü	14,5 krş	Beko	24,5 krş
Can katran	58,5 krş	Balluce	15 krş
Cebbare ve Telulik	50 krş	Harblı	122 krş
Balıkviran	68 krş	Kankırt	92,5 krş
Haruni	84 krş	Çöllü	87,5 krş
Çelikan	225 krş	İmam 'Akil	58,5 krş
Saclı	58,5 krş	Mubareki	49 krş
Kabacık	58,5 krş	Arab Yenice	112,5 krş
Hamrani	44 krş	Molla Aliler	39 krş
Kozcık	100 krş	...	39 krş
Alıpınar	49 krş	...	24 krş
Kerik/Girik (?)	10 krş	Kamışlı	29 krş
Çaruği	166 krş	Melkeş	19,5 krş
Siyâk (?)	73 krş	Hatuni	34 krş
Harezmi	68 krş	Asi	24,5 krş
Kâni Sipi	39 krş	Şeyh Çoban	53,5 krş
Selman	12 krş	Gürco	53,5 krş
Kancuğaz	14,5 krş	Amû Sünbül	24,5 krş
Kırkat	92,5 krş	Bercik/Bircik	44 krş
Kazıktepe	54 krş	Boztepe	63,5 krş
Belhiyan	29 krş	Lekos (?)	142 krş

⁹⁶ Belge no: 22 (Haziran 1840).

Domat	14,5 krş	Gühan	63,5 krş
Derşor	19,5 krş	Çelikhan	45 krş
Mezra	102,5 krş	Arabbeyan	25 krş
Karye-i Haydik (?)	65 krş	Karye-i Şemikan (?)	35 krş
Karye-i Sünneti	35 krş	Kalyan	15 krş
Gürtepe	15 krş	Toplam	4288,25 krş

Tablo 7: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (27 Ocak 1841)⁹⁷

Garb Köyleri	Vergi	Garb Köyleri	Vergi
Peyas	70 krş	Kürd Yenice	58,5 krş
Karye-i Kafir İğya	70 krş	Beko	17,5 krş
Hüseyinik	70 krş	Harblı	52 krş
Ayneto	70 krş	Kankirt	64,5 krş
Fare	21 krş	Çöllü	42 krş
Deyrmeşe	21 krş	İmam 'Akil	7 krş
Karye-i Harabbeyan	21 krş	Mezra	70 krş
Hashavar	21 krş	Yukarı Gözlü	1 krş
Gürzü	10,5 krş	Aşağı Gözlü	7 krş
Cankatran	42 krş	Serimi	7 krş
Cebbare ve Telulik	70 krş	Zoğa	63 krş
Balıkviran	49 krş	Kode	70 krş
Haruni	58,5 krş	Asi	17,5 krş
Çelikan	130 krş	Şeyh Çoban	38,5 krş
Saclı	7 krş	Gürco	38,5 krş
Kayacık	42 krş	Amû Sünbül	3,5 krş
Hamrani	31,5 krş	Bercik/Bircik	31,5 krş
Kozcık	20 krş	Boztepe	45 krş
Alıpınar	35 krş	Lekos (?)	87,5 krş
Çaruği	119 krş	Gühan	45 krş
Siyâk (?)	52,5 krş	Külbiran	35 krş
Harezmi	49 krş	Heykelcik	35 krş
Kâni Sipi	28 krş	Arapbeyan	17,5 krş
Kancuğaz	10 krş	Şemikan	35 krş
Kırkat	7 krş	Haydik	45 krş
Kazıktepe	38,5 krş	Sünnetli	35 krş
Zavra	10,5 krş	Kalyan	35 krş
Domat	10,5 krş	Toplam	2242 krş

⁹⁷ Belge no: 52 (27 Ocak 1841).

Tablo 8: Garbî Amid'e Bağlı Köyler ve Alınan Vergi Miktarı (29 Nisan 1841)⁹⁸;

Garb Köyleri	Vergi Miktarı	Garb Köyleri	Vergi Miktarı
Peyas	35 krş	Beko	9 krş
Karye-i Kafir İğya	35 krş	Harablu	26 krş
Hüseyinik	35 krş	Kankırt	32 krş
Ayneto	35 krş	Çöllü	21 krş
Fare	10 krş	İmam 'Akil	3 krş
Deyrmeşe	10 krş	Mezra	35 krş
Karye-i Harabbeyan	10 krş	Yukarı Gözlü	7 krş
Hashavar	10 krş	Aşağı Gözlü	4 krş
Gürzü	5 krş	Serimi	3 krş
Cankatran	20 krş	Zoğa	30 krş
Cebbare ve Telulik	35 krş	Kode	35 krş
Balıkviran	23 krş	Asi	9 krş
Uruni	28 krş	Şeyh Çoban	19 krş
Çelikan	65 krş	Gürco	19 krş
Saclı	32 krş	Amû Sünbül	2 krş
Kayacık	20 krş	Berçik	16 krş
Hamrani	15 krş	Boztepe	22 krş
Kozcık	10 krş	Lekos (?)	44 krş
Alıpınar	15 krş	Gühan	23 krş
Çaruği	54 krş	Külbiran	18 krş
Siyâk (?)	25 krş	... Kalecik	18 krş
Harezmi	25 krş	Arabbeyan	8 krş
Kâni Sipi	14 krş	Şemikan	18 krş
Kancuğaz	5 krş	Haydik	22 krş
Kırkat	3 krş	Sünnetli	18 krş
Kazıktepe	19 krş	Gürtepe	18 krş
Zavra	5 krş	Kalyan	18 krş
Domat	5 krş	Kürd Yenice	29 krş
		Toplam	1099,5 krş

1.2. Mahalle Yapısı ve Bazı Yer Adları

Osmanlı'da şehir yapısı genelde bir ana mabedin/külliyenin ve bu mabedin çevresinde kümelenmiş bulunan esnaf/büyük pazarın etrafında teşekkül etmektedir.

⁹⁸ Belge no: 53 (29 Nisan 1841).

Osmanlı şehirlerinin genel karakteri bu şekildedir.⁹⁹ Osmanlılar köy-karye'den büyük, çarşısı, pazarı bulunan bütün yerleşim merkezlerine “şehir” demişlerdir. Nitekim buna örnek olarak verilebilecek yerleşim yerleri mevcuttur. Örneğin Eskişehir, Yenişehir, Akşehir, Kırşehir, Viranşehir, Nevşehir gibi birçok yerleşim yerleri başlangıçtan beri “şehir” olarak anılmıştır.¹⁰⁰

Şehirdeki en büyük cami/külliyenin etrafında mahalleler şekilleniyordu. Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir.¹⁰¹ Mahallede yaşayanlar birbirlerine karşı sorumlu olup sosyal bir dayanışma içindedirler. Mahalle ile ilgili alınacak kararlarda etkin rol oynadıkları gibi suçluların tespiti ve cezalandırılması, alınacak vergilerin tespiti, görevli olan kişilerin kontrolleri, gerektiğinde bu kişilerin görevlerinden alınması, ihtiyaç duyulan hizmetlerin yerine getirilmesi şeklinde pek çok konuda kendilerine tanınmış haklarını kullanmışlardır.¹⁰²

Osmanlılarda mahallelerin umumiyetle aynı aşiret-boy, meslekdaşlık veya dindaşlık temelinde teşkil edildiği dönemler olmuştur. Fakat bu durum kalıcı ve katı bir hal almamıştır.¹⁰³ Hoca Ahmed Mahallesi her ne kadar Hoca Ahmed Camii etrafında şekillenmiş olsa da burası hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin yaşadığı bir mahalle idi. Zira 5 Kasım 1839 tarihli bir belgede burada, zaman içerisinde tahribata uğramış olsa da, Hızır İlyas adında bir Ermeni kilisesinden söz edilmektedir.¹⁰⁴

Osmanlı'da mahallelerin şekillenmesinde, o dönemin bir özelliği olarak etnik yapıdan ziyade dini kimlik daha belirgindir. Amid'in Osmanlı hâkimiyetine girmiş olduğu ilk dönemlerde şehrin kuzey tarafında bulunan Babü'l-Cebel (Dağ kapısı), batı tarafındaki Bâbü'r-Rum (Rum kapısı) ve güneyindeki Bâb-ı Mardin (Mardin

⁹⁹ Ortaylı, a.g.e., s. 280.

¹⁰⁰ Özbilgen, a.g.e., s. 377.

¹⁰¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 1984, Sa: 4, s. 69.

¹⁰² Ömer Düzbakar, Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, Sa:5, s. 97.

¹⁰³ Düzbakar, a.g.m., s. 100.

¹⁰⁴ Belge No: 30 (5 Kasım 1839).

kapısı) mahallelerinde Müslümanlar, doğu tarafındaki Bâbü'l-Mâ (Su kapısı) mahallesinde ise Hıristiyanlar çoğunluğu teşkil etmekteydiler.¹⁰⁵ Ancak zamanla nüfusun artışıyla birlikte mahalleler de büyümüş ve mahallelerin sayıları giderek artmıştır. Artık mahalleler kapı adlarına göre değil de, cami, mescit, tekke veya medrese gibi yapılara göre isimlendirilmiştir.

Amid'de bulunan mahallelerin isimlendirilmelerinde değişik nedenlerin rol oynadığı görülüyor. Bunlar; daha çok belirli bir meslek erbabının bulunması nedeniyle o meslek adına (Nalçacı, Hasırlı/Hasırcı mahallesi), etrafı surlarla çevrili olan şehrin dış dünya ile irtibatını sağlayan ana kapılarına (Rum Kapısı mahallesi), şehirde meskûn olan insanların inanç ve etnik yapılarına (Kilise, Rumiyan mahallesi v.s.), orada bulunan cami-mescid veya kilise gibi dinî müesseselere (Camii Kebir, Camii Nebi, Ablak mescidi, Kilise mahallesi v.s.) ve orada bulunan önemli bir şahsiyetin ismine (Fatih Mehmed Paşa, Hüsrev Paşa, İbrahim Bey mahallesi v.s.) göre isimlendirilmişlerdir.¹⁰⁶

Şehirdeki en büyük cami/küllüye ve çarşının çevresinde şekillenen mahallelerin toplamından oluşan Osmanlı şehirlerinin karakteristik özelliklerini¹⁰⁷ taşıyan Amid'de de aynı özellik göze çarpmaktadır. Amid'de, şehrin en büyük ibadet mekânı Ulu Camii'dir. Caminin yanında ise çarşılar ve pazarlar bulunmaktadır. Burası şehrin merkez kısmını oluşturuyor. Bu merkezin etrafında ise mahalleler bulunuyor.

Amid'in diğer Osmanlı şehirlerinden temel farkı şehrin surlarla çevrili olmasıdır. Şehir genel olarak bu sınırlar içerisinde kalmış ve dışına taşmamıştır. Bu durum şehrin mimari yapısını da etkilemiş ve evler genel olarak birbirine bitişik olarak yapılmış, sokaklar ise oldukça dar bir özellik kazanmıştır. Mimari yapılarda temel malzeme taştır. Bazalt kesme siyah taşlar şehir mimarisinin temel özelliğidir. Ahşap yapı sadece süsleme ve bazen yapıda ki çeşitli amaçlar göz önünde bulundurularak başvurulan kısıtlı bir malzeme olmuştur.

¹⁰⁵ Günay, a.g.t., s. 29.

¹⁰⁶ Günay, a.g.t., s. 40.

¹⁰⁷ Ergenç, a.g.m., s. 73.

Tablo 9: Bazı Yer İsimleri

Bazı Yer ve Mekân Adları	Belge No	Bugünkü Durumu
Şeyh Mahmud Urmevî Cami	14,15,16	
Kilisa-i Katolik	17	
Gâvur Meydanı	25	Gecekondu bölgesi.
Hoca Ahmed Mahallesi	30	
Hızır İlyas Kilisesi	30	
Surb Serkiz Kilisesi	31	Varlığını sürdürmekte.
İçkale	44	Restore edilip turizme açıldı
Diyarbakir Bedenleri	48	Hala varlığını sürdürmektedir.
Bismil Kalası (?)	48	
Hasan Paşa Hanı	48	Restore edilip hizmete açılmıştır.
Sığır Bazarı	59	Bilinmiyor
Pazar-1 Esb	61	Bilinmiyor
Sipahi çarşusu	61	Varlığı devam etmektedir.
Tütün Hanı	62	
Derun-1 şehir ve şark ve garb boyahaneleri	66	
Deliller Hanı	74	Otel olarak hizmet vermektedir.

1.3. Şehir Yönetimi ve Yöneticiler

Şehir; çevre yerleşmelerin iktisâdî faaliyetini denetleyen, ona göre ihtisaslaşan, üretimde bulunan ve bunun sonucunda toplumsal ve idarî yönden de çevresi üzerinde denetimci bir görev yüklenen yerleşme merkezidir.¹⁰⁸ Bu tanım çerçevesinde düşünüldüğünde; geleneksel diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, Diyarbakir eyâletinin merkez kazâsı hükmünde olan Amid'in de çevresindeki yerleşim yerleri üzerinde gerek idarî gerekse toplumsal açıdan denetimci bir vazifeyi yerine getirdiği, iktisâdî olarak onları denetlediği ve üretimde bulunduğu görülüyor. Amid şehri, Osmanlının 19. asırdaki sair büyük şehirlerinde olduğu gibi farklı ırklara mensup insanların yaşadığı, çok dinli ve çok kültürlü bir yapıya sahipti.

Eyâlet merkezi olması hasebiyle, Amid'de de en üst yönetici olan vali bulunuyordu. Bunun yanısıra, merkez tarafından gönderilen veya yerli olup idarî

¹⁰⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 279-280.

kadroların herhangi bir şubesinde vazife üstlenmiş birçok görevli burada oturuyordu. Buradaki başlıca yöneticiler şunlardır:

1.3.1. Vali

1515 tarihinde Osmanlı idâresi altına giren Amid,¹⁰⁹ Osmanlı Devleti'nin beşinci eyâleti olarak teşkilatlandırılmış ve Bıyıklı Mehmet Paşa bu eyâletin ilk valisi olarak tayin olunmuştur.¹¹⁰

Amid, eyâlet merkezi olması hasebiyle “paşa sancağı” hüviyetini taşırdı ve Beylerbeyi (eyâlet valisi) burada ikâmet ederdi. Diyarbekir Eyâleti'ne atanan ve vezir rütbesinde bulunan valiler, Amid'de otururlardı. Valiler, göreve tayin olduktan sonra atama belgelerinin bir nüshası da kadıya gönderilir ve kadı tarafından şer'iyye siciline kaydedilirdi. Burada, valilerden mutlak olarak uymaları gereken kaideler bir hatırlatma babında kendilerine bildirilirdi. Bilhassa halka zulmetmemeleri, yoksul ve fakirin hakkının korunması, adalete riâyet etmeleri, memleket idâresinde başarı göstermek için cehd ve gayret göstermeleri istenirdi. Bunun yanısıra yine gönderilen fermanla yeni valinin ismi ifade edildikten sonra tüm görevlilere valiye itaat etmeleri yönünde emirde bulunulurdu.

Eyâletteki her türlü yönetim ve icrâ görevi valinin sorumluluğundaydı. Eyâletin hem idarî hem de askerî başı valiydi. Vali, şehri divan-ı hümayun'un küçük bir modeli durumundaki “Beylerbeylik Divanı” ile idâre ederdi. Vali bazı durumlarda şehir halkından olan bazı kişileri de dâhil ederek “divan” oluşturabiliyordu. Bu suretle şehir halkını da bir nevi yönetime katmış oluyordu.¹¹¹

Amid'de bütün şehri çevreleyen surların içerisinde bir de “İç Kale” bulunuyordu. Yüksekçe ve yekpare bir kayanın üzerine kurulmuş olup Dicle nehrine ve vadisine bakan, etrafı kalın ve yüksek duvarlarla çevrili, oldukça güvenli bir mıntıka olan İç Kale, şehrin yönetim merkeziydi ve bu hüviyetini kesintisiz olarak

¹⁰⁹ Göyünç, a.g.a., s. 464-469.

¹¹⁰ Yinanç, a.g.a., s. 623, 624.

¹¹¹ Bkz: Yılmazçelik, a.g.e., s. 187-188.

sürdürmüştür. Ancak bazı valiler şehre gelmeyerek atamış oldukları “kaymakam”lar vasıtasıyla şehri yönetmişlerdir.¹¹²

Vali, eyâletin başı olarak İç Kale’de bulunan ve kendisine tahsis edilmiş olan sarayında “kapu halkı” denilen maiyete sahipti. Kapu halkı içerisindeki başlıca görevliler şunlardır; “Tütüncü Ağa, Kapıcılar Kethüdası, Şamdan Ağası, Baş Çavuş Ağa, İç Çukadar Ağa, Kaftan Ağa, Silahdar Ağa, Alemdar Ağa, Hazinedar Ağa, İmam Efendi, Haytabaşı, Çamaşur Ağası, Miftah Ağa, Peşgir Ağası, İbrikdar Ağa, Mimarbaşı Ağa, Kahya, Kethüda Ağa, Delilbaşı, Baş Çukadar Ağa, İkinci Kavvas, Divan Efendisi, Mütesellim.”¹¹³

Diyarbakir Eyâleti’ne vali olarak tayin edilen kişilerin gelir kaynağı ise senede iki taksit halinde bütün eyâlet kazâlarına tevzi edilen ve toplam 20 bin kuruş olan “İmdad-ı Hazariye” denilen vergi ile sefere gittikleri takdirde kendilerine tahsis edilen “İmdad-ı Seferiye” adında ve miktarı değişebilen vergidir.¹¹⁴

Tablo 10: Diyarbakir’de Görev Yapmış Olan Valiler

Adı	Belge No	Valilik
Vezir Sadullah Paşa	14, 26	Diyarbakir ve Rakka Müşiri
Vezir Süleyman Paşa	38	Diyarbakir Müşiri
Vezir Mehmed Said Paşa	70, 72, 73	Diyarbakir Müşiri
Ahmed Zekeriya Paşa	70	Diyarbakir Eyâleti Müşiri

Diyarbakir’de görev yapan valilerin/müşirlerin görev süresinin oldukça kısa olduğu ve çok sık vali/müşir değişikliğine gidildiği görülüyor. Bu durum idarî anlamda bir istikrarsızlığın bulunduğunu gösteriyor.¹¹⁵

Sadullah Paşa’dan sonra Diyarbakir eyâletinin müşirliği Süleyman Paşa’ya verilmiş ancak kendisi yolda hastalandığından ve Malatya yakınlarındaki Hekimhan’da vefat ettiğinden dolayı (Temmuz 1840) Amid’in idâresi geçici olarak

¹¹² Yılmazçelik, a.g.e., s. 192.

¹¹³ Yılmazçelik, a.g.e., s. 181.

¹¹⁴ Yılmazçelik, a.g.e., s. 189-190.

¹¹⁵ Diyarbakir Salnâmeleri, Acar Matbaası, İstanbul 1999, C. I, s. 38.

müşir Sadullah Paşa'nın görevi zamanında kaymakam olan İsmail Paşa'ya bırakılmıştır.¹¹⁶ Daha sonra Diyarbekir müşirliği vazifesi, Maden-i Hümayun Emâneti ile birlikte daha önce Kocaeli müşiri olan Ahmet Zekeriya Paşa'ya (Ağustos 1840) tevcih kılınmıştır.¹¹⁷ Mart 1841'de Diyarbekir eyâleti müşirliğine Mehmed Said Paşa getirilmiştir. Ancak Mehmed Said Paşa, Silistre müşiri olarak tayin olunca Zekeriya Paşa tekrar Diyarbekir müşiri olarak vazifelendirilmiştir. Bu tevcihatına Rakka eyâleti de dâhil edilmiştir.¹¹⁸ Fakat Ahmed Zekeriya Paşa, müşirliğe bağlı kazâlardan haksız yere vergi aldığı ve eyâlet idâresinde başarılı olmadığı gerekçesiyle 1 Kasım 1841'de Diyarbekir kaymakamı Sami Paşa ile birlikte görevinden alınmıştır. Bunun yerine daha önce Konya müşiri olan Vecihi Paşa göreve getirilmiştir.¹¹⁹

Diyarbekir eyâleti valileri için belgelerde daha ziyade “Diyarbekir Valisi” ile “Diyarbekir Mutasarrıfı”, “Mir-i Mirân” ve bazen de “Diyarbekir Beylerbegi” gibi tabirler kullanılmıştır. 1838 tarihinde Diyarbekir Müşirliğinin kurulması ile birlikte eyâlet valileri için “müşir” ünvanı kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁰ Diyarbekir Müşirliğinin kurulması sonrasında eyâlet valisi olarak görevlendirilen Sadullah Paşa (1839-1840), Zekeriya Paşa (1840-1841) ve İsmail Paşa (1843-1845) eyâleti Harput'tan yönetmişlerdir. Bu durum kaimmakam/kaymakam adı verilen idârecilerin otoritelerini güçlendirmelerine neden olmuştur. 1845'te Diyarbekir eyâletinin Tanzimat idâresine dâhil edilmesiyle birlikte müşirlerin Diyarbekir eyâletini Harput'tan idâresine son verildi. Eyâlet valisi olarak vazifelendirilen İzzet Paşa, eyâleti tekrar Amid'den idâre etmeye başlamıştır.¹²¹

1.3.2. Mütessellim

Tanzimattan önce vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazâların idâresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tabirdir.¹²² Osmanlı'da

¹¹⁶ Belge no: 33 (25 Temmuz 1840).

¹¹⁷ Belge no: 36 (1840 senesi Ağustos ayı başları).

¹¹⁸ Belge no: 70 (1841 senesi Mart ayı sonları).

¹¹⁹ Yılmazçelik, a.g.e., s. 182-184.

¹²⁰ Yılmazçelik, a.g.e., s. 186-191.

¹²¹ Yılmazçelik, a.g.e., s. 192.

¹²² Pakalın, “Mütessellim”, C. 2, s. 639.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan mütesellimlik¹²³ XVIII. yüzyılda oldukça yaygınlaşmıştır. Tanzimattan sonra mütesellimlik kaldırılıp yerini kaymakamlık idâresinin almaya başlamasına rağmen Tanzimat'ın uygulanmasındaki esneklikten dolayı hem mütesellim hem de kaymakam unvanları aynı anda kullanılmıştır.

Valiler herhangi bir görevde bulduklarında eyâletin bütün malî ve idarî işlerini kendi adına mütesellimlere devrederlerdi. Onlar da vali adına eyâletin idâresini üstlenirlerdi. Görev süreleri kesin ve muayyen olmayan mütesellimler, genelde yerli ailelerden seçilirlerdi. Farklı belgelerde¹²⁴ bu unvan kullanılmasına rağmen kimlerin bu görevde bulunduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

1.3.3. Voyvoda

Osmanlı'da XVII. yüzyıldan sonra görülmeye başlanan bir sistemdir. Başlangıçta “has” denilen gelir bölgelerinin yönetimini oranın sahibi adına yüklenen kimseye “voyvoda” deniyordu. Daha sonraları “serbest tımarlar” ile vali ve mutasarrıflara verilen bazı gelirlerin de voyvoda gönderilerek yönetilmeye başlandığı görülüyor.¹²⁵ Kazâ ve sancaklarda sancakbeyi yetkisiyle görevlendirilen voyvodalar, vergilerin toplanarak ait oldukları merkeze gönderilmesi, ihtiyaç duyulduğunda asker toplayıp sefere dâhil olması ve görev mahalinde asayişin sağlanması gibi görevler üstlenmişlerdir.

Diyarbakır'de görev yapmış olan voyvodaların aynı zamanda “beytü'l-mal emini” görevini de yürüttükleri, bu görevleri gereği vasisi bulunmayanların mallarına hazine adına el koydukları ve tereke tutarlarından “resm-i voyvoda” adıyla bir vergi aldıkları belgelerde geçmektedir.

¹²³ Yılmazçelik, a.g.e., s. 192.

¹²⁴ Belge No: 28, 33, 38, 71.

¹²⁵ Musa Çadırcı, **Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K. Yay., Ankara 1991, s. 93.

Çeşitli belgelerde¹²⁶ “voyvoda” unvanı kullanılmasına rağmen kimlerin bu görevde bulunduğuna dair çok fazla bilgi bulunmamaktadır. 10 Kasım 1840 tarihinde Diyarbekir Voyvodası olarak Hacı Mehmed Ağa'nın görev yaptığı görülüyor.¹²⁷

Gerek kadı tarafından verilen kararın sonucunu beğenmeyen, gerekse herhangi bir haksızlığa uğrayan/uğradığını düşünen kişilerin, şikâyet amacıyla, çözülmesi için meseleyi padişaha veya onun yetki verdiği kişi/kuruma götürme hak ve imkânı bulunuyordu. Bu hak, herhangi bir şarta bağlanmadan ve ayırım gözetmeden bütün halka tanınmıştı.¹²⁸ Voyvodalık görevini yürüten bazı kişiler hukûk dışı olaylara karışabiliyorlardı. Gayrimüslimlere karşı olumsuz davranış içerisine girmeleri halinde, kendisine haksızlık yapıldığını düşünen kişi, doğrudan veya cemaatinin lideri vasıtasıyla bu şikâyetini devletin merkezine iletebiliyordu. Çeşitli belgelerde bu durum görülüyor. Yapılan haksızlıkların giderilmesi ve bu gibi hadiselerin tekrar etmemesi için merkezden emirler gönderilmiş ve gerekli ikazlarda bulunulmuştur.¹²⁹

Amid voyvodasının haksız yere Amid kazâsına tabi Ka'bî karyesinde Ermeni reayasına tabi Süryânî (Yakubî)leri, gerek Amid içinde gerekse de çeşitli yerlerde bina inşası ve çiftlik işlerinde ücretsiz olarak çalıştırdığı görülüyor.¹³⁰ Başka bir belgede aynı yerde yine Amid kazâsı voyvodasının Süryânî (Yakubî)lere yönelik hukûksuz ek vergiler getirdiği görülüyor.¹³¹ Diğer bir belgede Amid kazâsı voyvodasının kendi kazâsına bağlı Ka'bî karyesinde bulunan Süryânî (Yakubî) taifesine yönelik olarak on kuruşluk eşyayı elli kuruş baha ile satmıştır. Bu haksız kazanca ek olarak bu kişilerin bazı eşyalarına da el koymuştur.¹³² Şarki Amid voyvodasının; kanunî olarak Ermeni ve Süryânîlerden evlenen genç kızların resm-i arûsanelerinin Şeyh Mahmud Urmevî'nin bina eylediği medrese ve camii vakfına vermeleri yeterli iken buna ek olarak voyvodanın ayrıca kendisi için resm-i arûsane

¹²⁶ Belge no: 11, 12, 13, 15, 28, 33, 38, 39, 45, 46, 67.

¹²⁷ Belge no: 45, 46.

¹²⁸ Günay, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, s. 14-15.

¹²⁹ Belge no: 11 (1839 senesi Ekim ayı sonları), 12 (1839 senesi Ekim ayı sonları), 13 , 15 (24 Ekim 1839).

¹³⁰ Belge no: 11 (1839 senesi Ekim ayı sonları).

¹³¹ Belge no: 12 (1839 senesi Ekim ayı sonları).

¹³² Belge no: 13 (1839).

talebinde bulunduğu görülüyor.¹³³ Kanuna aykırı olarak yapılan tüm bu muameleler vatandaşlar tarafından İstanbul’da bulunan Ermeni cemaati lideri Patrik Ağadyos vasıtasıyla padişaha veya onun yetki vermiş olduğu kişi/kurumlara iletilmiştir. Bu haksızlıkların giderilmesi için ilgili yerlere ferman gönderilmiştir. Burada; zulme hiçbir şekilde müsamaha gösterilmeyeceği ifade edilmiştir.

1.3.4. Kaymakam

Arapça kökenli bir kelime olup Osmanlı idâre teşkilatında kazânın idâre amirine verilen addır.¹³⁴ 19. yüzyıla kadar kazâların başında mülkî âmir olarak kâdı bulunuyordu. Tanzimat’tan sonra her kazâyâ önce kazâ müdîri (müdürü), daha sonra kaymakam adıyla bir mülkî âmir tayin edilerek kâdılarda sadece kazâî salâhiyetler bırakılmıştır.¹³⁵ Dâhiliye Nezareti’ne bağlı olarak görev yapan Kaymakamlar, valilere karşı sorumluydular.

Tablo 11: Diyarbekir’de Görev Yapan Kaymakamlar

Adı	Belge No	Görev Yeri
İsmail Paşa	21,23,28,33,34	Diyarbekir Eyâleti
Şeyhzâde es-Seyyid Mustafa Ağa	23	Amid, Ergani, Çüngüş,Siverek
Mehmed Hamdi Paşa	36	Diyarbekir Müşirliği
Mehmed Paşa	37	Diyarbekir Eyâleti
Bekir Sami Paşa	46, 48, 71	Diyarbekir Eyâleti

Bağdat’dan gelirken “tüccar malıdır” denilerek Diyarbekir gümrüğünde tevkif olunan malın, Ankara müşiri Davud Paşa’nın ailesine ait olduğu ortaya çıkmasından sonra Diyarbekir kaymakamı İsmail Paşa’ya gönderilen emirname ile “irade-i seniyye” üzerine gümrük vergisi alınmayıp mühürleri kırılmadan Davud Paşa’ya göndermek amacıyla memur Ahmed Ağa’ya teslim edilmesi istenmiştir.¹³⁶

¹³³ Belge no: 15 (24 Ekim 1839).

¹³⁴ Pakalın, “Kaymakam”, a.g.e., s. 219.

¹³⁵ Tarık Buğra Ekinci, “Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sa: 6, 2008 (Güz), s. 18.

¹³⁶ Belge no: 23 (30 Haziran 1840).

Diyarbakir Kaymakamı İsmail Paşa'nın da bulunduğu şehir yöneticilerinden altın ve gümüş alıp satanların fiyatının münasip miktar zam ve ilave olunarak satmaları, ihtikârlardan altın, gümüş alıp satanlara ağır cezalar verilmesi ancak zararı göze alarak boyunlarına altın takanlara ise dokunulmaması isteniyor.¹³⁷

Diyarbakir Eyâleti kaymakamı İsmail Paşa ve diğer görevlilere, insanlarda bulunan altın ve meskûkatı saireyle alış-veriş yapılmayıp yeni fiyattan Darbhane-i Amire tarafından memur alıcılara verilmesi, delinmiş kalb, züyuf altınları olanların sahiplerine iadesi, kendi rızalarıyla vermeyenler, zararına razı olanlar istedikleri gibi tasarruf edeceklerinden dokunulmaması, darbhane-i amire'den her tarafa dağıtılarak gönderilen yeni fiyat listesini darbhane-i amire'den memur mübayaacı tarafına verilmesi ve Diyarbakir Eyâleti'nde Memduhiye altınının alınıp satılırken bir akçe ziyade alınıp satılmamasına dikkat edilmesi istenmiştir.¹³⁸

Diyarbakir kaymakamı İsmail Paşa'nın içinde yer aldığı şehir yöneticilerinden Diyarbakir Eyâleti'nin müşirliğinin Süleyman Paşa'ya verilmiş olduğu ancak Süleyman Paşa'nın Diyarbakir'e doğru yola çıkmışken Hekimhan'a geldiğinde vefat etmesinden dolayı, yeni bir vali atanacağı ancak İstanbul'dan bir vali gönderilmesi biraz vakte muhtaç olduğundan ahali ve fukaraya iyi davranıp muğayir-i hal ve harekette bulunulmaması istenmiş ve İsmail Paşa'nın duruma hakim olması istenmiştir.¹³⁹

Malatya tarafında bulunan ve kendisine Diyarbakir kaymakamlığı görevi verilen Mehmed Hamdi Paşa ile diğer görevlilere gönderilmiş olan bir ferman da Hekimhan'da vefat eden Süleyman Paşa yerine Diyarbakir müşirliğine Kocaeli Müşiri Ahmed Zekeriya Paşa'nın ve Maraş Eyâleti müşirliğine ise müteveffa Süleyman Paşa'nın büyük oğlu Yusuf Kenan Paşa'nın tayin edilmesinden söz edilmiştir. Ancak Ahmed Zekeriya Paşa'nın Diyarbakir'e varması zaman alacağından Mehmed Hamdi Paşa'nın da bölgeyi bilen başarılı biri olmasından

¹³⁷ Belge no: 28 (15 Temmuz 1840).

¹³⁸ Belge no: 39 (28 Ağustos 1840).

¹³⁹ Belge no: 33 (25 Temmuz 1840).

dolayı kendisinin kaymakam olarak bölgede görev alıp düzeni sağlaması emredilmiştir.¹⁴⁰

Diyarbakir Eyâleti kaymakamı İsmail Paşa'ya gönderilmiş buyuruldu da Süleyman Paşa'nın yolda vefatı üzerine, Ahmed Zekeriya Paşa'ya müşirliğin tevcih ve ihsan olunmuş olduğu, Müşir Paşa'nın İstanbul'dan hareket ettiği ve kendisi oraya ulaşınca kadar düzen ve intizamın sağlanması fakir ve muhtaçlara yardım edilmesi, asker ve görevlilere maaşlarının ödenmesi emredilmiştir.¹⁴¹

Daha önce Diyarbakir müşirliği görevinde bulunan ancak sonrasında Erzurum müşiri olarak görevlendirilen Hafız Paşa zamanında Diyarbakir voyvodalığı yapmış bulunan Hacı Mehmed Ağa'nın varidatının fazla olmasından dolayı haps ettirilip yetmiş beş bin kuruşunun o dönem Diyarbakir müşiri olan Sadullah Paşa tarafından zabt olduğuna dair haberlerin doğru olup olmadığının bildirilmesi bir buyuruldu ile istenmiştir. Dönemin valisi olan Sadullah Paşa tarafından yetmiş beş bin kuruşuna el konulup kendisi hapse atılan voyvoda Hacı Mehmed Ağa ile ilgili Padişah derhal Diyarbakir Kaymakamı Bekir Sami Paşa'ya buyuruldu ile soruşturma yaptırılmış ve bilirkişiler yani “erbab-ı vukuf” bir rapor hazırlayıp mezkûr voyvodanın suçsuz olduğuna hükmedip eşyasının ucuz fiyatla satıldığını belirtmişlerdir. Padişah hazretleri de mağduriyetinin giderilmesi emrini vermiştir.¹⁴²

2. AMİD'İN İKTİSADİ YAPISI

2.1. Esnaf Grupları ve Çeşitli Meslekler

Şehirlerde ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir işkolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olan kişilerin meydana getirdiği mesleki örgütlenmeye verilen isme “esnaf” denir.¹⁴³ Osmanlı devletinde ticâret serbest

¹⁴⁰ Belge no: 36 (1840 senesi Ağustos ayı başları).

¹⁴¹ Belge no: 38 (24 Ağustos 1840).

¹⁴² Bkz: Belge no: 45 ve 46 (Kasım sonları 1840).

¹⁴³ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 293.

rekabete değil, esnaflar arasında karşılıklı denetim, yardımlaşma ve imtiyaz usûllerine dayanıyordu.¹⁴⁴

Manevi değerlerin yoğun bir şekilde bulunduğu Ahilik teşkilatının bakiyesi olarak Osmanlı esnafı, dönemin imkânları ölçüsünde en iyi üretimi ve hizmeti gerçekleştirmeye çalışıyordu. Üretim ve hizmet kalitesinin arttırmak amacıyla esnaf örgütlenmeleri teşekkül etmiştir. Bu esnaf teşkilatlarının başına ise “şeyh” “kethüda” ve “yiğitbaşı” seçiliyordu.

Ahilik adıyla başlayan esnaf teşkilatlanması daha sonra loncalara dönüşmüştür. Lonca teşkilatı Osmanlı esnafını düzenli bir birlik altında toplayarak üretim ve ticaret ahlakını yönlendirmiş, esnafa sıkıntılı anlarında yardımda bulunup yalnız kalmasına engel olan bir teşkilattır. Ahilikten temel farkı ise loncalar üzerinde belirgin olarak görülen devlet kontrolü ve müdahalesidir.

Esnaf teşkilatında ustalık unvanına sahip kişilerin oyuyla seçilen şeyh, kethüda, yiğitbaşı, reis, pazarcıbaşı, dellal gibi görevliler istenildiği takdirde yine esnafların isteğiyle mahkemelere başvurmak suretiyle görevden alınabiliyordu. Bu durum esnaf teşkilatlarında başarıyı getiren kıstaslardandır.

Osmanlılarda esnaf teşkilatının en üst yöneticisine genellikle “kethüda” denilen kişiler seçiliyordu. Fakat esnaflara her zaman bunlar hükmetmiyordu. Kethüdalar dışında bazı teşkilatlarda aynı görevi “şeyh” veya “reis” denilen kişiler yapıyordu. Esnafın davranış ve ortaya koyduklarından birinci derecede bu kişiler sorumlu olurlardı ve bunlar esnaflar arası ilişkilerden üretim süreçlerine ve üretilen malın kalitesini tespiti, gerekli şartlara ve genel ahlaka aykırı tavırlar içerisinde olanların cezalandırılması veya gerekli durumlarda mahkemeye intikaline kadar birçok alanda sorumlu olan kişilerdir.

Diyarbakir, Anadolu’da üretilen ürünün çıkış kapısı durumunda olup Balkanlar, Anadolu, Kafkas ve Ortadoğu arasında kilit konumda bulunan bir ticaret ve üretim merkezidir. Diyarbakir, o dönem lüks mal gereksinimlerini karşılamak

¹⁴⁴ Özbilgen, a.g.e., s. 349.

amacıyla Osmanlı, İran, Venedik, Fransız ve İngiliz tüccarlarının sık sık uğradığı uluslararası bir pazar konumundaydı.¹⁴⁵

Uluslararası transit ticaretin yanı sıra, Diyarbekir şehrinde, bölgeler arası ve bölge içerisinde yapılan ticaret de önemli yer tutmaktadır. Etrafı surlarla çevrili olan Diyarbekir şehrine, satmak amacıyla getirilen mallardan kapı vergisi adında bir vergi alınmaktaydı. XVI. yüzyılda rastlanan ve resm-i ebvâb-ı erba'a adıyla anılan bu vergi zahire, koyun, sığır, peynir, şıra, harir, akmişe, kavun, karpuz, salatalık, ot, odun, kürüm (bağ kütüğü), kamış, meyve ve yünden alınmaktaydı. Bahsi geçen mallar, genellikle Diyarbekir halkı haricinde şehre getirildiğinde vergiye tabi tutulmaktaydı. Aynı şekilde, bölgeler arası çapta ticareti yapılan mallar arasında miktar olarak en büyük payı buğday ve diğer hububat türleri almaktaydı. Deve, at, katır ve merkep yükleri ile şehre getirilen hububatlar, sadece ticârî amaçlı değillerdi. Bu hububatlar aynı zamanda buradaki halkın ihtiyacını karşılamak amacıyla da kullanılmaktaydı. Şehirde oturan kişiler, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere getirmiş olduğu hububattan vergi alınmamaktaydı. Satmak amacıyla dışarıdan getirilen hububattan ise vergi alınmaktaydı. Defterde adı geçen birçok esnaf ve meslek adına bakarak o dönemde hareketli ve canlı bir iktisâdî faaliyetin ve üretimin olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Esnaf Grupları ve Çeşitli Meslekler

Esnaf/Meslek Adı	Belge No	Esnaf/Meslek Adı	Belge No
Nüfus Nazırı	18,15,20,17,22,48	Esnaf-1 Kürkçiyen	19, 51, 54
Jurnal Kâtibi	18,15,20,17,22,48	Esnaf-1 Penbeciyen	19,54
Tezkire Muharriri	18	Kasab	62
Nüfus Kâtibi	18,48	Esnaf-1 Aşçıyan	19,54
Kâtib	18,19	Esnaf-1 Bardakçıyan	19,51,54
Esnaf-1 Sellâhân	19	Esnaf-1 Mumciyan	19,51,54
Esnaf-1 Bakkalan	19,21,51, 54	Esnaf-1 Kazzazan	19,54
Esnaf-1 Bezzazan	19,51,54	Esnaf-1 Kahveciyen	19,51,54
Esnaf-1 Haffafan	19,21,51,54	Esnaf-1 Sarracıyan	19
Esnaf-1 Habbazan	19,54	Esnaf-1 Çilingiran	19,21,51,54
Esnaf-1 Revgan	19	Esnaf-1 Nalçacıyan	19,54
Esnaf-1 Attaran	19, 51,54	Esnaf-1 Eskiciyan	19,51,54
Esnaf-1 Kazğancıyan	19	Esnaf-1 Boyacıyan	19,51
Esnaf-1 Canbazan	19	Esnaf-1 Helvacıyan	19, 51, 54

¹⁴⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994, s. 68.

Esnaf-1 Kasaban	19	Esnaf-1 Keçeciyan	4, 19, 51, 53, 58
Esnaf-1 Dellalan	19, 51, 54	Esnaf-1 Mimarın	21
Esnaf-1 Palancıyan	19, 51, 54	Esnaf-1 Gazzazan	51
Esnaf-1 Neccaran	19, 21, 51, 54	Esnaf-1 Cüllahan	21,54
Esnaf-1 Berberan	19, 51, 54	Esnaf-1 Demüracıyan	19, 21, 51, 54
Esnaf-1 Sabuncıyan	19, 21, 51, 54	Esnaf-1 Debbeğân	21
Esnaf-1 Kuyumcıyan	15, 51, 25, 54	Esnaf-1 Nalcıyan	21
Esnaf-1 Muıtaban	19	Esnaf-1 Çulcuyan	21
Esnaf-1 Nalbandan	19	Gümrük Emını	19, 32,72
Esnaf-1 Allafan	19	Nakıbü'l-eşraf	23
Esnaf-1 Basmacıyan	19, 51, 54	Taşçı	25
Esnaf-1 Tütüncıyan	19	Duvarcı	25
Esnaf-1 Kalaycıyan	19,51	Sıvacı	25
Irgat	25	Kantarıcı	64
Odabaşı	41	Dıde-bâz	64
Saray Mefruşatçısı	48	Aş gözetıcı	64
Zabıta	48	Hızmetçi	64
Sadrazam mektupçusu	51	Bakkallar kahyâlığı	65
Külahçı esnafı	53	Pazarbaşısı(?)	67,68
Tuzcu	59	Kapucubaşı	66
Dıkıcı Esnafı	59	Sancaktar (?)	74
İpekçi Esnafı	59	Mülazım	74
Lebencı	62	Hâkımler	18,22,25,35
Şerıkçiler	62	Esnaf-1 Derzıyan	19, 51, 54

Ancak Amid'deki ticârî canlılık özellikle Mısır meselesi sebebiyle 19. yüzyılın ilk yarısında Suriye'de ve Anadolu'nun güneyinde çıkan çatışmalardan dolayı olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu meseleden dolayı bölgede asayişin de yine büyük ölçüde bozulduğu görülmektedir.¹⁴⁶ Asayiş ve ekonomik faaliyetin birbiriyle çok ilintili olduğu göz önüne alınırsa ekonomik hayattaki gerileme daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

2.2. Kullanılan Eşyalar ve Fiyatları

Gerek coğrafi konumun faydaları, gerek iklimsel şartlar ve toprağın bereketli, suyun bol olması ve gerekse de yeraltı kaynaklarının zenginliği nedeniyle

¹⁴⁶ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Batılı Seyyahlara Göre Diyarbakır'ın Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu (1800-1850)", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır**, Ankara 2008, C. 1, s. 204.

Diyarbakir’de birçok ürün yetişiyor, üretiliyordu.¹⁴⁷ Coğrafi şartlar, toprak çeşitliliği bu ürünlerin veya hayvanların çeşitliliğine olumlu bir etkide bulunmuştur.

Tablo 13: Kullanılan Eşyalar

Eşya Adları	Eşya Adları
‘Asel (Eritmiş)	Evsat evlâ orta kırmızı çizme
‘Asel (Mumlu)	Evsat zerrgerdan çedik
A’lâ bargir kayarı	Frengi yüzdunesi
A’lâ battal kırmızı çizme	Gömlek
A’lâ beyaz büyük meşin	Güdün (?)
A’lâ boyunduruk	Güğüm
A’lâ çamur teknesi	Ğarar ve Uğran (?)
A’lâ evla orta kırmızı çizme	Kahve ibriği
A’lâ evla orta paşalı mesh	İnci
A’lâ evla orta sarı çizme	İpek
A’lâ evla orta serhadli mesh	Kahve
A’lâ katır kayarı	Hafif kizi zirâ aynalı kizi
A’lâ kebir çortan	Halep mağzulesi kaytan
A’lâ kebir su küleği	Hantal
A’lâ keçi kılı	Hasır
A’lâ kılınç	Hastahane minderi
A’lâ kırmızı evlâ orta yemeni	Helva kapağı
A’lâ kırmızı rüzgarlı yemeni	Hatıl (?) mismarı
A’lâ kırmızı sahtiya	Hattab çeki
A’lâ kırmızı zergerdan yemeni	Helvahane
A’lâ naaş	Huni
A’lâ orta ... sarı çizme	İkili şebtan bez
A’lâ orta ayak çedik	Hurç
A’lâ paşalı evlâ orta pabuç	Yivli nimten (?)
A’lâ paşalı orta ayak mesh	Hurma
A’lâ paşalı orta ayak pabuç	İbrik
A’lâ paşalı zergerdan mesh	İçi kösele a’lâ battal sarı pabuç
A’lâ rüzgâr paşalı pabuç	İçi kösele a’lâ zergerdan sarı pabuç
A’lâ samur gönü	İçi kösele edna battal sarı pabuç
A’lâ sarı sahtiyan	İçi kösele edna zergerdan sarı pabuç
A’lâ şirbab (?) Döküm	İçi kösele edna-yı evlâ orta sarı pabuç
A’lâ şubâb dikiş ipeği	İçi kösele evsat battal sarı pabuç
A’lâ şubab ince kaytan	İğne yaftarı
A’lâ şubab kaytan	İçi kösele evsat zerkedal sarı pabuç
A’lâ şubab şerit	İçi kösele evsat-ı evla orta sarı pabuç
A’lâ teneşür	İkili settan bez

¹⁴⁷ Belge No: 4; Belge No: 6; Belge No: 7; Belge No: 21; Belge No: 25; Belge No: 43; Belge No: 44; Belge no: 74.

A'lâ zergerdan çedik	Kapı halkası
A'lâ zergerdan kırmızı çizme	Kapu rezesi
A'lâ zergerdan merküp	Kapak
A'lâ zergerdan paşalı pabuç	Kapu tahtasından a'lâ silinmiş tabut
A'lâ zergerdan sarı çizme	Kapuluk tahta
A'lâ-yı evla orta yemeni	Kaput
Abani kere	Fanus
Ağaç kürek	Ferecli nimten (?)
Altıparmak valideyni müşeyyidi a'lâ kizi	Kar kürkü
Atik Dabanca	Karamığ
Atik Fes	Karavana
Atik Tüfenk	Katır nalkim
Ayakkabı	Kazan
Aynalı kizi	Mismâr
Bakır parça	Su küpü
Barut-ı siyah	Tahta anbarı
Bedri	Kazma
Behram Paşa Tevengi	Kantar
Bekesüz Boylu mih	Kebap şişi
Beyaz mintan	Tas
Beyaz şilte	Tas bardak
Beziryığı	Keçe
Bıçak	Kefkir
Bikeli Boylu mih	Kemer
Bir kulplu sağır bardak	Timür saç
Boya	Timür şiş
Caba(?)	Timür yuğavi (?)
Camus gönü a'lâ zergerdan yemeni	Toka
Camus gönü evla orta a'lâ yemeni	Tokat sahanı
Camus gönü evsat ayak a'lâ yemeni	Kemelem (?)
Camus gönü zergerdan A'lâ yemeni	Kenarı dökme takım sahan
Cebhane sandıkları	Kepeç
Cedid Dabanca	Keser (?)
Civi ...	Kıl çuval
Çatal	Kıl dibağa (?)
Çift demürü	Kıl ve yün
Çiğ yağ	Kılıç
Çizme	Kırmızı ve beyaz bez
Çorba tası	Kırmızı ve beyaz iplik
Çuval	Kıyma tahtası
Debbağ yünki	Kiçe
Demir mangal	Kilim
Dökme düz takım sahan	Kireç
Dökme şam'dan	Kireç kantarı
Döşeme ve tavan tahtası	Kömür
Dun (?) çuvalda olan çizme	Kösele

Düz dökme takım sahan	Kurşun
Edna battal kırmızı çizme	Kuşhana
Edna camus gönü evla orta yemeni	Kuşhana ma'a-kapak
Edna çamur teknesi	Kutni zirâ
Edna evlâ orta kırmızı çizme	Maşa
Edna evsat ayak camus gönü yemeni	Kutu
Edna kılınç ve sapan	Kutub
Edna kırmızı orta ayak yemeni	Kuyumcu (?)
Edna kırmızı orta ayak yemeni	Küçük leğen
Edna kırmızı rüzgar yemeni	Küçük sini
Edna kırmızı rüzgar yemeni	Küp
Edna kırmızı zergerdan yemeni	Leben
Edna meşin	Legen
Edna orta kırmızı merküb	Toprak torbası
Edna sarı sahtiyân	Lenger
Edna su küleği	Loğ ağacı
Edna tabut	Markit
El ibriği	Mefruşa
Enfiye	Mefruşat
Esb nalkim	Merkeb nalkim
Evsat boyunduruk	Mitelli yorğan
Evsat camus gönü battal yemeni	Mücevherat
Evsat camus gönü orta ayak yemeni	Musla
Evsat camus gönü rüzgar rüzgar yemeni	Müstamel siyahi şilte
Evsat camus gönü rüzgar yemeni	Mutallak Ağaç
Evsat camus gönü zergerdan yemeni	Nakışlı iki kollu kebir bardak
Evsat cebel kayarı	Nakışlı kebir çıra
Evsat çamur teknesi	Nakışsız iki kulplu kebir bardak
Evsat çortan	Nakışsız kebir çıra
Evsat evlâ orta çedik	Nal
Evsat kılınç ve sapan	Sini
Evsat kırmızı evla orta yemeni	Orta kazan
Evsat kırmızı orta ayak yemeni	Siyah Aba
Evsat kırmızı zergerdan yemeni	Siyah çadır
Evsat meşin	Su tulumu
Evsat paşalı evla orta pabuç	Meyhane
Evsat paşalı rüzgar mesh	Siyah Pantol
Evsat paşalı rüzgar mest	Su tulumbası
Evsat paşalı rüzgar pabuç	Su yolu künkü
Evsat sahtiyân	Su yolu künkü (?)
Evsat samur gönü	Sütun ve kiriş için ağaç
Evsat su küleği	Minder
Evsat su küpü	Mitel Sital(?) Burması
Evsat zergerdan kırmızı çizme	Süzgi
Halka	Terbent (?)
Karga burnu	Sapan

Külâh	Kırmızı ve kara Yüzüm
Oturak	Şal kehribar
Ökçe (?)	Şamdan
Palaska	Şehir mağzulesi kaytan
Parça	Şeşhane döküm takım sahan (?)
Paşalı zergerdan pabuç	Şeyhberteli Peyniri
Pekmez	Taban/Tabâk(?) Ağacı
Pencere mismarı	Tabanca
Pencere rezesi	Taht aletleri
Penye (?)	Tas
Peştuvanlık Ağaç	Taş çeki
Pılav kuşhanası	Tayan (?) timüri
Revgan-ı Kire (?)	Temur ham
Revgan-ı Sade	Tencere
Revgan-ı Zeyt	Tütün
Sabun	Tepsi
Sac	Terazi ve kantar
Sağır samat sahan	Vasat kantar
Sağır su küpü	Yağmurluk Köhne
Sağır tahta anbar	Yastık
Sağır taş bardak	Yelek
Sahan Kapak	Torba
Sahan simat	Tulen (?)
Saman	Yün makarası
Saplı	Yüzli yorğan
Saplı tas	Yüzsüz yorğan
Satır	Zenbur kevengi
Sekre	Zincir
Silinmiş evsat tabut	Zinet meşini
Teşt	Merkeb halebi kayarı
Tiftik	Tığ hançer
Timür Maşa	Tuz
Tüfenk	Kuşhana
Vasat çıra	Yorğan

2.3. Memur ve Kîra Ücretleri, Yevmiyeler

Eyâlet merkezi olması nedeniyle yönetici ve memurların yoğun olarak yaşadığı Diyarbekir’de çeşitli nedenlerden ötürü meydana gelen masraflar veya kira ücretleri olmuştur. Bu masraflar esnaf, kazâ ve köylere pay edilerek tahsil edilmiştir.

Tablo 14: Çeşitli Tarihlerle Ait Gider Kalemleri¹⁴⁸

Masraf	Miktar (krş)
Kirahâne masârıfı	1536242 (?)
Nüfus Nazırı Mehmed Mesud Efendiye ve kâtibine verilen dokuz mahiye	13500
Jurnal kâtibi Kasım Rasim Efendiye verilen dokuz mahiye	7200
Asakir-i muntazama ikâme eyledikleri konak ve haneler ve zabıta oturduğu mahallerin tamiratı masârıfı	53341
Tezkire muharriri Nasrullah Efendiye verilen dokuz nahiye	1800
Şark garb nüfus kâtibinin maaşı	2250
Tezkire yoklamasına memur kâtib ve hâkimlerin maaşı	3560
Cülûs-ı hümayun neşrinde ... için vaki' olan masârıf	1550
Cülûs- ı hümayun neşriyle Hafız Paşa hazretlerine halen tataraya verilen	2050
Gezdirme emr-i şerifiyle vürud eden ocak tatarına verilen	600
Ordu için kazâlardan müretteb hayvanat Diyarbekire celb olundukta orduya sevk olunmaya kadar vaki olan ...	27060
Divan-ı mezkûre tarafında asakir ikâmet eyledikleri konak ve hanlara ve zabıta ikâmet eyledikleri mahallerin icab eden mühimmat	23496
Men-i mürur emriyle gelen tataraya hizmet	200
Deraliye arzı mahzar götürən Konevi Mehmed Efendiye ve refikine verilen harcırah	10000
Şehzade Mehmed Bey Efendiye ve Hafız Mustafa Efendiye verilen harcırah	25000
Mukaddema yeni ... harç ferman	2687
Ba ferman-i ali kuruşda bir para harç-ı imzayı defter	85552
Ruz-ı Kasım itibariyle bedel-i ref'i menzil	3300
Dört mah zarfında Diyarbekir Gümrük Emânetine	11875,5
Nüfus Nazırı Mehmed Mesud Efendiye ve kâtibi efendiye verilen dokuz mahiye	13500
Jurnal kâtibine verilen dokuz mahiye	7200
Şark ve garb kuraları nüfus kâtibi Hafız Mehmed Efendi'nin maaşı	2000
Tezkire yoklamacısından (yoklaması için) kâtib ve tüfenkçiyanın dokuz mahiye	3600
... Efendinin Diyarbekir kirahanesine verdiği talimat ta'yinat ... baha	4096,5
Hartubi Hacı Halim Efendiyi menfiyyen getüran kavas-ı müşiriye verilen	250
Diyarbekire hanzele suyunu getiren efendilere verilen	250

¹⁴⁸ Belge no: 18; Belge no: 19; Belge no: 20; Belge no: 22; Belge no: 45; Belge no: 51; Belge no: 52; Belge no: 53; Belge no: 54; Belge no: 55.

Dokuz mah zarfında bina emini Hacı İsmail Ağa'nın masârıfı	51799,5
Sultan müjdesiyle gelen tatarlara verilen hizmet	250
Saray mefruşatçısı için ve karakolhaneler için alınan hasır baha	341
Mühendis miralayla atafetli Halil Bey'e verilen	2500
Ber-mûceb-i defter-i mumzi ab-ı hamır ve etin (?) tathirine verilen	4220,5
Diyarbakir bedenlerinin tamiri için kireç baha	1000
Tatar ağasına ve bir nefer tatarlara	3420
Dokuz mah zarfında bedestan kethüdasının berâ-yı aliye ve zabıta efendiye	14030
Cebhane memurun sarf eylediği barut-ı siyah baha	7285
Harput'a iki defa arzihal götürüne verilen harcırah	1000
Harput'a maslahat-ı vilayet için gidenlere harcırah ve Harput'da mahkemeye giden masârıf	1650
Eylül ibtidasından Şubatı gayetine kadar kirahane masârıfı	20000
Kirahane müdiri sabık Ali Ağa'nın kirahane hesabından matlubı	1500
On günlük Ömer Vehbi Efendi'nin kirahaneye olan masârıfı	850
Saray su yolcularına ... ruhsata mahiyeleri	327
Elli altı senesi ruz-ı Hızır itibariyle bedel-i ref'i-menzil	3300
Diyarbakir Kaymakamı devletlü Sami Paşa hazretlerinin ... müsaferet ...	2998,5
Tebşir buyuruldusuyla gelen ve Revandan müşiriye verilen	4000
Mardine giden ... eramil-i menzil kirâsına verilen	72
Meserrete dair muhâkemeye buyuruldu getüren ağaya verilen hizmet	500
Celb müjdesiyle gelen tatarlara ve refikine verilen hizmet	850
Acem Şahının Diyarbakir'den vürudundan ber-mûceb-i defter-i şahane (?)	10552,5
Ber-mutad kaymakamına (?)	7500
Bismil Kalasını tamire giden tüccarlara ücret	125
Sarf olunmak üzere cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer' ile sultan vaz' olan	25327,5
Ba ferman-ı 'ali kuruşda bir para harç ... defter	5250
1255 senesi Cemâziye'l-evvelinden 256 senesi Muharrem ayının sonuna kadar 9 aylık masârıfâtın esnafa düşen pay	49258,5
255 senesi Cemâziye'l-evvelinden 256 senesi Muharrem ayının sonuna kadar 9 aylık masârıfâtın kazâ nahiye	350774
255 senesi Cemâziye'l-evvelinin başından elli altı senesi Muharrem ayının sonuna kadar dokuz ay zarfında vilayet masârıfâtı	10825,23
256 senesi Safer ayının başından Şevval ayının sonuna kadar 9 aylık masârıfât	200195,5
256 senesi Safer ayının başından Şevval ayının sonuna kadar masârıfât	28128
256 senesi Safer ayının başından Şevval ayının sonuna kadar 9 aylık masârıfât	50270

56 senesi Zilka'de ayının başından 57 senesi Rebiü'l-ahir sonuna kadar altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku'bulan masârifât	3575
56 senesi Zilka'de ayının başından 57 senesi Rebiü'l-ahir sonuna kadar altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku'bulan masârifât	15500
56 senesi Zilka'de ayının başından 57 senesi Rebiü'l-ahir ayının sonuna kadar altı ay zarfında Diyarbekir'de vuku'bulan masârifât	110000

Çeşitli meslek gruplarına mensup kişiler; yapmış oldukları işin zorluğu, ürünün kalitesi, tecrübe, arz-talep vesaire sebeplerden dolayı farklı miktarlarda yevmiyelere sahiptiler.

Tablo 15: Diyarbekir'de Mimar Esnafına Ait Yevmiyeler¹⁴⁹

Çalışanın Vasfı	Yevmiye
A'lâ mimar ustası	10 krş
Mukassim	7 krş
A'lâ sıvacı ve meremmatçı	7 krş
Edna sıvacı ve meremmatçı	5 krş
Etmekli ırgad	1,5 krş
Etmeksiz ırgad	2,5 krş
A'lâ Neccar Ustası	9 krş
Evsat Neccar Ustası	7 krş
Edna Neccar Ustası	5 krş

Tablo 16: Bazı Esnaf Gruplarına Ait Yevmiyeler¹⁵⁰

Çalışanın Vasfı	Çalışan Sayısı	A'lâ	Evsat	Edna
Tüccar	1 kişi	10 krş	7,5 krş	5 krş
Taşçı ve Duvarcı	1 kişi	10 krş	7,5 krş	5 krş
Barut ile Taş kırımı	1 kişi	10 krş	7,5 krş	5 krş
Sıvacı	1 kişi	7,5 krş	?	5 krş

¹⁴⁹ Belge no: 21 (1256 senesi Rebiü'l-evvel ve Rebiü'l-ahir ayları).

¹⁵⁰ Belge no: 25 (1840 senesi Haziran ayı sonları).

2.4. Gümrük

Osmanlı ticârî hayatındaki en önemli hususlardan biri “gümrük” uygulamalarıdır. Hem iç ticaret hem de dış ticaret için uygulanan gümrük uygulamaları Osmanlı Devleti için önemli bir gelir kaynağını oluşturuyordu. İç gümrüklerin amacı, devlet hazinesine gelir sağlamanın yanısıra piyasadaki malların üretildikleri bölgelerde tüketilmelerini sağlamaktı. Bununla ihtikâr ve fiyat spekülasyonlarının önüne geçmek isteniyordu.

Diyarbakir Eyâleti, coğrafi konumu nedeniyle önem arz eden merkezlerinden olduğundan dolayı Diyarbakir gümrüğü; hem Anadolu hem İran ve Kafkasya hem de Irak-Suriye arasında mühim bir konuma sahipti.

Geçiş bölgesi olması nedeniyle doğudan gelen mallar Amid gümrüğünden geçtikten sonra ya İstanbul ve o yol güzergâhı üzerinde bulunan diğer şehirlere ya da liman kentler üzerinden gerçekleştirilen sevkiyatla dışarıya gönderilirdi.¹⁵¹

Osmanlı gümrük vergisi politikasında kapitülasyonların etkisi açık bir şekilde hisedilmektedir. Yerli tüccar ihraç edeceği malı, çıkış yapacağı merkeze ya da limana ulaştırana kadar dâhili gümrüklere icab eden vergileri öderdi. Bu yüzden yerli tüccara çok pahalıya mal olan ticârî eşya, yabancı tüccara oldukça düşük fiyata mal oluyordu.

Gümrük merkezleri arasında ödenen bu vergiye “resm-i gümrük” denilirdi. Bu verginin ödenmesini belgelemek için vergiyi ödeyen kişiye “edâ tezkiresi” denilen bir evrak verilirdi. Gümrüklerde malın sahibi ve her türlü özelliği dikkatle kayıt altına alınırdı.

Daha önce resmi ödenen bir malın iç piyasada tüketilmesi halinde bir daha vergi alınmıyordu fakat bu malın dışarıya ihraç edilmesi halinde o mal için tekrar gümrük vergisinin ödenmesi gerekiyordu.¹⁵² İşte bu uygulamayı suistimal edip malı içerde tüketiliyormuş gibi gösterip vergi kaçırarak dışarıya satanlar olmuştur. Devlet

¹⁵¹ Bulut, a.g.t., s. 219.

¹⁵² Bulut, a.g.t., s. 219.

buna karşı sıkı bir kontrol mekanizması geliştirerek malların gerçekten iç piyasada tüketildiğinden emin olmak maksadıyla şehir gümrüğüne gelen malların kayıt altına alınması ve bu kayıt ile tacirlerin diğer şehirlere girerken tutulan kayıtların karşılaştırılması istenmiştir.

607 numaralı defterde Dersim gümrüğü,¹⁵³ Diyarbekir gümrüğü¹⁵⁴ ve İstanbul gümrüğünden¹⁵⁵ bahsedilmektedir. Dönemin Diyarbekir Gümrük Emini olarak Hacı İsmail Ağa¹⁵⁶ ve Mehmed Tahir Bey'in¹⁵⁷ isimleri geçmektedir. Osmanlı'da iç gümrük sisteminden dolayı çeşitli gümrük vergileri alınıyordu. Defterde, reftiyye vergisinin % 3¹⁵⁸ âmediyye'nin ise % 9¹⁵⁹ olduğu görülüyor.

Diyarbekir eyâleti herhangi bir limana yakın olmamasına ve yolların elverişsizliğine rağmen oldukça canlı bir ticârî hayata sahipti. Bu yüzden gerek Avrupa ülkelerinden gerekse de başka coğrafyalardan tacirlerin uğradığı bir merkezdir. Farklı belgelerde, o dönem İngiltere, Fransa, Rusya, Belçika, Mısır, Kıbrıs, İran ve Irak gibi çeşitli yerlerle yapılan ticaretten söz edilmektedir.

2.5. Para Politikası ve Altın Çeşitleri

Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinden itibaren kendi parasını bastırmaya ve kendisine özgü istikrarlı bir para sistemi kurmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde madeni paraların parasal işlevleri yerine getirmesi amaçlandığı için paraların dolaşımı sağlanmaya çalışılmış ve bu yüzden paranın iddihar (yastık altı nakdi tasarruf) olarak kullanılması istenmemiştir. Para arzının yeterli şekilde karşılanması amacıyla ülkeye değerli madenlerin girişi teşvik edilmiş ancak çıkışı arzu edilmemiş ve zorlaştırılmıştır. Bu arada ülkenin sınırlarının

¹⁵³ Belge no: 23 (30 Haziran 1840).

¹⁵⁴ Belge no: 23, 32, 40, 48.

¹⁵⁵ Belge no: 32 (7 Şubat 1841), 40 (26 Ağustos 1840).

¹⁵⁶ Belge no: 23 (30 Haziran 1840).

¹⁵⁷ Belge no: 72 (1841 senesi Mart ayı sonları).

¹⁵⁸ Belge no: 40, 57, 62, 63, 64, 67, 68, 72.

¹⁵⁹ Belge no: 40,57, 58, 62,63,64,67,68.

genişlemesi sonrası merkeze uzak bölgelerde para bölgeleri oluşturularak o bölgeler istedikleri para birimini kullanmak konusunda serbest bırakılmışlardır.¹⁶⁰

Osmanlı'nın para birimi gümüşten kesilen ve "akça/akçe" denilen "sikke"dir. 19. yüzyıla kadar Osmanlı para sistemi, kendi dönemindeki diğer devletlerde olduğu gibi madeni para sistemine dayanmıştır.

Tablo 17: Tedavülde Olan Çeşitli Altınların Dirhem/Adet Olarak Kuruş ve Akçe Cinsinden Karşılıkları¹⁶¹

Cins	Dirhem	Adet	Kuruş	Akçe
Yaldız ve Macar Altun	1		45	45
Atik Rumî Altun	1		43	60
Cedid Rumî Altun	1		36	45
Fındık ve İstanbul Altunı	1		36	45
İspanya altunu	1		39	15
Ecnas Mısır altunu veya ...diyetlik (?)	1		30	30
Atik Sultan Mahmud ve Sultan Mustafa Han altunlarıyla serfin(?) altunları	1		41	...
Atik Adlî altun	1		37	90
Cedid Adlî altun	1		34	...
Adlî rebialar	1		34	...
Hayriye altunu	1		39	75
Lira ve Napolyon ve Loviçi ve Portekiz tabir olunan altunlar	1		41	41
Bekir ... halis kadem altunu ve ... altunlar	1		43	...
Acem sikkesiyle temin tabir olunan altun	1		44	...
Kezalik Acem sikkesiyle tabir olunan altun			42	60
Kesik memduhiye Altun			39	...
Direkli rubalık beher adedi	10		22	60
Kuşlu ve Aslanlı ve avadış enva-i cins rubalık		1	22	60
Kad bevans yahud mand enva-i cins düvel sikkelerinin		1	16	60
Beheri yedi dirhem Mora riyalinin beheri adedi		1	18	90
Beheri yedi dirhem on iki kırat Kıratda tabir olunan Fransız riyalinin beher adedi		1	20	30

¹⁶⁰ Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz", **Bankacılar Dergisi**, Sa: 56, Ankara 2006, s. 11.

¹⁶¹ Belge no: 27.

Beheri dirhem on iki kırat kabdan tabir olunan ispanya riyali çariki		1	4	15
Bozi'barında sırma gümüş tabir olunan külçe sim ile sair evâni simin halisi	1		2	96
Kezalik bazı yaldızlı evâni simden bi'l-ikraz zuhur eden altunun beher dirhemi	1		60	?
Atik,Cedid yüzlük ve ikilik,tek kuruş ve parmak ve çarhlı ikilik ve altmışlık ve zolta	1		1	30
... Ağrosa (?) parasının beher dirhemi	1		93	...
Atik cihadiyenin beher dirhemi	1		2	15
Yirmi rakamlı savansın(?) tabir olan sikkenin beher dirhemi	1		1	75
On rakamlı carik tabir olunan diğer savansın(?) sikkesinin beher dirhemi	1		1	45
Defa üç ve beş rakamlı savansın (?) sikkesinin beher dirhemi	1		?	108
Atik Bağdat kuruş ve yarımliğin beher dirhemi	1		2	30
Cedid Bağdat kuruş ve ikiliğin beher dirhemi	1		?	116(?)
Sa sağran (?) tabir olunan beyaz ham sikkesinin beher dirhemi	1		2	90
Kezalik ... yanayan (?) tabir olunan beyaz ham (?) sikkesi	1		2	36
Suluk tabir olunan esas Fransız parasının beher dirhemi	1		1	105
Ragoza sikkesi altmışlığının beher dirhemi	1		1	66

Osmanlı Devleti'nde, klasik dönemden itibaren malî dengeyi sağlamak amacıyla uygulanan tağşişin (devalüasyon) 19. yüzyılın iktisâdî şartları içerisinde de uygulandığı görülüyor. Tağşiş, para darlığını çözmek ve malî bir rahatlama maksadıyla yeni sikke basımlarında akçenin ağırlığının azaltılması olayına denir.¹⁶² Düşük ayarlı sikkeleri taklit etmek daha kolay olduğu için para kalpazanlığı artmıştır. Devletin paranın ayarını düşürmek suretiyle elde etmeyi düşündüğü kârın bir kısmı bu kalpazanlar tarafından paylaşılmıştır.

Devletin güçlü olduğu dönemlerde sıkı bir şekilde takip edilen istikrarlı bir para sistemi, bazı zamanlarda meydana gelen ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar sebebiyle sıkı bir şekilde takip edilememiştir. 16 Haziran 1840 tarihli bir belgede;

¹⁶² Özbilgen, a.g.e., s. 657.

düşük ayardaki altının çok fazla alınıp satılmaması, altın ve gümüşteki noksanlığı tespit edilenlerin zımba ile delinerek bunların fiyatının düşürülmesi, memurlar tarafından tespit olunan altınların İstanbul'a getirilip yarı fiyatına alınması ve bunların darphaneye gönderilmesi, taşrada düşük fiyatlarla alıcılara verilip eksik, delik ve kesik olan altınların toplanarak darphaneye teslim edilmesi, çocukların boyunlarında bulunan ancak noksan olan altınların bedelinin ödenerek bunların satın alınması, buna yanaşmayıp vermeyenlere ise karışılmaması istenmiştir.¹⁶³

Malî dengenin bozulması nedeniyle kuyumcu, tüccar gibi altın ve gümüş alışverişiyle uğraşan kişiler düşük ayardaki altın ve gümüşü yüksek fiyatlarla sattıkları görülüyor. Ancak devlet buna müdahale etmiş ve ortaya çıkan başıbozukluğu ortadan kaldırmak amacıyla gerekli düzenlemeleri yaparak bu işle uğraşan kişilere gerekli uyarıda bulunmuştur. Altın ve gümüş alıp satan kişilerin bu alışveriş esnasında ellerindeki malları fahiş bir kârla satmamaları ve bunu uygun miktardaki bir kâr ilave ederek satmaları, ihtikârlardan altın ve gümüş alıp satanlara ağır cezalar verilmesi, boyunlarında altın takanlara ise dokunulmaması istenmiştir.¹⁶⁴ İnsanlarda bulunan altın, beyaz akçe, inci ve gümüşün darphaneden çıkan fiyat ayarı ile Diyarbekir mübayaacısı tarafından satın alınmış yüz ayarından gümüşün dirhemini 112'şer paradan verilmesi istenmiş ve bu şekilde kaydedilmiştir. Buna rağmen bazı insanların, daha düşük ayarda olan doksan üç ve doksan dört ayardaki gümüşü de yüz ayar fiyatı gibi 112 paradan satın alınmasını talep ettikleri görülüyor. Düşük ayardaki gümüşün yüksek fiyatla satılmak istenmesi bazı huzursuzluklara sebep olmuştur. Meydana gelen anlaşmazlığın ortadan kaldırılması amacıyla darbhane-i amire nazırı Ahmed Ziver Efendi tarafından bir emirname yazılmıştır. Burada kuyumcu, tüccar ve bu işle uğraşanlara gerekli tenbihte bulunmuş ve bu emirnamede yer aldığı şekliyle alışveriş yapmaları istenmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ Belge no: 26 (16 Haziran 1840).

¹⁶⁴ Belge no: 28 (15 Temmuz 1840), 39 (28 Ağustos 1840).

¹⁶⁵ Belge no: 42.

2.6. Tarım ve Hayvancılık

Diyarbakir eyâletinde, iklim şartlarının elverişli olması nedeniyle çeşitli ürünler yetişmekteydi. Bunun yanısıra, burada geniş ovalar ve meralar ile bol akarsular bulunduğundan dolayı hayvancılığa da oldukça elverişliydi. İnsan ve hayvan gücüne dayalı olarak yapılan tarımsal faaliyetler devletin denetimi altındaydı ve bu konuda vergilerin düzenli toplanması için gerek ekilip biçilen toprak gerekse de hayvanlar kayıt altında tutuluyordu.

Diyarbakir’de özellikle şehrin hemen doğusunda bulunan Dicle vadisinde sebze, meyve yetiştiriciliği geniş çaplı olarak yapılmaktaydı. Ovalar da ise daha çok buğday (hınta), arpa (şâîr), mercimek, nohut, pamuk gibi ürünler yetiştirilmiştir. Tarımsal faaliyetlerde öncelik, insanlara yetecek hububatın yetiştirilmesidir. Dicle vadisi ve Dicle kenarı başta olmak üzere akarsu kenarları, vadiler, gölet kenarları ise bahçe, bostan gibi faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı alanlardır. Yaz mevsimiyle birlikte bu alanlarda sebze ve meyveler yetiştirilmekteydi. Domates, biber, patlıcan, soğan, kayısı, sarımsak, karpuz, kavun en çok yetiştirilen sebze ve meyvelerdir. XVII. yüzyılın başlarında Diyarbakır’ı ziyaret eden Polonyalı Simeon da Amid’in meyveleri içerisinde, bilhassa çok iri ve tatlı kavunların dikkat çektiğini ifade etmiş ve reçeli de yapılan sarı renkte ve uzunca olan kavunun ‘perkeş’ olarak hükümdara bile götürüldüğünden bahsetmektedir.¹⁶⁶

Tarım kaynakları içerisinde buğday, arpa ve çeltikten oluşan tahıllar ile mercimek, fasulye, nohut ve kuşne (kara burçak) gibi baklagiller önemli bir yer tutmaktadır. Domates, salatalık, patlıcan, biber ve soğan gibi çeşitli sebzeler ile gerek kent sınırları içerisinde bulunan evlerin bahçelerinde ve gerekse kırsal kesimde yetiştirilen şeftali, kavun, günümüzde hala çok meşhur olan ve belki de güvercin gübresi ile gübrelendiğinden dolayı da çok büyük ebatlarda ve aynı şekilde meşhur

¹⁶⁶ Hrand D. Andreasyan, **Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi (1608-1619)**, Baha Matbaası, İstanbul 1964, s. 100.

olan karpuz gibi meyveler de yetiştirilmekteydi. Ayrıca pamuk ve susam gibi mahsuller de Diyarbakir’de yetişen ürünler arasında bulunmaktaydılar.¹⁶⁷

Bölgede bağ ve bahçe işlerinin yoğun olarak gerçekleştiği de bilinen konulardandır. Özellikle Eğil, Çermik, Mardin gibi yerlerde üzüm yetiştirilmiş ve üzümünden elde edilen ürünler pazarlarda satılmıştır. Bilhassa Eğil’de yetiştirilen üzüm çeşitleri günümüzde de varlığını ve kalitesini sürdürmektedir.¹⁶⁸ Bölge halkının kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla yetiştirdiği tarım ürünlerinden vergi alınmamaktaydı. Fakat satmak amacıyla pazara götürülen bu tür ürünler vergiye tabiydi. İklimin elverişli olup olmaması, arazinin sulu veya susuz olması gibi nedenlerden dolayı tarımsal faaliyetlerin meydana geldiği bölgeden alınan verginin oranı değişmekteydi. Tarım ürünlerinden genellikle 1/5 oranında öşür alınmaktaydı. Bununla birlikte bu oran bütün köylerde aynı değildi ve bazı köylerde 1/4, 1/6 ve 1/7 oranında öşür alınmaktaydı.¹⁶⁹ Pamuk ve ipek böcekçiliği ise bilinen sanayi maddeleri olarak Amid’deki başlıca uğraşlar arasındaydı.

Tablo 18: Diyarbakir’deki Tarım Ürünleri

Yetiştirilen Tarım Ürünleri	Miktar	Fiyatı	Belge No
Arpa (şair)	14, 15
Hınta			10,14,15
Hurma	1 kıyye	4 krş	21
Karpuz	62
Kavruk (?)	62
Kavun	62
Kırmızı ve kara üzüm	1 kıyye	2 krş	21,62
Pekmez	1 kıyye	2 krş	21
Penbe (Pamuk)	62
Saman	25
Soğan	62

¹⁶⁷ Günay, a.g.t., s. 102.

¹⁶⁸ Y. Kenan Haspolat (Koord.), **Diyarbakır Yerüstü Kaynakları 1**, Mahmut Yılmaz, “Eğil’de Üzüm ve Üzüm Ürünleri”, Uzman Matbaacılık, İstanbul 2013, s. 14-17.

¹⁶⁹ Günay, a.g.t., s. 107, 108.

Belgelerde tütün ve ab-ı hamr'dan¹⁷⁰ söz edilmesinden bu ürünlerin Diyarbakir'de var olduğu, ayrıca tütün ürününe mahsus olan Tütün Hanı'nın mevcudiyeti ve tevzî defterinde Tütüncü esnafından söz edilmesinden o tarihlerde burada yetiştirilen ve imal edilen tütünün Amid'in tarımsal ve iktisâdî hayatında önemli bir yer tuttuğu anlaşılıyor.

Dönemin şartları gereği ekonomik yapı, beslenme ve üretim ile hayvanlar arasında önemli bir bağ vardır. Hayvanlar iktisâdî hayatın bir ögesi olduğu gibi insanların beslenmesi için de önemli bir yer tuttuğundan dolayı özellikle koyun, keçi, inek, öküz, tavuk, at gibi hayvanlar bu anlamda insanların vazgeçilmezleri arasındadır. Diyarbakir'de de bu hayvanlar beslenmiş ve kendilerinden istifade edilmiştir. Belgelerde Sığır Pazarı¹⁷¹ ile Pazar-ı Esb¹⁷² (At pazarı) adlarının geçtiğini görüyoruz.

Tablo 19: Çeşitli Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler

Tespit Edilen Hayvan ve Hayvansal Ürünler	Miktar	Fiyat	Belge No
'Asel Eritmiş	1 kıyye	2,5 krş	21
'Asel Mumlu	1 kıyye	3 krş	21
Ağnam	66
Eritmiş Peynir	1 kıyye	2,5 krş	21
Esb	21,61,66
Et	43
Katır	21
Merkeb	25
Revgan-ı Kire (?)	1 kıyye	5 krş	21
Revgan-ı Sade	1 kıyye	7 krş	21
Revgan-ı Zeyt	1 kıyye	7 krş	21
Sığır	59
Şeyhberteli Peyniri	1 kıyye	1,75 krş	21
Yük Peyniri	1 kıyye	2 krş	21

¹⁷⁰ Belge no: 62.

¹⁷¹ Belge no: 59.

¹⁷² Belge no: 61, 62.

2.7. Vergi Çeşitleri ve Oranları

Osmanlı'da çeşitli vergiler vardır. Bunlar din kaynaklı vergiler olan şer'î vergiler yani “Tekâlif-i Şer'iyye”, devletin koyduğu vergiler olan ve “Tekâlif-i Örfiye” olarak adlandırılan vergiler, üçüncüsü ise olağanüstü durumlarda toplanan “Avâriz-ı Divâniye” ile “Tekâlif-i Şakka” denilen vergilerdir. Öşür ve harac, tarım gelirlerinden alınırken cizye ise köylü ya da şehirli gayrimüslim erkeklerden alınırdı. Öşür vergisini sipahi toplardı. Sipahi ürünün bulunduğu arazide gerekli teftiş ve tespiti yapmadan o tarladan ürün hasadı gerçekleşmezdi. Fakat tımar sistemindeki bozulmalar nedeniyle 17. yüzyılda aşar geliri mültezimlere verilmeye başlanmıştır. Tekalif-i Şakka ise şer'î niteliği olmadığı gibi malî kurallarla da bağdaşmayan vergilerdir. Bad-ı hava, cerimeler, tapu resmi, resm-i arusane, nelbeha başlıcalarıdır. Avâriz-ı Divâniye yani avarız vergileri ise olağanüstü şartlarda konan ve kanunnamelerde yer almayan vergiler olup başlıcaları; avarız akçası, nüzul bedeli vergisi, imdad-ı seferiyye vergisidir.¹⁷³

İç gümrükte alınan vergilerin oranı zaman ve bölgelere göre farklılık göstermekteydi. Devlet tarafından vergi kaçırılmaması ve ihtiyaçların doğru karşılanmasını sağlamak için gümrüğe dâhil olan malın sahibi, cinsi, miktar ve alınan gümrük vergisi defterlerde eksiksiz olarak tutulmaya özen gösterilirdi.

Osmanlı Devleti, gayrimüslim tebadan mal varlıkları ve gelirlerine göre cizye vergisi almıştır. Çalışamayacak derecede ihtiyar ve özürlü olanlardan ise vergi alınmamıştır.¹⁷⁴ Vergilendirme ve tahsil işlemlerinde vergi tahsilâtı yapılacak olan gayrimüslimler “A'lâ” (yüksek), “Evsat” (orta) ve “Edna” (Düşük, aşağı) olmak üzere üç sınıfa ayrılmışlardır ve her grubun vergi oranı değişmektedir. Vergilendirme de kolaylaştırma esastır bu nedenle bir defada vergisini ödeyemeyenler için taksitlendirme yapılmaktaydı.¹⁷⁵

¹⁷³ Ortaylı, a.g.e., s. 134-141.

¹⁷⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 135.

¹⁷⁵ Bulut, a.g.t., s. 211.

Tablo 20: Vergi Çeşitleri

Vergi Adı	Belge No	Vergi Adı	Belge No
Öşür	14	Mukataat cizyesi	16
Şahnelik	14	Resm-i gümrük	32
Nahak	14	Reftiye	40,57,62,63,64,72
Resm-i çift	14,15	Âmediye	40,57,62,63,64,68
İspenç-i gebrân	14	Tamğa-i siyah	59
Resm-i arus	14,15	Resm-i ihtisabiye	56(?)
Arsa mukataası	57,59	Resm-i çift-i müslümanan	14
Resm-i ihtisab	15	Mengene-i Akmişe mukataası	65
Cizye	16		

3. AMİD'İN SOSYAL YAPISI

3.1. Dini ve Sosyal Yapılar

Osmanlı şehirlerinin karakteristik özelliğinin merkezi bir cami ve çarşı/pazar etrafında kümelenen yerleşim örneği olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu merkezin etrafını sosyal dokuya uygun birçok mahallenin yayılımı tamamlar. Mahallerin etrafını yani şehrin çevresini ise bağ, bahçe ve bostanlar çevreler. Her mahallede mutlaka mescid, fırın gibi olmazsa olmaz kurumlar yer alır.

Birbirini tamamlayan ve yekdiğerine uyumlu birimlerin bir araya gelmesini ifade eden Osmanlı şehirlerinin kurumsal yapısı insan merkezli olup çok disiplinli bir hiyerarşi söz konusudur.

Kurumların başında bulunanların merkezi otorite tarafından atandığı ve sıkı bir kontrole tabi olduklarını, icraatların kayıt altına alındığını görmekteyiz. Osmanlı şehirlerinde başıboşluk ve akışına bırakmak anlayışının asla hakim olmadığını, devlet organizasyonun bütün ihtimalleri göz önüne alarak şehir planlaması ve hesaplarını yaptığını görmekteyiz.

3.1.1. Camiler

Arapça bir kelime olup Müslümanların bir araya gelerek içerisinde ibadet ettiği, dini eğitim aldığı, sosyal duyuruların yapıldığı ve bunun yanında bazen halkın kadınlara başvurmak için gittiği mekâna verilen isimdir.

İslam ve Osmanlı şehirciliğinin temelini oluşturan, yerleşim ve ticârî faaliyetlerin merkezi konumunda olan camiler adeta şehrin kalbidir.

Diyarbakir şehri, cami ve mescidler konusunda oldukça zengindir. Osmanlı öncesinde birçok cami ve mescit yapılmakla birlikte özellikle mescidler etrafında şekillenen mahallelerin Osmanlı döneminde oldukça artması mescidlerin de artmış olabileceğine dair güçlü işaretler vermektedir.

Cami ve mescidler genel olarak banisinin adıyla isimlendirilmiş ve bu isimler o mahalleye de verilmiştir. Mahalle adları olarak kullanılan mescid isimleri zamanla “mescid” ismini kaybetmiş ve geriye sadece şahıs ismi kalmıştır. 16. yüzyıla ait kaynaklarda “Mescid-i Hoca Ahmed” olarak geçen mahallenin, ismindeki “mescid” kısmının kullanılmadığı ve sözkonusu mahallenin “Hoca Ahmed mahallesi” olarak kayıtlarda yer aldığı görülüyor.¹⁷⁶

Bu defterde cami ismine rastlamamakla birlikte Amid’de Şeyh Mahmud Urmevî’nin bir cami yaptırdığını tespit ettik.¹⁷⁷

3.1.2. Vakıf

Bir mülkü ammenin menfaat ve hizmetine ebedi olarak tahsis etmek demektir.¹⁷⁸ İslam hukûkuna göre “yararlılıkları ammeye ait olmak üzere sadece Allah rızası gözetilerek adanmış olan ve zaman süresi ile tahdîd edilmeksizin temlik ve temellükten habs ve men’ edilen maldır.”¹⁷⁹

¹⁷⁶ Belge no: 30 (5 Kasım 1839).

¹⁷⁷ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonlar), 15 (24 Ekim 1839).

¹⁷⁸ Pakalın, “Vakıf”, a.g.e., s. 577.

¹⁷⁹ Özbilgen, a.g.e., s. 337.

İslam toplumlarında karşılıksız hizmet “vakıf” dediğimiz müesseselerle sağlanır. Vakıfların temeli dini inanç olup Allah’ın rızasına giden yolun insanların hizmetine bir şeyler sunmak olduğu düşüncesini görmekteyiz.

Vakıflar tüm vatandaşların hizmetine sunulmuş oldukları için devletin de teşvik ettiği ve desteklediği ve var gücüyle koruduğu kurumlardır. Osmanlı bir vakıflar medeniyetidir adeta. Padişahlar başta olmak üzere sadrazamlar, vezirler ve diğer devlet görevlileri de vakıflar yapmışlar ve bu kurumları teşvik etmişlerdir.

Şeyh Mahmud Urmevî’nin Amid’de vakıf cami ve medrese yaptırdığı, bunları maddi yönden desteklemek amacıyla bunların uhdesine tarıma uygun araziler bıraktığı ve bu arazilerde ekip-biçmenin gerçekleştirildiği görülüyor.¹⁸⁰ Ancak günümüzde böyle bir cami ve medresenin nerede olduğu bilinmiyor.

3.1.3. Medreseler

Osmanlı Devletinin eğitim sisteminin temelini oluşturan kurumlardır. Devlet, varlıklı bireyler veya vakıflar tarafından finansmanı sağlanan bu kurumlar Osmanlı’nın asıl gücünü oluşturuyordu. Diyarbakır’da bazı camilerin bünyesinde medrese de bulunurdu. Bu yüzden Amid şehri, medreseler açısından sayı itibariyle zengindi. Amid’de; Melek Ahmet Paşa camisine bağlı Melek Ahmed Paşa, Nebi Cami (Seyfeddin), Safa Cami, Aziz Cami (Şeyh Rumi), Hoca Aziz Camii, Nasuh Paşa, İskender Paşa, Hüsreviye, Ali Paşa, İmadiye gibi medreseler bulunuyordu.

Herhangi bir cami bünyesinde olmayıp müstakil bir şekilde inşa edilen ve eğitim veren medreseler de bulunuyordu. Bunlar; Zinciriye, Sincariye/Mercaniye Mesudiye medreseleridir. Ayrıca Şeyh Mahmud Urmevî’nin bina eylediği medrese de bulunuyordu.¹⁸¹

¹⁸⁰ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonlar), 15 (24 Ekim 1839), 16 (1840 senesi Nisan ortaları).

¹⁸¹ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonlar), 15 (24 Ekim 1839).

3.1.4. Hamamlar

Arapça'da ısıtmak, sıcak olmak anlamına gelen hamm (hamem) kökünden türeyen bir kelime olup sözlük anlamı itibariyle ise “ısıtan yer, yıkanma yeri” demektir. Özellikle Roma döneminde yaygınlaşan ve bu dönemde sadece temizlenme değil ayrıca sosyalleşme ve eğlenme mekânı haline gelen hamamlar, İslam medeniyetinin temizliği ibadetin temel şartı haline getirmesi nedeniyle daha da yaygınlık kazanmıştır.

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde 10'dan fazla hamam ismi sayar ve hamamların şehrin çöpleriyle ısıtıldığından,¹⁸² bu uygulamadan dolayı şehirde hiç çöpe rastlamadığından da söz eder. Amid'de; Kadı Hamamı (Eşbek Hamamı), Yeni Hamam (İskender Paşa hamamı veya Çarşı Hamamı), Küçük Hamam (Hamam-ı Atik), Deve Hamamı, Melek Ahmet Paşa Hamamı (Hamam-ı Kebîr), Behram Paşa Hamamı, Çardaklı Hamamı, Su Akar Hamamı (İbrahim Beg Hamamı, Sadak veya Suvaykiye Hamamı), Rüstem Paşa Hamamı (Yeni Kapı Hamamı), Bıyıklı Mehmed Paşa Hamamı, Cadde Hamamı, İç Kale Hamamı, Mirza Beg Hamamı, İpekoğlu Hamamı (İbn-i Ziyal Hamamı), Ali Paşa Hamamı, Vahab Ağa Hamamı, Bekir Paşa Hamamı, Çemşid Beg Hamamı, Damat Hamamı, Alaeddin Hamamı gibi hamamlar bulunuyordu.

3.1.5. Çarşı ve Pazarlar

Çarşı, üstü kapalı olan pazarlara verilen isimdir.¹⁸³ Ortadoğu, Anadolu ve Kafkasya arasında önemli bir geçiş noktası olan Diyarbekir, üretim ve ticârî potansiyeliyle her zaman iktisâdî canlılığa sahip olmuştur.

Çarşı ve pazarlar, Amid'de Ulu Camiye yakın olup gün boyu hareketli merkezlerden biridir. Amid'de çarşılar hem alışveriş yapanların rahatı hemde iş yerleri sahiplerinin güvenlik ve muhafaza kaygıları dikkate alınarak genel olarak üstleri kapalı bir vaziyette ve taşlardan yapılmıştır.

¹⁸² M. Şefik Korkusuz, **Seyahatnamelerde Diyarbekir**, Kent Yay., İstanbul 2003, s. 32.

¹⁸³ Günay, a.g.t., s. 89.

Diyarbakir'in başlıca çarşı ve pazarları; Yeni Çarşı, Yahudiler Çarşısı, Sarraflar Çarşısı, Altıncılar Çarşısı, Eskiciler Çarşısı, Penbeciler Çarşısı, Kılıççılar Çarşısı, Tahte'l-Kal'a Çarşısı, Attarlar Çarşısı, Bit Pazarı, Soğan Pazarı, Basîteciler Çarşısı, Çilingirler Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Bezzazlar Çarşısı, Haffaflar Çarşısı, Sevik Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Palancılar Çarşısı, Yoğurt Pazarı, Kitapçılar Çarşısı, Çarıkçılar Çarşısı, Hasan Paşa Çarşısı, Sipahi Pazarı, Esb Pazarı, Kalıpçılar Çarşısı.

607 nolu defterde Sipahi Çarşısı'ndan söz edilmektedir.¹⁸⁴ Sipahi Pazarı, Ulu Camii'nin hemen güney tarafında yer alıyor. Bu çarşının etrafına sağlam bir şekilde taşlarla duvarlar inşa edilmiştir. İki tarafında demirden yapılmış kapılar bulunmaktadır. Kıymetli mal ve eşyayı barındıran bedestenin de içerisinde bulunduğu Sipahi Pazarı, bugün hala aynı isimle anılmakta ve bir alışveriş yeri olarak kullanılmaktadır.

3.1.6. Hanlar

Hanlar ticârî maksatla inşa edilmiş ve buna dönük olarak çeşitli hizmetler de sunan yapılara verilen isimdir. Bedestenlerin etrafında hem gece konaklama ve hem de ticaret yapılan hanlar bulunmaktadır. Hanlar, tüccarlara mallarını satma, muhafaza veya konaklama imkânı sunarlar.

Cinsi veya türü ne olursa olsun, satışa sunulacak emtia, o malın dağıtımının meydana geldiği kapan veya hana götürülmekteydi. Buralarda muhtesibin gözetimi altında tartılmakta, bazı vergiler tahsil edilmekte, kalite ve sağlık açısından değerlendirildikten sonra narhı tespit edilmekteydi. Bu mallar, diğer büyük şehirlerde olduğu gibi Diyarbakir'de de genellikle ayrı yerlerdeydi. Bu nedenle o mekânlar orada satılan malın cinsine göre isim alabilmekteydi. Sabun Hanı, Tütün Hanı, Deliller Hanı gibi.¹⁸⁵

Hanların gelirleri hana gelenlerin konaklama ücretleri ile dükkan kiralarından oluşur. Hanlardan elde edilen mukataa gelirleri, medrese ve zaviyelerin ihtiyaçları

¹⁸⁴ Belge no: 61.

¹⁸⁵ Günay, a.g.t., s. 70-71.

için harcanmıştır.¹⁸⁶ Hanlar sadece ticaret, dinlenme, konaklama, depolama değil ayrıca iş bağlantılarının kurulduğu mekânlardır.¹⁸⁷

Diyarbakır'da birçok han inşa edilmiş ve bunlar arasında günümüze kadar gelenlerde vardır. Han-ı Kebir, Hasan Paşa Hanı, Deliller Hanı, Rüstem Paşa Hanı, Melek Ahmed Paşa Hanı, Sabun Hanı, Çifte Han, İskenderoğlu Hanı, İbrahim Paşa Hanı, Yenikapı Hanı, Defterdar Hanı, Şevketlü Han, Halid Ağa Hanı, Karakaş Hanı, Şerbetin Hanı, Kayseriye Hanı, Börekçiler Hanı, Alaca Han, Eğilliler Hanı, İpekoğlu Hanı, Han-ı Cedid, Sülüklü Han, Recep Hanı,¹⁸⁸ Abdülkadir Efendi Hanı,¹⁸⁹ Tütün Hanı¹⁹⁰ Diyarbakır'deki hanlardır. Bunlar dışında ayrıca Sipahioğlu Hanı, İshakoğlu Hanı ve Mardinkapısı Hanı, Ketenciler Hanı, Salos Vakfı Hanı, Pamukçular Hanı, Kilimciler Hanı, Tilham köyü yakınlarındaki Tepe Hanı, Diyarbakır-Bingöl yolu üzerinde Berbas köyü yakınında bulunan Çeper Hanı, Çermik Hanı, Gevran Hanı, Karakaya Hanı, Kepo Hanı, Yengi Han, Paşaoğlu Hanı, Abacı Hanı Diyarbakır'da bulunan Osmanlı döneminin hanlarındanlardır.¹⁹¹

XIX. yüzyılda Diyarbakır'da bazı hanların askerler tarafından kullanımına tahsis edildiği görülüyor. Askerler bu hanları kullandığı zaman kira ve konaklama, tamirat ücretlerini vermek zorundaydılar. Ancak bazen han sahiplerinin handan elde ettikleri geliri tahsil edemedikleri ve bu durumun kendilerini mağdur ettiği görülüyor. Hanı kullanan askerlerin ücret ödememeleri durumunda han sahipleri mahkemeye başvurmak suretiyle askerleri handan çıkarttıkları ve ücretlerini tahsis ettikleri görülüyor. 11 Temmuz 1840 tarihli bir belgede¹⁹² Hasan Paşa Hanı'nda yedi senedir kalan askerlerin ücretlerini vermemesi nedeniyle Hacı Mehmed Rağıp Efendi'nin şikâyetiyle hanın tahliyesine ve gerekli ücretlerin ödenmesine karar verilmiştir.

¹⁸⁶ Özbilgen, a.g.e., s. 751.

¹⁸⁷ Günay, a.g.t., s. 71.

¹⁸⁸ Diyarbakır Şer'iyye Sicili 349 Nolu Defter.

¹⁸⁹ Diyarbakır Şer'iyye Sicili 599 Nolu Defter.

¹⁹⁰ Belge No: 62.

¹⁹¹ Günay, a.g.t., s. 86.

¹⁹² Belge no: 49 (11 Temmuz 1840).

Hasan Paşa Hanı, zaman içerisinde kendi işlevinin dışında bazı işler için de kullanılmıştır. Mesela hem sahipsiz çocukların barındırılması, hem de onların çeşitli sanat dallarında yetiştirilerek memleketin sanayi alanındaki ihtiyaçlarını karşılayacak kalifiye eleman yetiştirilmesini sağlamak amacıyla 1869 yılında bir ıslahhane için mekân olarak kullanılmıştır. Öğrencilerin barınma ihtiyaçlarına ve çalışmalarına uygun hale getirilen hanın odalarının bir kısmı yatakhane için diğer bir kısmı da eğitim verilmesi düşünülen sanat dallarının tezgâh ve malzemelerini yerleştirmek suretiyle dershaneye dönüştürülmüştür. Ancak burası daha sonra ihtiyacı karşılayamadığından, ıslahhane buradan başka bir yere taşınmıştır.¹⁹³

İçerisinde muhtemelen buraya gelen ağır yük ve tütünü tartmaya yarayan kabbân kapanın bulunduğu Tütün Hanı,¹⁹⁴ Abdal mahallesinde, Deva Hamamı'nın hemen arka kısmında bulunmaktaydı. Şeyhzade İbrahim tarafından inşa edilmiş ve evladiyet üzere vakfedilmiştir. 1225/ 1810 tarihine ait İbrahim Paşa vakfiyesine göre; "... sağ tarafta yedi adet oda ve sol tarafta sekiz adet oda ve iki ahur ve iki memsa ve sol tarafı hamam külhanı ve havlu ..." dan oluşmaktaydı.¹⁹⁵

3.2. Müslümanlar

3.2.1. Sosyo-Ekonomik Yapı

Dönemin şartları açısından bakıldığında Diyarbekir dini ve etnik anlamda kozmopolit bir görünüm arz eder. Bunun yanında ekonomik uğraşı alanlarının da çeşitliliği ve canlılığıyla harmanlanmış kültürel görüntü yani sosyal doku oldukça renklidir.

Amid, bir İslam ve Osmanlı şehridir. Dolayısıyla şehrin sosyal yapısında temel şekillendirici güç dindir yani İslam'dır diyebiliriz. Bu dini yapı şehrin fiziki ve mimari şekillenişinde oynadığı rolün benzerini sosyal yapıda da oynamıştır. Ticarete, yaşayış biçiminde, giyimde, düğün ve eğlencelerde, yaslarda v.s. sosyal hayatın her alanında din şekillendirici bir güçtür.

¹⁹³ Talip Atalay, "Sokak Çocukları İçin Başarılı Bir Proje: Diyarbekir Islahhanesi", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır**, Ankara 2008, C. 1, s. 162-163.

¹⁹⁴ Belge no: 62.

¹⁹⁵ Yılmazçelik, a.g.e., s. 92.

Sosyo-ekonomik açıdan bakıldığında da bu durum apaçık görülecektir. Ekonomik uğraşı bakımından dinin Müslüman için ya da İslam toplumunun hâkim olduğu, dine dayalı hukûkun egemen olduğu toplumlarda yasaklanmış olan bir ekonomik uğraşı Osmanlı şehirlerinde de yasaktı. Örneğin domuz yetiştiriciliği, içki satışı, faiz ve tefecilik yapılamaz.

İnsanlar zihin, fikir, parasal güç yönüyle farklı olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bunlar bir olumsuzluk olarak görülmekten daha ziyade bunun aslında insanları bir topluluk halinde yaşamaya sevk eden bir özellik olduğu görülür. Zayıf olan insanlarda korunma, güçlü olan insanlarda da zayıflara sahip çıkma beklentisi vardır. Bundan dolayı İslam dininin de bir tezahürü olarak sosyal hizmet projesi olan vakıf müessesesi ortaya çıkmıştır.¹⁹⁶ Amid'te birçok vakfın varlığından haberdar olmakla birlikte defterde sadece Şeyh Mahmud Urmevî'nin vakf ettiği mallarla inşa edilen cami ve medreseden söz edilmektedir. Bu vakfa ait arazide gayrimüslimlerin ziraatle uğraşıp karşılığında vergi verdikleri de yine bu belgelerde geçmektedir.¹⁹⁷

3.2.2. Aile Yapısı

İslam toplumunun temeli olan aile, Osmanlı toplumunun da temelini oluşturuyordu. Bir kadın ve erkeğin belirli şartlar çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan Osmanlı ailesi, ataerkil bir yapıya sahiptir. Ailenin reisi olan baba, evin geçimini sağlamak için çalışmakla mükellef iken evin kadını daha ziyade içerideki işlerle meşgul oluyordu. Kadın ve erkeğe dair bu roller dini bir zorunluluk olmayıp toplumsal kabulün bir neticesidir. Bunun yanı sıra kadının, evin dışındaki işlerden olan tarla, bağ, bahçe, bostan vesair işlerde de çalıştığı olmuştur.

Belli bir yaşa gelip de evlenmek isteyen kişiler, genel manada ailelerin de rızasını alarak imam ve şahitlerin huzurunda evlilik işlemini gerçekleştiriyorlardı. İmamlar burada devletin bir nevi resmi nikâh memuru gibi hareket ediyordu. Her ne kadar nikâh işlemleri imamın huzurunda gerçekleşse de bu kişiler, evliliklerinin

¹⁹⁶ Günay-Demir, **Osmanlı Devleti'nde Vakıf Müessesesi**, Sage Yay., Ankara 2013, s. 30.

¹⁹⁷ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonlar), 15 (24 Ekim 1839), 16 (1840 senesi Nisan ortaları).

resmi bir mahiyet kazanması için mahkeme sicillerine kaydetmek durumundaydılar. Bu evliliğin hukûkî yönünün güçlü olması için mutlaka iki şahid şartı da aranıyordu. Nikâhın kıyılması sürecinin tamamlanabilmesi için erkeğin; miktarı ve cinsi belli olan bir malı kadına vermesi gerekiyordu. İslam hukûkunda yer alan bu uygulamaya “mehir” adı verilir. Mehir; altın, gümüş, arazi, ev, bahçe vs. maddi karşılığı olan herhangi bir şey olabilir. Bu eşyanın veya malın tasarruf hakkı tamamen kadına aitti. Bu evlilik esnasında kadına verilen mehir ile tarafların evlendiğine dair şahitlik eden kişiler kadı sicillerine kaydediliyordu.

3.2.3. Sosyal İçerikli Bazı Vakalar

18. ve 19. yüzyılda yapmış olduğu savaşlar neticesinde Osmanlı Devleti hem askerî hem de ekonomik yönden büyük sıkıntılara girmiştir. Sair eyâletlerde olduğu gibi Diyarbakir eyâletindeki idârecilerinin de savaşlara katılması sonucunda otorite boşluğu meydana gelebiliyordu. Bundan istifade eden bazı kişi veya gruplar çeşitli yerlerde eşkiyalık faaliyetlerine girişerek halkın can ve malına zarar veriyorlardı. Devlet idâresi, Diyarbakir Eyâleti’nde devlet otoritesinin sağlanarak halka zarar veren bu tür eşkiyalık faaliyetlerinin önlenmesi hususunda mirliwa İsmail Paşa ile diğer görevlilerden gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.¹⁹⁸

Odabaşı Deli Hacı adındaki birisi çevresindeki insanlara zarar vermiş ve yaptığı kötü işlerden dolayı da idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak babasının ihtiyar ve kendisinin de oldukça genç olması nedeniyle merhamet gösterilmiş ve bu kişinin idam edilmesinden vazgeçilmiştir. Bunun karşılığında da askere alınmıştır.¹⁹⁹

3.3. Gayrimüslimler

19. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakir’de Müslümanların yanısıra çeşitli dinden ve mezhepten insanlar da yaşıyorlardı. Gayrimüslimler arasında nüfus yoğunluğu bakımından en fazla sayıya Hristiyanlar sahip bulunuyordu. Bunlar da kendi aralarında çeşitli mezheplere bölünmüşlerdi. Bu nedenle Diyarbakir’de çeşitli gayrimüslim din ve mezheplere ait ibadethaneler bulunuyordu.

¹⁹⁸ Belge no: 29 (1840 senesi Mayıs ayı sonları).

¹⁹⁹ Belge no: 41 (24 Eylül 1840).

3.3.1. Gayrimüslim Gruplar/Mezhepler ve Mezhepler Arası Çatışmalar

Osmanlı Devleti, İslam hukûkuyla idâre edilen bir devlet olmasına rağmen gayrimüslimlerin de kendilerine ait bir hukûkları bulunuyordu. Osmanlı, “millet” sistemi adı verilen ve din esas alınarak tasnife tabi tutulan bir yönetim tarzına sahipti. Millet sisteminde din ve mezhep farklılıkları göz önüne alınarak bir ayrıştırmaya gidilirdi. Yöneticiler müslimlerden oluşmaktaydı. Devletin kurumsal kimlik açısından dini bir yöne sahip olması gayrimüslimlerin durumunu ilgi çekici hale getirmiştir.

İslam hukûkuna göre, halkı Müslim olmayan bir yer fethedildiğinde orada ikâmet eden gayrimüslim halk ile “zimmet akdi” adı verilen bir sözleşme yapılır. Bu anlaşmayı kabul eden gayrimüslimlere “Zimmî” denir.²⁰⁰ Bu uygulama taraflar için bağlayıcı olup uyulmaması cezai müeyyideler gerektirmektedir. Zimmet uygulamasındaki temel amaç farklı dini gruplar arasında hak ve sorumluluklara dair bir tanım getirmek suretiyle barış ve huzur ortamını tesis etmektir. Zimmet adı verilen bu sözleşmeyi imzalamak, devlet koruması altında güvenlik içerisinde yaşamak anlamına geliyordu. Bunun karşılığında ise gayrimüslimler devlete “cizye” adı verilen bir vergi ödemek zorundadırlar. Bu sözleşmeyi kabul eden zimmîler, kamu hakları alanında Müslüman teba ile eşit kabul edilmişlerdir. Gayrimüslimler; özel mülkiyet, vakıf kurma, eğitim ve ticaret alanlarında serbestiyet içerisindeydiler.

Amid’de, Müslümanların yanısıra farklı mezheplere mensup Hristiyanlar ve Yahudiler gibi çeşitli dinlere mensup insanlar yaşıyordu. Gayrimüslim gruplar arasında Hristiyanlar çoğunlukta idi. Etnik açıdan Ermeni nüfusu gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturuyordu.²⁰¹ 1871’deki bir nüfus sayımına göre şehirdeki Ermenilerin diğer gayrimüslimlere göre oranı % 72 idi. Bunların şehirdeki toplam nüfusa oranları ise % 39’du.²⁰² 1891’de Diyarbakır’i ziyaret eden seyyah Vital Cuinet’in bahsettiği gayrimüslim gruplar şunlardır; Gregoryan Ermeniler,

²⁰⁰ Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, Sa: 1, C. 15, s. 268.

²⁰¹ Kasım Ertaş, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Diyarbakır Ermenileri**, Rağbet Yay., İstanbul 2015, s. 48.

²⁰² Ertaş, a.g.e., s.62.

Katolik Ermeniler, Protestan Ermeniler, Ortodoks Yunanlılar, Keldani Katolikler, Suriyeli Katolikler, Suriyeli Yakûbîler, Kapuçin İtalyanlar, Fransisken Fransızlar ve Yahudiler.²⁰³

Tablo 21: Gayrimüslim Gruplar

Gayrimüslim Grubunun Adı	Belge No
Ermeni	1,2,3,11,12,13,14,15,16,30,31,
Süryânî (Yakubî)	11,12,13,14,15,16,17
Gebrân (Mecûsî)	14,16
Katolik	17

Diyarbakir’de birçok Hristiyan mezhep bulunmasına rağmen 607 nolu defterdeki belgelerde sadece Yakûbî (Süryânî), Katolik ve Ortodoks (Ermeni) mezhepleri geçmektedir.²⁰⁴ Bu gruplar arasında genel manada bir uyum olmakla birlikte yine de bazı zamanlarda problemlerin ortaya çıktığı da oluyordu. 1840 senesi Nisan ortalarına ait bir belgede Hristiyan mezhepler arasında bir sürtüşmenin yaşandığı görülüyor. Süryânî-Yakûbî papazı İlyas, şer’î mahkemeye giderek Amid’e bağlı Midyat kazâsının bazı köylerinde Süryânî-Yakûbî mezhebine bağlı Hristiyanların yaşadığını ve burada Katolik mezhebine bağlı hiçbir kimsenin bulunmadığını ifade ediyor. Buna rağmen Midyat’ta bulunan Katolik kilisesinin söz konusu köylerdeki insanlardan bazılarını kendi kiliselerine tabi kılmak için çalışmalar içerisine girmiştir. Katolik kilisesinin bu meyandaki faaliyetlerinin men’ olunmasına dair mahkemeden bir karar alınmaya çalışmıştır. Mahkeme, bu konuda bilirkişi tayin ederek meseleyi araştırmıştır. Araştırma neticesinde sözkonusu köylerde eskiden beri yaşayanların Süryânî-Yakûbî mezhebine bağlı olduğu ve bu köylerde Katolik mezhebine bağlı kimsenin bulunmadığı kayıt altına alınmıştır.²⁰⁵

²⁰³ Korkusuz, a.g.e., s. 59.

²⁰⁴ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonları), Belge no: 15 (24 Ekim 1839), Belge no: 16 (1840 senesi Nisan ayı ortaları).

²⁰⁵ Belge no: 17 (1840 senesi Nisan ayı ortaları).

3.3.2. Gayrimüslimlerin İskanı

Amid'de gayrimüslimler, Osmanlının ilk dönemlerinde diğer şehirlerde olduğu gibi genellikle ayrı mahallelerde ve gruplar halinde yaşıyorlardı.²⁰⁶ Belirli mahallelerde aynı inanca sahip insanların bir arada tutulmak istenmesinin bir nedeni, farklı inanca sahip olan bu insanların, inançlarından dolayı aralarında muhtemel bir sıkıntının gelmesinin önüne geçmek düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Aynı mahalle içerisinde aynı türden insanların iskân olunması belki de bu tür sıkıntıların önüne geçmek için alınmış olan olumlu bir karardı. Bunun yanısıra mahalle içerisinde bulunan Müslümanların sayılarının, dolayısıyla da cami cemaatinin azalmasına sebep olacağından Müslümanların tepkilerine neden olmaktaydı.²⁰⁷ Amid'de gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı mahalleler; Hoca Maksud, Rumiyan, Hoca Haçedor, Mar Habib, Küçük Kinisa, Meryemun, Bekçiyan, Şemsiyan, Meryem-i Sağır, Köprüyan, Sarraf İskender, Meryem-i Kebir, Yahudiyan, Molla Hennan,²⁰⁸ Kavvasi, Kubbe-yi Siyah, Çerik, Usta Burcu, Hoca Necdi, Şeyh Matar-i Şarki.

Amid'de Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı mahalleleri ve köyleri bulunmasına rağmen farklı dinlere mensup bu insanların bir arada yaşamalarına engel olabilecek bir yasak bulunmuyordu. Buna rağmen uygulamada bunun çok da hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

Şehirlerde kendi mahallelerinde, kırsal kesimde ise kendi köylerinde yaşayan gayrimüslimlerin, Müslümanlarca kutsal sayılan Ulucami gibi bazı bölgelerde veya her hangi bir camiye çok yakın mesafede, eğer o caminin/mescidin etrafındaki hanelerin hemen hemen tamamı Müslümanlardan oluşuyorsa, yaşamaları men edilmişti. Osmanlı kayıtlarında geçen, Şeyhülislâm Ebusuud Efendinin verdiği bir fetvaya göre bu durum “taş atma mesafesi” olarak tarif edilmektedir. Yani bir evden camiye bir taş atıldığında, o taşın oraya yetişme durumu varsa böyle bir evde gayrimüslim birisinin yaşamasının engellenmesi ve orada yaşıyor ise oradan

²⁰⁶ Günay, a.g.t., s. 43.

²⁰⁷ Feridun M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazası**, T.T.K. Yay., Ankara 1989, s. 64.

²⁰⁸ Yılmazçelik, a.g.e., s. 47.

çıkarılması gerekmektedir. Bir eve daha fazla fiyat veya kira verseler bile satış veya kiralama işlemi yapılamazdı. Bu konuda direten ve daha fazla fiyat verdikleri için evini gayrimüslim birisine vermekte ısrar eden bir Müslüman azarlanmaktaydı. Orada bulunan gayrimüslimin evden çıkarılması durumu da söz konusuydu.²⁰⁹

Müslüman mahallesinde, Müslümanların nüfusunun ve onlara ait hanelerin gayrimüslimlerden az bir sayıya inmemesine dikkat edilmekteydi. Bundan dolayı böyle bir mahallede gayrimüslimlere ait evlerin Müslümanların aleyhine artmaması için önlem alınmaya çalışılıyordu.²¹⁰

XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında gayrimüslimlerin yaşamış olduğu mahallelerin sayısında XIX. yüzyılın ilk yarısında ciddi bir azalma olmuştur. Bu sırada Müslümanlar ve gayrimüslimlerin farklı mahallelerde yaşama durumu artık çok fazla geçerli değildi. Müslümanların çoğunlukta olduğu ve eskiden Müslüman mahalleleri olarak bilinen mahallelerde, XIX. yüzyılın ilk yarısında gayrimüslimler de yaşıyorlardı.²¹¹

Tablo 22: Gayrimüslimlerin de İkamet Ettikleri Yerleşim Yerleri

İkamet Edilen Yerleşim Yeri	Bağlı Olduğu Yer	Grubu	Belge No
Hacıcân karyesi	Silvan kazâsı	Ermeni	1
Palur karyesi (?)	Kulp nahiyesi	Ermeni	2
Handuk karyesi	Kulp (?) nahiyesi	Ermeni	3
Ka'bî karyesi	Amid kazâsı	Ermeni,Süryânî	11,12,13,16
Mezraa-i Mısr-ı Mansûr	Ka'bî karyesi	Ermeni,Süryânî	14,15
Midyat kazâsı ve köyleri	Amid	Katolik,Süryânî	17
Zımmi Kadıkendi karyesi	Amid	?	22,52,53,62
Hoca Ahmed Mahallesi	Amid	Ermeni	30

²⁰⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebusuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2006, s. 117; Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, T.T.K. Yay., Ankara 1996, s. 18.

²¹⁰ Günay, a.g.t., s. 45.

²¹¹ Günay, a.g.t., s. 45.

3.3.3. Gayrimüslimlere Ait Kurumlar

Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimler özel mülkiyet hakkına sahip oldukları gibi mallarını satma, devretme veya vakfetme gibi haklara da sahiptiler. Bunun yanında dini ve örfi konularda da serbestiyet içerisinde yaşamaktaydılar.

Kendi dinlerini yaşama ve çocuklarına öğretme konularında özgürdüler. Ayrıca aldıkları izinle manastır ve kiliselerini tamir etme, eğitim kurumları, okullar, vakıf ve yetimhaneler açma hakkına da sahiptiler. Örneğin 1891’de Diyarbakir’e gelen Vital Cuinet’e göre o dönem gayrimüslimlere ait 107 erkek, 13 kız okulu mevcuttur.²¹² Bazı belgelerde gayrimüslimlere ait manastır ve ziyaretgâhlardan da söz edilmekle birlikte ayrıntı verilmemiştir.²¹³

Defterde geçen Hızır İlyas ve Surb Serkiz²¹⁴ kiliseleri Ermeniler tarafından kullanılan ibadethanelerdir.²¹⁵ Bazı kaynaklara göre bu iki kilise aslında aynı yerlerdir.²¹⁶ Bu kiliselerde “Doğu Hristiyanlığı”nın güçlü tesirleri görülmektedir. Örneğin bu kiliselerde kadın ve erkekler arasında harem-selamlık uygulaması mevcut olup bazen kadın-erkek kapılarının dahi ayrı olduğu olmuştur. Heykellerin bulunmadığı bu kiliselerde çok az sayıda tasvirler bulunuyordu. Bunlar ise insanların rağbetini kırmak amacıyla neredeyse tavana yakın bir yere asılmıştı. Ayrıca bu kiliselerde sıra-masalara da rastlanmayıp yerler halı veya kilimle döşenmişti.²¹⁷

Tablo 23: Gayrimüslimlere Ait Dini Kurumlar

Kilise Adı-Yeri	Ait Olduğu Grup	Belge No
Katolik Kilisesi (Midyat)	Katolik	17
Hızır İlyas Kilisesi (Amid)	Ermeni	30
Surb Serkiz Kilisesi (Amid)	Ermeni	31
Manastır ve Ziyaretgâhlar	Ermeni	31

²¹² Korkusuz, a.g.e., s. 57.

²¹³ Belge No:31 (1839 senesi Nisan ayı sonları).

²¹⁴ Surp Sarkis yada Surb Sargis’de denilmiştir.

²¹⁵ Belge no: 30 (5 Kasım 1839); Belge no: 31(1839 senesi Nisan ayı sonları).

²¹⁶ Ertaş, a.g.e., s. 222.

²¹⁷ Ertaş, a.g.e., s. 217.

Azınlıkların kilise, okul gibi binalarının onarımı ve bu alandaki konut yapımı ancak sıkı bir denetimle mümkündür. Gereken yapı ve onarım izni daima Bab-ı Ali'den alınır, kadı adına hassa mimarları gerekli denetimi yaparlardı.²¹⁸ Hoca Ahmed Mahallesi'nde bulunan Hızır İlyas adında bir Ermeni kilisesi, zaman içerisinde tahribata uğradığından dolayı tamir edilmesi gerekmiştir. Bu kilisenin cemaati, kiliseyi tamir etmek istediklerine dair taleplerini padişaha bildirmişlerdir. Padişah, bu konuda Şeyhülislâm Mevlana Mustafa Asım Efendi'den görüş talebinde bulunmuş ve kilisenin tamir edilebileceğine dair olumlu görüş almıştır. Bunun neticesinde padişah da buna dair olumlu kanaatini bildirmiş ve Hızır İlyas Kilisesi'nin aslı üzere tamirine dair emir vermiştir.²¹⁹ Gayrimüslimlerin, kilise tamiri için merkezden izin alma durumu sonraki zamanlarda değişikliğe uğramıştır. Azınlıklar için yeni hak ve imtiyazlar demek olan 1855 Viyana Protokolü ile Bab-ı Ali; hususi müsaade olmaksızın gayrimüslimlerin mabetlerini tamir ve hatta sırf Hristiyanların oturduğu bölgelerde serbestçe yeniden kilise inşa edebileceği kararı ilan etmiştir.²²⁰

3.3.4. İhtida Hareketleri

İhtida, kelime anlamı olarak doğru yola girme, Müslüman olmak demektir.²²¹ Başka dinden İslam'a geçme için kullanılır. İhtida eden kişiye ise "mühtedi" denir. Din değiştirmek, aslında bir kültür değişimini de beraberinde getirir. Bundan dolayı din değiştiren kişi, daha önce mensup olduğu dinin gerektirdiği yaşam tarzını terk ederek seçmiş olduğu yeni dinin istediği yaşam tarzını kabul etmesi anlamına geliyor.

Hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin yaşadığı Amid'de dini hayatın yaşanması hususunda gerek Müslim gerekse de gayrimüslimler için herhangi bir engel bulunmuyordu. Her dini grup, dinini yaşama ve gelecek nesillere aktarma konusunda tam bir serbestiyet içerisindeydi. Ancak gönüllülük esası dairesinde gayrimüslim olup İslam dinini seçenler de bulunuyordu. Çalıştığımız defterde de üç

²¹⁸ Ortaylı, a.g.e., s. 323.

²¹⁹ Belge no: 30 (5 Kasım 1839).

²²⁰ Ortaylı, a.g.e., s. 323.

²²¹ Devellioğlu, "İhtidâ", s. 418.

adet ihtida tezkiresi mevcuttur. Kulp nahiyesine bağı Palur köyünde oturan ve aslen Ermeni milletinden olan Milo'nun oğlu Taro'nun şer'î mahkemeye giderek eski dinini terk ettiği, kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduğu ve Mehmed adını aldığı görülüyor.²²² Kulp nahiyesine bağı Handuk adındaki bir köyde oturan ve aslen Ermeni milletinden olan Haço'nun oğlu Mezd'in, şer'î mahkemeye giderek eski dinini terk ettiği ve kelime-i şehadet getirerek Müslüman olduğu görülüyor. Ancak belgedeki yazının silinmiş olmasından dolayı hangi ismi aldığı anlaşılamıyor.²²³

İslam hukûkuna göre Müslüman bir kadın gayrimüslim bir erkekle evlenemez. Bundan dolayı gayrimüslim evli bir kadın Müslüman olmak istediğı zaman nikâh akdi fesh olacağından dolayı ya onun kocası da Müslüman olacak ya da boşanacaktır. Zira Müslüman bir kadın artık gayrimüslim bir erkekle evli olarak kalamaz. Silvan kazâsına bağı Hacıcân köyünde ikâmet eden ve aslen Ermeni olan Tomo'nun kızı Nergis'in dinini değiştirip Müslüman olduğu ve Ayşe adını aldığı görülüyor. Fakat söz konusu kadın evli olduğundan kocasının da mahkemeye çağırılması ve kendisine Müslümanlığın teklif edilmesi kararlaştırılıyor. Kocasının Müslümanlığı kabul etmesi durumunda zevcesi kendisine teslim edilecek, kabul etmemesi durumunda ise tefrik edileceğı hükme bağlanmıştır.²²⁴ "Tefrik" hâkimin hükmüyle nikâh ilişkisinin sona erdirilmesini ifade eder.²²⁵

3.3.5. Gayrimüslimler ve Ekonomik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde din ve vicdan, eğitim, yaşam tarzı özgürlüğüne sahip olan gayrimüslimler, gerek üretim gerekse de pazarlama aşamalarında da oldukça etkiliydiler. Osmanlı ticârî hayatının toplam iş hacmi içerisindeki oranları bilinmese de gayrimüslimlerin etkinliğı oldukça fazlaydı.

Gayrimüslimlerin iktisâdî faaliyette bulunmalarında her hangi bir sınırlama bulunmadığı için Müslümanlarla aynı çarşılarda dükkân açabilmekte ve ticaret yapabilmekteydiler. İktisâdî faaliyette bulunan gayrimüslimlere herhangi bir sıkıntı

²²² Belge no: 2 (6 Ağustos 1840).

²²³ Belge no: 3.

²²⁴ Belge no: 1 (7 Temmuz 1840).

²²⁵ Fahrettin Atar, "Nikah", **T.D.V.İ.A.**, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2007, C. 33, s. 115-117.

verilmesi halinde devlet bu konuda üzerine düşeni yapmakta, onların bu sıkıntılarını gidermeye ve zararlarını tazmin ettirmeye çalışmaktaydı. Hatta ticârî anlamda ilişkiler öylesine sıcaktı ki farklı dinlere mensup bu kimseler arasında ticârî ortaklıklar kurulabiliyor, birbirlerinden borç alıp verebiliyor veya biri borç aldığı anda diğer dine mensup birisi kendisine kefil olabilmekteydi.²²⁶

1840 senesi Ağustos ortalarına ait bir belgede gayrimüslimlerin Amid’de enfiye üretimi ve ticaretinde buldukları görülüyor.²²⁷ Gayrimüslimler sadece ticaretle değil aynı zamanda ziraatle de uğraşıyorlardı. Diyarbekir’e bağlı Ka’bî karyesi ve köye bağlı Mısır-ı Mansûr mezrasındaki gayrimüslimlerin Şeyh Mahmud Urmevî’nin Amid’de yaptırdığı cami ve medreseye ait vakıf arazisinde ziraatle uğraştıkları görülüyor.²²⁸

Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin yanısıra yabancı devletlerin vatandaşları da önemli ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Amid’de ticaretle uğraşmışlardır. Ticârî ayrıcalığa sahip İngiltere, Fransa, Rusya ve Belçika gibi Avrupalı devletlerin vatandaşı olan tüccarlar Amid’de iktisâdî faaliyetlerde bulunmuşlardır.²²⁹

3.3.6. Gayrimüslim Şahıs İsimleri

İnsanların çocuklarına vermiş olduğu isimler, kendilerinin mensup oldukları dinin, ırkî aidiyetin, kültür ve coğrafyanın ve kişiliklerinin izlerini taşır. 607 nolu defterde bazı gayrimüslim isimler geçmektedir. Bunlardan bazıları ihtida ederek Müslüman olmuş ve bunun neticesinde bu kişilerin isimleri değişmiştir.

Tablo 24: Gayrimüslim İsimleri

Gayrimüslim Adları	Belge No
Ağadyos	11,12,13,31
Avakim	32

²²⁶ Günay, a.g.t., s. 46-47.

²²⁷ Belge no: 47 (1840 senesi Ağustos ayı ortaları).

²²⁸ Belge no: 14 (1839 senesi Ekim ayı sonlar), 15 (24 Ekim 1839), 16 (1840 senesi Nisan ortaları).

²²⁹ Belge no: 40 (26 Ağustos 1840), 72 (1841 senesi Mart ayı sonları), 73 (1841 senesi Ocak ayı başları).

Başabot	47
Haço	3
İlyas	17
Mardiros	32
Mezd	3
Milo	2
Nergis	1
Osib	43
Taro	2
Tomo	1

SONUÇ

Araştırmamızın konusunu teşkil eden ve H. 1255-1257, M. 1839-1841 yılları arasını kapsayan 607 nolu Diyarbakir şer'iyye sicili, akademik kriterler ölçüsünde tetkik edilmek suretiyle transkribe edilmiş ve değlendirilmiştir.

Muhteviyat açısından oldukça çeşitlilik arz eden konuların toplamından oluşan 607 nolu kadı defterinde; ihtida, alışveriş, sözleşme, müslim-gayrimüslim münasebetleri, vakıf, ziraat, vergi, vilayet masrafları, kira ücretleri, üretilen mallar ve fiyatları, işçi yevmiyeleri, devlet görevlilerine ödenen ücretler, hanlar, eşya defterleri, yabancı devlet vatandaşlarının ticârî faaliyetleri ve mesul oldukları vergiler ile miktarları, Diyarbakır'ın sosyal durumu ve ticârî hacmi ile başka vilayetlerle ilişkileri, devlet yöneticileri ve karıştıkları bazı hukûksuzluklara dair meseleleri ihtiva eden belgeler mevcuttur.

Yazıldıkları dönemle ilgili yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynak olan şer'iyye sicilleri; içerisinde şehir ve şehir ahalsinin yaşamına dair bilgileri barındırmaları nedeniyle sosyal tarih alanında yapılacak çalışmalar için de oldukça önemli bilgiler içermektedirler.

İçerisinde bulunduğu bölgenin belki de en önemli şehri olan Diyarbakır'ın Osmanlı dönemindeki durumu, şer'iyye sicillerinde yer alan bilgiler sayesinde daha iyi değlendirilebilir.

607 nolu şer'iyye sicilinde yer alan belgelerden; etnik köken açısından Diyarbakir'deki gayrimüslimlerin çoğunluğunun Ermenilerden oluştuğu ve bunların

Ortodoks olduğu görülüyor. Gayrimüslimler arasında mezhep birliği olmadığı için kendi aralarında bazı sıkıntılar yaşımişlardır. Bu sıkıntılarının giderilmesi hususunda şer'î mahkemeye müracaat ederek çözüme kavuşturuyorlardı. Dinlerini yaşama konusunda serbest olan gayrimüslimlerin, ibadet ettikleri mekânların zaman içerisinde tamire ihtiyaç duyması halinde bu ibadethanelerin aslına uygun olarak tamirine devlet tarafından izin veriliyordu.

Defterin tutulduğu dönemdeki bazı gayrimüslimlerin, sayısı tam olarak tespit edilemese de, bir baskıya maruz kalmadan İslamiyeti kabul ettiği görülüyor. Bu kişiler, din değiştirdikten sonra Müslümanlar tarafından kullanılan bir isim seçmişlerdir. Sadece erkeklerin değil bayanların da eski dinlerini terk ederek İslam dinini tercih ettikleri görülüyor. Din değiştirme hususu, kadı tarafından mahkeme sicillerine kaydedilmek suretiyle kayıt altına alınıyordu.

Defterde yer alan bilgilerden, Müslümanların da maruz kalabildiği gibi gayrimüslimlerin de bazı durumlarda resmi unvana sahip kişilerin haksızlıklarına uğrayabildikleri görülüyor. Ancak bu haksızlıkların din kaynaklı değil ekonomik sebeplerden ötürü meydana geldiği, gayrimüslimlerin bu durumu dini liderleri vasıtasıyla Bab-ı Ali'ye intikal ettirdikleri ve bu tür haksızlıkların devlet tarafından giderilmeye çalışıldığı anlaşılıyor.

Tevzi ve mukataa defterleri vasıtasıyla, şehir esnafı ve şehir halkına yüklenen vergiler tespit edilebiliyor. Buna göre; devletin kötüye giden ekonomsinin bir neticesi olarak yeni vergilerin şehir esnafı ve halkına pay edildiği ve özellikle bozulan idârenin sonucu olarak sık sık değişen şehir yöneticilerinin şehir halkı için büyük bir ekonomik külfete sebep olduğu anlaşılıyor. Bu vergilendirmeler sayesinde o dönem Diyarbakir'de yer alan kazâ, nahiye ve köy isimleri öğrenilebiliyor. Ayrıca bu belgelerden; ödenmek zorunda olunan vergilerin miktarına bağlı olarak o yörenin ekonomik kapasitesi de anlaşılabilir.

Bu sicilde yer alan narh ve eşya defterleri vasıtasıyla; halkın o dönem kullanmış olduğu eşyalar, mal varlığı ve ihtiyaç duyduğu emtianın yoğunluğu ile o dönemdeki eşyaların fiyatı, işçi ücretleri hakkında bilgi edinilebiliyor. Yine devletin

para politikası, bu dönemde kullanılan altın çeşitleri, ekonomik kaynaklar ile ekonomik alandaki sıkıntılar da anlaşılabilir.

Diyarbakır Eyâleti'nde bulunan tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin sair bölgeleriyle ticârî münasebetlerde buldukları gibi devletin haricindeki coğrafyalarla da iktisâdî faaliyetler içerisindeydiler.

Bu çalışmada; 607 nolu Diyarbakır şer'iyye sicili esas alınarak, bugün Diyarbakır olarak bilinen Osmanlı dönemindeki Diyarbakır Eyâleti'nin merkez kazâsı durumundaki Amid'in ve o dönem kendisine bağlı bulunan yerlerin sosyal, iktisâdî, idârî ve dini yapısı incelenmiştir.

DİZİN

A

- A'lâ, 169
Aba, 129, 156
Abacı Hamı, 175
Abbasi, 3
Abdullah Bey ibni Ali Bey, 28
Abdurrahim el Huseyni el fakir
Muslim Mollazade, 54
Abdülkadir Efendi Hanı, 175
Ab-ı hamır, 97, 159, 168
Acem, 60, 62, 98, 159, 163
Ağadyos, 30, 35
Ağnam, 118
Ahmed Ağa, 52, 53, 148
Ahmed Zekeriya Paşa, 76, 77, 80,
83, 121, 144, 149, 150
Ahmed Ziver Efendi, 87, 165
Ak meşhed, 106
Akçakale, 16
Akçe, 31, 33, 35, 37, 46, 47, 53, 64,
68, 163
Akşehir, 140
Alaca Han, 175
Alaeddin Hamamı, 173
Ali Ağa, 97, 159
Ali oğlu Abdullah, 23, 28
Ali Paşa Hamamı, 173
Ali Paşa Medresesi, 172
Altın, 16, 24, 57, 65, 66, 81, 82, 87,
149, 163, 165, 178
Altın cinsleri, 60
Altıncılar Çarşısı, 174
Âmediyye, 84, 112, 115, 116, 119,
120
Amid, 16, 17, 24, 28, 29, 30, 31, 32,
34, 39, 53, 68, 69, 70, 83, 125, 127,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 141, 147, 148, 161, 166,
167, 171, 172, 173, 176, 177, 180,
182, 183, 186
Anadolu, 3, 6, 7, 93, 131, 151, 153,
161, 173, 204
Ankara, 3, 5, 7, 52, 71, 72, 148,
204, 206, 207, 208
Ankara Eyâleti, 71, 72
Ankara Müşîri, 52
Arapça, 5, 13, 18, 19, 20, 132, 133,
148, 171, 173
Arnavud, 24, 78, 79
Arpa, 166
Arsa mukataası, 117
Asâkir-i Süvari, 25, 128
Asâkir-i Şâhâne, 110
Asel, 45, 154
Asker, 16
Aş gözetici, 117
Aşık Paşazade, 13
Atak, 16
Attarlar Çarşısı, 174
Avakim, 70, 71, 186
Avâız-ı Divâniye, 169
Avrupa, 84, 162
Ayak Nâibi, 10
Ayşe, 26, 185
Aziz Cami Medresesi, 172

Azizoğlu Çelebi, 36

B

Bâb Nâibi, 10
Bâb Nâibliği, 10
Bab-ı Ali, 184
Bad-ı hava, 169
Bağ, 133, 152, 167, 170, 177
Bağdat, 3, 52, 60, 64, 148, 164
Bağdut, 60
Bahçe, 133, 166, 167, 170, 177, 178
Bakır, 129, 155
Bakkallar kahyalığı, 117
Balkanlar, 151
Bardak, 46, 155, 156, 157
Barut, 54, 56, 155, 160
Basîteciler Çarşısı, 174
Batman, 48
Bayramiye, 28
Behram Paşa Hamamı, 173
Behramlı, 44
Bekir Paşa Hamamı, 173
Bekir Sâmî Paşa, 92, 148
Belçika, 127, 186
Beledî, 9, 15
Belediye, 8, 9, 12
Berât, 21, 33, 35, 69
Berbas, 175
Beşiri, 17, 44, 100, 110
Beyaz şilte, 155
Beylerbeyi, 21, 131, 143
Bez, 116, 155
Beziryağı, 56, 155
Bezzazlar Çarşısı, 174
Bıçak, 89, 155
Bıyıklı Mehmet Paşa, 131
Biber, 166
Bicâr, 44, 50, 103, 106, 132, 134, 136
Bilecik, 7
Bismil, 98, 142, 159
Bit Pazarı, 174
Bohtan, 110, 132
Bostan, 115, 166, 177
Boşanma, 14
Boyahâne, 118
Bozibor, 60
Börekçiler Hanı, 175

Brizrin, 94

Bursa, 3, 7

Buyuruldu, 21, 28, 39, 57, 65, 66, 67, 71, 73, 75, 76, 79, 80, 83, 86, 87, 91, 92, 97, 110, 124, 150, 159

C

Camus, 48, 155
Cebhâne sandıkları, 89
Cebkân, 133
Ceride Muhâsebecisi, 33, 35, 37
Cizre, 17, 44, 100, 110, 132
Cizye, 170
Cuma Beg, 90
Cüllâh, 113
Cülûs-ı hümâyûn, 40

Ç

Çabakçur, 16, 44, 100, 109, 132
Çadır, 90, 156
Çamur teknesi, 45, 154, 156
Çandarlı Kara Halil, 7
Çardaklı Hamamı, 173
Çarıkçılar Çarşısı, 174
Çarşı, 9, 170, 174
Çarşı Hamamı, 173
Çatal, 90, 155
Çavuş, 12
Çedik, 47, 154, 155
Çemişkezek, 16
Çemşid Beg Hamamı, 173
Çeper Hanı, 175
Çermik, 16, 17, 167
Çermik Hanı, 175
Çınar, 110
Çıra, 46, 156
Çifte Han, 175
Çilingirler Çarşısı, 174
Çizme, 46, 47, 129, 154, 155, 156
Çorba tası, 88, 155
Çortan, 45, 154, 156
Çukadar Ahmed Ağa, 29
Çuval, 90, 112, 155
Çüngüş, 24, 53, 132, 148

D

Dâhiliye Nezareti, 148

Damat Hamamı, 173
Darbhâne-i Âmire Nâzırı, 87
Daru'ş-Şura-yı Askeriyye, 121
Davud Paşa, 52, 148
Defatir-i Şer'iyye, 14
Defterdar, 21
Defterdar Hanı, 175
Defterhâne-i Âmire, 33, 35
Deliller Hanı, 25, 128, 142, 174, 175
Demirci Esnâfi ihtisâbı, 115
Demirciler Çarşısı, 174
Derik, 17
Dersim Gümrüğü, 52
Derviş Ağa, 29
Deşt-i Kûr, 44, 110, 133
Deve Hamamı, 173
Dıraç, 94
Dide-baz, 117
Dikici Esnâfi, 113
Dikiş ipeği, 45, 154
Dirhem, 61, 62, 64, 163
Dirik, 44, 90, 100, 110, 133
Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, 4, 5
Divan-ı Hümayun, 10
Diyarbakir, 16, 17, 24, 28, 32, 36, 40, 42, 43, 45, 49, 52, 54, 57, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 131, 133, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 183, 186, 203, 206, 207
Diyarbakir Eyâleti, 53, 67, 72, 80, 92, 124
Diyarbakir Kaymakamı, 28
Diyarbakir Kazâsı, 36
Diyarbakir Nâibi, 29
Diyarbakir Pazarbaşısı, 120
Diyarbakirli Kasım, 120
Domates, 166
Dursun (Tursun) Fakih, 7

E

Eda, 21
Edirne, 93, 94
Edna, 156, 160, 169
Eğil, 90, 167, 206
Eğilliler Hanı, 175
El-hac İbrahim Sâib Paşa, 84
Emevi, 3
Emtia, 15, 70, 84, 113, 125, 127, 174
Ergani, 16, 17, 24, 53, 132, 148
Ermeni, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 68, 140, 147, 179, 180, 182, 183, 184, 185
Ermeni Patriği Ağadyos, 29, 30, 31, 32, 33, 69
Erzurum, 37, 91, 92, 150
Esame, 21
Esb, 48, 142, 156, 168, 174
Eskiciler Çarşısı, 174
Eskişehir, 140
Esnaf, 15, 16, 139, 151, 152, 157, 160
Esnâf-ı Alafan, 43
Esnâf-ı Aşçıyan, 43, 109
Esnâf-ı Attaran, 42, 101, 108
Esnâf-ı Bakkalan, 42, 45, 101, 108
Esnâf-ı Bardakçıyan, 43, 102, 109
Esnâf-ı Basmacıyan, 43, 101
Esnâf-ı Berberan, 43, 101, 109
Esnâf-ı Bezzazan, 42, 101, 108
Esnâf-ı Boyacıyan, 43
Esnâf-ı Canbazan, 43
Esnâf-ı Çilingiran, 43, 46, 102, 109
Esnâf-ı Debbeğân, 48
Esnâf-ı Dellalan, 43, 101, 108
Esnâf-ı Demirciyan, 43
Esnâf-ı Derziyan, 43, 101, 109
Esnâf-ı Eskiciyan, 43, 102, 109
Esnâf-ı Gazzazan, 45, 102
Esnâf-ı Habbazan, 42, 108
Esnâf-ı Haffafan, 42, 46, 101, 108
Esnâf-ı Helvacıyan, 43, 102, 109
Esnâf-ı Kahveciyan, 43, 102, 109
Esnâf-ı Kalaycıyan, 43, 101
Esnâf-ı Kasaban, 43
Esnâf-ı Kazgancıyan, 42
Esnâf-ı Kazzazan, 43, 109

Esnâf-ı keçeciyan, 27
Esnâf-ı Keçeciyan, 43, 102, 109
Esnâf-ı Kuyumciyan, 43, 101, 109
Esnâf-ı Kürkçiyan, 43, 101, 109
Esnâf-ı Mimarlar, 45
Esnâf-ı Mumciyan, 43, 102
Esnâf-ı Muhtaban, 43
Esnâf-ı Nalbandan, 43
Esnâf-ı Nalciyan, 48
Esnâf-ı Nalçaciyan, 43, 109
Esnâf-ı Neccârân, 43, 45, 101, 109
Esnâf-ı Palancıyan, 43, 101, 108
Esnâf-ı Penbeciyan, 43, 109
Esnâf-ı Revgan, 42
Esnâf-ı Sabuncıyan, 43, 45, 101,
109
Esnâf-ı Sarracıyan, 43
Esnâf-ı Silahan, 42
Esnâf-ı Temürçiyan, 46, 102, 109
Esnâf-ı Tütünciyan, 43
Eşbek Hamamı, 173
Evlenme, 14
Evliya Çelebi, 173
Evsat, 154, 156, 160, 169
Evsât kağıt, 35

F

Fakih, 7, 8
Fanus, 88, 155
Fayik Bey Efendi, 81
Ferman, 21, 30, 31, 39, 127, 149,
158, 159
Fes, 129, 155
Fındık, 60, 61, 163
Fransa, 24, 25, 83, 84, 125, 127,
186
Fransız, 60, 63, 65, 152, 163, 164
Fransız parası, 60
Fransız Riyali, 60
Fransızlar Fransızlar, 180
Frengi, 46, 154

G

Gavruk, 23, 28
Gavur Meydanı, 54, 142
Gayrimüslim, 83, 130, 133, 169,
179, 181, 185, 186
Gebrân, 33, 37, 180

Genç, 44, 100, 110, 132
Gevran Hanı, 175
Gömlek, 129, 154
Gregoryan Ermeniler, 179
Güğüm, 88, 154
Gümrük, 15, 16, 52, 53, 70, 84, 96,
111, 112, 115, 117, 118, 125, 127,
148, 153, 158, 161, 162, 169
Gümrük Emniyeti, 71, 126
Gümüş, 16, 24, 57, 60, 63, 65, 149,
164, 165, 178
Gündüz Bey, 13

Ğ

Ğarâr, 112
Ğarzan, 100, 132

H

Hacı Abdülcabbar Ağazade Hacı
Ağa, 91
Hacı Halim Efendi, 23, 28
Hacı İsmail Ağa, 52, 53, 96, 159,
162
Hacı Mehmed Ağa, 91, 92, 150
Hacı Mehmed Rağib Efendi, 98
Hacı Osman Efendi, 119
Hacicân, 26, 182, 185
Haço, 26, 27, 185, 187
Haffaflar Çarşısı, 174
Hafız Mustafa Efendi, 41, 158
Hafız Paşa, 37, 40, 91, 92, 150, 158
Hâkim, 8, 57, 75
Halep, 46, 154
Halid Ağa Hanı, 175
Halil Bey, 96, 159
Hamam, 173, 176
Hamdi Paşa, 149
Han, 174, 175
Haçer, 90, 157
Handuk, 26, 27, 182, 185
Han-ı Cedid, 175
Hani, 44, 100, 109, 132
Harç, 12, 41, 98, 105, 158, 159
Harput, 16, 23, 28, 75, 97, 159
Hartubi Hacı Halim Efendi, 96, 158
Has, 2, 9, 19
Hasan Paşa Çarşısı, 174
Hasan Paşa Hanı, 98, 99, 142, 175

Hasır, 27, 96, 159
Hastahâne minderi, 129
Hattab çeki, 56, 154
Hayriyye, 60, 62, 94
Hazro, 44, 100, 110, 132
Hazrolu Malik Efendi, 89
Hekimhan, 71, 72, 149
Helva kapağı, 88, 154
Helvahâne, 88
Hınta, 29, 33, 35, 166
Hısn-ı Keyf, 16
Hızır İlyas, 68, 142, 183
Hızır İlyas Kilisesi, 184
Hizmetçi, 117
Hoca Ahmed Mahallesi, 68, 142, 182
Hoca Aziz Camii Medresesi, 172
Huni, 90, 154
Hurç, 90, 154
Hüccet, 18, 22
Hüccet-i Şer'iyeye, 18
Hüküm, 21
Hüseyin Ağa, 123, 124
Hüsreviye Medresesi, 172
Hz. Ebu Bekir, 3
Hz. Muhammed, 2

I

II. Mahmud, 2, 3, 4
Irgad, 45, 160

İ

İ'lâm, 20
İbrahim Beg Hamamı, 173
İbrahim Efendi, 29
İbrahim Paşa, 175, 176
İbrahim Paşa Hanı, 175
İbrik, 46, 90, 154
İç Kale, 54, 89, 142, 143, 173
İğne yaftarı, 27
İhracat, 16
İhtida, 26, 184
İhtisab Ağası, 9
İhtisab-ı arsa, 112
İhzariye, 12
İktisadi, 16, 185
İlyas, 39
İmdad-ı Hazariye, 144

İmdad-ı Seferiye, 144
İnci, 70
İngiliz, 152
İngiltere, 24, 25, 83, 84, 125, 127, 186
İpek böcekçiliği, 167
İpekçi Esnâfi İhtisabı, 113
İpekoğlu Hamamı, 173
İpekoğlu Hanı, 175
İran, 6, 70, 152, 161
İs'ird, 100, 110, 132
İshakoğlu Hanı, 175
İskender Paşa Medresesi, 172
İskenderoğlu Hanı, 175
İslam, 2, 3, 5, 9, 21, 125, 131, 171, 172, 173, 176, 177, 179, 184, 185, 204, 206
İsmail Paşa, 52, 53, 54, 65, 67, 71, 72, 80, 82, 148, 149, 150, 178
İspanya, 60, 61, 163
İspanya Riyali, 60
İспенç-i gebrân, 33
İstanbul, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 17, 18, 30, 31, 32, 33, 35, 60, 61, 69, 70, 71, 80, 93, 130, 131, 149, 150, 152, 163, 165, 166, 179, 185, 204, 205, 206, 207
İstanbul Gümrüğü, 85
İthalat, 16
İvanye, 17
İzmid, 94
İzmir, 93, 95
İznik, 7

K

Ka'bi, 23, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 147, 182, 186
Kadı, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 57, 132, 184
Kadı Hamamı, 173
Kadı Sicilleri, 14
Kadılık, 8, 21
Kafkas, 151
Kahve, 90, 116, 154
Kahve ibriği, 90, 154
Kalıpçılar Çarşısı, 174
Kalpazanlar, 9
Kamu, 6, 179

Kantâr, 88, 89, 117
Kantârcı, 117
Kapak, 88, 89, 155
Kapdan-ı Derya, 21
Kapı halkası, 55, 155
Kapu, 45, 55, 110, 155
Kapuçin İtalyanlar, 180
Kapuluk tahta, 56, 155
Kaput, 114
Kar kürkü, 45
Kara Hafız Efendi, 29
Kara Hamid, 131
Karacahisar, 7
Karahisar, 13
Karakaş Hanı, 175
Karakaya Hanı, 175
Karakeçi, 133
Karavana, 89, 155
Karga burnu, 55
Karpuz, 115, 152, 166, 167
Kassâm, 11, 12
Katır, 49, 152, 154
Kâtib, 152
Katolik, 39, 180, 182, 183
Katolik Ermeniler, 180
Kavun, 115, 152, 166
Kavvâs Paşa Ali Ağa, 90
Kayısı, 166
Kaymakam, 24, 41, 53, 75, 78, 79,
80, 120, 132, 144, 150
Kayseriye Hanı, 175
Kaytan, 46, 154, 157
Kazâ, 8, 10, 44, 100, 109, 110, 132,
146
Kazâ Nâibi, 10
Kazâî, 10
Kazâ-i Behistan, 44
Kazâ-i Ğarzan, 44
Kazâ-i İs'ird, 44
Kazâ-i Raho, 44
Kazâ-i Şirvan, 44
Kazan, 88, 89, 90, 155
Kazgancı Esnâfının ihtisâbı, 114
Kazma, 57, 129, 155
Kebap şişi, 88, 155
Keçe, 90, 155
Keçi kılı, 48, 154
Keldani Katolikler, 180
Kemer, 129, 155
Kepo Hanı, 175
Kerîm Paşa livâsı, 25, 128
Keser, 90, 155
Ketenciler Hanı, 175
Kethüda, 133
Kıbrıs, 93, 94
Kıl, 90, 155
Kıl dibağa, 112
Kılıç, 45, 90, 129, 154, 155, 156
Kılıçcılar Çarşısı, 174
Kırşehir, 140
Kıtır bil karyesi, 115
Kıyma tahtası, 89, 155
Kıyye, 45, 46, 55, 56, 57, 90, 167,
168
Kiki, 44, 100, 110, 133
Kilim, 90, 155
Kilimciler Hanı, 175
Kilisa Katolik, 142
Kireç, 56, 155
Kitapçılar Çarşısı, 174
Kizi, 46, 154, 155
Kocaeli, 76, 77, 149
Konevi Mehmed Efendi, 41
Konstantiniye, 34
Koruk, 115
Kömür, 55, 155
Kösele, 47, 129, 154, 155
Köy, 15, 49, 131, 133, 140
Köyler, 9, 133, 134
Kulp, 16, 26, 133, 182, 185
Kurşun, 56, 156
Kuruş, 29, 31, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56,
57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 71,
92, 94, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 110, 119,
120, 126, 129, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 144, 147, 158, 160, 163,
164, 167, 168
Kuşhana, 88, 156
Kuşlu, 60, 63, 163
Kutu, 89, 156
Kuyumcu, 55, 156
Küçük Ahmed hafidi Hacı Mehmed
Rağib Efendi, 99
Küp, 89, 156

Kürek, 56, 155

L

Lebenciler, 115

Legen, 88, 89, 156

Lenger, 88, 89, 156

Lice, 17, 44, 100, 109, 132

Lira, 60, 62, 163

Loğ ağacı, 45, 156

M

Macar, 60, 163

Madenler, 16

Mağzule, 46, 154, 157

Mahkeme Kâtibi, 11

Mahmiye, 19, 79

Mahmud Paşa livâsı, 120

Mahrusa, 19

Malatya, 76, 149

Malazgirt, 16

Maliye, 21

Manastır, 69, 183

Mangal, 89, 155

Maraş, 67, 73, 76, 77, 149

Maraş Eyâleti, 73

Mardin, 17, 23, 28, 75, 132, 167

Mardinkapısı Hanı, 175

Mardiros, 70, 187

Markit, 89, 156

Maşa, 27, 90, 156, 157

Meclis-i Şer', 2

Meclis-i Teşkilat-ı Şer'iyye ve
Fetvahane, 4

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 4,
85

Medine, 19, 54

Medrese, 6, 32, 34, 141, 147, 172,
174

Mefruşa, 27

Mehir, 178

Mehmed Hamdi Paşa, 76, 149

Mehmed Paşa, 111

Mehmed Said, 33, 35, 121, 125,
127, 144, 145

Mehmed Said Paşa, 121, 125, 127

Mehmed Tahir Bey, 126, 162

Melek Ahmed Paşa Hanı, 175

Melek Ahmed Paşa Medresesi, 172

Memdûhiyye, 60

Mengene-i Akmeşe, 116

Mercimek, 166

Meremmetçi, 45

Merinos iplik, 113

Merkeb, 48, 49, 156, 157, 168

Merkeb yevmiyesi, 57

Merkûb, 48

Mescid-i Hoca Ahmed Mahallesi,
171

Mesh, 47, 154, 156

Meşin, 18, 48, 154, 156

Mevali, 10

Mevlana Mustafa Asım, 68, 184

Meyhâneler, 115

Meyyafarikin, 16

Mezd, 26, 27, 185, 187

Mezra, 15

Mıh, 46, 155

Mısır, 6, 60, 61, 84, 153, 163

Mısır-ı Mansûr, 32, 35

Midyat, 17, 39, 44, 100, 110, 132,
180, 182, 183

Mihrani, 16

Millet-i nasara, 26

Milo, 26, 185, 187

Mimar, 45, 160

Minder, 90, 156

Miri, 22

Mirza Beg Hamamı, 173

Mismâr, 55, 155

Mora riyali, 60

Muhasıllar, 22

Muhtesib, 9

Muhzır, 12

Muhzırbaşı, 11

Mukassim, 45, 160

Mukataa Gümrüğü, 116

Mumculuk, 115

Musa Safvetî, 38

Mustafa Asım Efendi, 68

Musul, 110

Musul Valisi, 111

Mutasarrıf, 28, 33, 37

Mübaşir, 12

Mübâşiriyye, 13

Mücevherât, 114

Müd, 46

Müfti, 5
Mühendis mîralayı, 96
Mülâzım, 7, 128
Mülâzım Numan Ağa, 128
Mültezim, 22, 84, 124
Mürur, 21
Müslim, 16, 50, 83, 103, 106, 115,
134, 136, 179, 184, 186
Müslüman, 177, 179, 182, 184, 185,
186
Müşahit, 11

N

Nahak, 33
Nahiye, 8, 9, 13, 130, 132, 133, 158,
159
Nâhiye-i Cebkân, 44
Nâhiye-i Karakeçi, 44, 100, 110
Nâhiye-i Mahal, 44, 100, 110
Nâhiye-i Türkman, 44
Nâhiye-i Zıktı, 44
Nâib, 10, 30, 38, 65, 68, 69, 70, 71,
72, 86, 110, 126, 128
Nal, 48, 156
Napolyon, 60, 62, 163
Narh, 9, 44
Nasrullah Efendi, 40, 96, 158
Nasuh Paşa Medresesi, 172
Neccâr, 45
Nelbeha, 169
Nergis, 26, 185, 187
Nevşehir, 140
Nıkr, 89
Nişanlar, 21
Nizamiye Mahkemeleri, 4, 5
Nohut, 166
Nusaybin, 16, 17
Nüfûs Nâzırı Mehmed Mesud
Efendi, 40, 96

O

Odabaşı Deli Hacı, 86, 178
Ohri, 93, 94
Orhan Bey, 13
Ortadoğu, 151, 173
Ortodoks Yunanlılar, 180
Osib, 89, 187
Osman Efendi, 88, 119

Osman Gazi, 2, 3, 7, 13
Osmanlı, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 83, 125,
130, 131, 132, 133, 139, 140, 141,
142, 143, 145, 146, 148, 150, 151,
152, 153, 161, 163, 169, 170, 171,
172, 175, 176, 177, 179, 181, 182,
183, 185, 204, 205, 206, 207, 208
Osmanlı Devleti, 1, 3, 6, 130, 161,
169, 179, 207
Oturak, 129, 157

Ö

Ömer Efendi, 28
Ömer Vehbi Efendi, 97, 159
Öşri, 29
Öşür, 169, 170

P

Pabuç, 47, 154, 155, 156, 157
Palancılar Çarşısı, 174
Palaska, 129, 157
Palu, 17, 26
Palur, 26, 182, 185
Pamuk, 115, 166, 167
Pamukçular Hanı, 175
Pantol, 129, 156
Para, 9, 16, 41, 45, 46, 55, 56, 57,
98, 113, 158, 159, 163, 164
Paşaoğlu Hanı, 175
Patlıcan, 166
Pazar, 15, 114, 170
Pazarbaşısı, 119, 120
Pazar-ı esb, 118
Pekmez, 45, 157, 167
Penbe, 115
Penbeciler Çarşısı, 174
Pencere, 55, 157
Penye, 57, 157
Perkeş, 166
Pertek, 16
Pesban, 16
Pilav kuşhanası, 88, 157
Polonyalı Simeon, 166
Portekiz, 60, 62, 163
Protestan Ermeniler, 180

R

Ragoza, 60, 65, 164
Rakka, 32, 73, 76, 121, 123, 124, 144
Rebia, 60
Recep Hanı, 175
Reftiyye, 84, 112, 115, 125, 126
Resm-i Arûs, 33, 34
Resm-i gümrük, 53, 70, 84, 126
Resm-i Kısım, 7, 12
Reşid Paşa, 88
Revgan-ı Kire, 45, 157, 168
Revgan-ı Sâde, 45
Revgan-ı Zeyt, 45, 157, 168
Reze, 55, 155, 157
Rıdvan, 44, 110, 133
Roma, 173
Rubalık, 60, 62, 63, 163
Rum, 131, 140
Rûmeli, 3, 93, 94
Rûmî, 60, 61
Rusya, 24, 25, 83, 85, 125, 162, 186
Ruus, 21
Rüstem Paşa Hamamı, 173
Rüstem Paşa Hanı, 175

S

Sabun Hanı, 174, 175
Sac, 90, 129, 157
Sadaret, 21
Sadrazam, 77
Sadullah Paşa, 32, 36, 57, 77, 88, 91, 92, 144, 150
Safa Cami Medresesi, 172
Safevi, 131
Sağman, 16
Sahan, 88, 155, 156, 157
Sahtiyân, 48
Salos Vakfı Hanı, 175
Saman, 56, 157, 167
Sâmî Paşa, 97, 123
Samsun, 24, 78, 79, 110
Samur, 48, 154, 156
Sancak Kadılığı, 8
Sancaktar Mehmed Ağa, 128
Sapan, 45, 154, 156
Saplı, 88, 89, 157

Saray, 27, 97, 153, 159
Saray mefrûşâtçısı, 96
Sarımsak, 166
Sarraflar Çarşısı, 174
Satır, 88, 157
Savur, 44, 100, 110, 132
Sayda, 121
Sekre, 90, 157
Semerciler Çarşısı, 174
Senedât-ı Şer'iyye, 18
Senet, 18, 22
Settan, 46, 154
Sevik Çarşısı, 174
Seyfeddin Medresesi, 172
Sığır Bazarı, 142
Sıvacı, 45, 55, 153, 160
Sicil, 14
Sicillat-ı Mahkeme, 14
Siird, 16, 116, 117, 132
Silistre, 121
Silvan, 17, 26, 44, 100, 110, 132, 182, 185
Sîm, 57, 63, 66
Simat, 88, 123, 157
Sincar, 16
Sini, 88, 89, 90, 156
Sipahi çarşısı, 142
Sipahioğlu Hanı, 175
Sivas, 37
Siverek, 16, 17, 24, 53, 132, 148
Soğan, 115, 166
Soğan Pazarı, 174
Su Akar Hamamı, 173
Su küleği, 45, 154, 156
Su küpü, 46, 155, 156, 157
Su tulumbası, 88, 156
Su tulumu, 56, 156
Su yolu künkü, 56, 156
Sultan Murad Han, 33, 35
Sur, 54
Surb Serkiz Kilisesi, 69
Suriye, 6, 153, 161
Suriyeli Katolikler, 180
Suriyeli Yakûbîler, 180
Süleyman Paşa, 71, 72, 73, 76, 77, 80, 97, 144, 149, 150
Sülüklü Han, 175
Süryani, 29, 30, 31, 33, 34, 36

Süryânî, 36, 39, 147, 180, 182
Süzgi, 88, 90, 156

Ş

Şadi Paşa, 131
Şahnelik, 32, 33
Şal kehribar, 114
Şam, 121
Şam'dan, 88, 155
Şarki Amid, 32, 34
Şarki Amid voyvodası, 35
Şehir, 15, 46, 141, 142, 157
Şehir Kethüdası, 11
Şehzade Mehmed Bey Efendi, 41
Şer'iyye, 2, 4, 14, 15, 16, 21, 175, 204, 206, 207
Şer'iyye Mahkemeleri
Nizamnamesi, 4
Şerbetin Hanı, 175
Şerikçiler, 116
Şevketlü Han, 175
Şeyh Mahmud Urmevî, 32, 34, 142, 147, 171, 172, 177, 186
Şeyh Rumi Medresesi, 172
Şeyhler, 117
Şeyhülislam, 68, 184
Şeyhülislamlık, 8
Şeyhzâde es-Seyyid Mustafa Ağa, 53, 148
Şeyhzade İbrahim, 176
Şilte, 89, 156
Şirvan, 100, 110, 132
Şiş, 90, 155
Şûra-yı Bâb-ı Âli, 4
Şühûd, 11

T

Tabanca, 90, 129, 157
Tabut, 45, 155, 156, 157
Tağşiş, 164
Tahsisatlar, 16
Tahte'l-Kal'a Çarşısı, 174
Tahvil, 22
Taklid-i Kazâ, 3
Tamğa, 113, 118, 170
Tanzimat, 2, 4, 18
Tanzîmât-ı Hayriyye, 58, 66, 83, 93
Tapu resmi, 169

Tarım, 16, 133, 166, 167, 169
Taro, 26, 185, 187
Tas, 88, 89, 155, 157
Taşçı, 54, 153, 160
Tazminat, 16
Tekâlif-i Örfiye, 169
Tekâlif-i Şakka, 169
Tekâlif-i Şer'iyye, 169
Temessük, 22
Temur, 55, 157
Tencere, 88, 89, 90, 157
Teneşür, 45, 154
Tepe Hanı, 175
Tepsi, 88, 157
Terazi, 89, 157
Tercil, 16
Tereke, 20
Teşt, 88, 90
Tezkire, 21, 38, 40, 71, 96, 121
Tımar, 9, 21, 22, 133, 169
Tiftik, 115, 157
Tilham köyü, 175
Tiran, 93, 94
Toka, 46, 155
Tokat, 88, 112, 113, 114, 155
Tomo, 26, 185, 187
Toprak Nâibi, 10
Toprak torbası, 56
Torba, 112
Tuz, 113, 129, 153
Tüfenk, 129, 155
Türkan, 110
Türkman, 100, 133
Tütün, 115, 142, 156, 168, 174, 175
Tütün Hamı, 115, 142, 174, 175

U

Udûl-ı Müslimin, 11
Ulu Camii, 141
Urğan, 112

V

Vahab Ağa Hamamı, 173
Vâkıf, 14, 20, 32, 74, 77
Vasi, 6, 20
Velâyet, 14
Veli Efendi, 129
Venedik, 152

Vergi, 16, 30, 83, 109, 112, 113,
114, 116, 117, 127, 134, 137, 144,
146, 152, 161, 167, 169, 170, 177,
179
Vesâyet, 14
Vezir, 21, 32, 36, 127, 143
Viranşehir, 140
Vital Cuinet, 179, 183
Viyana Protokolü, 184
Voyvoda, 31, 36, 65, 71, 72, 82,
133, 146, 150

Y

Yağ, 115
Yağmurluk, 129, 157
Yahudi, 174, 179, 180
Yahudiler Çarşısı, 174
Yakûbî, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 39,
180
Yakûbî Papazı İlyas, 39
Yanya, 94
Yastık, 89, 90, 157
Yelek, 129, 157
Yemeni, 47, 48, 154, 155, 156
Yengi Han, 175
Yeni Çarşı, 174
Yenikapı Hanı, 175

Yenişehir,, 140
Yevmiye, 29, 45, 54, 57
Yıldırım Bayezid, 7
Yoğurt Pazarı, 174
Yorğan, 89, 90, 129, 156, 157
Yusuf Kenan Paşa, 76, 77, 149
Yün, 90, 155
Yün makarası, 90, 157
Yüzüm, 45, 115, 157, 167

Z

Zabita, 158, 159
Zâbitân, 129
Zahire, 16, 32, 33, 152
Zaho, 100, 110
Zeamet, 22
Zenbur, 46, 157
Zer, 57, 66
Zergerdan, 47, 48, 154, 155, 156,
157
Zıkti, 44, 100, 110, 132, 133
Zimmî, 16, 27, 115, 179
Zincir, 46, 157
Zinciriye medresesi, 172
Zirâat, 32, 33
Ziyaretgah, 69
Zühdi Bey, 111

KAYNAKÇA

ARŞİV VESİKASI:

Diyarbakir Şer'iyeye Sicili 349 Nolu Defter.

Diyarbakir Şer'iyeye Sicili 599 Nolu Defter.

Diyarbakir Şer'iyeye Sicili 607 Nolu Defter.

Diyarbakir Salnâmeleri, İstanbul 1999.

ANSİKLOPEDI:

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi.

Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Ansiklopedisi.

KİTAP VE MAKALE:

AKGÜNDÜZ, Ahmed, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sa: 14, Ankara 2009, s. 13-48.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul 1990.

ANDREASYAN, Hrand D., **Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi (1608-1619)**, Baha Matbaası, İstanbul 1964.

- ARSLANTAŞ, Halis Adnan, “Tarihsel Sosyoloji Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Şer’iyye Sicilleri”, **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Sa: 3, 2009, s. 243-255.
- ATALAY, Talip, “Sokak Çocukları İçin Başarılmış Bir Proje: Diyarbakir İslahhanesi”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır**, Ankara 2008, C. 1, s. 159-169.
- ATLI, H. Halit, **Örnek Çözümlerle Osmanlıca Edebi Metinler ve Arşiv Belgeleri**, Hayrat Neşriyat, İstanbul 2013.
- AYDIN, Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Basım Yay., İstanbul 1996.
- BALTACI, Cahid, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası Yay., İstanbul 1976.
- BATMAZ, Şakir, Serdar SAKİN, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Hükümdar Yay., İstanbul 2012.
- BAYINDIR, Abdülaziz, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1986.
- BAYKARA, Tuncer, **Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1990.
- BOZKURT, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)**, T.T.K. Yay., Ankara 1996.
- BULUT, Mehmet, “**356 Nolu Diyarbakır Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1217-1218/M. 1803-1804)**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2013.
- BÜLBÜL, Zekeriya, **Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Nobel Yayın Dağıtım Yay., Ankara 2009.
- ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Dönemi’nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, T.T.K. Yay., Ankara 1991.

- DEMİR, Abdullah – Ramazan GÜNAY, **Osmanlı Devleti'nde Hukuki Hayat**, Sage Yay., Ankara 2013.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2007.
- DÜZBAKAR, Ömer, Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, Sa:5, s. 97-108.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Şeyhülislâm Ebusuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı**, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2006.
- EKİNCİ, Tarık Buğra, “Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyâletler”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sa: 6, 2008 (Güz), s. 7-84.
- EKİNCİ, Tarık Buğra, **Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri**, Arı Sanat Yay., İstanbul 2004.
- EMECEN, Feridun M., **XVI. Asırda Manisa Kazası**, T.T.K. Yay., Ankara 1989.
- ERDEM, Ekrem, “Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sa: 56, Ankara 2006, s. 10-28.
- ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 1984, Sa: 4, s. 69-78.
- ERTAŞ, Kasım, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri**, Rağbet Yay., İstanbul 2015.
- FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994.
- GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

- GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, Sa: 2, s. 29-50.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Diyarbakır”, **T.D.V.İ.A.**, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, C. 9.
- GÜNAY, Ramazan, “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Isparta 2013, Sa:17, s. 9-29.
- GÜNAY, Ramazan, “Şer’iyye Sicillerinde Mülk Alışverişleri: Kullanılan Usul ve Dil”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Isparta 2012, Sa: 27, s. 15-24.
- GÜNAY, Ramazan, “**XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Ahkâm-Şikâyet Kayıtlarına Göre)**”, (Basılmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kayseri 2009.
- GÜNAY, Ramazan, Abdullah DEMİR, **Osmanlı Devleti’nde Vakıf Müessesesi**, Sage Yay., Ankara 2013.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, T.T.K. Yay., Ankara 2014.
- HASPOLAT, Y. Kenan (Koord.), **Diyarbakır Yerüstü Kaynakları 1**, Mahmut Yılmaz, “Eğil’de Üzüm ve Üzüm Ürünleri”, Uzman Matbaacılık, İstanbul 2013, s. 14-17.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Ed.), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Zaman Gazetesi Yay., İstanbul 1999.
- İZGÖER, Ahmet Zeki (Ed.), **Diyarbakır Şer’iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Diyarbakır 2013.

- KARATAŞ, Ali İhsan, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, C. 15, s. 267-284.
- KORKUSUZ, M. Şefik, **Seyahatnamelerde Diyarbekir**, Kent yay., İstanbul 2003.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Akçağ Yay., Ankara 2003.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.
- MOĞOL, Hasan, **Şer’iye Sicilleri Sözlüğü**, Mehter Yayınları, Ankara 1997.
- MUSTAFA Nuri Paşa, **Netayic ül-Vukuat**, Hazırlayan: Neşet Çağatay, T.T.K. Basımevi, Ankara 1992.
- ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara 2012.
- ÖZBİLGİN, Erol, **Bütün Yönleriyle Osmanlı**, İz Yay., İstanbul 2014.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1-2-3**, “Kaza”, M.E.B. Yay., İstanbul 2004.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, T.T.K. Yay., C. 1, Ankara 1994.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, T.T.K. Yay., Ankara 1988.
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Kardelen Kitabevi Yay., Isparta 1997.

YALÇINKAYA, M. Alaaddin, “Batılı Seyyahlara Göre Diyarbakır’ın Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu (1800-1850)”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Diyarbakır**, C. 1, Ankara 2008.

YILDIZ, Bahriye, “**232 Numaralı Maraş Şer’iyye Sicilinin (19 Safer 1296-3 Safer 1297 / 11 Şubat 1879-16 Ocak 1880) 1–75. Sahifelerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Kahramanmaraş 2008.

YILMAZÇELİK, İbrahim, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, T.T.K. Yay, Ankara 1995.